

中国古典治理智慧

Жітайская
Мудрасць
Жласічнага
Жіравання

Укладальнік замежнага выдання «Жэньмінь жыбаа»

Складальнік: Укладальнік замежнага
выдання «Жэньмінъ жыбаа»

Кітайская
Мудрасць
Класічнага
Кіравання

中国古典治理智慧

Пераклад з кітайскай

Мінск
«Восточная культура»
2021

УДК 821.581-84
ББК 84(5 Кит)-44
К45

B&R Book Program

Складальнік: Укладальнік замежнага
выдання «Жэньмінь жыбаа»

Пераклад з кітайскай А. У. Гардзеі

Пераклад публікуецца па дамоўленасці
з ТАА «Народнае выдавецтва»

К45   Кітайская мудрасць класічнага кіравання / склад. : Укладальнік замежнага
выдання «Жэньмінь жыбаа» ; пераклад з кітайскай А. У. Гардзеі . – Мінск :
Восточная культура, 2021. – 320 с. : іл.
ISBN 978-985-7260-03-4.

На пачатку XXI стагоддзя Кітай упэўнена займае пазіцыю лідэра на міжнароднай эканамічнай арэне. Кіраўніцтва краіны выдатна разумее непарыўнасць сувязі эканамічнага і палітычнага развіцця, таму Кітай упарта шукае метадалагічную аснову станаўлення краіны ў багатай класічнай спадчыне дзяржаўнага кіравання. Дадзеная кніга змяшчае квінтэсенцыю ідэй і практыкі старажытных кітайскіх традыцый, якім аўтар дае новую трактоўку, улічваючы палітычнае, культурнае і сацыяльнае становішча сучаснага Кітая.

УДК 821.581-84
ББК 84(5 Кит)-44

ISBN 978-985-7260-03-4

© ТАА «Народнае выдавецтва», 2021
© ТАА «Міжнародная выдавецкая кампанія
«Шанс», 2021
© Пераклад на беларускую мову, выданне
на беларускай мове, афармленне.
ТАА «Выдавецтва «Восточная культура», 2021

Змест

Замест прадмовы.

Мадэрнізацыя кіравання
немагчыма без звароту да традыцый 5

Глава I. Аб самаўдасканаленні 9

Глава II. Аб навучанні 69

Глава III. Аб народзе 115

Глава IV. Аб маральнасці чыноўнікаў..... 155

Глава V. Аб кіраванні 221

Глава VI. Аб Паднябеснай..... 281

Дадатак..... 316

Пасляслоўе 318

Замест прадмовы. Мадэрнізацыя кіравання немагчыма без звароту да традыцый

Чжан Дэсю

Кітай знаходзіцца сёння на шляху вялікіх пераўтварэнняў. Цэнтральны ўрад паставіў агульную мэту паглыблення рэформ: «Удасканальваць і развіваць сацыялістычную сістэму з кітайскай спецыфікай, мадэрнізаваць нацыянальную сістэму дзяржаўнага кіравання, удасканальваць здольнасці кіраўнікоў».

Прапанаваная фармулёўка «мадэрнізацыя нацыянальнай сістэмы дзяржаўнага кіравання, удасканаленне здольнасцяў кіраўнікоў» ніколі раней не выкарыстоўвалася. Яна ўяўляе сабой абсалютна новую мэту і няпростую задачу, якую выпрацаваў Кітай перад тварам будучыні, зыходзячы з вопыту больш чым шасцідзясяцігадовага будаўніцтва сацыялізму. Да таго ж, няма гатовага шаблону, якога можна

прытрымлівацца. Аднак мы можам знайсці карысныя думкі ў назапашаным гістарычным вопыце рэальных спраў, адкідаць старое, выпрацоўваць новае.

Кітай мае вельмі доўгую гісторыю і багаты вопыт кіравання дзяржавай. Усе краіны свету здолелі развіць розныя мадэлі палітычнага функцыянавання і ўладкавання. Якім чынам вылучыць самае неабходнае, фундаментальнае, як адаптаваць іх пад уласныя патрэбы? Для гэтага спачатку патрабуецца вырашыць пытанне выбару стандартаў.

Таварыш Сі Цзыньпін гаварыў: «Выбар сістэмы кіравання краінай залежыць ад гістарычнай пераемнасці, культурных традыцый, узроўню сацыяльна-эканамічнага развіцця, урэшце, вызначаецца народам гэтай краіны». У яго выказванні фактычна вылучаны тры крытэрыі, першы з якіх — гістарычная пераемнасць і культурныя традыцыі, знітаваныя ў кітайскім нацыянальным характары. Развіццё Кітая са старажытнасці да сённяшняга дня ўяўляе сабой вынік унутранай эвалюцыі. Нягледзячы на наяўнасць у гісторыі краіны зневажальнага напаўкаланіяльнага перыяду, а таксама перыяду жорсткай рэвалюцыйнай барацьбы, сутнасць Кітая засталася нязменнай.

Другі крытэрыі — узровень сацыяльна-эканамічнага развіцця, іншымі словамі, «эпахальнасць». Ад эканамічнай базы залежыць палітычная надбудова. Агульная абстаноўка ў сучасным Кітаі сфармавала разуменне шляху развіцця, а таксама паэтапныя мэты ў працэсе паляпшэння сістэмы кіравання.

Трэці крытэры — «народнасць», іншымі словамі, адпаведнасць вызначаных мэтаў інтарэсам народа краіны. Канчатковая мэта рэформаў — паляпшэнне дабрабыту людзей, здольнасць задаволіць запыты ўсяго народа краіны. Гэта фундаментальны крытэры праверкі сістэмы дзяржаўнага кіравання і патэнцыялу здольнасцяў кіраўнікоў.

Аднак адзін са згаданых крытэрыяў сёння часта спараджае пытанне, звязанае са шматлікімі спрэчкамі: як ставіцца да гістарычнай пераемнасці і культурных традыцый Кітая?

Працэс мадэрнізацыі Кітая мае адно істотнае адрозненне ад іншых краін, якое заключаецца ў наяўнасці магутнага антытрадыцыйнага руху, што ўспыхнуў у перыяд Новай гісторыі. Краіна знаходзілася ў складаным міжнародным становішчы, абставіны ўнутранага жыцця былі няпростымі: вялікія сусветныя дзяржавы чакалі магчымасці напасці, уклад унутранага жыцця характарызаваўся беднасцю і ўбогасцю. Эрудыцыя і веды многіх людзей у той час сілкаваліся традыцыйнай культурай, аднак гэтыя людзі, як і дзеячы «Руху 4 мая», усё ж узняліся з пратэстам супраць традыцыйнасці. Яны хацелі вызваліць Кітай ад яго пяцітысячагадовай гісторыі, знішчыць яе. Безумоўна, гэта мела станоўчае значэнне для разбурэння старога і стварэння новага парадку, аднак, з другога боку, арыентацыя на празмерную крайнасць у гэтым аспекце цягам доўгага часу адбілася на наступных пакаленнях. Дайшло нават да таго, што традыцыі атаясамляліся з феадальнымі перажыткамі, ад якіх неабходна як мага хутчэй пазбавіцца.

Аднак хада часу змяняе і абставіны жыцця. Па меры паляпшэння эканамічнага становішча да кітайцаў пачало паступова вяртацца пачуццё ўпэўненасці ў сабе. Людзі зразумелі, што сапраўднае развіццё і рэформы не бяруцца з ніадкуль, а з'яўляюцца наступствам пераемнасці і адбору неабходнага і адмовы ад непрымальнага ў працэсе рэфармавання. У гэтым сэнсе гістарычная логіка ёсць і ў пяцітысячагадовай гісторыі кітайскай цывілізацыі, і ў 170-гадовай гісторыі Кітая Новага часу, і ў 90-гадовай гісторыі рэвалюцыйнага будаўніцтва. Кітайская культура абнаўляецца ў працэсе пастаянных пераўтварэнняў. Такім чынам, пошук напрамку будучай мадэрнізацыі кіравання ў Кітаі таксама ўяўляе сабой развіццё і працяг дадзенай гістарычнай логікі.

Калі разважаць з такога пункту гледжання, то лепшыя ідэі і практыкі традыцыйнай культуры Кітая могуць быць ужытыя цалкам, могуць паляпшацца і паглыбляцца ў новых гістарычных абставінах. Да такіх ідэй належыць, напрыклад, індывідуальны шлях поспеху, які ўключае ў сябе «самаўдасканаленне, падтрыманне парадку ў сям'і, кіраванне дзяржавай і захаванне міру ў Паднябеснай», а таксама крытэрыі падбору кадраў. Кадрам неабходна мець «спалучэнне высокай маральнасці і таленту», прытрымлівацца прынцыпу «маральны абавязак — вышэй за ўсё». Да такіх ідэяў таксама можна аднесці ўрадавую палітыку, якая базіруецца на прынцыпе «чалавек вышэй за ўсё», на імкненні захаваць добрыя адносіны з суседзямі і г.д.

*Апублікавана ў выданні «Жэньмінь жыбаа», 2014/05/08,
раздзел «Гледзячы на марскі міраж»*

Глава I.

Аб самаўдасканаленні

У філасофскай сістэме Кітая пастулат «самаўдасканаленне, падтрыманне парадку ў сям’і, кіраванне дзяржавай і захаванне міру ў Паднябеснай» з’яўляецца цэласным шляхам поспеху чалавека. У раздзеле «Вялікае вучэнне» («Да сюэ») «Кнігі рытуалаў» («Лі цзы») сказана: «Знутры і знадворку, ад чалавека да сям’і, затым да краіны і свету. Асоба пастаянна ўдасканальваецца ў працэсе экстэрналізацыі, узбагачаецца, дасягае межаў свету. Усё гэта пачынаецца з працы аднаго малага чалавека над сабой».

Першы ўзровень філасофскага падыходу да сістэмы ўдасканалення — узровень асобнага чалавека.

Кадры вышэйшага кіраўніцтва, калі пачынаюць чыноўніцкую кар’еру, павінны самакрытычна запытаць сябе: «Чаму мы вырашылі стаць чыноўнікамі?»

Вышыня памкненняў у вялікай ступені вызначае «вышыню» наступнага жыцця. Калі ідэалы вызначаны, неабходна прытрымлівацца прынцыпу «можна пазбавіць улады камандуючага войскам, але нельга прымусіць народ змяніць свае памкненні», неабходна смела і ўпарта ісці наперад. «Няма такіх месцаў, куды нельга дабрацца», «няма ўмацаванняў, якія нельга ўзяць».

У старажытным трактате «Вучэнне пра сярэдзіну» («Чжун юн») гаворыцца пра неабходнасць «быць патрабавальным да сябе, нават калі застаешся адзін». Гэта значыць, што нават сам-насам з сабою чалавек павінен паводзіць сябе так, нібы ён навідавоку ў іншых людзей, неабходна пастаянна ўзгадваць пра маральныя асновы ў сваім сэрцы. Нельга дапускаць думкі, што можна сваволіць, калі пра гэта ніхто не ведае.

Другі ўзровень — гэта ўзровень народных мас.

Калі нешта абяцаеш, але парушаеш абяцанне, хіба такое слова варта даверу? Вернасць слову азначае павагу да іншых людзей — гэта базавая якасць кіруючых кадраў. Людзям не патрэбны кіраўнікі, якія толькі і ўмеюць, што даваць пустыя абяцанні.

«Той, у каго мала высакароднасці, не з'яўляецца высакародным мужам. Носьбіт высокай маралі з'яўляецца доблесным мужам». Кіруючыя кадры вядуць людзей за сабой і павінны

ўмець мірыцца з індывідуальнасцю асобаў і характараў, разбірацца ў людзях і ведаць, як найлепшым чынам прымяніць іх здольнасці. Кіруючыя кадры павінны падтрымліваць добры настрой, быць мяккімі і памяркоўнымі да носьбітаў іншых поглядаў.

Трэці ўзровень — узровень адносін.

Абачлівасць — гэта важная якасць. Людзі не павінны баяцца дапусціць памылку, але павінны разумець, дзе памыліліся. Таму «высакародны муж правярае сябе, як быццам ён вінаваты», а таксама ён асцярожны, «быццам ідзе па тонкім лёдзе, нібыта стаіць на краі бездані».

Яшчэ больш аспектаў звязана з актыўнай дзейнасцю. Неабходна навучыцца ісці ў нагу з часам, кожны дзень развіваць сваю дабрадзейнасць, умець адзначаць добрыя якасці іншых людзей і вучыцца ў іх. Неабходна імкнуцца захоўваць запал у працы, прыкладаць намаганні ў дасягненні мэты, своєчасова выпраўляць недахопы і г.д.

Кругазварот нябесных свяцілаў
няспынны, і высакародны муж
ніколі не павінен спыняць намаг

[Цытата з] «Чжоу І», глава «Цянь»¹.

[Арыгінальны тэкст] Сян сказаў: «Кругазварот
свяцілаў няспынны, і высакародны муж не п
спыняць намаганняў. Цмок нырнуў у ваду — не
таксама знаходзіцца ўнізе. Цмок з'явіўся на паве
пачынае распаўсюджвацца паўсюль. Высакародн
ца дня старанны, яго справа — пераўтварэнне
Даа. Цмок ляціць па небе — спрыяльна спаткан
чалавекам. Цмок заганарыўся — будзе раскаянне
(узмацненне) не можа доўжыцца вечна. Пры д
так — Дэ Неба ўжо не можа вяршэнстваваць». (Дэ
кітайскай філасофіі: індывідуальная якасць, яка
найлепшы спосаб існавання істоты або рэчы. Да
ноўных катэгорый кітайскай філасофіі, шлях, які
свет і людзі. — *Заўв. рэд.*)

¹ Кніга «Чжоу І» была напісана ў эпоху Инь-Чжоу, таксама з
(«Кніга Пераменаў»), скарачана «І» (易). Наступныя пакал
«І Чжуань», адна з частак «Чжоу І», была напісана ў перыя
стваў. Іерогліф «І» (易) мае тры значэнні: змена, спраш
насць (у супрацьлегласць сталасці). Паводле паданняў, Чжо
«І-цзын» і з двух тыпаў знакаў — гуа і яа — сфарміраваў
384 рысы яо. У залежнасці ад значэння гексаграмы прадказ
шчасце ці няшчасце. Кніга «Чжоу І» ўвабрала ў сябе вучэнн
дах, этыку, а таксама шмат дыялектыкі, таму займае важнае
кітайскай філасофіі, мела вялікі ўплыў на кітайскую культу

[Тлумачэнне] Рух неба заўсёды настойлівы і энергічны, высакародны муж павінен браць прыклад з неба, узмацняць сябе, свае сілы і нястомна змагацца.

Неба заўсёды рухаецца рашуча і энергічна, высакародны муж павінен на манер неба быць моцным і старанным, ніколі не спыняцца. У «Чжоу І» ёсць 64 гексаграмы, і першая з іх — гэта «Цянь» (乾). Яна абазначае Неба. У прастай натурфіласофіі старажытных продкаў не было нічога важней Неба. Знакаміты канфуцыянскі вучоны эпохі дынастыі Тан Кун Інда лічыў, што, так званы «няспынны кругазварот нябесных свяцілаў» азначае, што «нябесныя свяцілы днём і ноччу рухаюцца без прыпынку, зноў і зноў паўтараючы свой цыкл, ніколі не заміраюць». З даўніх часоў канфуцыянцы адзначалі неабходнасць «адзінства Неба і чалавека». Чалавек, які лічыць сябе «высакародным мужам», павінен «прытрымлівацца сэнсу, закладзенага ў дадзенай гексаграмме, і няспынна самаўдасканальвацца». У супрацьлегласць выказванню «кругазварот нябесных свяцілаў няспынны, высакародны муж не павінен ніколі спыняць намаганняў», ёсць іншыя словы: «Зямля велікадушна змяшчае ў сабе ўсё і ўсіх, высакародны муж павінен звяртаць увагу на дабрадзейнасць». Гэта значыць, з аднаго боку, высакародны муж павінен вучыцца ў «неба» цвёрдасці і ўпартасці, а з другога, — вучыцца ў «зямлі» велікадушнасці і памяркоўнасці. З аднаго боку, павінен «пастаянна самаўдасканальвацца», а з другога, — «прытрымлівацца заканамернасцяў».

Студэнт ці чыноўнік, малады або стары — усё роўна, усе павінны зразумець гэтую мудрасць пра заканамернасці неба і зямлі.

Быццам ідзеш па тонкім лёдзе,
нібы стаіш на краі бездані

[Цытата з] «Шы цзын», раздзел «Ся я» («Малыя оды»), «Ся Мін»².

² «Шы цзын» («Кніга песень») з'яўляецца першым зборнікам паэзіі ў Кітаі, у перыяд да эпохі Цынь называлася «Шы» («Песні»), а назву «Шы цзын» (іерогліф «цзын» азначае канон, таму «Шы цзын» таксама называюць «Канон песень». — *Заўв. перакладчыка*) яна атрымала пасля эпохі дынастыі Хань, калі стала лічыцца кананічнай літаратурай. Яна ўключае ў сябе 305 твораў, напісаных за 500 гадоў: ад пачатку дынастыі Заходня Чжоу да сярэдзіны перыяду Вёсен і Восеней. Усе творы падзелены на тры катэгорыі: «Фэн» («Нравы [царстваў]»), «Я» («Оды»), «Сун» («Гімны»). Раздзел «Я» («Оды») дзеліцца на «Ся я» («Малыя оды») і «Да я» («Вялікія оды»). «Вялікія оды» ўключаюць у сябе пераважна творы арыстакратаў, а ў «Малых одах» ёсць як творы прадстаўнікоў арыстакратыі, так і народныя песні. У «Прадмове да Маа шы» сказана: «Ся Мін. Чыноўнікі высмейваюць [імператара] Ю-вана». У «Чжэн Цзянь» выпраўлена: «Тады высмейваўся [кіраўнік] Лі-ван». У «Шы цзын Чжуань», напісаным Чжу Сі, не гаворыцца выразна пра тое, які кіраўнік высмейваецца, проста сказана: «Чыноўнікі падазраюць кіраўніка ў благіх задумах, але не могуць зразумець, як ісці правільным шляхам, таму напісалі гэтую паэму». Аналізуючы паэму, можна меркаваць, што аўтар быў чыноўнікам канца перыяду дынастыі Заходня Чжоу. Ён выкарыстаў вершы, каб выказаць абурэнне цараваннем двара, перадаць свае перажыванні за лёс краіны і народа. Іерогліф 旻 чытаецца як mín і пазначае неба ці восень.

[Арыгінальны тэкст] «Асцярожна і нясмела, быццам ідзеш па тонкім лёдзе, нібы стаіш на краі бездані».

[Тлумачэнне] Высакародны муж пры самаўдасканаленні не забывае пра асцярожнасць, як быццам ідзе па тонкім лёдзе або стаіць на краі абрыву, кожную секунду баіцца ўпасці.

Цытата, прыведзеная вышэй, узятая з раздзела «Сяа я» («Малыя оды») «Кнігі песень» і часта выкарыстоўвалася наступнымі пакаленнямі для апісання разважлівых і абачлівых паводзін. Сябры партыі і кіруючыя кадры, стоячы перад той ўладай, якой іх надзяліў народ, перад даверам, што аказваецца ім структурай, павінны ўвесь час захоўваць у сваіх сэрцах трапяткую, глыбокую пашану, павінны праяўляць асабліваю асцярожнасць пры ажыццяўленні ўлады і не дапускаць нават самай нязначнай нядбайнасці.

Чалавек таму лічыцца чалавекам,
што можа гаварыць. Калі ён
не гаворыць, дык хіба гэта чалавек?
Сказанае слова мае сілу.
Калі гаварыць, але парушаць
сваё слова, хіба гэта слова?

[Цытата з] «Сі гун», 22-я глава трактата «Гулян чжуань» («Каментары Гуляна») да летапіса «Чуньцю» («Вёсны і восені»)³.

[Арыгінальны тэкст] Чалавек таму лічыцца чалавекам, што можа гаварыць. Калі ж ён не гаворыць, дык хіба гэта чалавек? Сказанае слова мае сілу. Калі гаварыць, але парушаць сваё слова, хіба такое слова мае сілу? Вернасць слову таму завецца так, што яно сугучна з Даа. Калі трымаць вернасць слову, але не прытрымлівацца Даа, то хіба гэта Даа? Каштоўнасць Даа ў тым, што яно адпавядае часу і ў пэўны час адпавядае развіццю сітуацыі.

³ «Чуньцю» («Вёсны і восені») — гэта летапіс царства Лу, які ахоплівае гісторыю даўжынёю 242 гады: ад першага года праўлення Лу Инь-гуна (722 г. да н.э.) да чатырнаццатага года праўлення Лу Ай-гуна (486 г. да н.э.). Гэта самая ранняя з існуючых летапісных кніг Кітая. Запісы ў «Чуньцю» вельмі кароткія, таму наступныя пакаленні сталі пісаць да летапісу каментары, якія называюцца «Чжуань» (《傳》). У эпоху дынастыі Заходняя Хань з'явіліся пяць відаў тлумачэнняў: «Цзо-шы чжуань» («Каментары Цзо-шы»), «Гунь-ян чжуань» («Каментары Гунь-яна»), «Гулян чжуань» («Каментары Гуляна»), «Цзау-шы чжуань» («Каментары Цзау-шы») і «Цзя-шы чжуань» («Каментары Цзя-шы»). Сярод іх «Каментары Цзо-шы» ад гісторыка Цзо Цюміна, «Каментары Гунь-яна» ад Гунь-ян Гаа і «Каментары Гуляна» ад Гулян Чы; разам яны называюцца «Чуньцю Саньчжуань», гэта значыць «Тры класічных каментары да летапісу «Чуньцю», і адносяцца да кананічных кніг канфуцыянства.

[Тлумачэнне] Чалавек з'яўляецца чалавекам менавіта таму, што валодае мовай. Калі ж ён не здольны гаварыць, то хіба яго можна называць чалавекам? Існаванне мовы мае вялікае значэнне яшчэ і таму, што яна дазваляе даваць слова абяцання. Калі не захоўваць вернасць слову, то мова страціць сэнс.

Іерогліф 信 (давер) складаецца з двух частак: 人 (чалавек) і 言 (мова). Чалавек з'яўляецца сацыяльнай істотай і выкарыстоўвае мову як сродак зносін. Гэта асноўная рыса, якая адрознівае людзей ад жывёл. Словы могуць перадаваць інфармацыю, і мы падчас пастаянных зносін спазнаем адзін аднаго, выказваем давер. Таму лічыцца, што 信 (давер) — аснова маралі сацыяльнага ўзаемадзеяння. Аднак на самай справе мы сустракаем нямала людзей, якія здольны да мнагаслоўных і высокіх прамоў, але не могуць заваяваць давер людзей, якія побач, іх словы не могуць знайсці пацверджання ў жыцці. І чым больш пустых прыгожых слоў, тым менш даверу.

Не ведаю, як можна,
каб у чалавека не было праўдзівасці

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Вэй Чжэн» («Ажыццяўляць праўленне»)⁴.

[Арыгінальны тэкст] Настаўнік сказаў:

— Не ведаю, як можна, каб у чалавека не было праўдзівасці. Гэта падобна таму, што ў вялікай павозцы няма скрэпы, а ў малай няма папярочкі. Як можна ехаць [на гэтых павозках]?⁵

⁴ «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні») — гэта твор, які апісвае словы і ўчынкі Канфуцыя. Быў напісаны яго вучнямі і паслядоўнікамі і зроблены ў форме цытат. У кнізе запісаны не толькі ідэі Канфуцыя аб грамадстве, палітыцы, яго філасофскія і этычныя думкі, выхаваўчая ідэалогія, але таксама некаторыя яго жыццёвыя звычкі і драбніцы яго жыцця. У кнізе таксама запісаны перадсмяротныя словы вучня Канфуцыя — Цэн Цаня, які быў на 46 гадоў маладзейшы за свайго настаўніка. Менавіта таму лічыцца, што дадзены твор быў напісаны другім па ліку пакаленнем вучняў Канфуцыя і завершаны прыкладна ў пачатку эпохі Ваюючых царстваў. Канфуцый (551–479 г. да нашай эры) быў старажытным кітайскім мысляром, асветнікам, заснавальнікам канфуцыянства. Яго імя было Цю, а другое імя — Чжун, ён нарадзіўся і жыў у валоданні Цзоу царства Лу (сучасны павет Цюйфу правінцыі Шаньдун) у канцы перыяду Вёсен і Восеней. Яго ідэі аказалі глыбокі ўплыў на Кітай і ўвесь свет, яго называлі Мудры, Наймудрэйшы настаўнік. Канфуцый сам пра сябе гаварыў: «Перадаю, але не складаю». І хоць Канфуцый не напісаў ніводнага твора, але так званыя «Шэсць канфуцыянскіх канонаў», якія адносяцца да старажытнай класікі Кітая, магчыма, былі матэрыяламі, на аснове якіх ён навучаў і перадаваў веды.

⁵ Іерогліф 輗 чытаецца як пі і пазначае дэталі, якая выкарыстоўвалася для злучэння аглоблі павозкі з папярочкай або павадамі ў старажытнасці. Напрыклад, у творы «Юэ чэ» вучонага Фан Сяжу дынастыі Мін сказана: «Спіцы згнілі, колы сапсаваліся, скрэпа пераламалася і аглоблі зламаліся». Іерогліф 輗 чытаецца як уцэ і таксама пазначае дэталі, якая выкарыстоўвалася для злучэння аглоблі павозкі і перакладзіны ў старажытнасці. Напрыклад, у зборніку паэтычных твораў «Чу цы» ў раздзеле «Цзю сы» сказана: «Папярочка павозкі пераламалася, конь знясілены. Сумна стаіць, а [у мяне] слёзы цякуць ручаямі».

[Тлумачэнне] Калі да чалавека няма даверу, то гэта проста неверагодна.

«Словы павінны быць праўдзівымі, а дзеянні — выніковымі»; быць addаным слову з'яўляецца асновай маральных паводзінаў высакароднага мужа. Канфуцый параўноўвае «вернасць слову» са скрэпамі вялікай павозкі і папярочкамі малой павозкі, якія з'яўляюцца злучальнымі элементамі, найважнейшымі дэталямі павозак, без якіх тыя напросту развалюцца. Калі чалавек кідае словы на вецер, то дабарадзейных паводзінаў ад яго тым больш немагчыма чакаць. На сённяшні дзень некаторыя кіруючыя кадры дэманструюць здольнасць да пустаслоўя, раздаюць абяцанні. Такія «добрыя толькі на словах» кадры губляюць свой твар, добрае імя, але ў выніку яны наносяць шкоду агульнаму іміджу кадравых работнікаў.

Штодня правяраю сябе ў адносінах трох рэчаў

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Сюз эр...» («Вучыцца і...»).

[Арыгінальны тэкст] Цзэн-цзы сказаў:

— Я штодня правяраю сябе ў адносінах трох рэчаў: ці аддана служу людзям, ці шчыры ў адносінах з сябрамі, ці паўтараю заповеты настаўніка?

[Тлумачэнне] Цзэн-цзы (Цзэн Шэнь, вучань Канфуцыя) сказаў: «Я шмат разоў у дзень разважаю пра сябе: ці сумленна і шчыра даю людзям парады? Ці дастаткова сардэчныя мае адносіны з сябрамі? Ці паўтараю тыя веды, якія перадае мне настаўнік?»

Крытыка і самакрытыка — гэта адзін з трох асноўных кампанентаў стылю працы Камуністычнай партыі Кітая, а таксама эфектыўны спосаб кантролю кіруючых кадраў за сабой. Сэнс тагачаснай фразы «штодня правяраю сябе ў адносінах трох рэчаў» якраз і заключаецца ў самакрытычным падыходзе, які з'яўляецца самай своєчасовай і карыснай «зброяй» чалавечага мыслення. Мы часта гаворым, што кіруючыя кадры павінны сачыць за сваімі паводзінамі, пераасэнсоўваць свае дзеянні, быць прадбачлівымі, падбадзёрваць сябе. Гэтыя чатыры патрабаванні да сябе якраз і з'яўляюцца ўласцівасцю самакрытыкі. Неабходна пастаянна перасцерагаць сябе, разважаць пра свае ўчынкі, быць вельмі патрабавальным да сябе, свядома ставіць сябе пад кантроль партыйнай арганізацыі і народных мас, правяраць на наяўнасць заганаў і недахопаў і ў той жа час клапаціцца пра тых, хто навокал — блізкіх і супрацоўнікаў.

Можна пазбавіць улады
камандуючага войскам,
але простых людзей нельга
прымусіць змяніць свае намеры

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Цзы хань...» («Настаўнік рэдка...»).

[Арыгінальны тэкст]

Настаўнік сказаў:

— Можна пазбавіць улады камандуючага войскам, але нельга прымусіць простых людзей змяніць свае намеры⁶.

⁶ Слова 匹夫 (прасталюдзін, звычайны чалавек) у старажытных тэкстах мае два значэнні, што часта сустракаюцца. Адно з іх — гэта мужчына, звычайна маецца на ўвазе адважны, але без розуму, як, напрыклад, у «Хань шу» у главе «Жыццяпіс Хань Сіня»: «[генерал] Сян Юй грывнуў гнеўным голасам, тысячы людзей баяліся паварушыцца [спалохаліся], калі б ён не быў мудрым палкаводцам, то гэта было б безразважнай, дурной адвагай». Другое значэнне — гэта народ, звычайныя людзі. Напрыклад, у «Люй-шы чуньцю» («Вёсны і восені спадара Люя») у главе «Бэн шэн» («Пра жыццё») сказана: «Калі ўзнёсся да сну сына неба, не ганарыся, апускаючыся да стану простага мужыка, не азмрочвайся». Гэта пераклікаецца з тым, як кажуць у наш час: «Кожны просты чалавек нясе адказнасць за лёс радзімы».

[Тлумачэнне] Войска можна пазбавіць галоўнакамандуючага, але простых людзей нельга прымусіць адмовіцца ад сваіх імкненняў і ідэалаў.

У прыведзенай вышэй цытаце пад намерамі народа трэба разумець волю, памкненні людзей. Чалавек павінен зацвердзіцца ў сваіх намерах, каб ведаць кірунак, у якім прыкладаць намаганні. Калі ў сэрцы няма «духу імкнення», то сутыкнуўшыся са шматлікімі выклікамі, чалавек будзе няздатны іх пераадолець. Цяжкасці і пазбаўленні загартоўваюць людзей. Кіруючыя кадры падчас няпростай рэалізацыі рэформаў, сутыкнуўшыся з негатыўнымі эмоцыямі, такімі як сумненні, асцярога, чаканне таксама павінны мець моцную волю, пераадольваць любыя цяжкасці, смела ісці наперад. У адваротным выпадку, як яны змогуць несці цяжкую адказнасць, якую на іх накладвае гісторыя?

Сэрца мудрага бачыць ясна,
але ён не гаворыць лішняга.
Ён прыкладае шмат намаганняў,
але не выхваляецца гэтым,
таму слава аб ім разносіцца
па ўсёй Паднябеснай

[Цытата з] «Мо-цзы», глава «Сю шэнь» («Самаўдасканаленне»)⁷.

[Арыгінальны тэкст] Не будуць слухаць таго, хто многа гаворыць і не спяшаецца дзейнічаць, нават пры тым, што ён

⁷ «Мо-цзы» — гэта зборнік выказванняў Мо-цзі і цытаты з вучэння школы Мо. У бібліяграфічным раздзеле «Хань шу» ёсць запіс: «Мо-цзы. 71 глава». Захавалася пяцьдзясят тры главы, якія, як правіла, лічацца запісамі, падборкай і кампіляцыяй вучняў Мо-цзы і пазнейшых паслядоўнікаў школы. «Мо-цзы» дзеліцца на дзве вялікія часткі. У адной частцы апісваюцца словы і ўчынкі самага Мо-цзы, распавядаецца аб яго ідэалогіі. Гэтая частка, галоўным чынам, утрымлівае інфармацыю пра вучэнне школы Мо ранняга перыяду. Другая частка дзеліцца на шэсць раздзелаў: «Цзын шан» («Канон. Частка А»), «Цзын ся» («Канон. Частка В»), «Цзын шо шан» («Тлумачэнне да канону. Частка А»), «Цзын шо ся» («Тлумачэнне да канону. Частка В»), «Да цю» («Вялікі выбар»), «Ся цю» («Малы выбар»). Дадзеная частка звычайна завецца «Мааісцкі канон» або «Мааісцкае мастацтва спрэчкі», тут падрабязна тлумачыцца тэорыя пазнання і логіка мыслення школы Мо. Яна таксама ўключае ў сябе прыродазнаўчую інфармацыю. Дадзеная частка адлюстроўвае вучэнне школы Мо позняга перыяду. Мо-цзы (прыкладна 468–376 гг. да н.э.), звалі яго Чжай Бань Гу, пісаў, што імя Мо-цзы было Чжай, ён быў чыноўнікам часоў дынастыі Сун, жыві пасля Канфуцыя. Мо-цзы быў таленавітым у стварэнні зброі для абароны гарадскіх сцен, з’яўляўся заснавальнікам школы Мо. У шматлікіх філасофскіх трактатах дацынскай эпохі канфуцыянства і маізм вядомы як «Сянь Сюэ». У той час слава Мо-цзы была амаль такая ж, як у Канфуцыя. Мо-цзы прапагандаваў такія ідэі, як шанаванне мудрацоў, яднанне з вышэйшым, усеагульная любоў, адмаўленне ад нападаў, беражлівасць, сціплае пахаванне і г.д., што ў цэлым адлюстроўвала настроі працоўнага люду, таму Мо-цзы разглядаўся наступнымі пакаленнямі як філосаф працоўнага народа.

красамоўны. Не дасягне вынікаў той, хто ганарыцца заслугамі. Сэрца мудрага бачыць ясна, але ён не гаворыць лішняга. Ён прыкладае шмат намаганняў, але не выхваляецца гэтым, таму слава аб ім разносіцца па ўсёй Паднябеснай. У прамове важна не колькасць сказанага, а сэнс, не красамоўства, а сутнасць сказанага.

[Тлумачэнне] У разумных людзей сэрца падобна чыстаму люстэрку: яны мала гавораць, шмат робяць, не прэтэндуюць на чужыя заслугі, таму вядомыя ва ўсім свеце.

Мо-цзы быў рэалістам і практыкам. Ён гаварыў, што галоўнае — гэта не колькасць слоў, а тое, ці нясуць яны ў сабе мудрасць. Для слова важна не прыгажосць, а магчымасць праз яго спасцігнуць сутнасць. Калі словы не могуць быць здзейсненымі ў жыцці, то іх сэнс раўняецца нулю. На самай справе ў некаторых людзей шклянка толькі напалову поўная, але ім падабаецца ўсюды, дзе магчыма, гэтым хваліцца; некаторыя людзі спяшаюцца прэтэндаваць на ўзнагароды адразу, як толькі яны дасягнулі якога-небудзь поспеху. Але людзі бачаць праўду, яны выбераць працавітых і высакародных. Толькі тыя людзі, якія «будуюць планы, зыходзячы з рэальнай абстаноўкі», «не адрываюцца ад рэчаіснасці і гатовыя браць на сябе адказнасць», «захоўваюць гонар і годнасць» дасягаюць сапраўднага поспеху. Яны тыя самыя працавітыя рэалісты, якія прытрымліваюцца прынцыпу «менш слоў — больш справы».

Прытрымлівацца добра —
нібы падымацца на гару,
прытрымлівацца зла —
нібы каціцца з гары

[Цытата з] «Го юй» («Рэчы царстваў»), глава «Рэчы царства Чжоу. Раздзел другі»⁸.

[Арыгінальны тэкст] Вэйскі [дафу] Бяа Сі, які кіраваўся ў Чжоу, пачуў пра гэта і, з'явіўшыся да даньскага Му-гуна, сказаў: «Ці не чакае Чан Хуна выпадковая смерць? У «Песнях дома Чжоу» гаворыцца:

«Тое, што падтрымлівае Неба, нельга разбурыць,

Тое, што Неба разбурае, нельга падтрымаць».

Гэтая песня была складзена ў старажытнасці У-ванам пасля перамогі над [дынастыяй] Ін. Ён зрабіў яе песняй, якая гучала на цырымоніях, дзе даводзілася стаяць, і назваў яе чжы, каб пакінуць нашчадкам у якасці вечнага напаміну.

Цырымоніі, якія выконваюцца стоячы, называюцца юй, і яны прызначаны толькі для таго, каб праславіць вялікія прынцыпы, таму песня складалася з малой колькасці строфаў, як і належыць песням такога роду. Лічылася, што гэта песня была здольна выклікаць страх [перад воляй Неба], бо У-ван хацеў навучыць народ, чаго варта асцерагацца. Калі так, то змест песні чжы паказвае, што ён, несумненна, дасканалы ведаў дзеі Неба і Зямлі, у адваротным выпадку, песня б не заслугоўвала

⁸ «Го юй», або «Рэчы царстваў» — першая манументальная праца па гісторыі Кітая. Гістарычныя запісы пачынаюцца ад часу кіравання Му-вана і працягваюцца да часу Лу Даа-гуна. Распавядаецца ў ёй пра восем княстваў: Чжоу, Лу, Цы, Чжэн, Цзынь, Чу, У і Уюэ. У асноўным, змест помніка складаюць успаміны, але ёсць таксама і нямала запісаў аб падзеях. «Го юй» складаецца з 21 раздзела, з якіх «Рэчы царства Цзынь» складаюць дзевяць частак. Сыма Цянь казаў:

«Цзацю Мін аслеп і тады стварыў «Го юй». Сыма Цянь лічыў, што «Го юй» быў напісаны Цзацю Мінам, аднак пазней многія не згаджаліся з гэтым.

таго, каб пакідаць яе нашчадкам. Цяпер Чан Хун і Лю хочуць падтрымаць тое, што разбурае Неба, але хіба гэта магчыма?

Ю-ван, у якога Неба адняло мудрасць, заграз у памылках, адкінуў дабрачыннасць, пасябраваў з нядбайнасцю і распустай, у выніку чаго страціў свой народ. Такім чынам, Неба даўно ўжо руйнуе [дом Чжоу], і жаданне падтрымаць яго, відаць, няздзейснае. Нельга выратаваць нават тое, на што разгневаны агонь ці вада, што ж казаць пра тое, чаму пагражае Неба!

Прыказка сведчыць: «Прытрымлівацца добра — нібы падымацца на гару, прытрымлівацца зла — нібы каціцца з гары».

[Глумачэнне] Тварыць дабро гэтак жа складана, як узбірацца на гару, а паддацца злу падобна горнаму абвалу — лёгка і імкліва.

Людзям заўсёды была ўласцівая цяжка пераадолюемая інертнасць, у дзеяннях і дабрачыннасці у тым ліку. Калі гавораць пра інертнасць у дзеяннях, то звычайна маюць на ўвазе ляноту, нежаданне працаваць, безыніцыятыўнасць. Пры належным старанні і строгай дысцыпліне гэтыя недахопы можна пераадолець. Але змагацца з інертнасцю ў дабрачыннасці, а таксама навучыцца цвёрда памятаць пра неабходнасць рабіць дабро складана, калі няма знешняга кантролю. Чалавек, які хоча пазбавіцца зла і мае намер рухацца шляхам добра, па-першае, павінен мець цвёрдую ўпэўненасць, павінен збудаваць «ахоўную плаціну». А па-другое, яму неабходна мець вопытнага настаўніка і добрых сябраў, якія дапамогуць убачыць памылкі. Неабходна зацвярдзіцца ў сваім намеры, а сяброў выбіраць асцярожна. Гэта павучанне асабліва актуальнае для маладых кіруючых кадраў.

Вялікім мужам называюць таго,
хто не спакушаецца
ні багаццем, ні шляхетнасцю;
каго не прымусяць збочыць са шляху
ні беднасць, ні пагарда;
каго не прымусяць сагнуць спіну
ні чыя-небудзь вялікасць,
ні ваяўнічыя пагрозы

[Цытата з] «Мэн-цзы», глава «Тэнскі Вэнь-гун. Частка другая»⁹.

⁹ Мэн-цзы (прыблізна 372–289 гг. да н.э.), сапраўднае імя Кэ, родам з княства Цзоу (цяперашні павет Цзоу правінцыі Шаньдун), навучаўся ва ўнука Канфуцыя, якога звалі Цзы Сы, быў вялікім канфуцыянскім настаўнікам сярэдзіны перыяду Змагаючыхся царстваў. Мэн-цзы атрымаў у спадчыну вучэнне і ідэі Канфуцыя і развіў іх, у старажытнасці быў вельмі шанаваным настаўнікам-канфуцыянцам, аказваў неверагодна вялікі ўплыў на сучаснікаў і саступаў толькі самому Канфуцыю. Мэн-цзы называлі «Другі за абсалютна мудрым». Хоць трактат «Мэн-цзы» не быў напісаны ім самім, але ён быў створаны вучнямі Мэн-цзы, якія, несумненна, адлюстравалі ў змесце словы і дзеянні свайго настаўніка. У трактаце Мэн-цзы прапануе тэорыю аб першапачатковай чалавечай прыродзе, палітычную тэорыю, заснаваную на прынцыпе гуманнага і дабрачыннага праўлення, а таксама ідэю «народ важней, чым кіраўнік». Пачынаючы з дынастыі Паўночная Сун, трактат «Мэн-цзы» атрымаў статус класікі канфуцыянства. Чжу Сі ў эпоху дынастыі Паўднёвая Сун аднёс дадзены трактат да «Чатырохкніжжа», з тых часоў ён стаў абавязковым для вывучэння тым старажытным дзеячам, якія збіраліся здаваць экзамен на навуковую ступень.

[Арыгінальны тэкст] Мэн-цзы запырэчыў яму: «Як жа гэта ў цябе атрымліваецца, што яны вялікія мужы? Ты, відаць, яшчэ не вывучаў правілаў пачцівасці і абрадаў. Пры надзяванні ўбору на галаву юнака, які становіцца мужчынам, яго навучае бацька, а калі дзяўчына выходзіць замуж, яе навучае маці. Яна праводзіць дзяўчыну да варот і наказвае ёй: «Накіроўваючыся ў свой дом, абавязкова будзь пачцівай, будзь асцярожнай, не трэба супярэчыць мужу». Значыць, паслухмянасць лічыцца правільным шляхам для жонак і наложніц. А бацька навучае: «Жыві ў прасторнай Паднябеснай так, каб табе было з усімі прасторна, займай месца, адпаведнае тваім здольнасцям, ды ідзі яе вялікім шляхам. Калі здолееш рэалізаваць свае памкненні — выкарыстоўвай іх на карысць народу, а калі не здолееш здзейсніць свае намеры, усё роўна ідзі абраным шляхам.

Вялікім мужам называюць таго, хто не спакушаецца ні багатствам, ні шляхетнасцю; каго не прымусяць збочыць са шляху ні беднасць, ні пагарда, каго не прымусяць сагнуць спіну ні чыя-небудзь вялікасць, ні ваяўнічыя пагрозы».

[Тлумачэнне] Багацце і шляхетнасць не прымусяць сапраўднага высакароднага мужа паддацца разбэшчанасці і заняпаду, беднасць і пагарда не прымусяць яго змяніць ідэалы, грубая сіла не зможа прымусіць яго скарыцца.

У кітайскай культурнай традыцыі мэтанакіраванага і таленавітага чалавека часта называлі «вялікім мужам», або «мужам». Напрыклад, у трактате «Хань шу» ў главе «Жыццяпіс Лі Гуана» сказана: «[Лі] ўзышоў на пагорак ў звычайным адзенні і адзін выйшаў з лагера. Ён сказаў свіце: «Не ідзіце за мной, доблесны муж сам адрэжа [ў кіраўніка сюнаў] Шан'юя вуха». Ці напрыклад, у кнізе «Новае выкладанне апавяданняў» сказана: «Вялікі муж, які ўзначальваў тысячы салдат, прыйшоў на поле смяротнага бою, выступіў у паход на знак вернасці гаспадару. Нельга сказаць, што ён зрабіў гэта ў пагоні за славай».

Мэн-цзы падчас абмеркавання з вучнем Цзын Чунем пытання «як стаць вялікім мужам» згадаў гэтыя знакамітыя словы. На думку Мэн-цзы, улада «вялікага мужа» не павінна грунтавацца на сіле, насупраць, душа яго павінна сілкавацца высокай мараллю ў розных жыццёвых сітуацыях, няхай гэта будзе багацце ці шляхетнасць, беднасць або пагарда, магутнасць, гвалт ці пагрозы, яму належыць абавірацца на маральныя ідэалы ў сваіх дзеяннях.

У новую эпоху кадры вышэйшага кіраўніцтва сутыкаюцца з вялікай колькасцю складаных і адказных даручэнняў. Але спакус перад імі таксама вельмі шмат. Як пазбегнуць зазнайства ў спрыяльных жыццёвых абставінах, як не скардзіцца, калі сустракаеш цяжкасці? Для гэтага ў першую чаргу трэба спытаць у самога сябе, ці пасеяна ў душы зерне высокай маралі.

Сутнасць «Вялікага вучэння»
ў асвятленні і тлумачэнні добра,
усталяванні добра ў грамадскім жыцці,
у імкненні быць бліжэй да народа

[Цытата з] «Лі цзы» («Запіскі аб прыстойнасці»), глава
«Да сюэ» («Вялікае вучэнне»)¹⁰.

[Арыгінальны тэкст] Сутнасць «Вялікага вучэння» ў асвят-
ленні і тлумачэнні высокай маралі, а таксама ў тым, каб быць
бліжэй да народа і весці яго да ўсяго самага добрага.

¹⁰ «Да сюэ», або «Вялікае вучэнне» — гэта раздзел трактата «Лі цзы» («Запіскі аб прыстойнасці»). У перыяд эпохі дынастыі Сун Чжу Сі вылучыў яго разам з трактатам «Чжун юн» («Вучэнне аб сярэдзіне»), паставіў у адзін шэраг з «Лунь юй» і «Мэн-цзы» і зрабіў «Камэнтар да збору радкоў Чатырохкніжка» («Сышу чжанцзюй чжуцзі»), пасля чаго гэтыя чатыры творы сталі называцца «Сы шу», што значыць «Чатырохкніжка». Чжу Сі лічыў, што «Да сюэ» («Вялікае вучэнне») — гэта «спадчына, пакінутая вучнямі Канфуцыя, дзверы для пачатковага шляху самаўдасканалення». Іншымі словамі, ён лічыў, што гэты трактат з'яўляецца абавязковым пачатковым матэрыялам для вывучэння канфуцыянства, таму распачынае «Чатырохкніжка». Чжу Сі таксама перагрупаваў раздзел «Да сюэ» («Вялікае вучэнне») трактата «Лі цзы», падзяліў яго на дзве часткі: «Цзын» (经 «канон») і «Чжуань» (传 «паданне»). «Цзын» складаецца з аднаго раздзела і ўключае ў сябе арыгінальныя словы Канфуцыя, запісаныя Цзэн Шэнем. «Чжуань» прадстаўлена адзінаццацю раздзеламі і змяшчае ў сабе трактоўкі і тлумачэнні вучэння Канфуцыя ад Цзэн-цзы. Шмат людзей добра знаёмы з «Да сюэ» («Вялікае вучэнне»). Нішто не можа пераўзысці так званыя «тры асновы і восем палажэнняў» («Сань ган ба му»). Пад «трыма асновамі» маецца на ўвазе вышэйшая дабрадзейнасць, любоў да народа, імкненне да душэўнай дасканаласці. А так званыя «восем палажэнняў» прадстаўляюць працэс унутранай і знешняй працы над сабой, неабходнай канфуцыянкам для далейшага развіцця. Да гэтых палажэнняў адносяцца: разуменне сутнасці рэчаў, да-
вядзенне ведаў да дасканаласці, шчырыя намеры, адкрытае сэрца, маральнае
выхаванне, парадак у сям'і (доме), кіраванне дзяржавай, мір і згода ў Падня-
беснай.

[Тлумачэнне] Мэта «Вялікага вучэння» ў тым, каб дапамагчы чалавеку зразумець дабрыню і глыбіню свайго сэрца, адкінуць старыя прыныцы і стаць на шлях выпраўлення, дасягнуць межаў дасканаласці, пры якіх тонка разумееш сутнасць рэчаў (Чжу Сі, зыходзячы з выказвання настаўніка Чэна, гаварыў: «Быць “бліжэй да народа” — гэта значыць абнаўляць народ». Так Чжу Сі сцвярджаў неабходнасць дапамагчы людзям адкінуць старое і прыняць новае.

«Да сюэ» («Вялікае вучэнне») супрацьпастаўлена «Сяа сюэ» («Малое вучэнне»). Чжу Сі ў сваёй працы «Да сюэ Чжан-цзюй сюй» («Прадмова да «Вялікага вучэння» з разбіўкай на артыкулы і фразы») так апісвае сістэму адукацыі старажытных ідэальных «трох пакаленняў» (Яа, Шунь, Юй): «Дзіця з васьмі гадоў пачынала “Малое вучэнне” (“Сяа сюэ”). Вучылася “прыдатным манерам і паводзінам у патрэбнай сітуацыі, вучылася прыбіраць”, вывучала «этыкет, музыку, стральбу з лука, кіраванне калясніцай, каліграфію, лічбы»; 15-гадовы малады чалавек пачынаў “Вялікае вучэнне” (“Да сюэ”) і займаўся “спасціжэннем прыныцаў, ачышчэннем духу, удасканаленнем самога сябе, кіраваннем людзьмі». Так званы «Шлях вялікага вучэння» («Да сюэ чжы Даа») змяшчае ў сабе асноўныя мэты «Вялікага вучэння». Чжу Сі наступным чынам тлумачыў паняцце «найвышэйшай дабрадзейнасці» («Мін дэ»), якое сустракалася ў першапачатковым тэксце: «Чалавек атрымаў вышэйшую дабрачыннасць ад Неба, яго душа ясная, розум нічым не азмрочаны. Валодаючы ўсімі мудрасцямі, можна вырашыць усе справы». А «імкненне

Цы Байшы

да душэўнай дасканаласці» («Чжы шань») Чжу Сі каментавалі так: «Вышэйшая ступень існасці ва ўпраўленні справамі». Як бачна, усе яго каментары маюць вельмі яркую афарбоўку «Вучэння аб прынцыпе» («Лі сюэ»).

«Шлях Вялікага вучэння» («Да сюэ чжы Даа»), які паглыблена вывучаўся ў старажытнасці, як і раней, службыць прыкладам для сённяшніх вышэйшых навучальных устаноў. Універсітэт не павінен быць проста ўстановай прафесійнай падрыхтоўкі або васальным валоданнем чынавенства, ён павінен быць месцам, дзе імкнуцца да «спасціжэння Шляху». Змест гэтага «Шляху» сёння змяніўся, але яго дух застаўся ў спадчыну нашчадкам. «Шлях спасціжэння прынцыпаў, ачышчэння духу, удаасканалення самога сябе, кіравання людзьмі» ўяўляе сабою чалавечы ідэал. «Абуджаць» і «раскрываць на свет вочы» — вось задача, якую ён павінен выконваць у асяроддзі студэнтаў, якія гуляюць у кампутарныя гульні, кахаюць, перажываюць з-за ацэнак і шукаюць стажыроўкі.

Гэта называецца шчырасць у душы
і яе праява ў знешняй форме.
Сапраўдны чалавек строгі да сябе
нават тады, калі яго ніхто не бачыць

[**Цытата з**] «Лі цзы» («Запіскі аб прыстойнасці»), глава «Да сюэ» («Вялікае вучэнне»)¹¹.

[**Арыгінальны тэкст**] Людзі бачаць гэта, быццам бачаць лёгка яго і пчонку. Але тады які ў гэтым сэнс? Гэта называецца шчырасць у душы і яе праява ў знешняй форме. Сапраўдны чалавек строгі да сябе нават тады, калі яго ніхто не бачыць.

¹¹ «Кніга рытуалаў», або «Лі цзы» — гэта збор твораў канфуцыянцаў, складзены ў перыяд з пачатку эпохі Ваюючых царстваў да эпохі дынастыі Цынь, выкарыстоўваўся для тлумачэння сістэмы цырымання. У эпоху дынастыі Хань старажытную класічную літаратуру, пазначаную Канфуцыем, называлі «Цзын» (канон), а ў далейшым вучні Канфуцыя пры трактаванні гэтых «Цзын» выкарыстоўвалі іерогліф «Чжуань» або «Цзы» (кніга, запісы). «Лі цзы» («Кніга рытуалаў») такім чынам і атрымала сваю назву. У эпоху дынастыі Хань былі распаўсюджаны два трактаты — «Да дай цы» і «Ся дай цы». У канцы перыяду Усходняй Хань трактат «Да дай бэнь» перастаў быць папулярным. Чжэн Сюань зрабіў каментары да 49 раздзелаў «Ся дай бэнь», пасля чаго яны дасягнулі ўзроўню «Цзын» (канона). Нэаканфуцыянцы дынастыі Сун вылучылі з яго зместу дзве главы — «Вялікае вучэнне» («Да сюэ») і «Вучэнне аб сярэдзіне» («Чжун юн»), якія разам з трактам «Гутаркі і меркаванні» («Лунь юй») і «Мэн-цзы» былі аб'яднаны ў «Чатырохкніжку» («Сы шу»). Паводле паданняў, «Вучэнне аб сярэдзіне» («Чжун юн») было складзена нашчадкамі Канфуцыя ў эпоху Войнаў паміж царствамі. Чжэн Сюань так тлумачыў гэта: «У слове «Чжун юн» іерогліф «чжун» азначае залатую сярэдзіну, якой трэба прытрымлівацца ў адносінах з людзьмі. А іерогліф «юн» азначае «выкарыстоўваць». Унук Канфуцыя Цзы Сы так рабіў, каб праславіць дабрадзеінасць вялікіх продкаў».

[Тлумачэнне] Калі чалавек у душы сваёй шчыры, то гэта відаць і знешне.

У старажытных кітайскіх класічных трактатах «Да сюэ» («Вялікае вучэнне») «Чжун юн» («Вучэнне аб сярэдзіне») ёсць выказванні, якія падкрэсліваюць, што высакародны муж павінен «быць строгім да сябе нават тады, калі застаецца сам-насам». Кітайцы надаюць дадзенаму пастулату вялікую ўвагу. Яны лічаць, што прынцып «словы не разыходзяцца са справай» — гэта вельмі значная маральная якасць. На словах чалавек можа пастаянна прыхарошваць сябе, наважна распавядаць пра ісціну, але ўчынкі заўсёды выяўляюць яго сапраўдную сутнасць. Людзі часта заўважаюць, што многія чыноўнікі, затрыманыя за карупцыю, яшчэ месяц таму ці нават пару дзён таму, гаварылі пра сумленнасць і непадкупнасць чыноўнікаў. Яны могуць нейкі час хавацца такім чынам, але «нават самы асцярожны можа дапусціць промах». Калі думкі доўгі час разыходзяцца са словамі, гэта будзе бачна ў паводзінах і ўчынках чалавека.

Усё прыхаванае некалі
праяўляецца да апошніх драбніц,
таму высакародны муж
строгі да сябе нават тады,
калі яго ніхто не бачыць

[Цытата з] «Лі цзы» («Запіскі аб прыстойнасці»), глава
«Чжун юн» («Вучэнне аб сярэдзіне»).

[Арыгінальны тэкст] Загад неба завецца «прыродай». Імкненне прытрымлівацца законаў прыроды завецца Шляхам. Спасціжэннем Шляху называецца вучоба. Ісціна не можа быць адкінутай у адно імгненне, калі яе можна адкінуць — гэта не ісціна. Вось чаму высакародны муж асцярожны ў дачыненні да таго, што ён не бачыў, і баіцца таго, пра што не чуў. Усё прыхаванае некалі праяўляецца да апошніх драбніц, таму высакародны муж строгі да сябе нават тады, калі яго ніхто не бачыць.

[Тлумачэнне] Чалавек выяўляе сваю сутнасць нават у малым — нават у самых нязначных словах і дзеяннях, таму высакародны муж павінен быць строгім да сябе, нават калі застаецца сам-насам.

Традыцыйная канфуцыянская філасофія мяркуе, што чалавек па нараджэнні набывае сутнасць, якая вызначана загадам неба. У любой сутнасці ёсць добры пачатак, які выяўляецца пры розных абставінах. Напрыклад, пачуццё спагады. Але парастак гэтага добрага пачатку звычайна знаходзіцца ў самых глыбінных схован-

ках, пра якія можа ведаць толькі сам чалавек. Многія чыноўнікі, злоўленыя на карупцыі, пасля пісалі ў сваіх нататках пра раскаянне. Яны казалі, што адчувалі неспакой і трывогу, калі першы раз бралі хабар. Гэты неспакой і ёсць той добры пачатак. Калі ў пэўны момант яны змаглі б утаймаваць сваю сквапнасць, падтрымаць добры намер, то не скаціліся б у бездань. Так званае «быць строгім да сябе» якраз і азначае, што трэба пастаянна пытацца ў свайго сумлення: ці адчуваю я сорам.

«Быць строгім да сябе» — гэта вельмі важны канфуцыянскі прынцып, які звычайна тлумачыцца так: «быць абачлівым і ўважлівым у моманты адзіноты». Таварыш Лю Шаацы ў кнізе «Развагі пра выхаванне камуністаў» зрабіў зразумелае ўсім тлумачэнне на гэты конт: «У моманты самастойнай працы, калі за ім няма нагляду, чалавек можа зрабіць рознага роду дрэнныя рэчы. А зробіць ён нешта дрэннае ці не, залежыць ад ступені яго патрабавальнасці да сябе. Патрабавальнасць да сябе — істотны паказчык здольнасці да самаўдасканалення і ўмова поспеху гэтага працэсу». «Быць строгім да сябе» — гэта спосаб асобнага самаразвіцця, які не толькі мае важнае значэнне ў маральнай практыцы старажытных часоў, але які да сёння захоўвае важную практычную каштоўнасць для працэсу будаўніцтва сацыялізма.

Камень можна разбіць,
але немагчыма пазбавіць яго цвёрдасці.
Кінавар можна расцерці,
але немагчыма пазбавіць колеру

[Цытата з] «Лі цзы» («Запіскі аб прыстойнасці»), глава «Чэн лань» («Аб сумленнасці»)¹².

¹²Люй Бувэй (292-235 гг. да н.э.) займаў пасаду прэм'ер-міністра царства Цынь у познія гады эпохі Змагаючыхся царстваў. Быў выхадцам з Пуяна (цяперашні г. Аньян правінцыі Хэнань). Першапачаткова быў гандляром, а яго самай паспяховай інвестыцыяй стала дапамога з выплатай закладу за сына кіраўніка царства Цынь, якога звалі Чу. Пазней ён стаў Чжуансянваном, кіраўніком царства Цынь. Пасля ўступлення на пасаду ён зрабіў Люй Бувэя міністрам і дараваў яму тытул хоу (спадчынны тытул кітайскай знаці. — *Заўв. рэд.*). Люй Бувэй узначаліў войска і разбурыў Усходнюю Чжоу. Ін Чжэн (пасля імператар Цынь Шыхуан), атрымаўшы ў спадчыну прастол, лічыў яго за дзядзьку, прадставіў яго Лаа Ай. Люй Бувэй меў сяброўскія сувязі з імператрыцай і быў вельмі магутны. Ін Чжэн пасля паўналецця выкарыстаў справу Лаа Ай для звальнення Люй Бувэя. Люй Бувэй выпіў атручанае віно і памёр. У эпоху Змагаючыхся царстваў прэм'ер-міністр царства Цынь Люй Бувэй арганізаваў групу сваіх нахлебнікаў, яны склалі энцыклапедычны твор, які пазней назавуць «Люй лань», або «Аналы Люй Бувэя». У склад кнігі ўваходзілі 160 раздзелаў, якія склалі 26 тамоў. Твор утрымлівае больш за 200 тысяч слоў. Гэтая кніга прызначалася для вывучэння мыслямі ўсіх школ. Яна падсумавала гістарычны вопыт, дала план доўгаму і стабільнаму кіраванню новай аб'яднанай імперыяй.

[Арыгінальны тэкст] Камень можна разбіць, але немагчыма пазбавіць яго цвёрдасці. Кінавар можна расцерці, але немагчыма пазбавіць колеру. Бо цвёрдасць і чырвоны колер уласцівыя гэтым рэчам па прыродзе. Тое ж, што ёсць прырода, атрымана ад Неба, і гэта нельга адабраць па свавольстве.

[Тлумачэнне] Як ні спрабуй разбіць камень, ён па-ранейшаму будзе цвёрды; як ні спрабуй расцерці кінавар, ён па-ранейшаму будзе чырвоным.

Цвёрдасць — гэта асноўная ўласцівасць камяня, чырвоны — гэта натуральны колер кінавару, таму яны не будуць мяняць сваю ўнутраную, уласцівую ім прыроду пад уздзеяннем знешняй сілы. Разуменне чалавека магчыма праз прадметы. Сёння, у працэсе ўсебаковага паглыблення рэформаў, перад тварам складаных абставін і розных спакусаў, ці змогуць кіруючыя кадры прайсці выпрабаванне? Трэба спытаць іх саміх, ці разумеюць яны, што такое ўнутраная прырода камуніста?

Таму, хто яшчэ не аперыўся,
нельга высока лятаць

[Цытата з] «Чжаньга цэ» («Планы Ваюючых царстваў»)¹³.

[Арыгінальны тэкст] Імператар краіны Цын казаў: «Я чуў, што таму, хто яшчэ не аперыўся, нельга высока лятаць. Калі закон не дапісаны, яго нельга выкарыстоўваць для пакарання. Амаральны чалавек не павінен правіць народам. Зараз настаўнік не пабаяўся цяжкасцяў далёкага шляху, змог іх пераадолець, каб настаўляць мяне. Давай у іншы дзень пра гэта пагаворым».

¹³ «Чжаньга цэ» («Планы Ваюючых царстваў») — гэта гістарычная кніга, якая называецца яшчэ «Го цэ» («Палітыка царства»), «Дуань чан шу» («Кніга аб слабых і моцных месцах»). Гэта важная кніга для вывучэння гісторыі Ваюючых царстваў. У ёй па чарзе пададзена гісторыя наступных царстваў: Усходняя Чжоу, Заходняя Чжоу, Цынь, Цы, Чжаа, Вэй, Хань, Янь, Сун, Вэй, Чжуншань. Усяго ў ёй 12 падраздзелаў, 33 тамы. Налічваецца 497 глаў і прыблізна 120 тысяч іерогліфаў. Запісаная гісторыя пачынаецца з 490 года да н.э., калі Чжы Бо забіў Фань Шы, і заканчваецца 221 годам да н.э., калі Гаа Цзяньлі атакаваў імператара Цынь Шыхуана. Літаратурны стыль твора «Чжаньга цэ» («Планы Ваюючых царстваў») вельмі вытанчаны, мова жывая і вобразная. Аўтарам быў не адзін чалавек, і зусім не адразу была складзена ўся кніга. У канцы дынастыі Заходняя Хань Лю Сян аформіў 33 раздзелы твора, назву кнігі вызначыў таксама ён. У эпоху Сун частка раздзелаў была страчана, іх выправіў і дапоўніў Цзэн Гун. Але каментар Гаа Ю, зроблены ў эпоху Усходняй Хань, па-ранейшаму прадстаўлены толькі часткова. Баа Бя ў эпоху Сун змяніў першапачатковую паслядоўнасць раздзелаў кнігі і зрабіў новы каментар. Мяа Вэньюань апублікаваў «Новы каментар да “Чжаньга цэ”».

[Тлумачэнне] Калі пёраў яшчэ недастаткова, то не атрымаецца расправіць крылы і ўзняцца ўвысь.

Першая трыграма ў «I цзын» («Кнізе перамен») — гэта «цянь» (乾). Яна распавядае аб паступовым развіцці працэсу: ад моманту, калі цмок нырнуў у ваду і не трэба дзейнічаць, да моманту, калі цмок ляціць і знаходзіцца ў небе. Ведаючы гэта, неабходна навучыцца «апускацца», пастаянна акумуляваць сілы, умацоўваць сваю апору, чакаць адпаведнага выпадку. Чым болей здолееш назапасіць, тым больш упэўнена будзеш сябе адчуваць. Для станаўлення асобы «апусканне» — гэта абавязковы працэс, каб займацца вучобай і назапашваннем ведаў. «Чалавек застаецца ў невядомасці і не адчувае крыўды». Можна заставацца ў адзіноце, што таксама з'яўляецца трэніроўкай. Сучасныя грамадскія норавы вельмі пераменлівыя: гандляры хочуць разбагацець за адну ноч, навукоўцы жадаюць праславіцца за адну ноч, чыноўнікі хочуць ўзвысіцца за адну ноч, ніхто не хоча заглыбіцца ў сваю справу. Часам здаецца, што можна імгненна дасягнуць сваіх мэтаў, але калі няма трывалай асновы, зямля пад нагамі дрыжыць, і ў канчатковым рахунку ўсе тыя мары лопнуць, як бурбалка.

Высакародны муж
так правярае сябе,
быццам здзейсніў памылку¹⁴

[Цытата з] «Канцан-цзы», глава «Сюнь Даа» («Навучаць Шляху»)¹⁵.

[Арыгінальны тэкст] Калі чалавек схільны да прадузятасці, хіба ён зможа пазнаць сябе? Мудрэц праяўляе паблаглівасць і маўчыць, а нізкі чалавек выстаўляе напаміны любіць і,

¹⁴ Цзюнь-цзы, або высакародны муж, — гэта вельмі важнае і распаўсюджанае ў старажытным Кітаі паняцце. Звычайна ў ім вылучаюць тры адценні сэнсу. Першае значэнне, гэта зварот жонкі да мужа ці жанчыны да каханага, напрыклад, у главе «Норавы царстваў» з «Шы цзын» («Кнігі песень») у песні «Муж адпраўляецца на службу» сказана: «Муж адпраўляецца на службу. Не ведаю, ці надоўга». Другое значэнне слова «цзюнь-цзы» — кіраўнік або шляхта. Трэцяе значэнне самае важнае — высакародны чалавек. Напрыклад, у «Го юй» («Рэчы царстваў») у главе «Рэчы валодання Лу. Раздзел першы» сказана: «Нікчэмныя людзі баяцца, а высакародны муж — не».

¹⁵ Паводле паданняў, Канцан-цзы — гэта вучань Лаа-цзы, аўтар аднайменнай кнігі «Канцан-цзы», якая яшчэ называецца «Кансай-цзы», але пра яе няма запісаў у бібліяграфічных раздзелах «Хань-шу» і «Суй-шу». У бібліяграфічным раздзеле «Новай гісторыі Тан» («Сінь Тан шу») ёсць запіс аб двух тамах «Кансай-цзы» Ван Шыюаня: «На першым годзе валадарання пад дэвізам Цяньбаа было даручана абмежаваць хаджэнне чатырох асноўных канонаў, але «Кансай-цзы» не быў знойдзены. Былы чыноўнік па імені Ван Юаньвэй сказаў: «Чжуан-цзы» таксама завецца «Гэнсан-цзы», «Ле-цзы» таксама завецца «Канцан-цзы», фактычна гэта і ёсць адно і тое ж». Асновай трактата «Кансай-цзы» з'яўляецца глава «Гэнсан чу» трактата «Чжуан-цзы», ён складзены з падобных па сэнсе выказванняў мудрацоў.

захлёбваючыся, гаворыць [пра гэта]. Родныя спачуваюць і не навідзяць, таму выказваюць супярэчлівыя меркаванні. Калі чалавек схільны да прадужытасці, то як можа сам зразумець гэта? Таму высакародны муж правярае сябе, быццам здзейсніў памылку.

[Тлумачэнне] Высакародны муж стрымлівае сябе, пастаянна разважае пра свае справы, як быццам часта памыляецца.

Важна тое, што чалавек павінен ведаць сябе. У «Канцанцзы» сказана: «У чалавека падчас пазнання самога сябе заўсёды бываюць перыяды цемры». Дабрадзейны чалавек валодае паблаглівым характарам, таму не жадае часта гаварыць пра недахопы іншых, нізкі чалавек просіць цябе аб якой-небудзь паслуге, а пасля расхвальвае цябе. Сваякі шкадуюць цябе, аберагаюць, а таму падпарадкоўваюцца твайму цяжкаму характару. З цягам часу ў цябе можа ўзнікнуць ілюзія ўласнай дасканаласці, а каб удасканаліць свой характар, трэба дзейнічаць так, нібы стаіш перад лютэрскам, пастаянна аглядаць сябе, выяўляць недахопы. Гэта называецца «прыгледзеца да сябе, быць сумленным і патрабавальным да сябе». Гэта і ёсць праца па самаўдасканаленні.

Дружба, якая існуе
дзякуючы ўплыву і магутнасці,
не зможа прайсці доўгі шлях

[Цытата з] «Тры царствы», глава «Чжугэ Лян»¹⁶.

[Арыгінальны тэкст] Дружба, якая ўзнікае там, дзе ёсць уплыў і магутнасць, не можа быць даўгавечнай. Вучоныя дзеячы сыходзяцца адзін з адным, і іх сяброўства падобна таму, як у цяпле распускаецца больш кветак, у холадзе лісты не змяняюць свой колер. Сяброўства квітнее незалежна ад пор года, а калі сустракаюцца цяжкасці або небяспека, то яно толькі мацнее.

¹⁶ Чжугэ Лян (181-234), другое імя Кун-мін, міністр царства Шу ў перыяд Трох царстваў, выдатны палітычны дзеяч гісторыі Кітая. Дзякуючы вельмі яркаму і незвычайнаму вобразу, створанаму ў рамане «Трох царстваў», Чжугэ Ляна ведаюць практычна ўсе ў Кітаі. Для народа ён стаў паважаным увасабленнем мудрасці. Чжугэ Лян прайшоў шлях ад жыцця ў адзіноце ў Наньяне да стварэння «Лунчжун дуй» і бітвы пры Чыбі, калі аб'яднанае царства У дало адпор Цаа Цаа і перамагло, а ўслед за тым ўзяло чатыры вобласці ў Цзынчжоу, увайшло ў Шу і ўзяло Чэнду. Чжугэ Лян шмат разоў узначальваў паходы на поўнач, але яны не былі паспяховымі. На 12 годзе кіравання пад дэвізам Цзяньсін (234) памёр ад хваробы ў апошнім паўночным паходзе, на фронце ў мястэчку Учжан-юань. Яго пасмяротнае ганаровае імя Чжун У (сумленны і бясстрашны). Нашчадкі лічылі яго прыкладам чалавека, які «аддаваў сябе справе цалкам» да самай смерці. З'яўляецца аўтарам «Зборніка Чжугэ Ляна».

[Глумачэнне] Цяжка быць даўгавечнай дружбе, якая ўзнікла на аснове ўлады і выгод.

Гэта выказванне перадае асноўную сутнасць сяброўства. Спакон веку існуе тры віды сяброўства. Ёсць «сяброўства высякародных людзей». На першы погляд яно можа здавацца пазбаўленым пачуццяў, але сэрцы такіх сяброў адчуваюць адно другое. Такія людзі ставяцца да свайго сябра, як да роднага чалавека. Ёсць «сяброўства па жыцці і смерці», калі ўсе няшчасці пераадольваюцца разам, ад нараджэння да самай смерці, і сябры адзіныя ў сваіх пачуццях. Ёсць «выгаднае сяброўства», калі можа здавацца, што адносіны паміж людзьмі палкія і блізкія, але на самой справе ўсё мераецца карысцю. Як толькі чалавек губляе магутнасць, дружба з ім разрываецца. У сяброўстве трэба ў першую чаргу звярнуць увагу на шчырасць. «Сябры», звязаныя адзін з адным толькі інтарэсамі, не з'яўляюцца сапраўднымі, іх адносіны не будуць доўгімі. Усё гэта ў першую чаргу неабходна разумець кіруючым кадрам, якія маюць у сваіх руках вялікую ўладу. Вакол іх нямала людзей, гатовых ліслівіць і падлашчвацца, падлабуньвацца і прыслужваць. Трэба дакладна адрозніваць сапраўдных і фальшывых сяброў, але гэта бывае вельмі няпроста.

Дружба, якая грунтуецца
на вялікіх магчымасцях
аднаго боку, рассыпецца,
як толькі магутнасць пачне знікаць.
Дружба, якая ўзнікла з-за выгод,
знікне, калі не стане выгод

[Цытата з] Дынастыя Суй, Ван Тун¹⁷ «Чжун шо», глава «Лі юэ» («Цырымоніі і музыка»).

[Арыгінальны тэкст] Цзы сказаў: «Дружба якая грунтуецца на вялікіх магчымасцях аднаго боку, рассыпецца, як толькі магутнасць пачне знікаць. Дружба, якая ўзнікла з-за выгод, знікне, калі не стане выгод. Таму высакародны муж не ўхваляе такое».

¹⁷ Ван Тун (580-617), другое імя Чжун Янь, родам з Лунмэня ў Хэдуне (цяпер горад Ваньжунь правінцыі Шаньсі). Выхадзец з канфуцыянскай сям'і чыноўніка. У эпоху Суй быў падатковым інспектарам і справаводам у вобласці Шу. У апошнія гады дынастыі Суй сышоў са службы і вярнуўся ў родны край, цалкам аддаўся напісанню кніг і выкладанню. Стаў выдатным вучоным-канфуцыянкам. У эпоху дынастыі Тан многія вядомыя саноўнікі, напрыклад, Сюэ Шо, Ду Янь, Вэньян Бо былі яго вучнямі. Пасля смерці яго вучні далі яму пасмяротнае імя «Вэньчжун-цзы». Са знакамітых твораў Ван Туна, якія аказалі вялікі ўплыў на наступныя пакаленні, можна назваць «Чжун шо».

[Тлумачэнне] Зносіны, якія ўзніклі таму, што ёсць сіла і ўлада, заканчваюцца адразу пасля таго, як іншы бок губляе сваю сілу і ўладу. Зносіны, узнікшыя на аснове выгады і інтарэсаў, разрываюцца, як толькі знікае гэтая выгада.

Гэта цытата вызначае прынцыпы сяброўства. Зносіны паміж сапраўднымі сябрамі азначаюць захапленне індывідуальнасцю іншага, рэзананс душ. Зусім іншымі будуць адносіны, што ўзніклі на падставе вялікіх магчымасцей аднаго з бакоў. У чалавека, што мае вялікія магчымасці, няма адбою ад сяброў. Але варта толькі яму страціць свае магчымасці, як вакол адразу ні душы. Цяпло і холад у людскіх адносінах заўсёды праяўляюць сябе так, мноства прыкладаў у гістарычных кнігах сведчаць пра гэта. Выбіраючы сяброў, кіруючыя работнікі павінны быць абачлівымі і стрыманымі. Прыгожыя словы не абавязкова ідуць ад чыстага сэрца. Людзі могуць ухваляць толькі твае магчымасці. А з'едлівыя словы не абавязкова азначаюць злыя намеры, вельмі можа быць, што яны выкліканы клопатам пра чалавека і любоўю да яго.

Камяні ракі Цзынсі небяспечныя,
таму людзі асцерагаюцца.
Цэлы год не чуваць, каб хто ўпаў.
Але ёсць месца без камянёў,
са спакойным цячэннем, і адтуль
пастаянна даходзяць звесткі,
што хтосьці ўтапіўся

[Цытата з] Дынастыя Тан, Ду Сюньхэ¹⁸, верш «Рака Цзынсі».

[Арыгінальны тэкст] Камяні ракі Цзынсі небяспечныя,
таму людзі асцерагаюцца. Цэлы год не чуваць, каб хто ўпаў.
Але ёсць месца без камянёў, са спакойным цячэннем, і адтуль
пастаянна даходзяць звесткі, што хтосьці ўтапіўся.

¹⁸Ду Сюньхэ (846-907), другое імя Янь Чжы. Назваў сябе «чалавекам з гары Цзюхуашань», родам з Шыдай у акрузе Чычжоу (сучасны г. Тайшу правінцыі Аньхой). Вядомы паэт позняга перыяду дынастыі Тан. Нарадзіўся ў прастай сям'і беднякоў, немаладым ужо атрымаў навуковую ступень цзыньшы (асабліва паспяховы ў навучанні. — *Заўв. рэд.*), але не стаў чыноўнікам. Калі ў апошнія гады дынастыі Тан успыхнула паўстанне Хуан Чаа і войска паўстанцаў захапіла раёны Шандун і Хэнань, Ду Сюньхэ вярнуўся з Чаньані дадому і з таго часу 15 гадоў пражыў у адзіноце, «займаўся складальніцтвам, пакуль свет быў абыякавы да яго. Займаўся земляробствам і цешыўся з урадліва-сці гары». У вершах ён усхваляў Чжу Вэня, пасля звяржэння дынастыі Тан і стварэння дынастыі Лян той дараваў яму пасаду члена акадэміі Хань-лінь, захавальніка імператарскіх указаў. Але неўзабаве Ду Сюньхэ памёр з-за хваробы. Ён быў таленавітым і праславіўся як вядомы паэт. Хоць шлях службовай кар'еры Ду Сюньхэ быў выбоісты і ён так і не здолеў рэалізаваць свае амбіцыі, але на паэтычнай ніве меў шырокую вядомасць, захаваў сваю ўнікальнасць і арыгінальнасць, дасягнуў поспеху ў так званай «шляхецкай паэзіі», меў тры вядомыя кнігі, сёння «Збор твораў Ду Сюньхэ».

[Тлумачэнне] Калі людзі ідуць па небяспечных камянях ракі Цзынсі, яны абачлівыя і асцярожныя, нясмелыя і пільныя, таму ўвесь год няма людзей, якія б зваліліся ў ваду. Але на роўным месцы, дзе, здавалася б, няма небяспекі, часта здараюцца выпадкі падзення ў ваду.

Некаторыя людзі, сутыкнуўшыся з цяжкасцямі і пазбаўленнямі, могуць сабраць усю сілу, натхніцца, таму часта здараюцца выпадкі незвычайнага поспеху. Але калі справы складваюцца ўдала, то вельмі лёгка страціць пільнасць і апусціць «павады», а затым дапусціць промах, які «пераверне лодку». Гэта тычыцца як асобнага чалавека, так і цэлай палітычнай партыі. Калі грамадства доўгі час жыве мірна і спакойна, то ўзнікаюць «гнілыя ідэалогіі», якія бударажаць «дно грамадства», і ніякімі мерамі не ўдаецца іх спыніць. Стыль працы таму можа стаць цяжкай хваробай, што звязаны з грамадскімі нормамаі, а таксама таму, што ў нас у душы можа не існаваць паняцця «мяжа», можа адсутнічаць партыйная свядомасць ці здольнасць прадбачыць небяспеку.

Перш за ўсё трэба ўдасканалваць
душу і выхоўваць характар,
і толькі пасля гэтага займацца
кіраваннем Паднябеснай

[Цытата 3] Дынастыя Сун, Ван Аньшы «Хун фань чжуань»
(«Каментар да Вялікага закону»)¹⁹.

¹⁹ Ван Аньшы (1021–1086), другое імя Цзэ Фу, мянушка Бань Шань. Родам з Ліньчуані ў Цзянсу (сучасная акруга Фучжоу правінцыі Цзянсу), у сувязі з чым яго таксама называлі спадар Ліньчуань. У царстве Цзынь яму быў падараваны тытул, таму яго таксама называлі Ван Цзын-гун. У гісторыі Кітая ён застаўся як знакаміты рэфарматар, які ўзначаліў палітычную рэформу Сінін, накіраваную на ўзбагачэнне краіны і ўмацаванне арміі. Ван Аньшы падкрэсліваў, што кіраванне фінансамі — справа першай важнасці для міністра. Але яго палітычная рэформа закранула інтарэсы пэўнай катэгорыі людзей, таму сустрэла вялікае супраціўленне і не мела поспеху. «Хун фань чжуань» («Каментар да Вялікага закона») — важны філасофскі твор Ван Аньшы. Ён зрабіў каментар да трактату «Хун фань» з мэтай паказаць, што неба і чалавек не маюць узаемасувязі і што бедстваў не варта баяцца. «Хун фань чжуань» («Каментар да Вялікага закона») выказвае ідэю, што вада, агонь, дрэва, золата і зямля — гэта матэрыяльныя элементы, якія існуюць у прасторы і часе і маюць пэўныя формы і фізічныя ўласцівасці. Пяць элементаў спараджаюць адзін аднаго. Але яны супярэчлівыя, і ўсё, што існуе паміж неба і зямлёй, утворана з іх дапамогай. Ван Аньшы сказаў, што «Лю Сян, Дун Чжуншу і Фу Шэнмін выкарыстоўваюць катастрофы як прыкрыццё». Ён абвергнуў веру ў тое, што «з неба адбываюцца перамены», а таксама абсурдны погляд, «што гэта адбываецца з-за злачынстваў чалавека».

«Хун фань» («Вялікі закон») — гэта глава з «Шан шу» («Кнігі гісторыі»). Паводле падання, гэта «закон неба і зямлі», расказаны старажытным філосафам Цзыцзы кіраўніку Чжоу У-вану («хун» значыць вялікі, «фань» — норма і закон). Сёння многія людзі думалі, што гэты трактат быў складзены канфуцыянцамі

[Арыгінальны тэкст] Перш за ўсё трэба ўдасканальваць душу і выходзіць характар, і толькі пасля гэтага займацца кіраваннем Паднябеснай. Не трэба смуткаваць, што няма чыну, трэба думаць, як удасканаліць сваю дабрадзейнасць. Не думаць, што няма павагі, а турбавацца аб тым, што маральны ўзровень яшчэ не павысіўся.

[Тлумачэнне] Перш неабходна паляпшаць свае маральныя якасці, умацоўваць сваю дабрадзейнасць, і толькі пасля гэтага можна займацца дзяржаўнай службай.

ў позні перыяд эпохі Ваюючых царстваў або што ён быў складзены ў эпоху Вёсен і восеней.

У главе «У сін» («Пяць элементаў») кнігі «Хань шу» («Кніга гісторыі») сказана: «Ю стрымаў патап, за што яму даравалі «Луашу», у ёй апісаны «Фа» («закон»), гэта і ёсць «Хун фань» («Вялікі закон»). Таму «Хунь фань» таксама называецца «Луашу». У гэтым трактаце праз дадатак да гутаркі паміж Чжоу У-ванам і Цзы-цзы распавядаецца пра тое, як Юй стрымаў вадзі патапа, а вярхоўны валадар Неба дараваў яму за гэта «Дзевяць раздзелаў Вялікага плана». Там распавядаецца пра пяць элементаў: вадзі, метал, дрэва, агонь, зямлю і іх уласцівасці, прапанаваны тры метады кіравання людзьмі: «законнасць (справядлівасць)», «цвёрдасць» і «мяккасць». Лічыцца, што варажба на панцыры чарапахі і сцяблах крываўніка можа пазбаўляць ад сумнення, а палітычная сітуацыя можа сама змяніць нябесныя з'явы. Пазней гэта стала асновай тэорыі «ўзаемазнага рэагавання Неба і чалавека» дынастыі Хань.

Хуан Бінхун

У старажытнай кітайскай палітычнай філасофіі чалавек быў адпраўным пунктам і канчатковай мэтай усяго. У гэтым выявіўся гуманістычны падыход палітычных поглядаў Кітая. Так званым адпраўным пунктам з'яўляецца «самаўдасканаленне», узятая з канцэпцыі «самаўдасканаленне, падтрыманне парадку ў сям'і, кіраванне дзяржавай і захаванне міру ў Паднябеснай». Старажытныя продкі лічылі, што любая, самая тонка прадуманая і ўмела сфармаваная палітычная сістэма ў канчатковым выніку рэалізуецца праз канкрэтных людзей. Таму ўзровень удасканалення і маральнага развіцця гэтых людзей з'яўляецца фундаментальнай асновай. Уменне «ўдасканальваць душу і вхоўваць характар» — гэта асноўная якасць палітыка, абавязковая для кіраўніка. Пры падборы кадраў цэнтральныя органы ўлады сур'ёзна ставяцца да наяўнасці ў кандыдатаў «высокіх маральных якасцяў», да спавядання прынцыпа «мараль вышэй за ўсё». У такім падыходзе да адбору кадраў праяўляецца мудрасць продкаў.

Тыя, хто не вучаць кожны дзень
нешта новае, дэградуюць

[Цытата з] Зборнік братоў Чэн «Кніга, пакінутая ў спадчыну спадарамі Чэн з Хэнані»²⁰.

[Арыгінальны тэкст] Вучоны муж павінен кожны дзень пазнаваць новае. Тыя, хто так робяць, абавязкова прагрэсуюць.

²⁰ Два Чэны — гэта два брата. Чэн Хаа (103–1085), другое імя Бо Чунь, вядомы таксама як Мін Даа; Чэн І (1033–1107), другое імя Чжэн Шу, таксама вядомы як Ічуань. Яны абодва былі вучнямі Чжоу Дуна і сталі заснавальнікамі нэаканфуцыянства. «Зборнік братоў Чэн» напісаны двума братамі, мыслярамі эпохі Сун — Чэн Хаа і Чэн І. Зборнік складаецца з шасці раздзелаў: перадсмяротныя завяшчання, апакрыфічная літаратура, анталогія, «І Чжуань» («Крылы “Кнігі перамен”» — дзесяць каментароў да «Кнігі перамен»), тлумачэнне кананічных кніг і «Лепшыя прамовы настаўніка». Большасць работ была напісана Чэн І. Перадсмяротныя запаведы — гэта словы двух братоў, запісаныя іх вучнямі. Пасля яны былі абагульнены і адрэдагаваны Чжу Сі. У кнізе ўпершыню была зроблена спроба трактаваць сутнасць Сусвету праз «Лі» (理 — «прынцып»). Упершыню тлумачылася паходжанне ўсяго існага, закраналіся пытанні душы, цела і жыцця. Была закладзена аснова ідэалістычнай філасофіі, якая базуецца на цэнтральным паняцці «Лі» («прынцып»). Браты ўпершыню ў гісторыі філасофіі вылучылі мноства значных філасофскіх паняццяў і выказалі шмат меркаванняў, напрыклад, «разуменне гуманнасці», «стабільная прырода» ад Чэн Хаа, «прырода ёсць Лі» («прырода ёсць прынцып»), «пачцівая асцярожнасць», «адзіная крыніца сутнасці і з’явы» ад Чэн І і г.д. Гэтыя прынцыпы былі развіты наступнымі пакаленнямі і аказалі вялікі ўплыў на філасофію эпох Сун і Мін.

Тыя, хто не вучаць кожны дзень нешта новае, дэградуюць. Не бывае так, што чалавек не прагрэсуе, але і не дэградуе. Праблема прагрэсу і дэградацыі не існуе толькі для тых, хто ідзе па шляху мудраца, бо дасканаласць ужо дасягнута імі.

[Тлумачэнне] Калі вы не можаце штодня прагрэсавать, значыць, вы штодня дэградуеце.

Бег часу ніколі не спыняецца, усё жывое ўвесь час змяняецца. Вучоны, які не здольны кожны дзень развіваць сваю маральнасць, абнаўляць свае веды, адстане ад свайго часу. Інакш кажучы, трэба «ісці ў нагу з часам». Аднак у чыноўніцкім асяроддзі базавым прынцыпам і нават прыроджанай здольнасцю з'яўляецца схільнасць «прытрымлівацца звыклага». Прынцып «прытрымліванне звыклага» забяспечвае ўніфікаванае функцыянаванне чыноўніцкай сістэмы, у той жа час гэта часта вядзе да застою. Таму прынцып «абнаўляцца са дня ў дзень» з'яўляецца сутнасцю рэформаў і рухаючай сілай зменаў. За трыццаць з лішнім гадоў палітыкі рэформаў і адкрытасці мы прайшлі гэты шлях, і найдалей Кітай па-ранейшаму павінен пастаянна знаходзіцца ў цэнтры перамен.

Хоць пасада мая нізкая і малая,
але турбуюся я за справы краіны

[Цытата з] Дынастыя Сун, Лу Ю²¹ «Думы ў хваробе».

²¹ Лу Ю (1125–1210), другое імя У Гуань, мянушка Фан Вэню. Родам з Шань-ынь (цяперашняя правінцыя Чжэцзян, акруга Шаасін). Паэт-патрыёт эпохі дынастыі Сун. За жыццё шмат напісаў, захавалася больш 9300 яго паэтычных твораў. Па колькасці напісанага займае першае месца сярод старажытных кітайскіх паэтаў. Сярод яго кніг «Збор твораў Вэйнань», «Запіскі з кабінета Лаасюэ» і інш. У дзяцінстве Лу Ю перажыў «ганьбу ў год Цзынкан», адчуваў боль за страту роднага краю і невыносныя нягоды людзей. Пазней здаваў экзамен кэцзюй (дзяржаўны экзамен у імператарскім Кітаі, які забяспечваў доступ да работы ў дзяржаўным бюракратычным апарате. — *Заўв. рэд.*), з-за плётка хацеў паўтарыць службовую атэстцыю, але потым праваліў экзамен з-за ўплывовага і вераломнага Цынь Хуэя. І толькі пасля смерці Цынь Хуэя пайшоў на чыноўніцкую службу. Лу Ю таксама прымаў удзел у днях вайсковага жыцця, надаваў вялікае значэнне стратэгічнаму становішчу вобласці Чуньшань, у гонар якой назваў зборнік вершаў «Рукапіс вершаў пра Цзяньнань». Вершы Лу Юя выразныя, шырокія сваім зместам. Лян Цзычаа так каментавалі іх: «Натхненне ў паэтычных колах за тысячагоддзі вычарпалася, воіны палі духам, і дух краіны аслабеў. Толькі Фу Вэн у дзесяці з дзесяці сваіх вершаў службу ў войску прадстаўляе як радасную справу. Ад старажытнасці і да сёння толькі ён здолеў застацца сапраўдным патрыётам сярод паэтаў». Вершы Лу Ю разнастайныя, ёсць чыстыя і свежыя, нібы прырода, ёсць далікатныя і эlegantныя. Вылучаюцца некалькі вершаў, якія ён прысвячаў сваёй каханай Тан Вань. Цянь Чжуншу ў «Каментарых да абраных паэтычных твораў эпохі Сун» пісаў: «Калі выключыць некалькі вершаў Лу Юя, то з любоўных вершаў дынастыі Сун застанецца толькі некалькі бледных і нязграбных клішэ».

[Арыгінальны тэкст] Хворы я, зусім слабы, лядашчы,
чыноўніцкая шапка стала ападаць.
Жыву самотна я, далёка ад сталіцы,
на беразе ракі знайшоў прытулак я.
Хаця пасада мая нізкая, малая,
Але перажываю за краіну я.
Усё ацаніць, што за жыццё зрабіў я,
Здалеюць, як закрыецца верх маёй труны.
Малю, каб боствы Неба і Зямлі
Кіраўніка краіны сцераглі.
Бацькі старыя ў сталіцы дальняй
Чакаюць звон бразготак на павозцы гасудара.
«Мемарандумам аб выхадзе войска ў паход»
Праславіўся на вечныя часы я.
Ноччу пад лямпаю ўважліва чытаю
Аб велічнай адданасці, апісанай у ім.

[Тлумачэнне] Нягледзячы на нізкае сацыяльнае становішча не магу не клапаціцца пра будучыню сваёй краіны.

У старажытных продкаў дасканалы ход жыцця чалавека ўяўляў сабой наступнае: дамагацца самаўдасканалення, утрымліваць у парадку сям'ю, кіраваць дзяржавай і несці Паднябеснай спакой. Таму вышэйшыя чыноўнікі старажытнасці лічылі, што лёс чалавека цесна звязаны з лёсам краіны. Усё роўна, дзе знаходзіцца чалавек: пры імператарскім палацы, храме ці ў правінцыі. Калі ён атрымаў традыцыйную адукацыю, то будзе разумець, што любіць краіну, перажываць за краіну — гэта таксама яго асабістая справа і абавязак.

«Калі ведаеш сваю памылку,
трэба хутка выправіцца
і рухацца добрым шляхам.
Самае важнае — накіраваць сілы
на тое, каб «хутка выправіцца»

[Цытата з] Дынастыя Сун, Чжу Сі «Чжу Сі юйлу»²² («Запісы прамоваў Чжу Сі»).

²² Чжу Сі (1130–1200), другое імя Юань Хуэй, якое пазней было заменена на Чжун Хуэй. Мянushка Хуэй Ань, месца нараджэння акруга Шэ павету Уюань (сучасны павет Уюань правінцы Цзянсу). Вядомы нэаканфуцыянец перыяду дынастыі Сун. Ён збіраў інфармацыю пра вялікія дасягненні розных неаканфуцыянскіх школ, пачынаючы з часоў дынастыі Паўночная Сун. Аформіў вельмі поўнае і сістэматычнае вучэнне. Паняцце «прынцыпа» («Лі») ён узяў у якасці асноўнай катэгорыі філасофскай сістэмы, а таксама патлумачыў адносіны паміж «лі» і «цы», гэта значыць паміж такімі паняццямі, як «прынцып» і «эфір». Ён змог папулярызаваць традыцыйнае вучэнне пра звычкі і правілы, прыстасаваў так званыя «Тры асновы і пяць пастаянстваў» да вышэйшай маральнай нормы тагачаснага грамадства. Пры жыцці Чжу Сі не дасягнуў вельмі высокага становішча ў грамадстве і ўлады, але ён выкладаў і набіраў вучняў, пісаў навуковыя працы, таму меў вялікі ўплыў. Пасля смерці Чжу Сі быў ушанаваны імператарам дынастыі Сун Лі-цзунам, яго вучэнне атрымала статус артадаксальнай ідэалогіі і аказала вельмі вялікі і глыбокі ўплыў на наступныя пакаленні. «Запісы прамоваў Чжу Сі» («Чжу Сі юйлу») — гэта зборнік гутарак паміж Чжу Сі і яго вучнямі ў выглядзе пытанняў і адказаў. На чацвёрты год праўлення дынастыі Сун пад дэвізам Цзындын (1263) Лі Цзындэ сістэматызаваў гэты зборнік, а на другі год праўлення імператара Сяньчуня (1270) ён быў апублікаваны пад назвай «Поўны збор прамоваў Чжу Сі». Складаўся з сарака тамоў. Цяпер шырока распаўсюджана выданне «Запісы прамоваў Чжу Сі», якое, у цэлым, адлюстроўвае ідэалогію Чжу Сі.

[Арыгінальны тэкст] Чжысянь гаварыў: «Калі памыліўся — не бойся выправіцца». Яму адказалі: «У словах Настаўніка Чэна “калі ведаеш сваю памылку, трэба хутка выправіцца і рухацца добрым шляхам” цяжэй за ўсё рэалізаваць словы “хутка выправіцца”. Калі сёння не зможаш выправіцца, то сапсуеш справы двух дзён. Калі заўтра не зможаш выправіцца, то сапсуеш справы чатырох дзён. Цяпер людзі больш за ўсё баяцца цяжкасцяў, таму марна пражываюць дні».

[Тлумачэнне] Калі ўсвядоміў свае нядобрыя словы і ўчынкі, неабходна адразу выправіцца і рухацца правільным шляхам. Самае важнае — накіраваць намаганні менавіта на тое, каб «хутка выпраўляцца».

Працэс самаўдасканалення ідзе павольна, гэта як тушыць нешта на слабым агні. А патрэбна імклівая атака, нібы варыш нешта на моцным полімі. Узгадоўваць неабходна добрае, атакаваць трэба зародкі дрэннага. Самаўдасканаленне часцей за ўсё сутыкаецца з пытаннямі самай звычайнай маралі. Хоць гаварыць пра мараль проста, але спробы ажыццявіць маральныя прынцыпы часта суправаджаюцца памылкамі. Памыляцца можна ўсё жыццё. А прычына ў тым, што людзі, «хоць і ведаюць пра свае памылкі», усё роўна не могуць «хутка выправіцца». Калі не выправіў адну памылку, непазбежна ўчыніш наступную. Інертнасць у дачыненні да маральнасці ўзнікае з-за паблажлівасці да самога сябе. «Вялікія памылкі» паступова вырастаюць з «маленькіх».

Хіба бываюць несмяротныя людзі?
Дык няхай маё адданае сэрца
вечна свеціць на старонках гісторыі

[Цытата з] Дынастыя Сун, Вэнь Цяньсян «Праходзячы Ліндзіньян»²³.

[Арыгінальны тэкст] На сваю бяду, працаваў упарта, спа-
сцігаў каноны. Вайна спусташала нас чатыры гады. Родная
зямля раздроблена, і вецер развееў прах. Перажытае ўсплы-
вае і знікае, як раска пад дажджом. Ля парога страху кажу

²³ Вэнь Цяньсян (1236–1283), першае імя Юнь Сунь, другое імя Сун Жуй, мянушка Вэнь Шань. Нарадзіўся ў павеце Лулін (сучасны павет Цзіань правінцыі Цзянсу). Жыў у канцы эпохі дынастыі Цын і быў выдатным палітыкам, літаратарам, паэтам-патрыётам, а таксама саноўнікам. Даў адпор дынастыі Юань. Разам з Лю Софу і Чжанам Шыцы лічыцца адным з «трох выдатных асоб апошніх гадоў дынастыі Сун». На чацвёрты год праўлення пад дэвізам Баа Ю, у 1256 г., здабыў першае месца на экзамене на ступень цзыньшы (вышэйшая вучоная ступень у сістэме кітайскіх дзяржаўных экзаменаў. — *Заўв. рэд.*). Быў прызначаны першым саветнікам, атрымаў тытул сяньга-гун (вышэйшы ранг знатнасці. — *Заўв. рэд.*). Ля горнага хрыбта Упалінь яго ваенны атрад быў разбіты. У снежні 1278 года Вэнь Цяньсян быў узяты ў палон мангольскай арміяй і заключаны ў турму на караблі. У першы месяц наступнага года палкаводзец мангольскай арміі дынастыі Юань Чжан Хунфань атакаваў Яньшань і вымушаў Вэнь Цяньсяня схіліць да капітуляцыі галоўнакамандуючага Сунскай арміі Чжана Шыцзэ, які стойка абараняў Яньшань. Вэнь Цяньсян не падпарадкаваўся яму і напісаў паэму, у якой выказаў свае думкі. Асабліваю вядомасць атрымала апошняя фраза «глядзець на смерць, як на вяртанне дадому». Вялікі дух і сіла самаахвярнасці выявіліся пад яго пяром. Ён аддаваў перавагу смерці перад палонам. І на 19-ы год праўлення дынастыі Юань у дзявяты дзень дванацатага месяца 1282 года ў месцы Чайшы ён быў пакараны смерцю, бясстрашна аддаўшы жыццё за высакародную справу. У сваіх паэтычных творах Вэнь Цяньсян галоўным чынам распаўядаў аб цяжасцях супраціўлення мангольскім воінам, пака-зваў моцную волю і стойкасць народа, мужага ў сваім горы. Яго паэтычная спадчына прадстаўлена наступнымі кнігамі: «Зборнік вершаў Вэнь Шаня», зборнік вершаў «Чжы нань лу», «Чжы нань хоу лу», паэма «Песня майму адкрытаму духу» і інш.

пра страх. У Ліндзіньяне ўздыхаю аб тым, як мне адзінока. Хіба бываюць несмяротныя людзі? Дык няхай маё адданае сэрца вечна свеціць на старонках гісторыі²⁴.

[Тлумачэнне] Са старажытнасці і да нашых часоў хіба былі людзі, якія не паміралі? Несмяротным можна стаць, толькі пакінуўшы часцінку свайго адданага сэрца ў гістарычных летапісах.

Смерць — гэта канчатковая мэта жыцця. Але некаторыя людзі жывуць так, быццам яны мёртвыя, а некаторыя ўмудраюцца за-стацца жывымі нават пасля смерці. З пункту гледжання працягласці жыцця, «чалавечы век менш за сто гадоў», але калі глянуць шырэй, дух чалавека і яго справы могуць працягваць сваё існаванне яшчэ вельмі доўга. Гэта залежыць ад таго, як чалавек пражыў адведзеныя яму некалькі дзесяцігоддзяў жыцця. Ёсць людзі, якія шчыра служаць народу, маюць пачуццё вострай неабходнасці рэформаў і разуменне таго, што іх нельга адкладваць. Яны таксама маюць стратэгічнае бачанне гісторыі, рупліва ставяцца да грамадскіх спраў, дбаюць пра доўгатэрміновыя перспектывы. Такія людзі застаюцца жывымі нават пасля смерці. І неабходнай умовай гэтага з'яўляецца «шчырае сэрца» — спакойная адданасць і бескарысліваць.

²⁴ Гістарычныя летапісы (аналы) (па-кітайску «хань цын» 汗青, даслоўна перакладаюцца «пацеючыя бамбукавыя дошчачкі»). У старажытнасці для напісання выкарыстоўвалі бамбукавыя дошчачкі. Іх трымалі над агнём, каб зрабіць больш устойлівымі да насякомых і больш зручнымі для пісьма. Вільгаць з бамбука выпаралася, нібы кропелькі поту, таму наступныя пакаленні сталі выкарыстоўваць слова «хань цын» («пацеючыя бамбукавыя дошчачкі»), каб сказаць аб закончаным творы або гістарычным летапісе. Вэнь Цяньсянь, выкарыстоўваючы гэтае слова, меў на ўвазе гістарычны летапіс.

Нягледзячы на парывы
шквалістага ветру і пакуты,
ён непахісны, ён упарта трымаецца,
з якога боку ні дзьмуў бы вецер

[Цытата з] Дынастыя Цын, Чжэн Се «Чжу шы»²⁵ («Бамбук і камень»).

²⁵Чжэн Се, або Чжэн Баньцяя (1693–1765), імя Се, другое імя Кэ Жо. Родам з Сінхуа ў Цзянсу. Вядомы мастак і пісьменнік перыяду дынастыі Цын. У час праўлення Кансі здаў экзамен на ступень сюай (першая вучоная ступень у сістэме дзяржаўных экзаменаў імператарскага Кітая. — *Заўв. рэд.*). Падчас праўлення Юнчжэня здаў экзамен на другую навуковую ступень — цзюйжэнь. Падчас праўлення Цяньлуна атрымаў вышэйшую ступень — цзіньшы. Пасля атрымання ступені цзіньшы, ён спачатку служыў у павеце Фань у Хэнані, затым быў начальнікам павета Вэйсянь у Шаньдуне. Ён праславіўся міласцівым кіраваннем. Але ён выклікаў злосць начальства тым, што дапамагаў галадаючым. Па прычыне хваробы вярнуўся дадому. Атрымалася так, што самы высокі чыноўніцкі ранг у яго жыцці і быў якраз сёмы, самы малы ранг. Дзесяць гадоў ён працаваў у гэтым рангу. Чжэн Баньцяя доўгі час жыў у Янчжоу, прадаваў свае карціны і тым зарабляў на жыццё. Ён быў адным з так званых «васьмі дзівакоў з Янчжоу», знакамітых у гісторыі жывапісу. Яго вершы, кнігі і карціны — усё было выдатным і не мела сабе роўных. Іх нават называюць «трыма асаблівацямі». Чжэн Баньцяя быў вельмі здатным у маляванні архідзі, бамбука, хвоі, хрызантэмы і іншых раслін. У маляванні бамбука ён не меў роўных як у старажытны, так і ў сучасны яму час. Яму падабалася пакідаць свой надпіс і аўтограф паміж бамбукам і каменем. Адночы ён сам сказаў: «Мой бамбук чысты і вытанчаны. У каліграфіі ёсць лініі, пры маляванні бамбука тым больш трэба захоўваць лініі. Каліграфія можа быць моцнай, можа быць бледнай, бамбук тым больш павінен быць моцным або бледным. У каліграфіі ёсць разрэджанне і згушчэнне, бамбук тым больш павінен быць разрэджаным ці згушчаным».

[Арыгінальны тэкст] Учапіўся ў зялёную гару і не паслабляе хватку, пусціў карані ў расколіны скалы. Нягледзечы на ўдары шквалістага ветру і пакуты, ён непахісны і ўпарта трымаецца, з якога боку ні дзьмуў бы вецер.

[Тлумачэнне] Нягледзячы на моцны дождж і вецер, малады бамбук па-ранейшаму непахісны ў сваёй існасці.

Чжэн Банцяя, які жыў у эпоху дынастыі Цын, любіў маляваць бамбук. Ён здолеў спасцігнуць дух бамбука. Яго верш «Бамбук і камень», які прыводзіць усіх у захапленне, вельмі лёгка зразумець: хоць бамбук расце там, дзе няма ўрадлівай глебы, ён вынослівы, ён бяспрашна сустракае ўсе выпрабаванні і нягоды.

У новую эпоху кіруючыя кадры стаяць перад тварам цяжкіх рэформаў, перад спакусай розных выгод. Ці вытрымаць яны выпрабаванне, ці здолеюць «нягледзячы на ўдары шквалістага ветру і пакуты, застацца нязломнымі і трывала трымацца», залежыць ад таго, ці змогуць яны «ўчапіцца ў скалу», сфармаваць карэнны перакананні. Развіццё Кітая адбываецца ва ўмовах складанай міжнароднай і ўнутранай сітуацыі. Таму нам трэба «ўкараніцца» ў мінулым і ў сучаснасці, умацаваць веру ў тэорыю свайго развіцця, у правільнасць абранага шляху.

Для мэтанакіраваных памкненняў
няма недасяжнай далі,
бязлюдныя горы і мора
не могуць стрымаць іх.
Для мэтанакіраванай волі няма
ўмацаванняў, якія яна не возьме.
Нават адборнае войска
не здолее даць адпор,
не дапамогуць і моцныя латы

[Цытата з] «Гэ янь лянъ бі» («Зборнік выдатна падабраных афарызмаў»)²⁶.

[Арыгінальны тэкст] Для мэтанакіраваных памкненняў
няма недасяжнай далі, бязлюдныя горы і мора не могуць стры-
маць іх. Для мэтанакіраванай волі няма ўмацаванняў, якія яна
не возьме. Нават адборнае войска не здолее даць адпор, не да-
памогуць і моцныя латы

²⁶ «Гэ янь лянъ бі» («Зборнік выдатна падабраных афарызмаў») — гэта дзіцячая кніга, якая з'явілася ў эпоху дынастыі Цын. Яе аўтарам, па некаторых версіях, з'яўляецца спадар Шань Іньцзын. Кніга застаецца дзіцячым падручнікам ужо вельмі працяглы час. Існуе некалькі розных версій твора. Кніга друкавалася бессістэмна, таму паміж версіямі існуюць вялікія разыходжанні. У адпаведнасці з канфуцыянскім «Вялікім вучэннем» і курсам на «залатую сярэдзіну» кніга асвятляе наступныя прынцыпы: «шчырасць намераў», «шчырасць сэрца», «разуменне сутнасці рэчаў», «давядзенне ведаў да дасканаласці», «удасканаленне», «утрыманне дома ў парадку», «кіраванне дзяржавай», «мір у Паднябеснай». У кнізе сабраны розныя прыказкі і афарызмы, якія маюць дачыненне да гэтых прынцыпаў. Задума аўтара складаецца ў тым, каб з дапамогай выказванняў аб непарушных законах і правілах сфармуляваць павучанні. Выкарыстоўваючы простыя для разумення словы, абудзіць у дзяцей правільныя думкі, натхніць іх.

[Глумачэнне] Няма такіх вяршынь, якіх не змогуць дасягнуць высокія памкненні, нават горы і мора не могуць службыць перашкодай. Няма бар'ераў, якія не змагла б зламіць воля, нават адборныя войскі ў даспехах не могуць яе стрымаць.

Пачатак любой справы патрабуе таго, каб была пастаўлена мэта. Мэта — гэта падмурак любой справы. Але перш трэба мець у сваім сэрцы правільныя маральныя каштоўнасці. Напрыклад, спытаць сябе: чаму хачу стаць чыноўнікам? Няўжо, каб мець кавалак хлеба і надзейны прыбытак, ціхае і спакойнае жыццё? Ці каб трымаць у руках уладу і выкарыстоўваць службовае становішча ў карыслівых мэтах? Ці каб службыць людзям? Кірунак душэўных намераў — гэта аснова базісных перакананняў. Людзей моцнай волі адрознівае цвёрдасць і ўпартасць. Чым больш складана і цяжка, тым больш яны распальваюцца і становяцца яшчэ болей адважнымі. Кіруючыя кадры павінны задаць сабе тры пытанні: «Для каго?», «За кошт каго?», «Хто я?». Але перш чым адказваць, трэба падумаць над тым, куды скіраваны ўнутраныя памкненні.

Глава II.

Аб навучанні

XVIII з'езд Камуністычнай партыі Кітая прапанаваў стварыць інавацыйную марксісцкую кіруючую партыю, здольную вучыцца і служыць свайму народу. Чаму на першае месца партыя паставіла навучанне? Прычына заключаецца ў тым, што навучанне з'яўляецца прадпасылкай для двух астатніх складнікаў: толькі добрая адукацыя дапамагае служыць, толькі дбайная вучоба дапаможа здзейсніць новаўвядзенні.

Разуменне значнасці адукацыі з'яўляецца традыцыяй старажытнай кітайскай думкі аб кіраванні. «Чалавек, які займае службовы пост, пры магчымасці павінен працягваць вучобу, а навукоўцу пры магчымасці рэкамендуецца служыць». У старажытнасці людзі вельмі шанавалі арганічную сувязь паміж чыноўнікам і навукоўцам. Сюньцзы нават казаў: «Вучоны не абавязкова павінен быць чыноўнікам, але чыноўнік абавязкова павінен быць вучоным. Тым самым ён падкрэсліваў, што адукацыя з'яўляецца абавязковай для чыноўніка, а працэс навучання ніколі не павінен спыняцца.

У наш час цыкл абнаўлення ведаў значна скарачаецца. Раней казалі: «Век жыві — век вучыся». Нібы падштурхоўвалі ў пагоню за межамі спазнання. Але сёння гэты выраз гучыць як вымушанае патрабаванне з-за «страху дэградацыі здольнасцяў». У наш час, наадварот, навуковы падыход у працы, дальнабачнасць, ініцыятыўнасць губляюць сваю актуальнасць у параўнанні з неабходнасцю ісці ў нагу з часам, не адставаць ад новых ведаў, з'яў, інавацый.

Сёння недастаткова вывучэння тэорыі палітыкі, законаў, партыйных нормаў, нацыянальных умоў, а таксама атрымання прафесійных ведаў. Літаратурныя і гістарычныя веды, традыцыйная культура Кітая таксама становяцца важным зместам навучання.

У сваю мову старажытныя людзі ўкладвалі перажыванні і пачуцці. «У імя Радзімы святой аддам без шкодавання жыццё сваё!», «Раней за ўсіх сумаваць над горама Паднябеснай і пасля ўсіх радавацца яе радасцям», «Ні багаццем, ні ўшанаваннямі не спакусіць, ні беднасцю, ні знявагай не пахіснуць, ні пагрозай, ні сілай не зламаць». Чытаючы старажытныя кнігі, думаеш пра гэтых

людзей. «Убачыў мудраца і захацеў стаць такім жа» — гэта таксама свайго роду метаад удасканалення для старажытных чыноўнікаў.

«Вучыцца, каб прымяняць веды на практыцы». Мэта вучобы заключаецца ў тым, каб прымяніць яе затым на практыцы. «Пустыя размовы наносяць шкоду нацыянальным інтарэсам, а рэальныя справы дапамагаюць краіне квітнець». Вучэнне, якое зводзіцца да кабінетных разваг, не мае сэнсу. «Вучыцца і не разважаць — дарма губляць час, разважаць і не вучыцца — пагібельна». Пад «разважаннем» тут маецца на ўвазе ўсведамленне праблемы. У вучобе можа з'явіцца кірунак, толькі калі ёсць праблема, якая ўказвае «шлях». Ці, напрыклад, неабходна выхаваць цікавасць да вучобы. Інтарэс — лепшы настаўнік. Як казаў Канфуцый, «тыя, хто ведаюць нешта, саступаюць тым, хто любіць што-небудзь; тыя, хто любіць што-небудзь, саступаюць тым, хто атрымлівае асалоду ад чаго-небудзь». Толькі калі ёсць цікавасць, будзе існаваць рухаючы імпульс і рашучасць займацца вучобай. У адваротным выпадку, нават самы чысты і ўтульны кабінет не зможа ўтрымаць канцэнтрацыю думкі, яна будзе рвацца ў знешні яркі свет.

Вучыцца і не разважаць —
дарма губляць час,
разважаць і не вучыцца — пагібельна

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Вэй Чжэн...» («Ажыццяўляць праўленне...»).

[Арыгінальны тэкст] Настаўнік сказаў:

— Вучыцца і не разважаць — дарма губляць час, разважаць і не вучыцца — пагібельна.

[Тлумачэнне] Калі чалавек вучыцца, але не думае, вучоба не дасць станоўчага выніку. Калі чалавек думае, але не вучыцца, то вынік будзе сумны.

Неабходна зразумець узаемасувязь паміж вучобай і мысленнем. Вучоба ўключае ў сябе вывучэнне кніг і навучанне на практыцы. Слова «мысленне» можна разумець як усведамленне наяўнасці розных пытанняў. Вучоба атрымае пэўны кірунак толькі пры наяўнасці пытанняў. Пакланенне Захаду ці выказванне думак пра тое, што Кітай павінен капіраваць заходнюю сістэму, з'яўляецца класічным прыкладам сітуацыі «вучыцца і не разважаць». Разам з тым, пры вырашэнні пытанняў неабходна надаваць увагу вучобе, аналізаваць і абагульняць як добрыя, так і дрэнныя аспекты мінулага, пераймаць вопыт іншых людзей. І толькі так можна па-сапраўднаму знайсці ключ да вырашэння праблем.

Тыя, хто нешта ведаюць, саступаюць
тым, хто любіць што-небудзь; тыя, хто
любяць што-небудзь, саступаюць тым,
хто атрымлівае асалоду ад нечага

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Юн э»
(«Што тычыцца Юна»).

[Арыгінальны тэкст] Настаўнік сказаў:

– Тыя, хто нешта ведаюць, саступаюць тым, хто любіць
што-небудзь; тыя, хто любяць што-небудзь, саступаюць тым,
хто атрымлівае асалоду ад нечага.

[Тлумачэнне] Людзі, якія маюць пэўныя веды, саступаюць
тым, хто любіць гэтыя веды. Людзі, якія любяць веды, састу-
паюць тым, хто можа атрымліваць ад сваіх ведаў пэўную ра-
дасць. Чжу Сі ў эпоху Сун у «Каментары да “Чатырохкніжжа”»
напісаў: «Вучоны чалавек ведае, што ёсць навучанне. Чалавек,
здольны любіць, любіць вучыцца, але не атрымлівае нічога.
І толькі той атрымлівае карысць і радасць ад навучання, хто
вучыцца з асалодай».

Адным словам, інтарэс з'яўляецца лепшым настаўнікам. Як
лічыў Канфуцый, найвышэйшы ўзровень — гэта ўменне ставіць
да вучобы як да задавальнення. Канфуцый сам вучыўся му-
зыцы ў царстве Цы эпохі Шаа і быў так захоплены, што тры
месяцы «не ведаў смаку мяса». Сёння мы часта захапляемся
людзьмі, якія дабіліся поспехаў у пэўнай вобласці, і, нягледзячы
на цяжкасці, працягваюць ствараць. На самай справе, яны
атрымліваюць шмат радасці ад вучобы і працэсу тварэння. І
гэтая радасць не толькі вызначае кірунак іх працы, але часта
прымушае людзей забыцца аб цяжкіх матэрыяльных умовах. І
ў рэшце рэшт, гэта дазваляе ім дасягнуць поспеху, недася-
гальнага для іншых.

З трох чалавек абавязкова
знойдзецца адзін,
у якога можна нечаму навучыцца

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Шу эр...» («Я перадаю...»).

[Арыгінальны тэкст] Настаўнік сказаў:

– З трох чалавек абавязкова знойдзецца адзін, у якога можна нечаму навучыцца. Я выбіраю дабро і прытрымліваюся яго, а нядобрага трэба сцерагчыся і імкнуцца выпраўляць яго.

[Тлумачэнне] Сярод мноства людзей, якія жывуць побач са мной, абавязкова знойдзецца той, хто можа быць маім настаўнікам.

Людзі больш за ўсё не любяць тых, хто заўсёды лічыць, што мае рацыю. Чалавек не можа авалодаць усімі ведамі, якія ёсць у свеце. Веды чалавека — толькі маленькая частка бязмежнага акіяну ведаў. У кожнага чалавека свой жыццёвы вопыт і веды, якія залежаць ад гэтага вопыту. Ва ўсіх яны розныя, таму меркаванні разыходзяцца. Болей таго, чалавечае жыццё не бязмежнае, кожны чалавек — толькі маленькая кропля ў рацэ гісторыі. «Наша жыццё мае мяжу, а вось веды невычэрпныя».

Кніжныя веды не маюць глыбіні.
Глыбокія веды атрымліваюць
на практыцы

[Цытата з] Дынастыя Сун, Лу Ю «Майму сыну аб чытанні ў зімовую ноч».

[Арыгінальны тэкст] Нашы продкі з маладых гадоў не шкадавалі сілы на заняткі навукай і толькі ў старасці дасягалі поспеху. Кніжныя веды не маюць глыбіні. Глыбокія веды атрымліваюць на практыцы.

[Тлумачэнне] Атрыманыя з кніг веды недасканалыя. Каб сапраўды зразумець прыроду рэчаў, неабходна самастойна вывучаць іх на практыцы.

Чытанне і вывучэнне — гэта аб'ектыўны працэс аддзялення багага ад добрага, фальшывага ад сапраўднага. Таму трэба падтрымліваць сувязь з рэальнасцю, клапаціцца пра адзінства пазнання і дзеяння. Неабходна кіравацца тэорыяй і выкарыстоўваць назапашаныя веды, каб атрымаць уяўленне аб аб'ектыўных законах развіцця рэчаў. Старажытныя казалі: «Тое, што вы чуеце, горш, чым тое, што вы бачыце, і тое, што вы бачыце, не так добра, як тое, што вы робіце». Таварыш Маа Цзэдун гаварыў, што «чытанне — гэта навучанне, а выкарыстанне — гэта таксама навучанне». Выкарыстанне нават важней, чым усё астатняе.

Пашырай кругагляд,
распытвай падрабязна,
разважай старанна,
разумеі дакладна,
дзеінічай шчыра

[**Цытата з**] «Лі цзы» («Запіскі аб прыстойнасці»), глава «Чжун юн» («Залатая сярэдзіна»).

[**Арыгінальны тэкст**] Пашырай кругагляд, распытвай падрабязна, разважай старанна, разумеі дакладна, дзейнічай шчыра. Калі не вучышся, то тады і казаць няма чаго, але калі ўжо вучышся, то нельга спыняцца, пакуль не станеш дасведчаным. Калі не просіш павучання, то тады і казаць няма чаго, але калі ўжо просіш, то нельга спыняцца, пакуль цалкам не зразумееш. Калі не разважаеш, то тады і казаць няма чаго, але калі ўжо разважаеш, то нельга спыняцца, пакуль не дойдзеш да нейкай думкі. Калі ні ў чым не разбіраешся, то тады і казаць няма чаго, але калі ўжо спрабуеш разабрацца, то нельга спыняцца, пакуль не разбярэшся цалкам. Калі нічога не робіш, то тады і казаць няма чаго, але калі ўжо робіш, то нельга спыняцца, пакуль не давядзеш пачатае да канца. Іншыя за адзін раз могуць вывучыць, мне ж трэба сто разоў; іншыя за дзесяць разоў могуць навучыцца, мне ж трэба паўтарыць тысячу разоў. Той, хто заўсёды так робіць, стане разумным, якім бы дурным ні быў спачатку. Той, хто дзейнічае так, стане мацнейшым, якім бы слабым ні быў спачатку.

[Тлумачэнне] Выраз «пашырай кругагляд» азначае, што трэба павярхоўна знаёміцца з вялікай колькасцю прадметаў. Выраз «распытвай падрабязна» азначае мэтанакіраваны пошук адказу на пытанні і чаканне парады. «Разважаць старанна» — значыць вучыцца абдумваць пытанне з розных бакоў. «Разумець дакладна» — значыць уздаваць у сабе разважлівасць. «Дзейнічаць шчыра» — значыць выкарыстоўваць на практыцы атрыманыя ў працэсе вучобы веды і думкі на карысць іншым.

Старажытныя людзі разважалі пра пяць аспектаў навучання. Засваенне кніжных ведаў або авалоданне пэўнымі навыкамі можа быць завершана толькі пасля шматразовых трэніровак. Сэнс вышэй прыведзенай цытаты ў тым, што чалавек можа не вучыцца наогул, але калі ён бярэцца вучыцца, тады абавязкова павінен давесці справу да канца. Гэтая цытата адрасуецца не генію, а звычайнаму чалавеку. Чалавек вялікага розуму можа спасцігнуць усё з першага разу, а звычайнаму чалавеку трэба прыкласці шмат намаганняў, каб дасягнуць выніку. Чалавек вялікага розуму можа авалодаць нечым за дзесяць разоў, а звычайнаму чалавеку трэба паўтарыць тысячы разоў. Упарты ў дасягненні мэты чалавек абавязкова стане разумнейшым, нават калі спачатку будзе рухацца наперад вельмі павольна. Слабым жа ўпартасць дапаможа стаць мацнейшымі.

Наша жыццё мае мяжу,
у ведаў мяжы няма

[Цытата 3] «Чжуан-цзы», «Унутраны раздзел», глава «Галоўнае ў выкормліванні жыцця»²⁷.

²⁷ Чжуан-цзы (нарадзіўся прыкладна ў сярэдзіне чацвёртага стагоддзя да н.э., памёр у пачатку трэцяга стагоддзя да н.э.), ён быў з горада Мэн царства Сун (тэрыторыя сучаснага павета Манчэн правінцыі Аньхой) і жыў у перыяд Ваюючых царстваў. Выдатны прадстаўнік даоскай школы. Разам з Лаа-цзы іх скарачана называюць «Лаа Чжуан» (Лаа-цзы і Чжуан-цзы). Чжуан-цзы лічыў, што паняцці «жэнь» (гуманнасць), «і» (доўг), «цы» (цырымонія), «юэ» (музыка) падрываюць прыродныя якасці чалавека. Таму неабходна «пакінуць святое, адкінуць мудрае». Ён лічыў, што трэба ставіцца з пагардай да пагоні за славай і выгодамі. Трактат «Чжуан-цзы» — гэта зборнік сачыненняў школы Чжуан Чжоу (г.зн. Чжуан-цзы). Пазней зборнік сфармаваў і адрэдагаваў Лю Сян пры дынастыі Хань. Цяперашняя версія «Чжуан-цзы» мае трыццаць тры раздзелы, сем з якіх адносяцца да «ўнутраных раздзелаў», пятнаццаць — да «знешніх», адзінаццаць — да «змешаных». Такая структура была зацверджана філосафам Го Сянем у эпоху Цзын. Ідэйны змест трактата блізкі да «Лаа-цзы», таму з'яўляецца важнай кананічнай кнігай даасізму. У эпоху Тан яна шанавалася як «Наньхуа чжаныцзін» («Праўдзівыя класічныя трактаты з Паўднёвага Кітая»). У «Чжуан-цзы» выкарыстоўваюцца формы выслоўяў і афарызмаў для фармулявання філасофскіх канцэпцый і стварэння прыгожых, чуллівых апавяданняў, таму трактат меў таксама вялікі ўплыў на гісторыю літаратуры. Глава «Галоўнае ў выкормліванні жыцця» адносіцца да ўнутранага раздзелу і знакамітая гісторыя «Повар разбірае тушу каровы» паходзіць з гэтага тэксту.

[Арыгінальны тэкст] Наша жыццё мае мяжу, а веды мяжы не маюць. Калі ёсць мяжа, гнацца за бязмежнасцю згубна. А спрабаваць выкарыстаць у такіх абставінах веды — смерць. Робячы дабро, пазбягай славы; робячы зло, пазбягай пакарання. Калі ідзеш шляхам сярэдзіны, можна зберагчы сябе, шчасна пражыць свае гады, апеквацца над роднымі людзьмі, вычарпаць свой зямны час.

[Тлумачэнне] Чалавечы век абмежаваны, але веды не маюць мяжы.

Што тычыцца вучобы, то чым яе больш, тым лепш. Імкненне да спасціжэння ведаў не павінна мець мяжы, але людская энергія не бязмежная. Мы не можам прачытаць усе кнігі, што ёсць на свеце, асабліва сучасныя. Аб'ём выпуску новых кніг велізарны, а калі да іх дадаць яшчэ і спісы кніг з літаратурных фондаў, то атрымаем безліч твораў. Таму людзям даводзіцца выбіраць тыя кнігі, якія яны жадаюць прачытаць. Калі гаварыць пра кадры вышэйшага кіраўніцтва, то яны павінны выбіраць кнігі, якія дапамагаюць павысіць узровень мыслення, падняць працаздольнасць, аптымізаваць структуру ведаў, паглыбляць духоўны свет і г.д. Ім належыць выбіраць кнігі, цесна звязаныя з іх працай. А што тычыцца кніг, якія проста падабаецца чытаць, цікава чытаць, то іх чытанне неабходна завяршаць за максімальна кароткі час, атрымліваючы пры гэтым максімальны эффект ад чытання.

У качкі кароткія лапы,
але паспрабуйце выцягнуць іх —
і вы зробіце яе няшчаснай.
У жураўля доўгія ногі,
але паспрабуйце пакараціць іх —
і вы прымусіце яго пакутаваць

[Цытата з] «Чжуан-цзы», «Знешні раздзел», глава «Перапонкі паміж пальцамі».

[Арыгінальны тэкст] Той, хто ідзе праведным шляхам, не адыходзіць ад сваёй прыроды і лёсу. Таму яднанне з іншымі для яго — не непатрэбная перапонка, размежаванне з іншымі для яго — не нікчэмны адростак. Ён не мае лішку, але не ведае нястачы. У качкі кароткія лапы, але паспрабуйце выцягнуць іх — і вы зробіце яе няшчаснай. У жураўля доўгія ногі, але паспрабуйце пакараціць іх — і вы прымусіце яго пакутаваць. Таму доўгае ад прыроды нельга караціць, а кароткае ад прыроды нельга падаўжаць. У прыродзе няма ад чаго пазбаўляцца. Нічога ў прыродзе не можа нас не задавальняць. Але ж чалавечнасць і абавязак не складаюць істоты чалавека. З-за чаго ж нашы высакародныя мужы так клапацяцца пра іх?

[Тлумачэнне] Хоць у дзікай качкі кароткія ногі, але калі іх падоўжыць, то качка будзе сумаваць. Хоць у жураўля доўгія ногі, але калі іх пакараціць, то ён будзе гараваць.

Праз стыль пісьма выяўляецца агульны стыль працы. Калі чалавек хоча палепшыць стыль працы, то абавязкова прыйдзеца палепшаць стыль пісьма. Цяпер некаторыя артыкулы пішуць вельмі доўгімі, але ад гэтага іх змест не становіцца багацейшым. Як казаў таварыш Маа Цзэдун, «нібы неахайна забінтаваныя ногі». Добры артыкул павінен «напрямую, без акалічнасцяў пераходзіць да справы» і заканчвацца, калі думка выказана. Трэба старанна скарачаць аб'ём, наколькі гэта магчыма. Гаварыць пра праблему варта выразна, структурна, цалкам раскрываць яе сутнаць. Змест павінен быць глыбокім і максімальна багатым. Чжэн Баньцяа некалі зрабіў парныя надпісы, якія падкрэсліваюць тую ж самую думку: «Трэба сцісла выказваць думку. Думка павінна быць як восеньскае дрэва без лістоты. Трэба пісаць арыгінальна, адрознівацца ад усіх, падобна кветкам, што распускаюцца ў лютым». Зразумела, агітацыя за напісанне кароткіх артыкулаў і прамоў зусім не азначае, што доўгія тэксты — гэта адназначна дрэнна. Некаторыя важныя думкі і глыбокія рэчы трэба падкрэсліваць. Але агульны прынцып такі: пісаць доўгія тэксты, калі яны павінны быць доўгімі, і кароткія, калі яны павінны быць кароткімі, пры гэтым трэба старанна прытрымлівацца лаканізму ў пісьме, змагацца з мнагаслоўнасцю.

Не падняўшыся на высокую гару,
не даведася вышыні неба.
Не зірнуўшы ў глыбокую цясніну ў гарах,
не даведася пра таўшчыню зямлі

[Цытата з] «Сюнь-цзы», глава «Цюань сюэ» («Павучанні да вучобы»)²⁸.

[Арыгінальны тэкст] Дасканалы чалавек гаворыць: «У вучобе нельга спыняцца!» Вось сіняя фарба: атрымліваюць яе з травы індыга, але блакітны колер цямней, чым [колера травы] індыга. Лёд утвараецца з вады, але халаднейшы за яе. Дрэва можа быць настолькі прамым, што складзе адну лінію з вярхоўкай [якая вісіць вертыкальна]. Аднак калі дрэва сагнуць і зрабіць з яго кола [для павозкі], яно прыме форму правільнага круга.

²⁸ Сюнь-цзы (313–238 гг. да н.э.), яго імя было Куан. Выхадзец з царства Чжаа, канфуцыянскі настаўнік канца эпохі Ваюючых царстваў. У старажытных кнігах часта імянуецца Сунь Цын. Ён меў вялікія веды і шырокі круггляд, працягнуў канфуцыянскую традыцыю і развіў яе, пры гэтым змог прыўнесці заслугі іншых школ, стварыў асобны кірунак у канфуцыянстве. Напрыклад, ён прытрымліваўся «вучэння пра прыродную схільнасць да зла», што ўступала ў рэзкую супярэчнасць з вучэннем Мэн-цзы. Сюнь-цзы надаваў вялікае значэнне рытуалу («лі»), лічыў, што рытуал грае важную ролю ў рэгуляванні грамадскіх адносін. Яго ідэі аб палітычным кіраванні адначасова ўключалі ў сябе «і рытуал, і закон», а таксама ўяўленне пра «дасканалата гаспадара і тырана». З-за таго, што многія ідэі Сюнь-цзы адрозніваліся ад класічнага вучэння, ён падвяргаўся крытыцы з боку некаторых прадстаўнікоў наступных пакаленняў канфуцыянцаў. Хань Юй казаў пра Сюнь-цзы «нязначная прымешка ў добрым віне», падкрэсліваючы, што Сюнь-цзы меў невялікія недахопы. Нэаканфуцыянская школа Чжу Сі, якая ўзнікла ў эпоху дынастыі Сун, яшчэ ў большай ступені праслаўляла Мэн-цзы і прыніжала Сюнь-цзы. І толькі ў эпоху позняй Цын Лян Цычаа, Чжан Тайянь і іншыя зноў ацанілі ідэалогію Сюнь-цзы, пазначылі яго важнае месца ў гісторыі філасофіі. Трактац «Сюнь-цзы» быў складзены Лю Сянем у эпоху дынастыі Заходняя Хань і ўключае ў сябе 32 главы. Ян Лян у эпоху дынастыі Тан перарабіў іх у 20 тамоў. Лічыцца, што такія творы, як «Павучанні да вучобы» («Цюань сюэ»), «Дасканалы правіцель і тыран» («Ван ба»), «Прыродная схільнасць [чалавека] да зла» («Сін э») былі напісаны самім Сюнь-цзы.

І як бы потым ні сушылі гэта кола, яно не зможа аднавіць сваёй першапачатковай прамой формы. Гэта адбываецца таму, што дрэва сагнулі і зрабілі такім. Адсюль відаць, што дрэва можа быць прамым, калі яго [абчасаць] на цялярскім станку, метал можа быць вострым, калі яго навастрыць. Калі дасканалы чалавек валодае вялікімі ведамі, ды да таго ж штодня правярае сябе і аналізуе свае паводзіны, тады ён мудры і не робіць памылак.

Не падняўшыся на высокую гару, не даведаешся вышыні неба. Не зірнуўшы ў глыбокую цясніну ў гарах, не даведаешся пра таўшчыню зямлі. Калі не слухаў заветы продкаў, не даведаешся велічы вучонасці.

[Тлумачэнне] «Не падняўшыся на высокую гару, не даведаешся вышыні неба. Не зірнуўшы ў глыбокую цясніну ў гарах, не даведаешся пра таўшчыню зямлі». Гэта выказванне дало пачатак прымаўцы, якая вельмі часта выкарыстоўваецца для апісання чалавека: «Не ведае вышыні неба і таўшчыні зямлі». Быць ганарыстым невукам — такі сэнс мае гэта прымаўка.

Чалавечыя веды фармуюцца ў працэсе працяглага назапашвання. Сюнь-цзы ў пачатку главы «Павучанні для вучобы» сказаў: «Навучанне не мае мяжы». Сюнь-цзы ў вобразных выразках заахочваў людзей прытрымлівацца сціпласці ў вучобе. Толькі на-сапраўднаму спазнаўшы багатыя веды папярэднікаў, можна даведацца аб уласных недахопах і пачаць будаўніцтва на падмурку, створаным продкамі. У вялікага вучонага Ньютана таксама ёсць знакімае выслоўе наконт гэтага: «Калі я бачыў далей за іншых, то менавіта таму, што стаяў на плячах гігантаў».

Не ступаючы крок за крокам па шляху,
не адолееш адлегласці на тысячу лі;
калі дробныя ручаі не зліюцца,
не ўтворацца ні рака, ні мора

[Цытата з] «Сюнь-цзы», глава «Цюань сюэ» («Павучанні для вучобы»).

[Арыгінальны тэкст] Калі назбіраецца зямлі, утвараецца гара, адкуль бяруць свой пачатак вятры і дажджы. Калі збіраецца вада, утвараецца плынь, у якой нараджаецца вадзяны цмок. Калі здзяйсненне добрых учынкаў робіцца звычайкай, нараджаецца дабрадзеінасьць, а адсюль, натуральна, прыходзяць цудоўная мудрасць і духоўная дасканаласць! Таму, не ступаючы крок за крокам па шляху²⁹, не пераадолееш адлегласць на тысячу лі; калі дробныя ручаі не зліюцца, не ўтворацца ні рака, ні мора. Цудоўны конь добра ідзе галопам, але не пройдзе і дзесяці крокаў, а клячу дзесяць разоў запрагай і дзякуючы настойлівасці заедзеш далёка. Калі пачаць гравіроўку і кінуць затым, то нават гнілое дрэва няможна пераламаць. Калі пачаць гравіроўку і настойліва працягваць справу, то нават на метале і самацвеце можна атрымаць прыгожую разьбу.

²⁹Іерогліф 跬 чытаецца як *kuī*, выкарыстоўваўся старажытнымі людзьмі для апісання кроку, зробленага адной нагой. Для апісання кроку, зробленага двума нагамі, выкарыстоўваўся іерогліф 步 (крок).

[Тлумачэнне] Калі не ісці крок за крокам, то немагчыма прайсці тысячу вёрст. Калі раўчукі і рэчкі не будуць злівацца разам, то не з'явяцца шырокія рэкі і бязмежнае мора.

Навучэнне — гэта не лёгкае справа, а працяглы працэс, які патрабуе намаганняў. Нельга быць нецярплівым і павярхоўным, наадварот, трэба крок за крокам рухацца ад лёгкага да складанага, ад павярхоўнага да глыбокага. Паступова і планамерна, як кропля за кропляй камень точыць. Кадры вышэйшага кіраўніцтва павінны ўмець вучыцца, умець распараджацца сваім часам, а таксама павінны сфармаваць звычку настойліва працягваць любую справу. Яны павінны, па-першае, старацца кожны дзень выкройваць час для вучобы. Асабліва важна навучыцца выкарыстоўваць любы час для заняткаў. Па-другое, неабходна праяўляць стараннасць у навучанні. Каб заглыбіцца ў сэнс напісанага, трэба чытаць уважліва па сто разоў. Калі прыкладваць пэўныя намаганні, можна дамагчыся высокага майстэрства. Добрую кнігу ці артыкул трэба некалькі разоў перачытваць, старанна ацэньваць. Можна нават знаходзіць адпаведную літаратуру і дадатковыя матэрыялы, чытаць іх, параўноўваючы, абдумваць глыбока і з усіх бакоў. Па-трэцяе, неабходна развіваць бяспрашнасць. Самае каштоўнае — гэта працягваць вучыцца ўсё жыццё і, нягледзячы на ўзрост, ніколі не спыняць гэты працэс.

Той, хто вучыцца,
неабавязкова павінен быць чыноўнікам,
але той, хто з'яўляецца чыноўнікам,
абавязкова павінен вучыцца

[Цытата з] «Сюнь-цзы», глава «Да люэ» («Вялікі план»).

[Арыгінальны тэкст] Высакародны муж, які заняў пост чыноўніка, можа павялічыць славу кіраўніка і паменшыць пакуты народа. Чалавек, які мае пасаду чыноўніка, але не мае таленту, займаецца падманам. Чалавек, які не мае таленту, але атрымлівае асалоду ад высокага жалавання, займаецца крадзяжом. Той, хто вучыцца, неабавязкова павінен быць чыноўнікам, але той, хто з'яўляецца чыноўнікам, абавязкова павінен вучыцца.

[Тлумачэнне] Чалавеку, які займаецца навукай, неабавязкова быць чыноўнікам, але чалавеку, які заняў дзяржаўную пасаду, не трэба спыняць старанную вучобу, каб не страціць тое, чаму навучыўся.

Сюнь-цзы ў гэтым выказванні згадаў пра тры тыпы чалавека: «высакародны муж», «вучоны» і «чыноўнік». У старажытныя часы казалі, што «тыя, хто рупліва вучацца, стануць чыноўнікамі». Вельмі верагодна тое, што навуковец стане чыноўнікам, але няважна, ідзе гаворка пра чыноўніка або вучонага, бо кожны з іх павінен стаць высакародным мужам, а гэта вельмі складана. Сюнь-цзы лічыў, што калі высакародны муж займае пасаду чыноўніка, то слава імператара стане яшчэ большай, а пакуты і нягоды народа могуць быць зменшаны. Калі чалавек не можа забяспечыць гэта, але ўсё роўна працягвае займаць пасаду чыноўніка, то гэта падман. Калі чалавек не мае здольнасцяў, каб быць чыноўнікам, але пры гэтым атрымлівае вялікі аклад і радуецца, то гэта не адрозніваецца ад крадзяжу. Таму чыноўнік павінен развіваць свае здольнасці да навукі, працаваць на карысць краіны, народа, каб «не страціць тое, чаму навучаўся».

Вучоба можа паглыбіць
талент чалавека,
як тачыльны камень
робіць нож вастрэй

[Цытата з] Дынастыя Хань, Лю Сян³⁰ «Шо юань» («Сховішча ведаў»), глава «Цзянь бэнь» («Будаваць аснову»).

[Арыгінальны тэкст] Цзы-сы сказаў: «Вучоба можа паглыбіць талент чалавека, як тачыльны камень робіць нож вастрэй. Я раней разважаў самастойна, але разважанне не дае хуткіх ведаў, як гэта робіць вучоба. Каб бачыць далей, я раней станавіўся на дыбачкі, але лепш узлезці вышэй і глядзець далей. Калі крычаць па ветры, то гук не стане гучней, але тыя, хто слухаюць, пачуюць. Калі ўзлезці на ўзгорак і памахаць рукой, то рука не стане ад гэтага даўжэйшай, але той, хто глядзіць здалечыні, убачыць. Рыба перамяшчаецца ў вадзе, птушка ляціць у паветры, кветкі, травы і дрэвы растуць па порах года».

³⁰ Лю Сян (77–6 гг. да н.э.) родам з Панчэна (сучасная акруга Сюйчжоу правінцыі Цзянсу), меў сваяцкія адносіны з прадстаўнікамі кіруючай дынастыі Хань. Адночы атрымаў загад ад сакратара начальніка акругі і напісаў «Бе лу» («Асобныя запісы»), якія паклалі аснову бібліяграфіі Кітая. Як запісана ў бібліяграфічным раздзеле «Кнігі па гісторыі» («Хань шу»), Лю Сян напісаў 33 лірычныя паэмы, але да сёння захавалася толькі адна пад назвай «Цзюй тань». Таксама захаваліся кнігі «Сінь сюй», «Сховішча ведаў», «Жыццёпіс знакамітых жанчын» («Шо юань») і іншыя. У кнізе «Сховішча ведаў» запісаны легенды і апавяданні, пачынаючы з эпохі Чуньцю і да дынастыі Хань, большасць з якіх распавядае пра словы і ўчынкі мудрацоў. Утрымліваюць шмат філасофскіх выслоўяў датычна кіравання дзяржавай.

[Тлумачэнне] Калі хочаш пашырыць свой талент, трэба старанна вучыцца. Калі хочаш, каб лязо нажа было вострым, трэба навучыцца яго вастрыць і шліфаваць.

У невялічкім апавяданні «Сховішча ведаў» («Шо юань») Цзы-сы раскажаў аб адной мудрасці: калі чалавек жадае ўдасканаліць свой талент і ўменні, яму трэба знайсці для гэтага правільны спосаб, тады яго чакае максімальны поспех пры мінімальнай затраце сілы. Замест таго, каб сядзець дома і ствараць ілюзіі (прыдумваць спосаб), лепш за ўсё і хутчэй за ўсё вучыцца ў іншых людзей. Замест таго, каб станавіцца на дыбачкі і ўглядацца ўвысь, лепей узлезці на высокае месца і глядзець яшчэ далей. Існуе шмат спосабаў, каб вырашыць праблему з недахопам здольнасцяў, можна, напрыклад, вучыцца ў эталона. Для палепшэння здольнасцяў такое навучанне падобна «тачыльнаму камню».

Вучоба ў маладосці нагадвае
сонечнае святло на ўзыходзе сонца;
вучоба ў сярэднія гады падобная
да святла паўдзённага сонца;
вучоба ў сталыя гады падобная
святлу запаленай свечкі

[Цытата з] Дынастыя Хань, Лю Сян «Сховішча ведаў» («Шо юань»), глава «Будаваць аснову» («Цзянь бэнь»).

[Арыгінальны тэкст] Цзынь Пін-гун сказаў настаўніку Куану: «Мне ўжо 70 гадоў, хачу вучыцца, але баюся, што ўжо вельмі позна». Настаўнік Куан адказаў: «Чаму не запаліш свечку?» Пін-гун прамовіў: «Дзе гэта было, каб чыноўнік насміхаўся з правіцеля?» Настаўнік Куан адказаў: «Сляпы падданы (я) як можа насміхацца са свайго правіцеля? Я чуў, што вучоба ў маладосці падобна сонечнаму святлу пры ўзыходзе сонца; вучоба ў сярэднія гады падобна святлу паўдзённага сонца; вучоба ў сталыя гады падобна святлу запаленай свечкі. Што лепш: святло ад свечкі або блуканне ў цемры?» Пін-гун сказаў: «Праўда!»

[Тлумачэнне] Маладым лёгка вучыцца. Іх вучоба яркая і прамяністая, быццам сонца, якое толькі што ўзышло. У сярэднім узросце добра вучыцца. Вучоба падобна паўдзённаму

сонечнаму святлу, чароўнаму і маляўнічаму. У сталыя гады таксама добра вучыцца. Вучоба падобна запаленай свечцы, якая выпраменьвае святло. Мець прамень святла, які паказвае шлях, або шукаць у поцёмках — што лепш?

Чалавек ніколі не павінен спыняцца вучыцца. Зразумела, што ў кожным узросце будуць свае мэты і метады навучання, і сама вучоба будзе ісці па-рознаму. У маладосці, калі добрая памяць, высокі ўзровень успрымання, трэба чытаць больш кніг, якія акажуць вызначальны ўплыў і ключавое ўздзеянне на ўсё наступнае жыццё. У сярэднія гады, калі чалавек знаходзіцца ў самым росквіце сіл, мае шырокі кругазгляд, трэба старанна павялічваць шырыню і глыбіню чытання, умацоўваць падмурак сваёй эрудыцыі. У сталыя гады, калі ёсць шмат часу і ўжо назапашаны багаты жыццёвы вопыт, трэба настойліва падтрымліваць імкненне да новых ведаў і адкрыццяў, паглыбіцца ў свет літаратуры, адчуць складанасць чалавечага жыцця, радавацца, забываючы пра смутак.

Лепш убачыць сваімі вачыма,
чым верыць чуткам.
Лепш падысці бліжэй,
чым глядзець здалёк

[**Цытата з**] Дынастыя Хань, Лю Сян «Шо юань», («Сховішча ведаў»), глава «Чжэн лі» («Прынцыпы кіравання»).

[**Арыгінальны тэкст**] Кіраўнік царства Вэй Вэнь-хоу назначыў Сімэнь Баа начальнікам акругі Е і загадаў яму: «Абавязкова дасягні поспеху ў вялікіх справах, будзь гуманным і праславішся на ўсю Паднябесную». Баа сказаў: «Асмелюся спытаць, як дасягнуць поспеху ў справах, заставацца гуманным і праславіцца на ўсю Паднябесную?». Вэнь-хоу адказаў: «Ідзі! У Паднябеснай паўсюль ёсць мудрыя і таленавітыя людзі, якія ўмеюць спрачацца і валодаюць багатымі ведамі. У Паднябеснай паўсюль ёсць людзі, якім падабаецца паказваць на недахопы іншых і прыніжаць іх вартасці. Калі прыедзеш туды, наведай мудрацоў і пасябруй з імі. Часцей звяртайся за парадай да тых, хто ўмее спрачацца і валодае багатымі ведамі. Вучыся разумець тых людзей, якім падабаецца паказваць на недахопы і прыніжаць годнасць іншых. Яны дадуць ключ да разумення сітуацыі, якую трэба старанна расследаваць. Нельга весці справы, слухаючы словы іншых людзей. Лепш убачыць сваімі вачыма, чым даведацца па чутках. Лепш падысці бліжэй, чым глядзець здалёк. Лепш паспрабаваць зрабіць сваімі рукамі, чым на некага спадзявацца. Заняць пасаду чыноўніка — гэта падобна таму, як увайсці ў цёмны пакой. Нічога не відаць, і толькі прывыкшы

да цемры, пачынаеш бачыць. Шукаць спосаб кіравання можна толькі тады, калі бачыш ясна. Калі спосаб кіравання знойдзены, можна прыступаць да выканання загадаў указаў».

[Тлумачэнне] Куды больш надзейна пабачыць сваімі вачыма, чым чуць пра нейкую справу ад іншых. Значна лепш паспрабаваць зрабіць самому, чым проста глядзець на тое, як гэта робяць іншыя.

Практыка неабходна і для вучобы, і для кіравання. Толькі ў працэсе практычнай вучобы і працы можна выявіць сапраўдныя пытанні і спосаб іх вырашэння. Гэта тым больш актуальна для тых, хто служыць чыноўнікам і займаецца кіраваннем дзяржавай. Недастаткова толькі сядзець у офісе, слухаць даклады і чытаць дакументы, гэта вельмі ненадзейна. Калі прымаць рашэнні наўгад, то можна загубіць вялікія важныя справы. Той, хто займаецца кіраваннем дзяржавай, павінен па-сапраўднаму разумець абставіны грамадскага жыцця і грамадскую думку, заглыбляцца ў жыццё нізавых арганізацый, асабіста прыязджаць у грамадскія месцы і вёскі, каб падтрымліваць шчырыя адносіны з народнымі масамі. Толькі калі глыбока пагрузіцца ў пошук і даследаванне, можна знайсці практычна здзяйсняльны і эфектыўны спосаб вырашэння праблем.

Калі не вучыцца, то не зможаш
развіць свае здольнасці,
калі няма мэты, не зможаш
дасягнуць поспеху ў вучобе

[Цытата з] «Сань го» («Тры царствы»), Чжугэ Лян «Цзэ цзышу» («Пісьмо сыну аб навучанні»)³¹.

[Арыгінальны тэкст] Высакародны муж у сваіх учынках прытрымліваецца строгіх прынцыпаў, спакойна займаецца самаўдасканаленнем, беражліва ўзрошчвае сваю маральнасць. Без цішыні і ўмеранасці ў жаданнях немагчыма дакладна вызначыць мэты. Без спакою не атрымаецца дасягнуць гэтых мэтаў. У вучобе патрэбны спакой, бо без спакою не атрымаецца нічога дасягнуць. Калі чалавек не вучыцца, то не зможа развіць свае здольнасці. Калі ў чалавека няма мэты, то ў вучобе ён не зможа дасягнуць поспеху.

³¹ «Пісьмо сыну аб навучанні» («Цзэ цзышу») — гэта ліст, які Чжугэ Лян перад смерцю напісаў свайму сыну. Ліст стаў знакамітым літаратурным творам аб удасканаленні і мэтанакіраванасці. Хоць тэкст кароткі, але сэнс вельмі глыбокі, словы простыя, а думак многа. Асноўная ідэя пісьма — гэта заклік да сына старанна вучыцца і зацвярдзіцца ў намерах. Працу над сабой і ўдасканаленне сваіх маральных якасцяў лепш пачынаць са спакойных старанняў і ўмення задавальвацца малым, агіды да ляюты і легкадумнасці.

[Глумачэнне] Без вучобы немагчыма развіць таленты, без мэтанакіраванасці цяжка дамагчыся поспехаў у вучобе.

У пісьме Чжугэ Ляна сыну ёсць шмат фраз, якія пазней сталі знакамітымі афарызмамі. Аналізуючы тэкст твора, можна заўважыць, што Чжугэ Лян асабліва падкрэсліваў слова «спакой». Толькі калі ёсць спакой у душы, можна ўздаваць у сабе рашучасць. Толькі калі ёсць рашучасць, можна дакладна вызначыць мэты, спакойна вучыцца і развіваць свае здольнасці. У сучасным грамадстве ва ўмовах матэрыяльнага багацця раптам сталі заахвочвацца геданізм і раскоша. У такіх умовах трэба тым больш старацца быць абыякавым да багацця і славы, быць стрыманым. Калі быць парывістым, імпульсіўным, не атрымаецца дасягнуць поспеху ні ў адной справе.

Той, хто капае калодзеж,
пачынае з ямы ў тры цалі,
і толькі потым выкопвае яму
глыбінёй дзесяць тысяч жэняў

[Цытата з] Эпоха Паўночных дынастый, царства Цы, Лю Чжоу³² «Лю-цзы», глава «Чун сюэ» («Шанаванне вучобы»).

[Арыгінальны тэкст] Той, хто вяртаецца дадому, жадае хутчэй убачыць свой дом, але не можа за адзін крок завяршыць свой шлях. Той, хто прагне вучыцца і не выпускае кнігу з рук, не зможа паразумнець, калі прачытае толькі адну кнігу. Гара таму стала гарой і змагла дасягнуць вышыні тысячу чжан, што паступова было насыпана з кошыкаў зямлі. Той, хто капае калодзеж, пачынае з ямы ў тры цалі і толькі потым выкопвае яму ў дзесяць тысяч жэняў.

³² Лю Чжоу (514–565), другое імя Кун Чжаа. Родам з горада Фучэн, вобласць Бахан. Вучоны-літаратар з царства Паўночнае Цы. Яму належаць такія творы, як «Лю хэ фу», «Гаадай бую чжуань» («Жыццёпіс няўдачлівых талентавітых людзей»), «Цзыньсян бі янь» («Залаты куфар каштоўных выслоўяў»). «Лю-цзы» (інакш яшчэ называецца «Лю-цзы сіньлунь»). Таксама лічыцца, што іншая назва гэтага твора «Цзыньсян бі янь» («Залаты куфар каштоўных выслоўяў»), па-ранейшаму няма канчатковага рашэння па гэтым пытанні. Твор складаецца з дзесяці раздзелаў.

[Тлумачэнне] Чалавек, які капае калодзеж, пачынае з невялікай ямы і паступова выкопвае вельмі глыбокі калодзеж.

Усё роўна, пра што ідзе гаворка, — пра вучобу або працу — пачатковы этап у любым выпадку мае вельмі важнае значэнне. У мінулым і ў сучаснасці, у Кітаі і за яго межамі ўсе аднадушна паўтараюць, што «добры пачатак — гэта палова поспеху». Каштоўнасая арыентацыя, закладзеная чалавекам у маладосці, акажа вялікі ўплыў на ўсё яго жыццё. А тое, якія каштоўнасныя арыентацыі мае моладзь у канкрэтным грамадстве, акажа глыбокі ўплыў на будучыню гэтага грамадства. Важнасць пачатку можна параўнаць з зашпільваннем гузікаў: калі першы гузік зашпілены няправільна, то і ўсе астатнія таксама будуць зашпілены няправільна. Таму маладыя людзі з самага пачатку павінны сфармаваць у сабе асноўныя каштоўнасці сацыялізму. Аднак тут ёсць яшчэ адзін момант: усе вялікія справы пачыналіся з малога і паступова назапашваліся, пакуль не завяршаліся поспехам. Трэба быць цярдлівым і настойлівым. Як мэты ў межах чалавечага жыцця, так справы партыі і ўсяго народа — гэта працяглы працэс паступовай эвалюцыі. Не атрымаецца адным махам дасягнуць значных вынікаў. Як кажуць, «пройдзена дзевяноста лі са ста — лічы за палову шляху». Нашы продкі паўтаралі, што ў любой справе трэба заставацца рашучым і ісці да канца.

У душы ад прыроды яркае святло вучонасці

[Цытата з] Дынастыя Сун, Су Шы³³. «Развітанне з Дун Чанем».

[Арыгінальны тэкст] Хоць і апранаеш у паўсядзённым жыцці простую вопратку з грубай тканіны, але ў тваёй душы ад прыроды яркае святло вучонасці. Надакучыла знаходзіцца побач са старымі навукоўцамі, гэта бессэнсоўна, нібы варыць гарбузо-

³³Су Шы (1037–1101), другое імя Цзы-чжань, літаратурны псеўданім Дунпо Цзюйшы. Нарадзіўся ў Майчжоу (сучасная акруга Майшань правінцы Сычуань). Знакаміты вучоны-літаратар дынастыі Паўночная Сун. Пакінуў у спадчыну «Зборнік Су Дунпо». Пospехі Су Шы на літаратурнай ніве былі вельмі прыкметнымі. Су Шы стаў яркім прадстаўніком культурнага руху «Гувэн юньдун», удзельнікі якога заклікалі вывучаць класіку і гісторыю. Су Шы разам са сваім бацькам Су Сюнем і малодшым братам Су Чжэ быў прылічаны да так званых «Васьмі карыфеяў літаратуры эпохі Тан — Сун». Су Шы вынайшаў свой арыгінальны стыль вершаскладання. Ён адхіліў «млявы» стыль позняй дынастыі Тан і пяці наступных пакаленняў і стварыў свой літаратурны накірунак, натхнёны, шырокі, вольны. Су Шы меў поспех у каліграфіі і жывапісе, быў адным з чатарох знакамітых каліграфіў эпохі дынастыі Сун — Су, Цай, Мі, Хуан. Аднак палітычная кар’ера Су Шы не была паспяховай. У год пад дэвізам «Сінін» была праведзена палітычная рэформа, Сы Шу быў супраць новых законаў Ван Аньшы, таму быў адціснуты ад палітычнага жыцця. Пазней з-за інцыдэнту с цензурай ён быў разжалаваны і адпраўлены ў акругу Хуанчжоу. Там Сы Шу напісаў знакамітыя літаратурныя творы: «Ода аб Чырвонай скале» («Чы бі фу»), «Другая частка оды аб Чырвонай скале» («Хоу чы бі фу»), «Ля чырвоных скал узносіцца думкамі ў старажытнасць» («Чы бі хуай гу»). У час кіравання Чжэ-цзуну Сыма Гуан атрымаў пост міністра і пачаў прыгнятаць новую партыю. Су Шы таксама не ўхваляў яго, таму ў палітычным жыцці ён не знайшоў сабе месца. Су Шы не прымаў прадстаўнікі новай партыі, ды і ў старой партыі ён таксама не меў сімпатыі.

Цянь Му раней так пракаментываў гэта: «Вершы Су Дунпо былі выдатнымі, таму што ён за ўсе жыццё так і не дасягнуў сваіх мэт у палітыцы. У вершах знайшлі адлюстраванне яго блуканні па жыцці, няўдачы, уздымы і спады, перапетыі лёсу. Хоць кампетэнцыя Су Дунпо ў канфуцыянстве была зусім невысокай, аднак яго характар і паводзіны былі выдатнымі нават у складаных умовах жыцця, як, напрыклад, у Хуанчжоу, а пазней у Хуэйчжоу і Цянчжоу. Але калі прывольнае жыццё працягваецца доўга, то паззія непазбежна робіцца банальнай».

вае лісце. Акрыяў духам і гатовы разам са многімі паважанымі людзьмі здаць экзамен кэцзюй на вучоную ступень. У тваіх кішэнях пуста, не зможаш ты верхам на кані любавацца кветкамі пасля здачы экзамену. Затое зможаш глядзець на стракатыя павозкі тых, хто едзе выбіраць зяця. Калі экзамен будзе паспяховым, зможаш хваліцца гэтым перад простымі людзьмі. На загадзе імператара чорнымі, як крумкач, літарамі будзе напісана тваё імя.

[Тлумачэнне] Чалавек павінен быць начытаным, мець шырокі круггляд. Не трэба спецыяльна прыхарошвацца, лепей за ўсё дазволіць сваёй выхаванасці і добрым манерам праяўляцца натуральным чынам.

Кіруючыя кадры павінны вывучаць выдатныя кнігі па традыцыйнай культуры, убіраць у сябе мудрасць і вопыт папярэднікаў у самаўдасканаленні, дзяржаўных справах і кіраванні. Кіруючыя кадры таксама павінны развіваць пачуццё справядлівасці, высякародны характар, пастаянна ўдасканальваць сябе ў гуманітарнай і духоўнай сферы. Яны павінны праз чытанне гістарычнай класічнай літаратуры навучыцца бачыць, дзе поспех, а дзе правал, дзе праўда, а дзе падман. Роля такога чытання ў тым, што праз “паўтарэнне старога атрымліваюцца новыя веды», «мінулае вывучаецца як кіраўніцтва для будучыні». Праз вывучанне літаратурнай класікі, развіццё душэўных якасцяў, удасканаленне таленту неабходна дасягнуць таго, каб «адукаванасць і эрудыцыя праяўляліся ў вытанчаных манерах». Вывучэнне філасофскай класікі павінна садзейнічаць станаўленню філасофскага мыслення, разуменню законаў быцця, фарміраванню аналітычных здольнасцяў. Вывучэнне класічных твораў этыкі павінна спрыяць станаўленню базавых паняццяў: ісціна і хлусня, гонар і сорам, дабро і зло, бескарыслінасць і сарамлівасць. Кіруючыя кадры павінны развіць станоўчыя маральныя якасці.

Вучыцца, але не засвойваць веды — гэта не вучэнне

[Цытата з] Дынастыя Сун, Ян Ваньлі³⁴ «Юн янь» («Банальныя прамовы»).

[Арыгінальны тэкст] Вучыцца, але не засвойваць веды — гэта не вучоба.

³⁴Ян Ваньлі (1127–1206), другое імя Тынсюй, псеўданім Чэн Чжай, родам з Цзычжоу (сучасная акруга Цзышуй правінцыі Цзянсі). Вядомы паэт-патрыёт дынастыі Паўднёвая Сун. Разам з Лу Ю, Ю Маа, Фань Чэнда ўваходзіць у лік творцаў, што завуцца «чатырма асноўнымі паэтамі Рэнесансу». Яго паэтычны стыль просты і натуральны, свежы і жывы, называецца «Чэн Чжай». Ян Ванлі ў сваіх вершах даваў вельмі прыгожыя апісанні краявідаў. Яго паэтычная мова, простая для разумення, поўная гумару, увабрала ў сябе шмат жывых чутак і народных прымавак. Напрыклад, радкі аднаго з яго вершаў гучаць, быццам песня: «Выгнуты месяц глядзіць на Кітай, хтосьці весяліцца, нехта сумуе. Навошта звяртаць увагу на месяц тым, хто сумуе? Калі настаў час адпачываць і радавацца, то чаму б не заняцца гэтым?» Ян Ваньлі давялося жыць у эпоху Сунска-цзыньскай вайны. Ён меў моцны характар, служыў сумленна і справядліва. Яму даручылі адправіцца з місіяй у царства Цзынь у якасці пасла. Ян Ваньлі склаў некалькі вершаў, у якіх выказаў свае патрыятычныя пачуцці і клопат аб значнай падзеі. Для выказвання сваіх думак ён абіраў гутарковую, лёгка зразумелую мову.

[Тлумачэнне] Вучыцца, але не ўнікаць у сутнасць з'яў — такое навучанне не мае сэнсу.

Для звычайнага чалавека мэтай навучання з'яўляецца прымяненне ведаў, асабліва гэта істотна для кадрэў вышэйшага кіраўніцтва. Для іх навучанне — гэта павышэнне ўзроўню дасведчанасці, паглыбленне здольнасці да кіравання. Таму сам працэс навучання з'яўляецца глыбокім працэсам пазнання сутнасці з'яў. Некаторыя людзі вучацца вельмі старанна, памятаюць усё, што напісана ў кнізе. Але яны не ведаюць, як выкарыстоўваць на практыцы гэтыя ведаў, таму вельмі лёгка трапляюць у пастку пакланення кнігам. Традыцыйная гісторыя і культура Кітая, сусветная гісторыя могуць стаць рэсурсамі, з якіх мы атрымліваем ведаў. Але самае галоўнае — гэта не адрывацца ад рэальнасці і разумення сапраўднага становішча сваёй краіны. Усе тыя ведаў, якія мы атрымліваем, трэба асэнсавать, некаторыя адкінуць як непатрэбныя, выкарыстаць патрэбнае. У адваротным выпадку цяжка будзе пазбегнуць памылак. Лёгка можна будзе трапіць у становішча, якое вызначаецца так: заглынаць старажытнасць, але не асэнсоўваць яе, не аналізаваць вопыт.

Горка ці салодка, ведае той,
хто паспрабаваў на смак.
Лёгкі шлях ці цяжкі, ведае той,
хто яго прайшоў

[Цытата з] Дынастыя Мін, Лю Цзы³⁵ «Ні лянъ чжу» («Параўнанне з жамчужнай ніткай»)³⁶.

³⁵ Лю Цзы (1311–1375), другое імя Бо Вэнь, родам з Цынцянъ (сучасная акруга Ваньчэн правінцы Чжэцзян). Быў нашчадкам Люй Гуаншы, які камандаваў войскам у перыяд дынастыі Паўднёвая Сун і аказваў супраціў царству Цзынь. Лю Цзы — знакаміты ваенны спецыяліст, дзяржаўны дзеяч і паэт канца дынастыі Юань і пачатку дынастыі Мін. Добра ведаў кананічныя кнігі і гістарычныя сачыненні, разбіраўся ў астраноміі, быў знатаком ваеннай справы. Лю Цзы быў канфуцыянцам, які ў той жа час шмат запазычыў з даасізму. Некалі дапамагаў імператару Чжу Юаньчжану (храмавае імя Мін Тай-цзу) у дзяржаўных справах. Чжу Юаньчжан неаднаразова расхвальваў Лю Цзы, называў яго верным памочнікам, «сваім Цзы Фанам». Параўноўваў яго з Чжан Лянам — дарадцам імператара дынастыі Хань — і такім чынам выказваў сваю павагу. Лю Цзы быў чыноўнікам «дафу» (ранг арыстакрата або высокапастаўленага чыноўніка ў імператарскім Кітаі. — *Заўв. рэд.*), займаўся навучаннем наследніка трона, загадваў асабістай аховай імператара, меў шляхецкі тытул «бо». Пасмяротна ўзнагароджаны званнем настаўніка імператара — «тайшу», а пасмяротнае ганаровае імя — Вэнь Чэн. Сярод кітайскага народа папулярная прымаўка: «Чжугэ Лян падзяліў Паднябесную на тры часткі, Люй Бавэнь аб'яднаў краіну. Пры папярэдняй дынастыі дарадцам быў Чжугэ Лян, а цяпер ім будзе Люй Бавэнь». Геніяльныя задумы і мудрыя стратэгіі Лю Цзы ляглі ў аснову шматлікіх народных паданняў. У гісторыі літаратуры яго разам з Сун Лянам і Гаа Цы называюць «трыма майстрамі паэзіі ранняй дынастыі Мін».

³⁶ «Параўнанне з жамчужнай ніткай» («Ні лянъчжу») — твор, які змяшчае шэсцьдзесят восем вершаў. У іх распавядаецца аб самотных падарожжах па свеце, уменні кіраваць людзьмі і запрашаць на службу годных, аб інь і ян (падзел двух процілеглых уласцівасцяў. — *Заўв. рэд.*), няшчасцях і поспехах, росквіце і заняпадзе, пра ўменне ўтаймоўваць хаос і беспарадкі. Шмат думак датычацца філасофіі таленту. Разам з творам «Юліцзы» дапаўняюць і тлумачаць адзін аднаго. Асноўнай крыніцай ідэй служылі мудрацы з дацыньскай эпохі. Вершы атрымаліся вельмі разнастайнымі, яны адлюстроўваюць акадэмічны асаблівасці мыслення Лю Цзы, напрыклад «спасціжэнне навучання мысляроў розных школ», «інтэграцыя канфуцыянства і даасізму» і гэтак далей.

[Арыгінальны тэкст] Горка або салодка, ведае той, хто паспрабаваў на смак. Лёгкі шлях або цяжкі, ведае той, хто яго прайшоў.

[Тлумачэнне] Толькі пасля таго, як паспрабуеш ежу, зможаш даведацца, салодкая ці горкая яна. Дарога роўная або ў калдобінах, можа ведаць толькі той, хто па ёй прайшоў.

Як гавораць у Кітаі, пакуль справа не зроблена, не даведзешся, наколькі яна цяжкая. Значная частка нашых ведаў паходзіць з вопыту. Калі кніжныя тэорыі не абапіраюцца на практыку, то гэта тое ж самае, што «наветраны замак», «вада без крыніцы». Такім чынам, толькі праз практыку можна атрымаць сапраўдныя веды. Што тычыцца кадраў дзяржаўнага кіраўніцтва, то «аладка, якую пажаваў іншы чалавек, не мае смаку». Даследаванні, практыка і выпрабаванне на ўласным вопыце павінны быць асноўнымі метадамі працы. Для асабістага росту важна мець вопыт працы на некалькі розных пасадах, мець уяўленне аб працы ў цэлым, часцей апускацца да нізавых арганізацый, знаёміцца з абставінамі жыцця простых людзей. Гэта сродак узбагаціць вопыт і магчымасць развіць свае таленты.

Прачытаць дзесяць тысяч кніг,
прайсці дзесяць тысяч лі

[Цытата з] Дынастыя Мін, Дун Цічан³⁷ «Хуа чань шы суй бі»
(«Нататкі з кабінета жывапісу і медытацыі»).

[Арыгінальны тэкст] Ёсць шэсць метадаў жывапісу, кожны мае сваю адметнасць і выразнасць. Натхнёнасці і выразнасці нельга навучыцца — гэта прыродныя якасці, дараваныя зверху. Але тут таксама ёсць чаму павучыцца. Трэба прачытаць дзесяць тысяч кніг, прайсці дзесяць тысяч лі, каб ачысціць сэрца ад што-дзённасці свету і тленнасці. Любая творчасць павінна зыходзіць ад сэрца. У адасобленым месцы можна стварыць цудоўны твор.

³⁷ Дун Цічан нарадзіўся ў Хуацыне (цяпер гэта раён Шанхая). Другое імя Сюань Цзай, псеўданім Сы Бай, а таксама Сянгуан Цзю-шы. Каліграф дынастыі Мін. Ён меў талент малявання пейзажаў. Быў прыхільнікам чань-будызму, што адлюстроўвалася ў яго працах. Выступіў з ідэяй «паўночнай і паўднёвай школы жывапісу». Яго тэорыя жывапісу і самі працы аказалі вялікі ўплыў на мастакоў канца дынастыі Мін і ранняй дынастыі Цын. Яго каліграфія адрознівалася ад традыцый дынастыі Цзынь і Тан. Дун Цічан стварыў уласны стыль. Ён таксама пісаў вершы, з'яўляецца аўтарам такіх твораў, як «Хуа чань шы суй бі» («Нататкі з кабінета жывапісу і медытацыі»), «Жун тай вэнь цзы».

[Тлумачэнне] Чытаць трэба як мага больш (каб развіваць здольнасці і эрудыцыю), а таксама больш падарожнічаць (тым самым пашыраць веды і кругагляд).

Дун Цічан лічыў, што для поспехаў у жывапісе трэба больш чытаць, больш вандраваць, каб у сэрцы з'явілася адасобленае тайнае месца і творы атрымліваліся выразнымі і натхнёнымі. Як сказаў выдатны паэт Ду Фу, «падчас вучобы трэба зразумець сэнс дзесяці тысяч кніг, толькі тады зможаш пісаць натхнёна». «Падарожжы — гэта спосаб самаўдасканалення ўласнай душы. Кітайская нацыя спалучала падарожжы і чытанне яшчэ са старажытных часоў, вельмі паважала прынцып «прачытаць дзесяць тысяч кніг, прайсці дзесяць тысяч лі».

Зразумела, што сучасны транспарт вельмі развіты, а галіна турызму квітнее. Зараз няма цяжкасці ў падарожжах, як гэта было ў старажытнасці. Але калі вы хочаце дасягнуць такой жа шырыні жыцця ў сваіх падарожжах, як, напрыклад, Сюй Сякэ, то сёння трэба значна больш разважаць і думаць.

Памылка ў адным іерогліфе
можа сапсаваць увесь сказ.
Памылка ў адным сказе
можа сапсаваць усё сачыненне

[Цытата 3] Дынастыя Цын, Лю Ціч «Чжу цзы бянь люэ» («Кароткае кіраўніцтва для адрознення службовых слоў»)³⁸.

[Арыгінальны тэкст] Памылка ў адным іерогліфе можа сапсаваць увесь сказ. Памылка ў адным сказе можа сапсаваць усё сачыненне.

[Тлумачэнне] Калі нават адзін іерогліф быў выкарыстаны няправільна, то сэнс усяго сказа будзе забытаны і няскладны. Калі нават адзін сказ быў напісаны дрэнна, то ўвесь артыкул атрымаецца няўдалым.

Калі мы рыхтуем матэрыялы ці пішам артыкул, варта звярнуць увагу на выбар слоў і будову сказаў. У працы, вучобе і жыцці мы сутыкаемся з неабходнасцю дыялогаў, напісання артыкулаў, таму варта звярнуць увагу на дакладнасць выказвання думкі. Каб выражаць думкі дакладна, з аднаго боку, трэба мець падрыхтоўку і вопыт, а з другога, — абдумаць кожнае слова. Часам гэты працэс патрабуе групавога абмеркавання.

³⁸ «Чжу цзы бянь люэ» («Кароткае кіраўніцтва для адрознення службовых слоў») — кніга з тлумачэннем службовых слоў у старажытнай літаратуры.

Мастак Хуан Бінъхун

Навучанне — гэта арбалет, а здольнасці — страла

[Цытата з] Дынастыя Цын, Юань Мэй³⁹ «Сю шы пін» («Прыналежнасць да катэгорыі вершаў»), глава «Шан шы» («Высокія веды»).

³⁹ Юань Мэй (1716–1797), другое імя Цзы Цай, псеўданім Цзянь Чжай. У старасці сам даў сябе шэраг імён: «Пустэльнік з гары Цяньшань», «Уладальнік сада Суй Юань», «Стары з саду Суй Юань». Родам з Цянь Тан (цяпер Ханчжоу, правінцыя Чжэцзян). Паэт і пісьменнік-празаік перыяду дынастыі Цын. Ён быў адным са знакамітых паэтаў перыяду валадарання пад дэвізам Цяньлун і Цзяцын. Разам з Чжаа І і Цзян Шычжэнам складае «Тры вялікіх дзеячы заходніх мясцін уздоўж ракі Янцзы». Знакамітыя творы Юань Мэя: «Ся цань шань фан шы вэнь цзы» («Зборнік вершаў з хаткі ў гарах Цяньшань»), «Суй юань шы хуа» («Гутаркі пра паэзію ў садзе Суй Юань»), «Суй Юань суй бі» («Нататкі з сада Суй Юань») і гэтак далей. Юань Мэй таксама быў выдатным паэтам і празаікам перыяду Цяньлун і Цзяцын, аказаў значны ўплыў на нашчадкаў. Ён лічыў, што паэзія не з’яўляецца сродкам пропаведзі, а павінна адлюстроўваць душу чалавека. Ён аб’яднаў «дух» і «навучанне», а эмацыйнасць, прыроджаныя здольнасці і вучобу разглядаў у якасці асновы для творчасці. Мэтамі творчасці ён называў шчырасць, навізну, жыццё. Асноўныя працы: «Ся цань шань фан шы вэнь цзы» («Зборнік вершаў з хаткі ў гарах Цяньшань»), «Бу і» («Запаўненне пропускаў»), «Сю шы пін» («Прыналежнасць да катэгорыі вершаў»). «Сю шы пін» («Прыналежнасць да катэгорыі вершаў») — гэта праца, створаная па прыкладу «Ар шы сы шы пін» («Дваццаць чатыры катэгорыі вершаў») паэта дынастыі Тан Сыкун Ту, якая мае 36 раздзелаў. Усе творы напісаны рыфмаваным тэкстам, у радках па чатыры іерогліфы. У іх абагульняецца вопыт у працэсах, метадах і навыках вершаскладання.

[Арыгінальны тэкст] Навучанне — гэта арбалет, а здольнасці — страла. Толькі калі веды даюць напрамак, страла зможа трапіць у мішэнь.

[Тлумачэнне] Навучанне падобна на нацягванне арбалета, а здольнасці — гэта страла. Працэс навучання можна параўнаць з арбалетам, які выпускае стрэлы здольнасцяў. Пушчаная страла толькі тады дасягае мэты, калі веды задаюць ёй напрамак.

Юань Мэй у гэтай караценькай фразе апісаў сувязь паміж навучаннем, талентам і ведамі. Навучанне — гэта аснова. Чым больш трывалай будзе аснова, тым лепей будуць развівацца здольнасці. У адваротным выпадку, гэта будзе выглядаць так: «патраціў час на вучобу, але ведаў больш не стала». Талент — гэта праяўленне здольнасцяў, ён можа вастрыць наканечнік стралы ведаў. Веды — гэта разумны і ясны погляд лучніка. Толькі з такім поглядам можна трапіць стралой у дзікага гуся ў небе. Таму ў звычайнай вучобе нам таксама неабходна старанне. Вучоба дапамагае паліраваць свае веды, рабіць іх глыбейшымі. Калі памятаць пра гэта, тады мы зможам добра выкарыстоўваць свае таленты і дасягнуць мэты ў працы.

Мінулай ноччу падзьмуў паўднёвы вецер,
абсыпалася лісце з дрэў. Я стаяў адзін
на вышыні і глядзеў удалячынь. Углядаўся
ў дарогу, якая даходзіць да краю свету;
хоць пояс мой занадта стаў свабодны,
але я не шкадую аб гэтым. Дзеля
каханай маёй не шкада і схуднець. Сто
тысяч разоў шукаў яе ў натоўпе, раптам
павярнуўся і ў цьмяным святле ўбачыў яе

[Цытата 3] Дынастыя Цын, Ван Гавэй⁴⁰ «Жэнь цзянь цы хуа»
(«Нататкі аб цы»).

[Арыгінальны тэкст] Так было заўсёды: хто вучыцца і ро-
біць вялікія справы, павінен прайсці тры стадыі. Першую ста-
дыю можна апісаць так: «Мінулай ноччу падзьмуў паўднёвы
вецер, абсыпалася лісце з дрэў. Я адзін стаяў на вышыні і гля-

⁴⁰ Ван Гавэй (1877–1927), другое імя Цзын Ань, у старасці зваўся Гуань Тан. Нарадзіўся ў Хайнін, правінцыя Чжэцзян. Вядомы навуковец перыяду новай гісторыі Кітая. Ван Гавэй разам з Лян Цычаа, Цэнь Яньгэ, Чжаа Юаньжэнем завуцца «Чатыры вялікія настаўнікі акадэміі Цінхуа». Ван Гавэй у свае маладыя гады знаходзіўся пад глыбокім уплывам філасофіі Шапенгаўэра і Канта, ён аб'яднаў заходнюю думку з кітайскай класічнай філасофіяй і эстэтыкай. Такім чынам ён змог сфарміраваць унікальную сістэму мыслення. Ён мае выдатныя дасягненні ў археалагічных даследаваннях «цзягுவэнь» (надпісы на костках і чарапашных панцырах). Яго спосаб праверкі знойдзеных артэфактаў і гістарычных дакументаў аказаў значны ўплыў на сучасныя гістарычныя даследаванні. За сваё жыццё напісаў больш за 60 кніг. Выдаваліся два яго зборнікі: «Анталогія Цзын Аня» («Цзын Ань вэньцзы»), «Гуан тан цзы лін». «Нататкі аб цы» («Жэнь цзянь цы хуа») — гэта праца Ван Гавэя па літаратурнай крытыцы, у якой ён каментуе традыцыйную кітайскую літаратуру з пункту гледжання заходняй культуры. На першы погляд, «Нататкі аб цы» не маюць істотнага адрознення ад кітайскай паэзіі і жанра цыхуа, якія існуюць ужо даўно. Але на самай справе, у гэтай працы ёсць свая тэарэтычная сістэма, якая аказала глыбокі ўплыў на кітайскую літаратуру.

дзеў удалячынь. Углядаўся ў дарогу, якая даходзіць да краю свету». «Хоць пояс мой занадта стаў свабодны, але я не шкадую аб гэтым. Дзеля каханай маёй не шкада і схуднець». Гэта другая стадыя. «Сто тысяч разоў шукаў яе ў натоўпе, раптам павярнуўся і ў цьмяным святле ўбачыў яе». Гэта трэцяя стадыя.

[Тлумачэнне] У працэсе авалодання навукай чалавек павінен прайсці тры стадыі. Першая стадыя: «Мінулай ноччу падзьмуў паўднёвы вецер, абсыпалася лісце з дрэў. Я адзін стаяў на вышыні і глядзеў удалячынь. Углядаўся ў дарогу, якая даходзіць да краю свету». Другая стадыя: «Хоць пояс мой стаў занадта свабодны, але я не шкадую аб гэтым. Дзеля каханай маёй не шкада і схуднець». Трэцяя стадыя: «Сто тысяч разоў шукаў яе ў натоўпе, раптам павярнуўся і ў цьмяным святле ўбачыў яе».

Вышэй апісаны тры стадыі авалодання навукай ад кітайскага настаўніка Ван Гавэя. Кадры кіраўніцтва таксама павінны прайсці гэтыя тры стадыі. Па-першае, трэба «ўзірацца ў дарогу, якая даходзіць да краю свету». Інакш кажучы, неабходна мець высокія імкненні. Неабходна навучыцца спраўляцца з бязлюднасцю і адзінотай («Мінулай ноччу падзьмуў паўднёвы вецер,

абсыпалася лісце з дрэў», «я стаяў адзін на вышыні і глядзеў удалячынь»). Каб старанна вучыцца па трэбен спакой. Па-другое, трэба быць старанным і працавітым, рупліва вучыцца, не збочваць з дарогі, нягледзячы на сотні перашкод, прыкладаць настойлівыя намаганні, не баяцца цяжкой працы. Нават калі «пояс занадта свабодны стаў» не трэба «шкадаваць аб гэтым». Трэба спакойна ставіцца да таго, што можна «схуднець». Па-трэцяе, трэба думаць самастойна, аб'яднаць навучанне і практыку, паглыбляць свае веды. Каб веды прыносілі карысць, іх трэба выкарыстоўваць на практыцы. У навучанні неабходна шукаць глыбінны сэнс («у натоўпе шукаць сто тысяч разоў», і ў рэшце рэшт «раптам павярнуцца», і ў «цямным святле» ўбачыць).

У вучобе трэба мець не толькі ясныя мэты, упартасць у іх дасягненні, акрамя гэтага неабходна павышаць яе эфектыўнасць і якасць, рашаць практычныя задачы, удасканальваць і паглыбляць свае веды.

Глава III.

Аб народзе

Для гісторыі палітычнай думкі Кітая канцэпцыя «народ — аснова дзяржавы» традыцыйная. Яна пачала сваё імклівае развіццё падчас праўлення дынастыі Цынь. У канфуцыянстве ўяўленні аб народзе прайшлі трансфармацыю ад «гуманнасці» Канфуцыя да «гуманнага праўлення» Мэн-цзы. У перыяд Чжаньга («Войны паміж царствамі»), калі фармаваліся розныя саюзы і хітрасць была паўсюднай, Мэн-цзы гаварыў кожнаму кіраўніку, з якім сустракаўся: «Неабходна ажыццяўляць дабрадзейнае праўленне». Гэта значыць, шанаваць народ, дазволіць яму атрымліваць асалоду ад мірнай працы і спакою, зрабіць так, каб чужаземцы самі прыходзілі з паклонам. Мэн-цзы, якому было ўласціва ўсёабдымнае пачуццё справядлівасці і талент вядзення спрэчак, так бачыў паслядоўнасць палітычнай структуры: «Народ — найвышэйшая каштоўнасць, за ім ідуць зямля і хлеб, а гасудар — найменшая каштоўнасць».

Мо-цзы, па паходжанні просты чалавек, у эпоху ваеннай смуты выказваў падобныя палітычныя ўстаноўкі і турботы пра народ. Ён лічыў, што ў адносінах дзяржавы з дзяржавай, чалавека з чалавекам павінны прысутнічаць «усёабдымная любоў і ўзаемная выгода». Даоская школа, якая спавядала ідэю бяздзейнасці і ўцёкі ад людскай марнасці, таксама падкрэслівала неабходнасць клопату пра народ, заклікала «прымаць народныя пачуцці за свае пачуцці».

Прадстаўнікі легісцкай школы, якія валодалі самым глыбокім практычным вопытам палітычнага кіравання, хоць і надавалі вялікае значэнне хітрым планам і ўменню спрачацца, тым не менш, таксама прызнавалі: клопат пра народ дабратворна ўплывае на палітычную практыку. Калі прыслухацца да жаданняў людзей, забяспечыць ім магчымасць стабільнай працы на зямлі, то можна атрымаць ад іх палітычную падтрымку. У выніку краіна стане моцнай і багатай.

Як бачна, самыя вядомыя філасофскія школы, нягледзячы на розніцу ў тэорыях і падыходах, прыйшлі да адных і тых жа высноў у праблеме адносін з народамі. Гэтая «народная» філасофія, якая зарадзілася ў асяроддзі мудрацоў яшчэ да аб'яднання Кітая ў імперыю Цын, моцна паўплывала на палітычныя падыходы і практычную дзейнасць наступных пакаленняў кіраўнікоў і інтэлектуалаў.

Камуністычная партыя Кітая атрымала ў спадчыну гэтую філасофію і развіла яе. У самым пачатку свайго існавання КПК Кітая абрала для сябе прынцып «барацьбы ў імя народа». Заклік «Служыць народу!» — самае відавочнае пацверджанне таму.

Ідэя «народ — аснова дзяржавы» перасцерагае кіраўніка: «вада можа як несці лодку, так і перакуліць яе». Трэба глыбока паважаць і шанаваць уладу, якую кіраўнік атрымаў ад народа. Вывучэнне «народнай» філасофіі ў наш час дапаможа лепш зразумець першапачатковыя прынцыпы, на якіх базіруецца КПК, зразумець асновы дзяржаўнага кіравання. Гэта дасць магчымасць эфектыўна ўзаемадзейнічаць з масамі, дазволіць выслуховаць іх меркаванні і заўвагі, адказваць на іх пытанні, добрасумленна працаваць на карысць народа.

Народ — аснова дзяржавы.
Дзяржава можа быць стабільнай
толькі тады, калі мае трывалую аснову

[Цытата 3] «Шан шу» («Кніга гісторыі»)⁴¹, паэма «У цзы чжы гэ» («Песня пяці сыноў»).

[Арыгінальны тэкст] Старажытныя продкі вучылі, што да народа можна наблізіцца, але нельга пагарджаць ім. Народ — аснова дзяржавы. Дзяржава стабільная толькі тады, калі мае трывалую аснову.

⁴¹ «Шан шу» таксама вядома як «Шу» («Кніга») і «Шу цзын» («Кніга пісанняў»), з'яўляецца першай гістарычнай анталогіяй старажытнага Кітая. Запісы прадстаўляюць сабой афіцыйныя дакументы аб прысягах, навучаннях і загадах аб прызначэннях. Усе дакументы былі зроблены ў перыяд дынастыі Ся, Шан і Чжоу. Пісьмёны тэкстаў вельмі старажытныя, іх складана чытаць. У бібліяграфічным раздзеле «Хань шу» («Кніга гісторыі») запісана: ««Шан шу» першапачаткова мела сто раздзелаў. Складальнікам быў Канфуцый, ён жа напісаў прадмову. Аднак падчас кіравання дынастыі Цынь кніга была спалена. Таму з пачатку дынастыі Хань існавалі розныя версіі сучаснага і старажытнага тэкстаў. «Шан шу», якая запісана сучасным (дын. Хань) пісьмом, мае дваццаць дзевяць раздзелаў. Гэты твор распаўсюджаў настаўнік па кананічных кнігах Фу Шэн на пачатку дынастыі Хань. Твор «Шан шу», які быў запісан старажытнымі іерогліфамі, быў знойдзены ў сцяне старога дома Канфуцыя падчас праўлення імператара дынастыі У-дзі. У ім было на 16 артыкулаў больш, чым у сённяшняй «Шан шу», пазней яны былі страчаны. Пасля паўстання Юнцзя ў час Заходняй дынастыі Цзінь варыянт «Шан шу», запісаны сучасным пісьмом, знік. Захавалася толькі пяцьдзесят восем артыкулаў са «старажытнай «Шан шу», якая ўваходзіла ў склад «Трынаццаці канонаў з каментарамі і тлумачэннямі». Трыццаць тры артыкулы з кнігі, напэўна, такія ж, як і ў дынастыі Хань. Астатнія дваццаць пяць артыкулаў — падробкі жыхароў дынастыі Усходняй Цзынь. Сунь Сіньянь, які жыў у час дынастыі Цын, зрабіў «Каментары і тлумачэнні да старажытнай і сучаснай «Шан шу» адмовіўся ад дваццаці пяці падробленых раздзелаў. Ён зноў ўпарадкаваў змест і аформіў дваццаць дзевяць раздзелаў. Такім чынам, па большай частцы, аднавіў «Шан шу» ў тым выглядзе, у якім твор існаваў у час дынастыі Хань.

[Тлумачэнне] Продкі з даўніх часоў перадавалі з пакалення ў пакаленне павучанне: з народам трэба падтрымліваць добрыя адносіны, нельга ставіцца да яго з пагардай або ганьбіць. Тады народ будзе моцным падмуркам краіны і краіна будзе стабільнай.

Вялікі Юй пачаў дынастыю Ся і традыцыю пераходу прастола ў спадчыну. Аднак трэцім трон у спадчыну атрымаў імператар Тай Кан, у якога не было дабрадзейнасці. Ён выязджаў на паляванне і падоўгу не вяртаўся дадому. Людзі разгневаліся, і герой Хоу І захапіў сталіцу. Маці Тай Кана і пяцёра малодшых братоў былі выгнаны на бераг ракі Луахэ. «Песня пяці сыноў» была напісана, каб выказаць крыўду і шкадаванне ў адказ на папярэджанні Вялікага Юя.

У старажытныя часы кіраўнікі пасля страты ўлады ў дзяржаве пачыналі разумець ісціну: «Вада можа як несці лодку, так і перакуліць яе». У гісторыі Кітая змянілася вялікае мноства дынастый, і мы можам бачыць, што галоўнымі прычынамі іх краху былі карупцыя, збіранне занадта вялікіх падаткаў, стварэнне невыносных умоў жыцця для народа і г.д. Той, хто страціў давер народа, губляе Паднябесную. Той, хто заваяваў народныя сэрца, можа аб'яднаць краіну і ўзысці на трон. Кіраўнік павінен разумець гэта і глыбока паважаць свой народ і ўладу, якую гэты народ яму дараваў.

Болей за тысячу гадоў таму выгнаных з краіны пяцёра сыноў выказалі ў сваёй паэме папярэджанне, якое пакінуў пасля сябе Вялікі Юй: народ — аснова дзяржавы, і да народа трэба ставіцца з павагай, а не з пагардай. Тысячу гадоў пазней Цзан Кэцзя, паэт, які спяваў для Новага Кітая, таксама выказаў тую ж думку ў вершы «Некаторыя людзі»: «Людзі скінуць таго, хто скача па іх галовах. Людзі назаўжды запомняць таго, хто рабіў з іх рабочае быдла!»

Мудры чалавек не мае
пастаяннага сэрца. Яго сэрца
складаецца з сэрцаў народа

[Цытата з] «Лаа-цзы»⁴².

⁴² Лаа-цзы (прыблізна 571–471 гг. да нашай эры), паводле «Гістарычных запісаў» («Шы цзы») яго прозвішча было Лі, імя Эр. Другое імя — Дань. У перыяд дынастыі Чжоу быў наглядчыкам кнігасховішча. Родам з уезда Чуку, дзе, паводле паданняў, знаходзілася вёска людзей дабрадзейных нораву. Раданачальнік даасізму. Разам з Чжуан-цзы завецца «Лаа і Чжуан». Запісаў аб Лаа-цзы ў гісторыі засталося вельмі мала. Звесткі аб ім часцей сустракаюцца ў «Чжуан-цзы». У апавяданні пра сустрэчу Канфуцыя з Лаа-цзы, Канфуцый усхваляе Лаа-цзы як «цмока», гаворыць аб бязмернай глыбіні яго мудрасці. У «Гістарычных запісах» («Шы цзы») развязка гісторыі пра Лаа-цзы вельмі таямнічая і загадкавая, яна з'яўляецца крыніцай кнігі «Лаа-цзы»: «Лаа-цзы вывучаў навуку дабрадзейнасці, яго дактрына таемная і прыхаваная. Ён жыў пры дынастыі Чжоу і калі пабачыў яе аслабленне, сышоў наогул з краіны. Калі ён дасягнуў памежнай заставы, то яе начальнік Ін Сі сказаў: «Вы зараз сыдзеце і схаваетесь, але я прашу спачатку напісаць для мяне кнігу». І тады Лаа-цзы напісаў кнігу з двух частак на больш чым пяць тысяч слоў, распавёў у ёй пра дабрадзейнасць і маральнасць і пайшоў. Ніхто не ведае, як і дзе ён памёр. Паводле народных паданняў, Лаа-цзы паехаў на зялёным быку. У даоскай генеалагічнай табліцы нябесных жыхароў Лаа-цзы названы як «Вярхоўны шаноўны Валадар Лаа». Кіраўнік дынастыі Тан па прозвішчу Лі лічыў яго сваім продкам. Трактат «Лаа-цзы» таксама называецца «Даа дэ цзын» — гэта знакамёты даоскі твор. У кнізе прыблізна пяць тысяч іерогліфаў, яна складаецца з 81 главы, дзеліцца на дзве часткі: «Даа цзын» (першая) і «Дэ цзын» (другая). Аднак у знойдзеных дакументах, напрыклад, у кнізе «Лаа-цзы» (рукапіс на шоўку, выяўлены пры археалагічных раскопках у Мавандуі) спачатку ідзе «Дэ цзын», а потым — «Даа цзын». У кнізе шмат кароткіх пісанняў. Усе яны рыфмуюцца, распавядаюць аб абстрактнай логіцы рэчаў. Твор багаты на алегорыі і іншасказанні, трактуе дыялектыку супрацьлеглага, у таямнічай і ўзвышанай манеры трактуецца сутнасць рэчаў. Пра асноўную ідэю кнігі на працягу гісторыі вядуцца спрэчкі. Яна не абмяжоўваецца толькі тым, што з'яўляецца кананічнай кнігай даоскай школы, рэлігіі, кнігай па ваенным майстэрстве, палітыцы і г.д. Каб зразумець яе сутнасць, трэба спасцігнуць спакой і бяздзейнасць даасізму, шукаць высокі шлях.

[Арыгінальны тэкст] Мудры чалавек не мае пастаяннага сэрца. Яго сэрца складаецца з сэрцаў народа. Добрым я раблю дабро, і нядобрым таксама раблю дабро. Так і выхоўваецца дабрачыннасць. Шчырым я верны, і няшчырым я таксама верны. Такім чынам і выхоўваецца шчырасць.

[Тлумачэнне] Мудры чалавек прымае сэрцы людзей як сваё ўласнае сэрца. Ці ёсць у іншых талент, ці няма, трэба аднолькава ласкава ставіцца да ўсіх. Тады можна развіць і выкарыстаць добрыя якасці народу. Можна давяраць іншым або нельга, трэба аднолькава ставіцца да ўсіх. Толькі тады можна заваяваць людскі давер.

Калі параўнаць філасофскія працы і трактаты розных кітайскіх школ, то можна выявіць у іх падабенства ў адным аспекце. Так, канфуцыянства, якое актыўна ўзаемадзейнічала з грамадскім жыццём, і мудры легізм, і даасізм з яго імкненнем да «бяздзяння» — усе гэтыя школы, нягледзячы на шматлікія сутычкі адзін з адным у прадцынскую эпоху, тым не менш, згаджаліся: сэрца народа — гэта аснова. У сваім творы Лаа-цзы апісвае «мудраца», які мае самы высокі сан, але мудрэц не лічыць сябе бясхібным. Сэрцы іншых людзей ён прымае як сваё ўласнае сэрца.

У наш час існуе шмат рэчаў, якія выклікаюць канфлікты паміж уладамі і людзьмі, напрыклад, запуск праектаў, якія вядуць да забруджвання навакольнага асяроддзя, незаконнае атрыманне зямлі, знос будынкаў і высечка гарадскіх дрэў, продаж дзяржаўных рэсурсаў і г.д. За такімі рэчамі могуць стаяць неабдуманая рашэнні чыноўнікаў: імкненне атрымаць карысць, прага палітычных дасягненняў. Такім чынам «сэрца народа» прадстаўнікі ўлады змяняюць на «сваё сэрца».

Калі ўрад прытрымліваецца
волі народа, дзяржава квітнее,
але калі ўрад дзейнічае насуперак
волі народа, дзяржава церпіць крах

[Цытата з] «Гуань-цзы»⁴⁵, глава «Му мінь» («Пастыр народа»).

[Арыгінальны тэкст] Калі ўрад прытрымліваецца волі народа, дзяржава квітнее, але калі ўрад дзейнічае насупе-

⁴⁵ Гуань-цзы, завецца яшчэ Гуань Чжун (каля 719–645 гг. да н.э.), нарадзіўся ў павеце Іншан (сучасны павет Іншан правінцыі Аньхой). Вядомы легіст перыяду Чуньцю, палітычны дзеяч царства Цы, знакаміты ваенны стратэг і рэфарматар старажытнага Кітая. Вядомы як «настаўнік мудрацоў». Гуань Чжун па настойлівай рэкамендацыі высокапастаўленага саноўніка Баа Шуя стаў старэйшым канцлерам кіраўніка царства Цы (аналагічна першаму міністру). Дапамог цынскаму кіраўніку Хуань-гуну стаць першым гегэмонам перыяду Чуньцю. Гуань Чжун ва ўнутранай палітыцы падтрымліваў шырокія пераўтварэнні і рэформы, каб узбагаціць краіну і ўмацаваць армію. Надаваў значэнне гандлёвай дзейнасці. «Калі краіна будзе мець велізарныя багацці, то далёкія народы самі прыйдуць з паклонам. Калі зямля ўсюды будзе разарана, то людзі будуць спакойна сяліцца. Калі ў збожжасховішчах людзей будзе дастаткова збожжа, калі ў людзей будзе дастаткова адзення і ежы, то толькі тады яны будуць надаваць увагу дырымоніям і этыкету, задумаюцца аб пашане і ганьбе». У знешняй палітыцы Гуань Чжун першы прапанаваў нацыянальную ідэю «адрознення паміж кітайцамі і не кітайцамі», а таксама ідэю «паважання кіраўніка і адхілення варвараў». Біяграфія Гуань Чжуна ёсць у многіх гістарычных трактатах, напрыклад, у «Чжаньга цэ» («Планы царстваў у перыяд барацьбы»), «Шы цзы», («Гістарычныя запіскі»), «Гуань-цзы», «Цзо чжуань» («Камэнтары Цзо») і інш. Аналіз і ацэнка ўчынкаў Гуань Чжуна прыводзіцца ў трактатах «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), а таксама ў «Гуань Чжун лунь» («Развагі пра Гуань Чжуна»). Апошні трактат, напісаны Су Сюнем у перыяд дынастыі Паўночная Сун.

«Гуань-цзы» — гэта зборнік і акадэмічнае выданне школы Гуанчжун часу перад дынастыяй Цынь. Кніга, верагодна, была напісана ў перыяд Ваюючых царстваў, да дынастыі Цынь і Хань. На пачатку дынастыі Хань існавала 86 артыкулаў пад рэдакцыяй Лю Сяня. Да сёння захавалася толькі семдзесят шэсць артыкулаў.

рак волі народа, дзяржава церпіць крах. Народ ненавідзіць гора, таму правіцель павінен прыносіць яму радасць. Народ ненавідзіць беднасць і бязроднасць, таму правіцель павінен узбагачаць і шанаваць яго. Народ ненавідзіць небяспеку, таму правіцель павінен забяспечыць яму спакой. Народ ненавідзіць выміранне, таму гасудар павінен клапаціцца пра прырост насельніцтва.

[Тлумачэнне] Аснова росквіту палітычнай сістэмы заключаецца ў здольнасці адпавядаць сэрцам людзей. Сістэма развальваецца, калі яна ідзе супраць чаканняў народа. Людзі ненавідзяць смутак і фізічную працу, ім трэба забяспечыць жыццё, поўнае дабрабыту. Людзі не хочуць быць беднымі, таму трэба дапамагчы ім разбагацець. Людзі пазбягаюць небяспекі, таму трэба забяспечыць ім спакой. Людзі баяцца этнічнага знікнення, таму трэба стварыць умовы для нараджэння наступных пакаленняў.

У старажытнай кітайскай палітычнай традыцыі кітайская імперыя ніколі не была адзінай сям'ёй, адзіным родам, а была месцам «пражывання людзей высокіх духоўных якасцяў». Каб зразумець, ці ёсць у палітычнага рэжыму «благаслаўленне звышэй» (так званае Дэ), трэба паглядзець на жыццё народа. У эпоху да пачатку дынастыі Цынь такія палітычныя дзеячы, як Гуань Чжун, ужо ўсвядомілі: калі хочаш падтрымліваць уладу стабільнай, палітыка павінна адпавядаць чаканням народа.

Камуністычная партыя Кітая з самага пачатку стварэння абрала сваімі асноўнымі прынцыпамі барацьбу за правы вялікага народа Кітая і стварэнне яго дабрабыту. Гэта найбольш ярка адлюстравана ў ключавым лозунгу — «служыць народу». У сённяшніх умовах неабходна для пачатку разабрацца, у чым складаюцца «спадзяванні народа». Варта вывучаць, з якімі цяжкасцямі сутыкаюцца людзі, якія ў іх патрэбы. Каб гэта даведацца, трэба апускацца да самых нізоў, наведваць розныя месцы, а не сядзець у кабінёце і выдумляць рашэнне наўздагад.

Народ таксама радуецца
радасцям таго, хто радуецца
яго радасцям, сумуе журботамі таго,
хто таксама сумуе яго журботамі

[Цытата з] «Мэн-цзы», глава «Лянскі Ван Хуэй» (частка другая).

[Арыгінальны тэкст] Ван спытаў:

Ці ёсць у асвечаных кіраўнікоў такая ж радасць?

На гэта Мэн-цзы адказаў: «Ёсць. Людзі асуджаюць сваіх вышэйшых кіраўнікоў, калі ім не ўдаецца атрымаць такую радасць. Але тыя, хто асуджае вышэйшых за гэта, не маюць рацыі. Аднак памыляюцца і вышэйшыя кіраўнікі, калі яны не шукаюць радасцяў разам з народамі. Народ таксама радуецца радасцям таго, хто радуецца яго радасцям, сумуе журботамі таго, хто сумуе яго журботамі. Яшчэ не было такога, каб той, каго радуюць або засмучаюць справы ўсёй Паднябеснай, тым не менш быў непраўдзівым ваном (кіраўніком).

[Тлумачэнне] Калі правіцель ахвотна робіць тое, што падабаецца народу, то народу будуць падабацца тыя ж справы, якія падабаюцца іх правіцелю. Калі правіцель перажывае за тое ж, за што перажывае народ, то народ будзе трывожыцца пра тыя ж справы, што і правіцель. Таго, хто адчувае радасць і трывогу за ўсю Паднябесную, нельга не называць ваном.

У старажытнай кітайскай палітычнай традыцыі існуе адрозненне паміж «дабрадзейным праўленнем» (Ван-даа) і «дэспатычным праўленнем» (Ба-даа). Правіцель-дэспат выкарыстоўвае грубую сілу і карныя паходы, уладу і магутнасць для запалохвання. Ён прыбягае да ўціску, каб выклікаць страх у людзей. Дабрадзейны кіраўнік слухае народныя сэрцы, справядліва кіруе людзьмі. Ён выкарыстоўвае Даа, каб прымусіць людзей падпарадкаўвацца. Трэба ведаць, што прыносіць радасць народу, слухаць яго меркаванні — гэта і ёсць «радавацца разам з Паднябеснай». Ведаць пра тое, што трывожыць народ і турбавацца разам з ім, пры гэтым старанна ствараць умовы, каб трывогі зніклі — гэта і ёсць «трывожыцца разам з Паднябеснай».

Мэн-цзы сказаў, што неабходнай умовай радасці кіраўніка з'яўляецца гатоўнасць народа падзяліць радасць кіраўніка. Калі жыццё людзей цяжкое, сем'і распадаюцца, а ў гэты час нейкая частка кіраўнікоў займаецца абжорствам, аддаецца нястрыманаму разгулу і п'янству, то гэта не «радасць», а прадвесце гібелі. У цяперашні час людзі адчуваюць, што цяжка набыць дом, звярнуцца да доктара, атрымаць адукацыю і забяспечваць побыт пажылых людзей. Каб вырашыць гэтыя пытанні, людзі павінны многа працаваць. Вырашыць такія складанасці і значыць ствараць шчасце для людзей. Добры дзяржаўны служачы той, хто сумленна працуе, дапамагае народу вырашыць яго праблемы і не дадае людзям новых трывог.

Павагу да сваіх старых трэба
распаўсюдзіць і на чужых старых,
а клопат пра сваіх немаўлятаў —
да ўсіх іншых

[Цытата з] «Мэн-цзы», глава «Лянскі Ван Хуэй» (частка першая).

[Арыгінальны тэкст] Мэн-цзы адказаў: «Абапрыцеся на гару Тайшань і пераскочце праз мора Бэйхай». Вы скажаце: «Я не магу». Вось гэта і будзе сапраўдная немагчымасць. «Разатрыце рукі і ногі састарэламу!» Вы скажаце: «Я не магу!». Вось гэта і будзе бяздзейнасць, зусім не немагчымасць дзейнічаць.

Такім чынам, бяздзейнасць кіраўніка не з'яўляецца такога роду немагчымасцю дзейнічаць, як, скажам, абаперціся на гару Тайшань і пераскочыць мора Бэйхай, а з'яўляецца бяздзейнасцю такога ж роду, як пры адмове расціраць канечнасці састарэламу. Павагу да сваіх старых трэба распаўсюдзіць і на чужых старых, а клопат пра сваіх немаўлят — на ўсіх іншых, і тады ўсю Паднябесную зможаце трымаць, як на далоні.

[Тлумачэнне] Любоў і павагу да сваіх старых трэба распаўсюджаць і на іншых старых таксама. Клопат пра сваіх дзяцей трэба распаўсюджаць і на іншых дзяцей таксама. Тады ўся Паднябесная зможа лёгка змясціцца на руцэ (значыць, вельмі проста будзе ёй кіраваць).

Сэнс слоў Мэн-цзы заключаецца ў тым, што кіраўнік краіны павінен распаўсюджаць «нармальныя чалавечыя адносіны» на ўсіх жыхароў, быць добрым да народу, любіць яго. «Кіраванне вялікай нацыяй падобна на прыгатаванне маленькай рыбкі». Каб з лёгкасцю справіцца з гэтай задачай, трэба быць аднадушным з народамі. Па сутнасці, гэта сугучна выказванню, што трэба «ставіцца да бліжняга як да самога сябе», і ў той жа час неабходна разумець думкі народа. Кадры кіраўніцтва павінны ўмець паставіць сябе на месца іншага, вырашаць праблемы з пазіцыі «а што трэба народу, а што пра гэта думае народ?»

Самае высакароднае імкненне —
любіць народ.
Самы ганебны ўчынак —
загубіць народ

[Цытата з] «Яньцзы чуньцю» («Вёсны і восені настаўніка Яна»),⁴⁴ глава «Нэй пянъ вэнь. Другая частка».

[Арыгінальны тэкст] Шусян спытаў у Яньцзы: «Якія намеры і паводзіны лічацца самымі высакароднымі?» Яньцзы адказаў: «Самы высакародны намер — любіць і аберагаць народ. Самыя высакародныя паводзіны — даць людзям спакойнае і шчаслівае жыццё». Шусян зноў спытаў: «Якія намеры лічацца самымі нізкімі? Якія паводзіны лічацца самымі ганебнымі?» Яньцзы адказаў: «Самы нізкі намер — гэта жорсткасць да народа. Самыя падлыя паводзіны — гэта знішчэнне народа».

⁴⁴«Вёсны і восені настаўніка Яна» («Яньцзы чуньцю») — гэта кніга пра словы і ўчынкі знакамітага палітыка і мыслара перыяду Чуньцю Янь Іна. Старая версія кнігі называлася «Цы янь ін чжуань». У эпоху Хань Лю Сян адрэдагаваў гэты твор, вылучыў у ім унутраныя і знешнія раздзелы (усяго 8 глаў), а ў іх — яшчэ 215 частак. У кнізе запісаны гісторыі пра міністра царства Цы эпохі Чуньцю Янь Іна (каля 770–476 гг. да н.э.), а таксама паданні з гістарычных крыніц і фальклору. Дадзеная кніга ўвайшла ў склад гістарыяграфіі «Поўны збор кніг па чатырох раздзелах» («Сыку цюаньшу»). У сваіх апавяданнях філосаф Янь Ян пастаянна заклікае кіраўніка да стараннай працы па кіраванні краінай, а таксама да клопату пра народ, заклікае яго добрасумленна слухаць парады, прызначаць на службу мудрых і таленавітых людзей. Янь Ян мае добрае пачуццё гумару, яго мова лаканічная і простая, вельмі займальная. І многія гісторыі пра Янь Іна ў выніку атрымалі шырокае распаўсюджанне ў народзе, напрыклад, гісторыя пра тое, як Янь Ян наведваў царства Чу. На канкрэтных прыкладах кніга распавядае пра розніцу двух паняццяў: 和 (Хэ) і 同 (Тун). Лічыцца, што сляпое падпарадкаванне кіраўніку — гэта 同 (Тун), і яно павінна крытыкавацца. А смеласць выказваць ідэі кіраўніку, выпраўляць яго недахопы — гэта спраўднае 和 (Хэ), і яно павінна заахвочвацца. Дадзены метады дыялектычнага мыслення стаў важнай тэорыяй у гісторыі кітайскай філасофіі.

[Тлумачэнне] Самае высакароднае імкненне — любіць народ. Няма нічога больш высакароднага. Самы велікадушны ўчынак — забяспечыць шчаслівае жыццё народу. Няма нічога больш велікадушнага. Самае дрэннае жаданне — бязлітаснае стаўленне да народа. Няма нічога горша за гэта. Самы ганебны ўчынак — загубіць народ. Няма нічога больш подлага, чым гэта.

Улада павінна служыць народу, намеры павінны быць накіраваны да народа, усе даброты павінны стварацца для народа». Гэтыя словы ўяўляюць сабой не толькі пазіцыю, але і патрабаванне. Кадравыя партыйныя работнікі павінны адмовіцца ад «прыярытэту ўлады» і «вобраза высокапастаўленага чыноўніка» ў сваёй сістэме каштоўнасцяў. Яны павінны ўсвядоміць, што іх улада зыходзіць ад народа, а натуральнае імкненне члена Камуністычнай партыі — працаваць на карысць народа. Яны ніяк не могуць дбаць пра свае інтарэсы або абслугоўваць інтарэсы прывілегіяваных асоб. Пры абдумванні пытанняў і вырашэнні праблем трэба ўлічваць пункт гледжання народа, а не выдумляць фальшывыя іміджавыя праекты або праграмы па стварэнні спрыяльнага вобразу. У апошні час робіцца нямала спраў дзеля «вынікаў», якія супярэчаць інтарэсам народа. Пра гэта варта задумацца кожнаму партыйнаму работніку.

Калі паглядзець у ваду,
то можна пабачаць свой вобраз;
калі паглядзець на народ,
то можна даведацца, як ім кіруюць

[Цытата з] Дынастыя Хань, Сыма Цянь⁴⁵ «Шы цзы» («Гістарычныя нататкі»), глава «Інь бэнь цзы» («Асноўныя запісы Інь»).

⁴⁵ Сыма Цянь (145–87 гг. да н.э.), другое імя Цзычан, родам з Сяян (цяпер горад Ханьчэн правінцыі Шаньсі). Вялікі гісторык, пісьменнік і мыслер дынастыі Хань. Род Сыма належыў да дзяржаўных гістарыёграфаў. Бацька Сыма Цяня, Сіма Тан, калісьці быў летапісцам. Сыма Цянь, які пайшоў па яго слядах, таксама называў сябе ў кнізе «тайшыгун» — летапісец. Сыма Цянь выклікаў гнеў кіраўніка У-дзі, калі выступіў з тлумачэннямі замест палкаводца Лі Ліна, які быў акружаны ворагам і капітуляваў падчас Заходняга паходу супраць сюну. У выніку Сыма Цянь быў пакараны, а дакладна, кастрыраваны. Сыма Цянь, поўны прыніжэння, але рашуча настроены завяршыць вялікую справу, у пісьме «Баа Жэнь ань шу» («Адказ на ліст Жэнь Аня») напісаў: «Я вывучыў узаемаадносіны паміж чалавекам і прыродай, зразумеў усе змены ад старажытнасці і да сённяшняга дня і зможу стварыць сваю філасофію». Трактат «Шы цзы» выклікаў захапленне Лю Сяня, Ян Сюня і іншых адукаваных і начытаных навукоўцаў-канфуцыянцаў: «Сыма Цянь мае талент напісання гістарычных трактатаў. Умела і без лішніх прыгожых слоў распавядае пра сутнасць падзей. Проста, але не груба. Яго тэксты вельмі простыя, а ўсе факты прайшлі праверку. Без прычыны не ўсхваляе, не хавае памылкі. А таму лічыцца, што ўсё запісанае адпавядае рэчаіснасці». Пра трактат «Шы цзы» пісалі: «Гэта цудоўная песня гісторыка, гэта паэма быццам «Лісаа», толькі без рыфмы» (словы пісьменніка Лу Сіня). Гэта першая праца па агульнай гісторыі Кітая і галоўны твор з 24 дынастычных гісторый «Эршысы шы». Усяго ў кнізе 130 раздзелаў, якія дзеляцца на 12 бэньцзы (асноўныя запісы), 10 бяа (табліцы), 8 шу (кнігі), 30 шыцзя (жыццяпіс валадарных сем'яў), 70 лечжуань (біяграфіі знакамітых людзей). Усяго ў кнізе больш за 520 тысяч іерогліфаў, а гісторыя Кітая запісана ад легендарнага імператара Хуандзі да імператара У-дзі — гэта больш, чым за тры тысячы гадоў. «Шы цзы» адрозніваюць не толькі новыя метады кампазіцыі, яна стала ўзорам для напісання гістарычных кніг, атрымала асаблівае месца ў гістарычнай навуцы. У той жа час кніга напісана багатай літаратурнай мовай. Майстэрства апавядання, маляўнічы стыль, моцная эмацыйная афарбоўка паўплывалі на развіццё вершаў, нацыянальнага тэатра, мастацкай прозы і іншых літаратурных жанраў наступных пакаленняў.

[Арыгінальны тэкст] Тан сказаў: «Я ведаю такую прымаўку: калі паглядзець у ваду, то можна пабачаць свой вобраз; калі паглядзець на народ, то можна даведацца, як ім кіруюць». І-інь сказаў: «Як мудра! Калі ўмець слухаць словы [народа], то шлях [праўлення] бывае паспяховым. [Калі] пры кіраванні дзяржавай ставіцца да народа па-бацькоўску, то ўсе, хто твораць дабро, будуць чыноўнікамі вана. Старайцеся ж, старайцеся!»

[Тлумачэнне] Чалавек у вадзе можа ўбачыць сваё адлюстраванне, а па народу можа ўбачыць адлюстраванне вынікаў палітычнага кіравання.

Люстэрка не хлусіць, заўсёды шчыра адлюстроўвае прыгажосць і пачварнасць людзей. У палітычнай практыцы да люстэрка падобны вочы і словы народа — яны таксама не будуць хлусіць. Калі палітыка адпавядае рэальнасці і людзі жывуць і працуюць у міры, то яны не будуць крывадушнічаць і крытыкаваць. З іншага боку, людзі не будуць і ўпрыгожваць. Нават калі мы можам выкарыстаць нейкія сродкі, каб «закрыць народу рот», людзі па-ранейшаму будуць абменьвацца шматзначнымі поглядамі і такім чынам выказваць пратэст. Старажытным кітайцам падабалася выкарыстоўваць люстэрка ў якасці метафары. Імператар Тайцзун (Лі Шымін) выказаў тую ж самую думку, калі ацэньваў Вэй Чжэна: «Можна выкарыстоўваць медзь у якасці люстэрка, каб напавіць сукенку і галаўны ўбор. Можна выкарыстоўваць старажытнасць у якасці люстэрка, каб прадбачыць ўзлёт і падзенні. Можна выкарыстоўваць людзей у якасці люстэрка, каб вучыцца на чужых памылках». Са старажытных часоў тое, якім чынам кіравалі мясцінай або краінай, не пазбягала ацэнкі грамадскай думкай, гэтакая «лакмусавая паперка». Для кадраў гэта не толькі папярэджанне, але і штуршок: калі сам сказаў, што добра, то гэта не лічыцца добра. Лічыцца добра толькі тады, калі народ скажа, што гэта добра. «Ці добры быў чыноўнік, можна даведацца толькі ад людзей, калі гэты чыноўнік сыдзе».

Добры правіцель ставіцца да народа,
быццам бацька да свайго дзіцяці,
быццам старэйшы брат да малодшага.
Калі ён чуе пра голад і холад людзей,
то пакутуе ад гэтага. Калі ён бачыць
іх цяжкую працу, адчувае смутак

[Цытата 3] Дынастыя Хань, Лю Сян «Шаюань» («Сад гісторый»), глава «Прынцыпы кіравання».

[Арыгінальны тэкст] Добры правіцель ставіцца да народа, быццам бацька да свайго дзіця, быццам старэйшы брат да малодшага. Калі ён чуе пра голад і холад людзей, то пакутуе. Калі ён бачыць іх цяжкую працу, адчувае смутак.

[Тлумачэнне] Добры правіцель павінен адносіцца да народа такім жа чынам, ставіцца да народа так, як бацькі адносяцца да сваіх дзяцей, як старэйшы брат клапаціцца пра малодшага. Калі такі правіцель чуе пра нястачы і галечу народа, то адчувае скруху. Калі ён бачыць іх цяжкую працу, то пакутуе.

Імператар Чжоу У-ван (асабістае імя Цзы Фа) спытаў: «Як кіраваць дзяржавай?» Цзян Тайгун адказаў: «Спосаб кіравання дзяржавай — гэта любіць народ, і не болей за гэта». «Але што можна назваць любоўю да народу?» У адказ на гэта пытанне Цзян Тайгун прывёў іншыя прыклады: пазбавіць народ сродкаў да існавання, прымусіць сялян прапусціць час палявых работ, сурова караць тых, хто правініўся, збіраць празмерна высокі зямельны падатак, патрабаваць часта адбываць працоўную павіннасць, мардаваць і турбаваць народ. У эпоху земляробства асноўным спосабам зарабляць на жыццё было вядзенне сельскай гаспадаркі. Ад своечасовай апрацоўкі зямлі залежала само жыццё людзей. На якасць жыцця людзей таксама ўплывалі памер падаткаў і працоўная павіннасць.

Прыведзенае вышэй выказванне сёння набывае новы сэнс. Неабходна ствараць спакойную абстаноўку для развіцця рынку, стымуляваць крэатыўнасць людзей, знімаць розныя абмежаванні і перашкоды, не спаборнічаць з народамі ў пагоні за выгодай. Але самае галоўнае застаецца нязменным: да народа трэба адносіцца, як да сваіх дзяцей і братоў.

Аб тым, што дах цячэ, ведае той,
хто пад ім стаіць.
Пра памылкі ў кіраванні ведае той,
хто жыве сярод народа

[Цытата 3] Дынастыя Хань, Ван Чун «Лунь Хэн» («Узважванне меркаванняў»)⁴⁶.

⁴⁶ «Узважванне меркаванняў», аўтар Ван Чун (27–97 гг.), дынастыя Усходняя Хань. Другое імя — Чжун Жэнь, месца паходжання акруга Вэй, горад Юаньчэн (сучасны г. Ханьдань, правінцыя Хэбэй). Быў сіратой з дзяцінства. Калі пасталеў, адправіўся на вучобу ў сталіцу, там прыйшоў з паклонам да дзвярэй Бань Бяа. Ван Чун быў вельмі начытаным, меў прыроджаную здольнасць запамінаць з першага погляду. Службовая кар’ера яго была няўдалай, займаў толькі некалькі невысокіх пазіцый служачага ў розных акругах і паведах.

У перыяд дынастыі Усходняя Хань канфуцыянская думка займала пануючае становішча ў ідэалагічнай сферы. Але канфуцыянскае вучэнне эпохі Хань паступова ператварылася ў ілюстраванае тлумачэнне да варажбінных кніг, увабрала ў сябе элементы містыцызму і забабоны. Сярод прадстаўнікоў такога тыпу канфуцыянства можна адзначыць Дун Чжуншу і яго тэорыю «ўзаемнага рэагавання Неба і чалавека», а таксама Бань Гу і яго твор «Дыспут у зале Белага тыгра» («Байху Тун і»). Яны абапіраліся на містыфікаваную натурфіласофію аб інь і ян, пяці элементах і супастаўлялі прыроду, маральныя прынцыпы і грамадскае жыццё. Яны прыйшлі да высновы, што ўсе людскія справы вызначаюцца «небам» і таямнічымі сіламі. Агэістычны твор «Лунь хэн» выказвае нязгоду з гэтым і адлюстроўвае ідэі наіўнага матэрыялізму. У дадзеным творы сутнасць увязана з даоскім вучэннем, а энергія «цы» (氣) разглядаецца ў якасці асноўнай катэгорыі. Сфарміравана мадэль нараджэння Сусвету, падкрэсліваецца існасць нараджэння і смерці, прапануецца сціплае пахаванне, выяўляецца імкненне «зразумець забытаныя пачуцці, падзяліць веды на сапраўдныя і несапраўдныя». Акрамя крытыкі канфуцыянскага вучэння эпохі Хань трактат «Лунь хэн» таксама даў крытычны аналіз ідэалагічных школ дацзінскай эпохі. Аўтар з глыбокім і поўным разуменнем растлумачыў розныя аспекты, напрыклад, правілы цырымоній, уяўленні аб дэманах і бажствах, прыродзе і лёсе, прыроднай схільнасці да добра або зла і г.д. Гэта значыць, «Лунь хэн» — эпахальны твор у гісторыі кітайскай філасофіі. Юань Сун у трактате «Хоу Хань шу» («Гісторыя дынастыі Позняя Хань») сказаў: «Цай Юн прыехаў у вобласць У, дзе пазнаёміўся з «Лунь хэн» і стаў разглядаць яе ў якасці дапамогі ў гутарцы. За ідэямі для гутаркі можна звярнуцца да гэтай кнігі. Пра тэорыю, асветленую ў кнізе, можна сказаць «дарэчная», і хаця праціўнікаў у кнігі шмат, тых, каму яна падабаецца, — яшчэ больш».

[Арыгінальны тэкст] Аб цечы даху ведае той, хто стаіць пад страхой. Пра памылкі ў кіраванні ведае той, хто жыве сярод народа. Пра апіскі ў канонах ведаюць мудрацы.

[Тлумачэнне] Ведаюць, што дах працякае ў дождж, тыя, хто знаходзіцца пад гэтым дахам. Пра няўдачы палітычнага кіравання ведае народ. Пра памылкі ў кананічных кнігах ведаюць мудрацы.

Ван Чун, які меў дыялектычнае мысленне, пры тлумачэнні пытанняў выкарыстоўваў «аб'ектнасць» як спосаб разважання. Ці добра пабудаваны дах, змогуць ацаніць тыя, хто пад ім жыве. Наколькі добра здзяйсняецца кіраванне краінай, трэба спытаць у аб'екта кіравання — народа. Ці ёсць памылкі ў канфуцыянскіх кананічных кнігах, павінны сказаць прадстаўнікі іншых вучэнняў і школ.

Выказванне «памылкі ў кіраванні ведае той, хто жыве сярод народа» ўтрымлівае тую ж думку: кіраўнік павінен выйсці з палацавых залаў і прыйсці ў «сельскую глыбінку», сам павінен ацаніць абстаноўку і выслухаць людскія думкі. Першы пункт практычнай дзейнасці кіраўніка — сабраць прапановы самога народа і выслухаць яго меркаванні. Права голасу ў найбольшай ступені належыць народу. Некаторыя партыйныя кадры апускаюцца да нізоў, але, сустракаючы селяніна, не могуць весці з ім гутарку. Сустракаючы студэнта, не могуць нават пачаць гаворку. Сустракаючы старых партыйных работнікаў, зусім сыходзяць кудысьці. Такія паводзіны сведчаць не толькі аб наяўнасці праблемы ва ўзаемаадносінах, але і аб глыбіннай праблеме партыйнага стылю працы. Яны прымушаюць задумацца, ці можа такі партыйны кадр па-сапраўднаму разабрацца ў сітуацыі на нізах, ці можа ён думаць і дзейнічаць з улікам народнага меркавання.

Мудрэц не думае пра свае выгоды, а клапаціцца аб дапамозе народу

[Цытата з] Дынастыя Тан, Чэнь Цзыян⁴⁷ «Гань юй шы» («Здзіўлены сустрэчай»).

[Арыгінальны тэкст] Мудрэц не думае пра свае выгоды, а клапаціцца аб дапамозе народу⁴⁸. Імператарская карэта з жоўтым дахам не з'яўлялася жаданнем імператара Яа, што ўжо казаць пра нефрытавыя харомы. Я чуў пра будызм, які прыйшоў з захаду, і яго чысціню, міласэрнасць, імкненне спазнаць правільны шлях. Дык навошта выдаткоўваць каштоўныя камяні,

⁴⁷Чэнь Цзыян (659–700, па іншай версіі 661–702). Імя Бо Юй, родам з павета Шахун вобласці Цзы (сучасная правінцыя Сычуань, павет Шахун). Паэт ранніх гадоў дынастыі Тан, наватар у паэзіі. У маладосці паводзіў сябе свавольна, выступаў заступнікам пакрыўджаных. «Успамінаю мінулыя падзеі і думаю пра службу Радзіме, адважны воін з мячом з'явіўся з зараснікаў асоту!». Пачаў вучыцца, калі меў 17 год, у 24 здаў экзамен на навуковую ступень цзыньшы (вышэйшая ступень у сістэме кітайскіх дзяржаўных экзаменаў кацзюй. — *Заўв. рэд.*). Імператрыца У Цзяцян па заслугах ацаніла яго ліст з парадамі па дзяржаўнай палітыцы і прызначыла яго на пасаду карэктара тэксту ў Дзяржаўным сакратарыяце Ліньтай. Чэнь Цзыян даслужыўся да пасады правага дарадцы імператара. Аднак пасля быў звольнены, бо неаднаразова пераконваў пляменніка імператрыцы У Цзэцян па імені У Ю-і не ісці з карным паходам на народнасць кіданяў. Пасля звальнення вярнуўся на радзіму, але наклікаў на сябе судовую цяжбу, і ва ўзросце 41 года незаслужана быў асуджаны да смяротнага пакарання.

Пакінуў збор твораў «Чэнь Баюй Цзы» («Зборнік Чэнь Баюя»). Паэтычны стыль пачатку дынастыі Тан атрымаў у спадчыну рысы пышнага палацавага стылю шасці папярэдніх дынастый. Чэнь Цзыян выступаў за аднаўленне простага стылю дынастыі Хань, працівіўся фармалізму дынастыі Лян і Цы. У яго творах, напрыклад, у паэме з 38 частак «Гань юй шы» («Здзіўлены сустрэчай»), выкарыстоўваецца проста, без прыўкрасаў, стыль. Інтанацыя верша стрыманая. Такія новыя рысы паўплывалі на раннетанскі паэтычны стыль. Найбольшай папулярнасцю карыстаецца твор Чэнь Цзыяна «Песня пра ўзыходжанне на вежу Ючжоутай»: «Не ўбачыць герояў мінулых стагоддзяў, не ўбачыць тых, хто прыйдзе пасля нас. Успамінаючы бязмежнасць існага, самотна ў смутку пускаю слязу».

⁴⁸У арыгінале верша пад словам 元元 разумеецца просты народ. У «Хоу Хань шу» («Гісторыя дынастыі Позняя Хань»), у «Летапісе дзей імператара Гуань-дзі» сказана: «Уверсе — сэрца неба і зямлі, а знізу — народ». Цы Сянь зрабіў каментары: 元元 — значыць «просты народ».

каб узвесці будыйскія статуі? Каб збудаваць высокія храмы да самых аблокаў, былі спустошаны лес і горы. Для раскошных узораў у народа былі адабраны жэмчуг і самацветы. Узвесці цудоўныя будынкi не па сіле нават багам, як можа гэта вынесці людская сіла? Вельмі неразумна расхвальваць тое, што знясільвае народ цяжкой працай. Ад гэтага толькі павялічыцца цяжар. Пахвальба аб уласнай мудрасці выказвае невуцтва чалавека.

[Тлумачэнне] У мудрацоў і дасканалых людзей няма імкнення да асабістых выгод. Яны ўсё жыццё аддаюць свае сілы простаму народу, перажываюць за інтарэсы народа.

Падчас кіравання дынастыі Тан будызм квітнеў, а ўрад і народ не шкадуючы сілы будавалі шматлікія храмы і манастыры, узводзілі статуі. Гэта патрабавала велізарных сродкаў і забірала грошы, прызначаныя для паляпшэння матэрыяльных умоў жыцця народа. «Займаліся смерцю, але не нараджэннем, багамі, але не людзьмі». Чэнь Цзыан адлюстравалі свае перажыванні, выкліканыя такім ходам падзей, у цыкле вершаў «Здзіўлены сустрэчай». У вершах ён згадаў дасканалых мудрацоў, якія «перажываюць за народ, дапамагаюць яму». Выказванне паэта сугучна з думкай Фань Чжуньяня аб тым, што трэба «быць першым у чужым горы і апошнім у чужой радасці».

Хоць гэты верш напісаны больш за тысячу гадоў таму, але ў ім высьмейваюцца сацыяльныя з'явы, якія выглядаюць вельмі знаёмымі. Як урад можа пазбавіцца ад думак аб развіцці «іміджавых праектаў» і пачаць клапаціцца аб тым, як прыносіць больш карысці народу? Як ураду канцэнтравацца на доўгатэрміновых інтарэсах, па-сапраўднаму расходаваць грошы на павышэнне жыццёвага ўзроўню людзей? Найважнейшай умовай для гэтага з'яўляецца фарміраванне фінансавай палітыкі пад дэвізам «народ — аснова краіны».

Пазбавіць народ ад бедстваў
падобна таму, як пазбавіць сябе
ад «унутранай язвы»

[Цытата з] Дынастыя Сун, Су Чжэ⁴⁹ «Шан Хуан-дзі шу»
(«Мемарандум імператару»).

[Арыгінальны тэкст] Ваша Вялікасць можа выбіраць чыноўнікаў, якія строга прытрымліваюцца законаў і ненавідзяць зло. Ваша Вялікасць падбадзёрыцца духам і будзе назіраць. Пазбавіць народ ад бедстваў падобна таму, як пазбавіць сябе ад «унутранай язвы», але многія чыноўнікі здзяйсняюць злачынствы ў асабістых інтарэсах, хабарніцтва ўжо паглынула некаторых людзей. Неабходна вылучаць чыноўнікаў, якія прытрымліваюцца жорсткіх межаў закону. Злачынныя чыноўнікі ганьбяць імператара, нельга дазволіць ім вярнуцца на службу. Трэба падвергнуць пакаранню прадажных чыноўнікаў. І тады можна будзе выкараніць такое зло, як ігнараванне службовымі абавязкамі на сваёй пасадзе.

⁴⁹ Су Чжэ (1039–1112), другое імя Цзы Ю, псеўданім «Стары саноўнік з берага ракі Інхэ», пасмяротнае ганаровае імя Вэнь-дзін. На другі год праўлення пад дэвізам Цзя Ё (1057) разам са сваім старэйшым братам Су Шы здаў дзяржаўны экзамен на атрыманне навуковай ступені цзыньшы. Су Чжэ — адзін з васьмі карыфеяў літаратуры эпохі Тан — Сун, аднолькава знакаміты разам са сваім бацькам Су Сюнем і старэйшым братам Су Шы. Іх называюць «Трое Су» («Сань Су»). Су Чжэ дасканала валодаў напісаннем палітычных артыкулаў і гістарычных трактатаў, выкрываў недахопы сваёй эпохі, свабодна абмяркоўваў справы Паднябеснай. Яго знакамітыя літаратурныя творы: «Сінь лунь» («Новыя меркаванні»), «Тэорыя шасці дзяржаў» («Лю го лунь»), «Шан шумі хань тайваэй шу» («Сакрэтны ліст кіраўніку Вярхоўнага Ваеннага савета Хань Тайвэю»). Сярод твораў Су Чжэ таксама ёсць «Луаньчэн-цзы» («Збор з Луаньчэна»), «Мемарандум імператару» («Шан Хуан-дзы шу»), у тым ліку «Хоу-дзі», «Сань-дзі» і яшчэ некалькі тамоў.

[Тлумачэнне] Пазбавіць звычайных людзей ад няшчасцяў падобна пазбаўленню ад уласнай хваробы сэрца.

Любоў да народа заўсёды з'яўлялася самым асноўным патрабаваннем да чыноўнікаў у старажытным і сучасным Кітаі. На практыцы гэта азначае прыняць сэрцам клопаты людзей, надаваць значэнне таму, каб «падчас снегападу быў пасланы вугаль» (іншымі словамі, аказана дапамога ў самую цяжкую хвіліну), а не «дадаваліся новыя ўзоры на парчу» (не паляпшалася тое, што не мае патрэбы ў паляпшэнні). Кадры вышэйшага кіраўніцтва павінны ставіць пытанні матэрыяльнага дабрабыту насельніцтва на першае месца, няхай гэта будзе патрабаванне зарплаты для рабочых-мігрантаў з сельскай мясцовасці або праяўленне клопату аб адзінокім пажылым чалавеку. У штогадовым дакладзе аб рабоце ўрада пункт аб матэрыяльных умовах жыцця народа з'яўляецца найважнейшай часткай, закранае шырокую сферу і мае важнае значэнне. Асноўныя ўстаноўкі пачатковай стадыі сацыялізму Кітая таксама прадвызначылі, што пытанні матэрыяльнага дабрабыту насельніцтва ў доўгатэрміновай перспектыве будуць уяўляць сабой «утоеную небяспеку» для чыноўнікаў. Інтэрэсы грамадства не могуць разглядацца як дробязь.

У кіраванні дзяржавай самае важнае —
забяспечыць дабрабыт народа.
Каб гэта зрабіць, трэба ведаць,
у чым мае патрэбу народ

[Цытата 3] Дынастыя Мін, Чжан Цзючжэн⁵⁰ «Да фу цзянь сунь фу Гэн Чутун» («Адказ імператарскаму эмісару, інспектару Гэн Чутуну»).

⁵⁰Чжан Цзючжэн (1525–1582), другое імя Шу Да, псеўданім Тай Юэ. Нарадзіўся ў Цзянлін (цяпершыня гарадская акруга Цзынчжоу правінцыі Хубэй). Палітык і рэфарматар сярэдняга і позняга перыяду кіравання дынастыі Мін. У год кіравання пад дэвізам «Ваньлі» артымаў пасаду галоўнага сакратара дзяржаўнай канцылярыі. Меў права прэм’ер-міністра. Ён быў першым у дынастыі Мін, каму яшчэ пры жыцці былі прысвоены чыноўніцкія рангі тайфу (старэйшы настаўнік пераемніка прастола. — *Заўв. рэд.*) і тайшы (галоўны гістарыёграф, летапісец. — *Заўв. рэд.*). Яго рэформы атрымалі назву «Новая палітыка Ваньлі», якая асабліва праславілася сваім законам «аднаго бізуна». Пасля смерці яму быў дараваны ганаровы тытул «Вышэйшая апора дзяржавы» (аднак пасля адабраны). Чжан Цзючжэн часта здзяйсняў сваявольныя ўчынкі, выступаў супраць дыктатуры і ўзурпацыі ўлады, пасля смерці яго пазбавілі пасмяротных тытулаў і нават зрабілі спробу раскапаць магілу, каб абезгалоўіць труп. Тым не менш, гэта не адмаўляе яго заслугі як рэфарматара. За 10 гадоў працы ў дзяржаўнай канцылярыі Чжан Цзючжэн ажыццявіў цэлы шэраг рэформаў. У фінансавай сферы ён укараніў закон «аднаго бізуна», у якім звёў разам усе падатковыя абкладанні і павіннасці, перавёў іх на выплату срэбрам. Ён дамагаўся, каб «сталічныя збожжасховішчы маглі пратрымацца дзесяцігоддзе, будыйскія храмы самі збіралі грошы, а запасы дасягнулі больш за 4 мільёны», каб палі апрацоўваліся, а казна была поўная.

Ён таксама выкарыстаў «сістэму праверкі чыноўнікаў», усталёўваў часовыя ліміты, ставіў задачы. Тыя, хто не праходзілі праверку, атрымлівалі штрафы і ўтрыманні з жалавання, падвяргаліся паніжэнню разрада або нават звальненню. Чжан Цзючжэн скараціў на адну траціну колькасць залішніх чыноўнікаў «Нават калі чыноўнік знаходзіцца за дзесяць тысяч міль, ён павінен выканаць даручэнне, якое яму далі з раніцы». Ён прывёў у строгі парадак увесь палітычны лад. У ваенных справах Чжан Цзючжэн прыцягнуў да службы Ці Цыгуана і іншых вядомых генералаў, адправіў іх служыць на поўнач. А таксама адправіў Лін Юнья, Ін Чжэнамаа і іншых генералаў уціхамірыць мяжы ў паўднёва-заходняй частцы Кітая. У 1622 г. (дэвіз Цянцзы) было адноўлена добрае імя Чжан Цзючжэна.

[Арыгінальны тэкст] У кіраванні дзяржавай самае важнае — забяспечыць дабрабыт народа. Каб гэта зрабіць, трэба ведаць, у чым народ мае патрэбу.

[Тлумачэнне] У кіраванні дзяржавай самым важным з’яўляецца стварэнне спакойных і мірных умоў жыцця народа. А каб стварыць спакойныя і мірныя ўмовы жыцця, неабходна заглибіцца ў справы народа, зразумець прычыну яго няшчасцяў і пакут.

Ён з’яўляецца аўтарам такіх прац, як «Зборнік Чжана Тайюэ», «Разуменне Шуцзына», «Ілюстраванае тлумачэнне для навучання імператара» і інш. У кнізе «Гісторыя Мін» ён быў ацэнены, як «чалавек, які разумее перамены, смела вядзе дзяржаўныя справы, змог пераадолець заняпад і запустенне, аднак яго нельга называць таленавітым чыноўнікам, які выратаваў грамадства ад цяжкасцяў». У той жа час Чжан Цзючжэн быў раскрытыкаваны: «Захапіў уладу ў свае рукі, пачаў быць пагрозай для імператара, таму пасля яго смерці пачаліся бедствы». У кнізе «Разгорнутае апавяданне пра падзеі дынастыі Мін» («Мін шы дзішы бэньмо») яго параўноўваюць з Яа Чунам, Чжаа Пу, Хо Гуанам, Ван Аньшы. Лічыцца, што ён атрымаў у спадчыну традыцыі легістаў (старажытная філасофская «школа законнікаў» у Кітаі. — *Заўв. рэд.*) Шэнь Буіхая і Шан Яна. Вэй Юань з маньчжурскай эпохі хваліў рэформы Чжан Цзючжэна і напісаў пра яго: «З-за змены ў абстаноўцы ён не толькі зразумеў, што на крэпасцях трэба патушыць сігнальныя агні, што гарэлі на працягу 50 гадоў, але і дараваў кіруючай дынастыі вялікі спакой на 200 гадоў. Чалавек вышэйшых маральных якасцяў, ён зрабіў шмат карыснага, народ аж да сённяшняга дня адчувае яго дабрадзействы». Кітайскі гісторык Лян Цічаа называў яго «адзіны вялікі дзяржаўны муж дынастыі Мін».

Мастак Сюй Бэйхун

Чжан Цзючжэн застаўся ў гісторыі як сваявольны і вельмі магутны чыноўнік. Аднойчы ён сфармуляваў у пісьме свае думкі аб кіраванні краінай. У перыяд апрацоўкі палёў неабходна пацвярджаць планы развіцця эканомікі дзяржавы і абяцаць паліпшэнне дабрабыту народа, тады сяляне будуць спакойна займацца земляробствам, лічыў ён. «Народ, які блукае без працы» не толькі адмоўна ўплывае на эканоміку і дабрабыт, але можа стаць прычынай палітычных хваляванняў. Таму ў тэорыях старажытных палітыкаў «заспакаенне народа» заўсёды было выключна важнай задачай. Якім чынам можна супакойць народ? Чжан Цзючжэн казаў, што трэба ўнікаць у праблемы і нягоды людзей. А для гэтага неабходна вырашыць праблемы, з-за якіх народ пакутуе. Чжан Цзючжэн не толькі зрабіў прынцып «заспакаенне народа» галоўнай часткай палітыкі кіравання дзяржавай, але такім чынам працягнуў палітычную традыцыю «клопату аб дабрабыце народа». Аднак «пазнанне пакут народа» не павінна апускацца да фармальнай паказной дзейнасці, накіраванай на наведанне людзей і падбадзёрванне на словах, аказаць невялікую матэрыяльную дапамогу і больш не цікавіцца станам спраў. Трэба па-сапраўднаму даследаваць праблемы, што непакояць людзей.

Мудры чалавек кіруе Паднябеснай
і робіць усё, нават самае нязначнае,
што прыносіць карысць народу,
і вынішчае ўсё,
нават самае непрыкметнае,
што шкодзіць народу

[Цытата 3] Дынастыя Цын, Вань Сыда⁵¹ «Чжоу гуань бянь фэй» («Абвяржэнне “рытуалаў Чжоу”»).

⁵¹ Вань Сыда (1633–1683), другое (неафіцыйнае) імя Чун Цзун, родам з павета Ін (цяпер г. Нінбо правінцыі Чжэцзян). Вучоны-канфуцыянец канца дынастыі Мін і пачатку дынастыі Цын. Вучыўся ў кітайскага філосафа-неаканфуцыянца Хуан Цзунсі. У Вань Сыда было 8 братоў, усе яны адзначыліся поспехамі. Іх прызвалі «восем драконаў роду Вань». Вань Сыда глыбока вывучаў класічныя каноны, «лічыў, што калі не зразумець усе каноны, то нельга зразумець і адзін. Не разбраўшыся ў каментарах да канонаў, нельга зразумець і самі каноны. Без інтэрпрэтацыі кананічных кніг не атрымаецца зразумець каментары». Вань Сыда напісаў наступныя творы: «Сюэ цы чжы і» («Сумненні ў вывучэнні цырымоній»), «Сюэ цы оу цзянь» («Запісы аб вывучэнні цырымоній»), «І цы шан» («Развагі аб рытуалах»). «Чжоу гуань бянь фэй» («Абвяржэнне “Рытуалаў Чжоу”») — гэта твор Вань Сыда, у якім ён называе трактат «Чжоу гуань» літаратурнай падробкай, не вартай даверу. «Чжоу гуань», які таксама называецца «Чжоу лі» («Рытуалы Чжоу»), быў запісаны чалавекам па імені Хэцзянь Сяньван у перыяд дынастыі Западная Хань ад народа. Паводле павер'я, твор быў напісаны правіцелем дынастыі Чжоу Чжоугунам. Але Вань Сыда сцвярджае, што гэта сцвярджэнне не заслугоўвае даверу. У трактаце «Чжоу гуань» запісана хроніка арганізацыйнай структуры чыноўнікаў. Першапачаткова было ўсяго 6 глаў: «Цянь гуань» («Вышэйшы чыноўнік»), «Дзі гуань» («Саветнік па справах выхавання і асветы»), «Чунь гуань» («Вясновы саноўнік»), «Ся гуань» («Начальнік ваеннага загаду»), «Цю гуань» («Начальнік загаду суда і паліцыі»), «Дунь гуань» («Начальнік загаду грамадскіх работ»). Аднак глава «Дунь гуань» («Начальнік загаду грамадскіх работ») была страчана. Навукоўцы-канфуцыянцы (эпоха Хань) замест яе дадалі «Каа гун дзі» (трактат «Запіскі аб даследаванні рамёстваў»). У час валадарання Ван Мана Лю Сінь прапанаваў унесці дадзены трактат у спіс класічнай літаратуры і перайменаваць у «Чжоу лі» («Рытуалы Чжоу»). У канцы дынастыі Усходняя Хань Чжэн Сюань зрабіў да яго каментар, аб'яднаў з трактатамі «І лі», «Лі дзі», і назваў іх «Сань лі» («Тры кнігі пра этыкет, абрады і нормы грамадскіх

[Арыгінальны тэкст] Мудры чалавек кіруе Паднябеснай і рэалізуе ўсё, нават самае нязначнае, што прыносіць карысць народу, і вынішчае ўсё, нават самае непрыкметнае, што шкодзіць народу.

[Тлумачэнне] Дасканалы мудрэц у праўленні Паднябеснай выкарыстоўвае розныя спосабы, але ўсе спрыяльныя для народа справы, нават самыя маленькія, павінны ажыццяўляцца, а ўсё, што шкодзіць народу, павінна вынішчацца.

адносін»). Што тычыцца сапраўднасці або фальшывасці трактата «Чжоу лі» («Рытуалы Чжоу»), то пра гэта шмат спрачаліся ў розны час. Тым не менш, каментары да трактата і тлумачэнні да каментараў былі ўключаны ў «Шы сань дзін» («Трынаццаць кніг канфуцыянскага канона»). Галоўная прычына, па якой Вань Сыда катэгарычны ў адносінах да дадзенага трактата ў сваім творы «Чжоу гуань бянь фэй» («Абвяржэнне “Рытуалаў Чжоу”»), складаецца ў тым, што «колькасць чыноўнікаў занадта вялікая, а падаткі цяжкія». Гэта не адпавядае ўяўленню аб ідэальным праўленні. Акрамя гэтага Вань Сыда лічыў, што сістэму, апісаную ў трактаце «Чжоу гуань», рэалізавалі Лю Сін і Ван Аньшы. Адзін з іх чапляўся за імператара Ван Мана, а другі радыкальна мяняў заповеды продкаў. Рэпутацыя абодвух была не вельмі добрай. Як кажуць, «кнігі дастаткова, каб нашкодзіць людзям і краіне, а веды двух людзей па кіраванні краінай могуць толькі вечна выклікаць усмешку».

Цы Байшы

Гэты выраз нагадвае словы Лю Бэя: «Малая дабрачыннасць — заўсёды дабрачыннасць, а невялічкае зло — усе роўна заўсёды зло». У жыцці грамадства няма дробязяў. Напрыклад, цана на ваду паднялася на капейку, ці грамадскі транспарт падаражэў на капейку, ці стала так, што людзям пры афармленні якіх-небудзь даведак не трэба бегаць туды-сюды, ці прадпрыемства адмяніла хаця б адну працэдуру зацвярджэння — для народа гэта ўсё падзеі вялікай важнасці. Канфуцыянец Вань Сыда, які жыў у канцы дынастыі Мін, пачатку дынастыі Цын, разважаў аб прынцыпах «прыносіць карысць народу» і «прыгнятаць народ». Ён прыводзіў прыклад «падаткаў з памежнага рынку» — збірання падаткаў з тавараў пры праходжанні праз мытныя заставы і затым пры дастаўцы на рынак. На яго погляд, гэта класічны выпадак пагаршэння становішча народа.

Партыйныя кіраўнікі ўсіх узроўняў у штодзённай працы павінны сэрцам быць з народам, не прапускаць ні адну дэталю, якая тычыцца жыцця простых людзей. Кожная памылка будзе падвойваць нягоды народа. Але кожнае паляпшэнне будзе аказваць адваротны эфект.

Адпачываю ў сваёй рэзідэнцыі
і слухаю шалясценне лісця бамбука.
Раптам здалася, што чую
голас народных пакут.
Хоць мы нязначныя чыноўнікі
ў акругах і паветах, але любы клопат
народа, як галінка ці лісток,
хваляюць душу

[Цытата 3] Дынастыя Цын, Чжэн Баньцяя «Малюю бамбук для генерал-губернатара Баа ў сваёй рэзідэнцыі ў павеце Вэй».

[Арыгінальны тэкст] Адпачываю ў сваёй рэзідэнцыі і слухаю шалясценне лісця бамбука. Раптам здалася, што чую голас народных пакут. Хоць мы нязначныя чыноўнікі ў акругах і паветах, але любы клопат народа, як галінка ці лісток, хваляюць душу.

[Тлумачэнне] У адным з пакояў сваёй канцылярыі слухаю, як шуміць лістота бамбука ў парывах ветру з дажджом. Раптам нібы пачуў голас людскіх пакутаў у гэтай непагадзі. У такіх нязначных начальнікаў павета, як мы, кожная маленькая праблема людзей адбіваецца на настроі.

Сліва, архідэя, бамбук і хрызантэма называліся навукоўцамі ў мінулым «Сы цзюнь цзы» — гэта значыць «Чатыры высакродных мужа», бо гэтыя расліны ўвасабляюць сабой чысціню і ўзнёсласць. Яны прыцягвалі ўвагу многіх пісьменнікаў і навукоў-

цаў, якія параўноўвалі гэтыя расліны з чалавекам. У гісторыі жывапісу і сярод літаратараў Кітая Чжэн Баньцяя, вядомы менавіта як мастак бамбука. Аднак сэнс гэтага верша нельга звесці да маляўнічага апісання бамбука ці толькі спробы ўзнёсці яму хвалу, як гэта часта робяць у вершах, дзе ён паўстае «прамым і стрыманым». У гэтым вершы бамбук і шэпт яго лісця нясуць іншы сэнс: шум бамбукавай лістоты ў парывах ветру і дажджу асацыіруецца з цяжкім жыццём простых людзей. Чжэн Баньцяя, які шмат гадоў займаў пасаду чыноўніка, але кар’ера якога была неспяховай, працягнуў традыцыю карыфея паэзіі Ду Фу — пісаць пра нягоды жыцця. Ду Фу пісаў: «О, каб пабудаваць такі дом з дахам велічэзным, каб мільёны пакояў былі ў ім для беднякоў, пакрыўджаных лёсам».

Кожны партыйны работнік павінен успрымаць гэты верш як лютэрка, у якім можна пабачыць сябе. Калі стане гарача, неабходна падумаць, як стварыць прахалоду для людзей на рабочых месцах. Пасля наступлення халадоў трэба заняцца праблемай ацэплення ў дамах жыхароў. У час пік трэба задумацца пра праблему дарожных затораў.

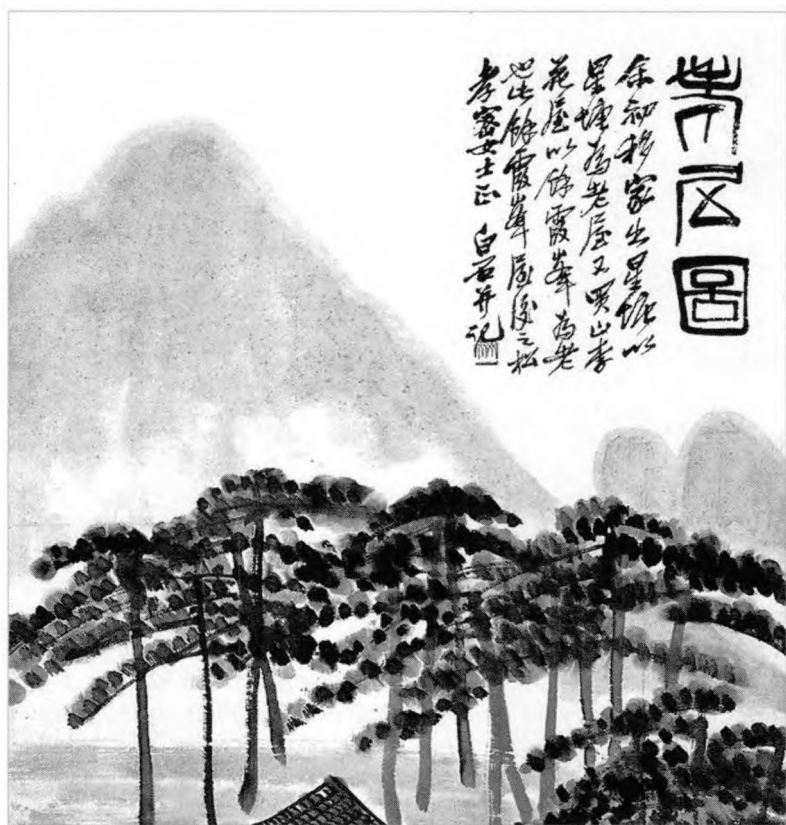
Нельга прыгнятаць народ,
калі харчуешся ежай народа,
апранаеш вопратку народа,
і нават сам паходзіш з народа.
Атрымаўшы чынавенскі пост,
нельга зазнавацца, страціўшы пост,
не трэба саромецца.
Не трэба казаць, што ад аднаго
чыноўніка нічога не залежыць.
Мясцовасць цалкам залежыць
ад працы аднаго чыноўніка

[Цытата 3] Парныя надпісы з павятовай канцылярыі ў горадзе Наньян правінцыі Хэнань.

[Арыгінальны тэкст] Нельга прыгнятаць народ, калі харчуешся ежай народа, апранаеш вопратку народа, і нават сам паходзіш з народа. Атрымаўшы чынавенскі пост, нельга зазнавацца, страціўшы пост, не трэба саромецца. Не трэба казаць, што ад аднаго чыноўніка нічога не залежыць. Мясцовасць цалкам залежыць ад працы аднаго чыноўніка.

[Тлумачэнне] Народ — карміцель чыноўнікаў. Чыноўнікі не павінны думаць, што народ можна папросту трэціраваць. Яны павінны разумець, што самі таксама паходзяць з народу. Атрымаўшы пасаду чыноўніка, нельга радавацца, а страціўшы пасаду чыноўніка, не трэба думаць, што гэта прыніжэнне. Не трэба лічыць, што пасада мясцовага чыноўніка занадта нізкая і нязначная. Службовыя асобы на перыферыі адыгрываюць вельмі важную ролю ў жыцці пэўнай мясцовасці.

Гэтыя парныя надпісы ўзяты з павятовай канцылярыі мань-чжурскай эпохі. Сэнс іх траякі. Па-першае, чыноўнік павінен адчуваць глыбокую пашану да народа, паважаць яго як свайго карміцеля, а не надаваць прыярытэт уладзе ў сваёй сістэме каштоўнасцяў, аддзяляючы такім чынам сябе ад народа. І ўжо тым больш чыноўнік не павінен лічыць, што ён «узвышаецца над усімі», можа трэціраваць народныя масы, як яму ўздумаецца. «З народамі можна сябраваць, але нельга ім грэбаваць». У феадальную эпоху чыноўнікі пасля адстаўкі павінны былі вярнуцца ў родныя землі, «зняць даспехі і вярнуцца да мірнай працы», зноў стаць «простымі людзьмі». Таму чыноўнік павінен імкнуцца быць простым, як усе людзі. Па-другое, чыноўнік павінен падтрымліваць спакойнае стаўленне да свайго становішча і службовых абавязкаў. Як казаў дзяржаўны дзеяч і пісьменнік часоў дынастыі Паўночная Сун Фань Чжуньянь, «ні да чаго не прывязвацца і не займацца самапрыніжэннем». Чыноўнік не павінен турбавацца аб захаванні свайго месца або павышэнні па службе. Па-трэцяе, «калі кожны павет і вобласць маюць

Цы Байшы

добрага кіраўніка, то ва ўсёй Паднябеснай пануе спакой». Хоць мясцовых чыноўнікаў часта ў насмешку называюць «канцылярскія пацукі», тым не менш, яны адказваюць за вельмі складаныя і важныя задачы. У большай ступені менавіта ад іх працы залежыць тое, ці развіваецца эканоміка ў канкрэтным рэгіёне, ці стабільная палітычная сітуацыя, які жыццёвы ўзровень народных мас у гэтым месцы і г.д. Таму прыведзены парны надпіс нагадвае мясцовым чыноўнікам пра тое, што трэба ўсведамляць велізарную адказнасць, якая ўскладзена на іх. Неабходна напамінаць, што трэба аддаваць усе сілы для добрасумленнага выканання сваіх абавязкаў. «Калі ўжо заняў пасаду чыноўніка, прынясі карысць сваёй мясцовасці». Гэтыя словы павінны адлюстроўваць перакананні мясцовых кадраў, а таксама патрабаванне цэнтральных органаў улады да партыйных работнікаў.

Глава IV.

Аб маральнасці чыноўнікаў

Маральнасць чыноўнікаў разглядаецца традыцыйнай кітайскай культурай як асноўны фактар кіравання дзяржавай. За некалькі тысячагоддзяў была створана вялікая колькасць класічных кніг. З іх зместам добра знаёмы не толькі чыноўнікі, але і просты народ. А гэта значыць, што не толькі чыноўнікі кіруюцца такімі кнігамі, але і народ выкарыстоўвае іх у якасці крытэрыя для ацэнкі.

У Кітаі з даўніх часоў існуе звычка вывучэння кніг аб правілах паводзін чыноўніка. Вытрымкі з гэтых кніг нават выгравіраваны на каменных стэлах і захаваліся да сённяшняга дня. У старажытны час чыноўнікі перад з'ўленнем да двара павінны былі спачатку старанна навучацца. Па паданнях даўніны бачна, што паміж узроўнем маральнасці чыноўніка і росквітам або заняпадам краіны існавала цесная сувязь. Як гаворыцца, «каб у Паднябеснай быў мір і спакой, трэба пачаць з выпраўлення самога сябе». Такія ўсім вядомыя выказванні, як «справядлівасць спараджае яснасць, бескарыслінасць спараджае аўтарытэт» або «чысціня, абачлівасць, стараннасць» узяты з кніг па правілах паводзін чыноўнікаў і ўяўляюць сабой крытэры маральнасці чыноўнікаў.

Цяперашнія чыноўнікі маюць справу з іншым народам і жывуць інакш, чым у старажытнасці, таму не могуць цалкам арыентавацца на мінулае. Але калі глядзець на аспект усведамлення праблем, то чыноўнікаў старажытнасці яднае з сучаснымі адміністрацыйнымі работнікамі цэлы шэраг праблем у паводзінах і працы, якія трэба вырашаць. Актуальныя пытанні жыцця старажытных чыноўнікаў не губляюць значнасці і ў наш час: размежаванне грамадскага і прыватнага, непадкупнасць і стараннасць у палітычнай працы, абслугоўванне народа, неабходнасць прымаць меры засцярогі і навукова абгрунтаваныя рашэнні г.д.

Нам не трэба празмерна аддавацца дагматам: дастаткова толькі здабываць мудрасць з кніг па правілах паводзін чыноўніка. Такі вобраз дзеянняў сам па сабе варта разглядаць як нейкую мудрасць, свядома ставіцца да маральнасці чыноўніка, як да пэўнай сістэмы і пастаянна працаваць над яе паляпшэннем. Асабліва неабходна пераняць канцэпцыю маральнасці як базавае патрабаванне да чыноўніка. У выпадку адсутнасці жадання прытрымлівацца норм маралі неабходна адпрэчваць такога чыноўніка.

Класічныя развагі для настаўлення сучасных чыноўнікаў могуць быць знойдзены ў шматлікіх займальных гісторыях пра сумленых чыноўнікаў старажытнасці, узятых з гістарычных кніг, дакладаў імператару, будыйскіх канонаў, хатніх павучанняў, парных надпісаў і іншых запісаў.

Пяняцце «маральнасць чыноўніка» — гэта, у першую чаргу, патрабаванне да паводзінаў. «Не варта трывожыцца за тое, што пост не занадта высокі; трэба трывожыцца за тое, што маральнасць недастаткова высокая». Гэта значыць, што дабрадзейнасць заўсёды лічылася важней, чым чынавенскае

месца. «З добрымі справамі трэба спяшацца, каб не ўпусціць іх; ад дрэнных спраў трэба бегчы, каб не апячыся». Гэта напамін аб тым, што неабходна штогадзінна падтрымліваць пачуццё павагі і перасцярогі. «Гэта завецца шчырасць у душы і яе праява ў знешняй форме». У дадзенай цытаце падкрэсліваецца важнасць удасканалення сваіх маральных якасцяў. «Калі кіраўнік ідзе правільным шляхам, то хто здолее ісці не так?» Тут падкрэсліваецца важнасць наяўнасці ўзору для пераймання.

Паняцце «маральнасць чыноўніка» таксама прапануе стандарт для дзейнасці і паводзін. «Не слухаць пустыя словы, не верыць нядзейсным метадам, не гнацца за славай, не займацца ілжывымі справамі» — гэта значыць не прытрымлівацца фармалізму. «Калі чыноўнік ухіляецца ад выканання сваіх службовых абавязкаў, то гэта ганьба на ўсё жыццё» — так раней пазначалі смеласць узяць на сябе абавязацельствы. «Пазбавіць народ ад бедстваў падобна таму, як пазбавіць сябе ад “унутранай язвы”» — так выказвалася гатоўнасць да служэння на карысць народа, падкрэслівалася, што ёй належыць быць задачай пад нумарам адзін. «Не рабіць тое, што не прыносіць пашаны; не рабіць тое, што не дасць карысці» — для любой справы спачатку трэба зрабіць навуковае абгрунтаванне, лічылі нашы папярэднікі

У тысячагадовай гісторыі кітайскай цывілізацыі былі часы сумленнага і стабільнага праўлення Вэнь-вана і У-вана. Былі і перыяды праўлення здраднікаў, калі народ не мог спакойна жыць. Розныя павучанні і багаты вопыт ужо прайшлі выпрабаванне часам і ўяўляюць сабой каштоўныя «залежы» для сучасных чыноўнікаў. І сёння адзінае, што трэба зрабіць, — нацерці іх да бляску.

Дынастыя Паўднёвая Сун, Ма Лінь.
«Уважліва слухаю шлох ветру паміж хвоямі»

Багацце і шляхетнасць, якія
атрыманы несумленным спосабам,
падобныя да хмар,
што плывуць па небе

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Шу эр...» («Я перадаю...»).

[Арыгінальны тэкст] Настаўнік сказаў:

– Есці простую ежу, піць ваду, спаць, падклаўшы руку пад галаву, — у гэтым таксама ёсць задавальненне. Багацце і шляхетнасць, якія атрыманы несумленным спосабам, для мяне падобныя да хмар, што плывуць па небе.

[Тлумачэнне] Настаўнік лічыў, што атрыманыя недобра-сумленнымі сродкамі багацце і пашана падобныя да хмар, якія плывуць па небе.

Праблема карупцыі, з аднаго боку, залежыць ад дбайнасці кантролю за ўладай і паўнамоцтвамі, а з другога, — ад саміх чыноўнікаў. Што тычыцца чыноўнікаў, то для іх здабытае несумленным шляхам багацце і выкарыстанне ўлады цесна звязаны адзін з адным. Калі магчымасць атрымаць уладу аб'ядноўваецца з асабістымі інтарэсамі чыноўніка, то, як казаў Канфуцый, можна атрымаць «хмаркі, якія плывуць па небе». Аднак для людзей, якія маюць дачыненне да такіх несумленных спраў, здабытае багацце становіцца душэўнымі кайданамі, якія могуць пры найменшай неасцярожнасці ператварыцца ў сапраўдныя турэмныя кайданы.

Кіраваць — значыць рабіць правільна.
Калі кіраўнік будзе рабіць правільна,
то хто адважыцца жыць няправільна?

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Янь Юань»⁵².

[Арыгінальны тэкст] Цзы Кан-цзы спытаў Кун-цзы аб кіраванні дзяржавай. Кун-цзы адказаў:

— Кіраваць — значыць дзейнічаць правільна. Калі кіраўнік будзе рабіць правільна, то хто адважыцца жыць няправільна?

Фань Шы сказаў: «Калі сам не дзейнічаеш правільна, то як можна прымусіць дзейнічаць правільна іншых людзей?» Ху Шы сказаў: «У царстве Лу з сярэдзіны стагоддзя ўлада была ў руках чыноўнікаў дафу (саноўнікаў. — *Заўв. рэд.*). Слугі перанялі гэты дрэнны прыклад, захапілі сталіцу і здрадзілі дафу. Таму Канфуцый так і адказаў Цзы Канцзы, жадаючы, каб ён жыў правільна і кантраляваў сябе, змяніў звычку кіравання трох сем'яў Лі Шы і іншых. Але, шкада, Цзы Канцзы быў ахоплены прагай нажывы і не змог выправіцца».

⁵² Янь Юань (Янь Хуэй) (521–481 гг. да н.э.), другое імя Цзы Юань. Нарадзіўся ў сталіцы царства Лу ў канцы перыяду Чуньцю (цяпер горад Цюйфу правінцыі Шаньдун). Стаў вучнем Канфуцыя, калі меў 14 год, пасля чаго ўсё жыццё служыў яму, як настаўніку. Ён быў сціплым, дапытлівым, вельмі шанаваў свайго настаўніка. Канфуцый лічыў яго сваім лепшым вучнем. Янь Юань меў багатыя веды. Канфуцый захапляўся не толькі яго дапытлівасцю, але і яго гуманнасцю, дабрадзейнасцю. Навукоўцы мінулых дынастый, усе без выключэння, выказвалі сваю павагу да Янь Юаня. Навукоўцы-канфуцыянцы эпохі дынастыі Сун і Мін імкнуліся знайсці «крыніцу радасці для Канфуцыя і Янь Хуэя». З часоў дынастыі Хань Ян Хуэй быў названы галоўным з 72 мудрацоў. Імператар Хань Гаа залічыў Янь Хуэя да тых, каго памянаюць у храме продкаў і каму прыносяць ахвяру на алтар. У эпоху Трох царстваў гэта было зацверджана загадам. З таго часу кіраўнікі наступных дынастый і знатныя людзі шанавалі Янь-цзы.

[Тлумачэнне] Калі кіраўнік краіны будзе ісці правільным шляхам, то хіба будуць тыя, хто адважыцца ісці няправільным шляхам?

«Вярхі дзейнічаюць, нізы пераймаюць. Калі вялікія чыноўнікі паводзяць сябе несумленна, то малыя чыноўнікі абавязкова будуць карумпаваныя. Калі мелкія чыноўнікі аддаюцца ганьбе, то прыходзіць распушчанасць нораваў». Камуністычная партыя Кітая здаўна надавала вялікае значэнне кіруючай ролі адказных асоб. Словы і ўчынкі кадраў вышэйшага кіраўніцтва звычайна маюць вельмі моцнае ўздзеянне і служаць узорам для пераймання. Дзеянні вышэйшых чыноўнікаў перадаюцца па грамадскай лесвіцы на самы ніз. На ніжэйшым узроўні грамадскай лесвіцы заўсёды пераймаюць паводзіны вышэйстаячых, кіраўнікі вышэйшага ўзроўню напраўляюць дзейнасць падначаленых. Учынкі і словы галоўных кіраўнікоў успрымаюцца са страхам. Нават калі ў падначаленых ёсць іншае меркаванне, яны будуць баяцца агучыць яго.

З добрымі справамі трэба
спяшацца, каб не ўпусціць іх;
ад дрэнных спраў трэба бегчы,
каб не апячыся

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Дзішы».

[Арыгінальны тэкст] Канфуцый сказаў: «З добрымі справамі трэба спяшацца, каб не ўпусціць іх; ад дрэнных спраў трэба бегчы, каб не апячыся. Я бачыў людзей, якія так робяць, і чуў такія словы. Адасобіцца ад свету, каб захаваць у цэласці свае ідэалы, прытрымлівацца справядлівасці ў сваіх перакананнях. Я чуў такія словы, але не бачыў людзей, якія робяць так».

[Тлумачэнне] Калі вы бачыце добрае, вы павінны імкнуцца паспець за ім, і аднаго толькі трэба баяцца, што не зможаце дагнаць яго. Калі бачыце дрэннае, паспрабуйце пазбегнуць яго, быццам вы баіцеся апячыся кіпенем.

Калі ў чалавека ёсць вера, то будзе і пачуццё павагі, і пачуццё страху. Да добрых учынкаў такі чалавек будзе адчуваць цягу, а дрэнных учынкаў ён будзе сцерагчыся. Калі гаварыць пра кіруючую партыю, якая спавядае марксізм, то яе вярхушка, з аднаго боку, павінна кіравацца прыкладамі для пераймання і жыцця па прынцыпе «ўбачыў мудраца і захацеў стаць такім жа». З іншага боку, такія кіраўнікі павінны адчуваць страх перад карупцыяй і іншымі дрэннымі з'явамі, ведаць пра іх і не дазваляць сабе нічога падобнага. А партыя і ўрад павінны ствараць для гэтага ўсе ўмовы. З аднаго боку, трэба часцей згадваць пра такія прыклады для пераймання, як Цзяа Юйлу, з моманту смерці якога ўжо прайшло 50 гадоў. Нельга даць людзям забыцца пра такія высакародныя душы. З іншага боку, нельга быць памяркоўнымі да карупцыі і іншых парушэнняў. Неабходна стварыць рэальна існуючую «высакавольтную лінію» нецярпімасці да амаральных паводзін.

Калі ты не на яго месцы,
то і не ўмешвайся ў справы
яго праўлення

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Тай бо».

[Арыгінальны тэкст] Канфуцый сказаў: «Калі ты не на яго месцы, то і не ўмешвайся ў справы яго праўлення».

[Тлумачэнне] Заняўшы пасаду, чалавек павінен старанна выконваць свае абавязкі. На пасадзе неабходна цалкам выконваць сваю частку працы.

Першапачатковая фармулёўка гэтага выказвання з «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні») з'яўляецца адносна пасіўнай і заклікана заахвоціць людзей «прымаць сваю долю», не трывожыцца за справы іншых. Аднак пасля пераўтварэння гэтага выказвання, сэнсавы націск ужо робіцца на адказнасць службовых асоб і здольнасць іх несці гэтую адказнасць. Такая фармулёўка адлюстроўвае погляд на пытанне гонару і ганьбы чыноўнікаў. Менталітэт «бяспечнага прыямлення», які складаецца ў тым, каб не імкнуцца да эфектыўнасці, а старацца «абы толькі не правініцца», «закрыць вушы і не звяртаць увагі на навакольныя справы», трывожыцца толькі за сваю пасаду, несумненна, з'яўляецца апаганьваннем даверу арганізацыі і народных мас. Вядома, акрамя смеласці быць адказным трэба таксама мець мудрасць, каб несці адказнасць, не адстойваць грубую сілу. Пры гэтым неабходна надаваць увагу метадам і навыкам.

Я буду аддаваць
ую сваю сілу і энергію,
пакуль не перастане біцца сэрца.
А будзе мяне чакаць поспех ці паразы,
гэтага я не магу прадбачыць

[Цытата 3] Чжугэ Лян «Мемарандум аб адпраўленні войскаў у паход. Частка другая».

[Арыгінальны тэкст] Я буду аддаваць усе свае сілы і энергію, пакуль не перастане біцца сэрца. А будзе мяне чакаць поспех ці паразы, гэтага я не магу прадбачыць.

[Тлумачэнне] Я абавязкова буду рабіць усё магчымае для краіны да свайго апошняга часу.

Чжугэ Лян займаў самы высокі чынавенскі пост свайго часу і з'яўляўся прыкладам для чыноўнікаў наступных эпох, а цытата, прыведзеная вышэй, вельмі дакладна адлюстроўвае яго натуру. За некалькі тысячагоддзяў існавання Кітая склалася група «руплівых чыноўнікаў», яркіх, падобных зоркам на небе. Яны служачы прыкладам для ўсіх. Сярод іх ёсць як феадальныя чыноўнікі — Чжугэ Лян, Сыма Гуан — так і шмат чыноўнікаў эпохі Новага Кітая, напрыклад, Цзя Юйлу, Кун Пасэнь, Жэнь Чанся і інш. І хоць старажытнасць і сучаснасць значна адрозніваюцца, а цяперашнія ўмовы значна лепшыя, чым у мінулым, але агульная мэта «служыць народу» засталася нязменнай, а ідэя «старанна кіраваць краінай» ніколі не састарэе. Цяпер ёсць многа дзяржаўных служачых, якія працуюць у рэжыме «5 + 2», «дзень + ноч» (гэта значыць сем дзён на тыдзень цэлымі суткамі). Яны якраз і працягваюць справу папярэднікаў, аддаючы ўсю сілу справе народнай і народа.

Першы раз атрымліваў чын —
сагнуў спіну. Другі раз атрымліваў
чын — сагнуўся яшчэ ніжэй. Трэці раз
атрымліваў чын — упаў ніцма.
Сціпла іду ўздоўж сцяны, і ніхто
не адважваецца абразіць мяне.
Густая каша або вадкая — усё роўна.
Галоўнае, каб можна было
спатоліць голад

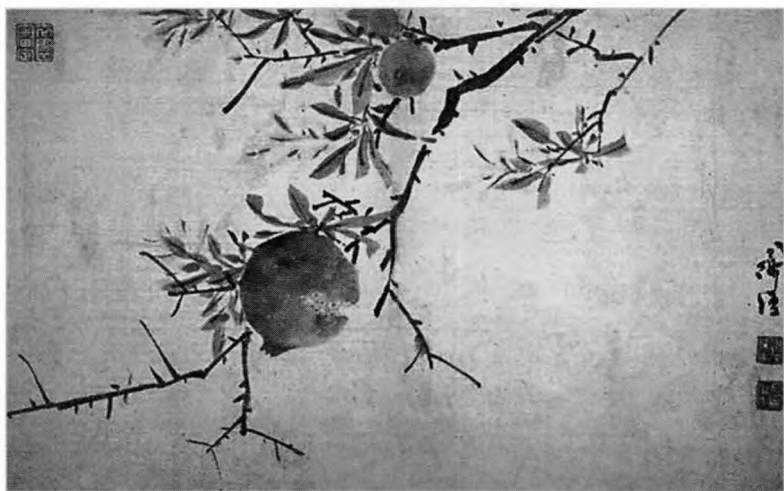
[Цытата з] «Цзо чжуань» («Каментары Цзо»), глава «Сёмы год Чжаа-гуна»⁵³.

⁵³«Цзо чжуань» («Каментары Цзо») — гэта старажытная гістарычная кніга летапісаў Кітая, адна з «трынаццаці класічных кніг» канфуцыянства («Шы сань дзінь»). Кажуць, што Цзо Цюмін, дзяржаўны гістарыёграф каралеўства Лу ў канцы перыяду Чуньцю напісаў дадзеную кнігу ў якасці тлумачэння да летапісу «Чуньцю» Канфуцыя; усяго ў ёй 35 раздзелаў. Поўная назва кнігі «Чуньцю Цзо-шы чжуань» («Каментары да Чуньцю спадара Цзо з роду Шы»), а першапачатковая назва «Цзо-шы Чуньцю Назва». «Цзо чжуань» («Каментары Цзо») пачала актыўна выкарыстоўвацца пасля дынастыі Хань. Дадзеная кніга ўяўляе сабой гістарычны трактат з тлумачэннямі да летапісу «Чуньцю». Пераважная большасць апісаных у кнізе падзей выпадаюць на перыяд Чуньцю, пры гэтым напісанне кнігі было завершана ўжо ў перыяд Войн паміж царствамі Чжаньга. «Цзо чжуань» («Каментары Цзо») ахоплівае час ад першага года валадарання Лу Инь-гуна (722 да н.э.) і да 27 года Лу Ай-гуна (468 да н.э.). Гісторыя падрабязна запісана ва ўсіх аспектах, згодна паслядоўнасці праўлення 12 гунаў у храналагічным парадку. Прыведзеная вышэй цытата была ўзята з главы «Сёмы год Чжаа-гуна» (да 535 года). За выключэннем асобных абзацаў, у кнізе вядзецца апавяданне ад трэцяй асобы. Кніга падае шырокі спектр падзей і выкарыстоўвае розныя літаратурныя метады апавядання, зваротны парадак слоў, інтэрпрэтацыю. Гэтая кніга аказала глыбокі ўплыў на гістарыяграфію наступных пакаленняў і мае значную літаратурную і мастацкую каштоўнасць.

[Арыгінальны тэкст] Трэба раўняцца на Чжэна Каафу. Ён служыў тром імператарам — Дай, У і Сюань, тры разы чуў загад аб прызначэнні яго на пасаду, і з кожным разам чын яго быў усё вышэй. Таму ён на пасудзіне-трынозе выгравіраваў: «Першы раз атрымліваў чын — сагнуў спіну. Другі раз атрымліваў чын — сагнуўся яшчэ ніжэй. Трэці раз атрымліваў чын — упаў ніцма. Сціпла іду ўздоўж сцяны, і ніхто не адважваецца абразіць мяне. Густая каша або вадкая — усё роўна. Галоўнае, каб можна было спатоліць голад». Вось так добрасумленна нёс ён службу.

[Тлумачэнне] Тройчы слухаў загад аб уступленні на сваю пасаду і кожны раз баяўся і трымцеў. Першы раз сагнуў спіну і слухаў загад. Другі раз адвесіў паклон і слухаў загад. Трэці раз упаў ніцма і слухаў загад. Звычайна я заўсёды іду ўздоўж сцяны, а не па цэнтры дарогі, таму ніхто не адважваецца абражаць мяне. Усё роўна, густая або вадкая каша, галоўнае, што каша ёсць. Мне дастаткова таго, што можна заглушыць голад.

Чжэн Каафу быў старэйшым канцлерам пры трох імператарах, карыстаўся вялікай павагай, быў пачцівым і сціплым чыноўнікам. Пры гэтым з кожным новым імператарам ступень яго пакоры ўсё ўзрастала, ад «нахілу спіны» да «згінення ў тры пагібелі», і затым дайшла да ступені «падаць ніцма». Такія паводзіны ўяўлялі сабой ашаламляльны кантраст з паводзінамі іншых чыноўнікаў, якія пасля атрымання ўлады станавіліся нахабнымі. Адчуванне ўлады дае падставу для гонару многім, таму тыя, у чыіх руках засяроджана ўлада, павінны пастаянна нагадваць сабе аб гэтым. Атрыманне пасады чыноўніка спрыяе таму, што чалавек будзе чуць шмат ліслівых слоў. У руках яго будзе ўлада, дні будуць праходзіць вельмі прыемна, чалавек можа загана-рыцца і стаць самадурам. У Чжэна Каафу ёсць асаблівы вопыт, які іншыя чыноўнікі павінны вывучаць. Гэты вопыт сведчыць, што пасля атрымання ўлады Чжэн Каафу не змяніў просты і сціплы лад свайго жыцця і пакорлівае стаўленне да іншых людзей. Для яго самога магчымасць кіраваць служыла своеасаблівым напамінам, а для іншых людзей было праявай яго адносін да іх.

*Дынастыя Мін, Чэнь Чунь.
Карціна са «Зборніка кветак і траў»*

Калі чарвякоў шмат, дрэва можа пераламацца. Калі шчыліна вялікая, сцяна можа абваліцца

[Цытата 3] «Шан цзюнь шу» («Кніга кіраўніка вобласці Шан»),⁵⁴ глава «Сюй цюань» («Аб удасканаленні ўлады»).

[Арыгінальны тэкст] Калі чыноўнік адмаўляецца ад закону і сістэмы і пераследуе асабістыя інтарэсы, то здраднікі купляюць чыноўныя пасады, каб атрымліваць жалаванне, а звы-

⁵⁴Шан Ян (каля 390–338 гг.), палітык царства Цынь перыяду Войнаў паміж царствамі (Чжаньга) па прозвішчы Гунсунь, вэйскі шляхціц, таму таксама завецца Вэй Ян або Гунсунь Ян. Ён служыў як чыноўнік тытула «шучжан» (ад’ютант правіцеля. — *Заўв. рэд.*) у царстве Цынь, дапамагаў Цынь Сяа-гуну праводзіць палітычныя рэформы. Прытрымліваўся строгага і бесстаронняга кіравання на аснове законаў, адмяніў прывілеі, узнагароджаў за ваенныя заслугі, развіваў сельскую гаспадарку і армію. Дзякуючы яму моц царства Цынь расла са дня ў дзень. Затым Цынь Сяа-гун прызначыў яго чыноўнікам з тытулам «далянцзаа» (16-ы ранг знатнасці ў Цынь, галоўны военачальнік. — *Заўв. рэд.*), перанёс сталіцу ў Сяньян і правёў другую рэформу палітычнай сістэмы. Шан Ян увёў сістэму паветаў, адмяніў калодзежную сістэму землекарыстання і ўніфікаваў сістэму мер і вагаў. Гэтыя рэформы заклалі аснову для феадальнага грамадства на наступныя дзве тысячы гадоў. Падчас праўлення Шан Яна як міністра царства Цынь ён раззлаваў арыстакратыю з-за строгага і непакіснага выканання законаў. Пасля смерці Цынь Сяа-гуна Шан Ян і новы кіраўнік Цынь Хуэй-ван пасварыліся. Салдаты Шан Яна пацярпелі паразу, ён быў узяты ў палон і пакараны смерцю, цела яго разарвалі калясніцамі на часткі. Раней Шан Ян дзякуючы сваім вайсковым заслугам атрымаў тытул шан і аднайменную вобласць у валоданне, таму быў празваны нашчадкамі Цан-цзюнь («кіраўнік вобласці Шан») «Шан-цзюнь шу» («Кніга кіраўніка вобласці Шан») — гэта зборнік твораў школы легістаў, напісаны Шан Янам, таксама называецца «Шан-цзы». У бібліяграфічным раздзеле хронікі «Хань шу» запісана аб дваццаці дзевяці раздзелах, да цяперашняга часу захавалася дваццаць чатыры. Пры гэтым апісаньня ў іх некаторыя гістарычныя факты адбываліся ўжо пасля смерці Шан Яна, а значыць, былі запісаны не ім. Аднак у кнізе таксама захаваліся і некаторыя пасмяротныя творы пра Шан Яна. У іх распаўядаецца аб словах і ўчынках Шан Яна. Хутчэй за ўсё, яны былі напісаны яго вучнямі ў пазнейшыя гады эпохі Войн паміж царствамі. Кніга раскрывае тэорыю рэформаў школы Шан Яна і канкрэтныя меры іх рэалізацыі. Аўтар выступае за ўмацаванне манархіі і ўсталяванне правапарадку з дакладнай сістэмай заахвочванняў і пакаранняў.

чайныя чыноўнікі хаваюць настрой народа і прыгнятаць яго. У прыказцы гаворыцца: «Калі чарвякоў шмат, дрэва можа пераламацца. Калі шчыліна вялікая, сцяна можа абваліцца». Калі ўсе міністры супернічаюць за асабістую выгоду і грэбуюць народам, то нізы аддаляюцца ад вярхоў. Калі нізы аддаляюцца ад вярхоў, то ў дзяржаве з'яўляюцца шчыліны. Калі чыноўнікі хаваюць народныя пачуцці і прыгнятаюць просты люд, то гэта нібы завёўся ўмоўны «чарвяк» у народзе. Мала ў свеце дзяржаваў, у якіх ёсць і чарвякі, і шчыліны і якія пры гэтым не разваліліся. Таму мудры кіраўнік усталёўвае законы і адкідвае асабістыя выгады, тады ў краіне не будзе чарвякоў і шчылін.

[Тлумачэнне] Калі паразітаў становіцца шмат, то з-за іх можа зламіцца вялікае дрэва. Калі шчыліна ў сцяне становіцца занадта вялікай, то сцяна можа абваліцца.

Аднаго чарвяка недастаткова, каб пераламіць дрэва, а адной шчыліны недастаткова, каб разбурыць сцяну. Але колькасныя змены прыводзяць да якасных змен, і як толькі гэтая ўнутраная сіла раз'яднання назапашваецца да пэўнай ступені, гэта будзе мець разбуральны эфект. Што тычыцца праблемы карупцыі, то нават пры добрай тэндэнцыі мы павінны надаваць вялікае значэнне так званым «нязначным праблемам», якія характарызуюць рабочы стыль некаторых кадравых працаўнікоў. Сюды варты аднесці схільнасць да гультайства, цягу да асалоды. Мы павінны надаваць вялікае значэнне «паляванню на тыграў» (змаганню з высокапастаўленымі карумпаванымі чыноўнікамі), але пры гэтым не павінны ігнараваць «мух». Калі маленькія чарвякі збіраюцца ўсе разам, то яны адразу стануць магутнай разбуральнай сілай.

Дамбу даўжынёй у тысячу чжан
можа прарваць з-за мурашыных хадоў.
Будынак вышынёй у сотню чы можа згарэць
дашчэнт у з-за шчаліны ў дымавой трубе

[Цытата з] «Хань Фэй-цзы»⁵⁵, глава «Юй лаа» («Тлумачэнне вучэння Лаа-цзы»).

[Арыгінальны тэкст] Дамбу даўжынёй у тысячу чжан можа прарваць з-за мурашыных хадоў. Будынак вышынёй у сотню чы можа згарэць дашчэнт у з-за шчаліны ў дымавой трубе.

⁵⁵ Хань Фэй (288–233 да н.э.), дваранін царства Хань (цяпер Сіньчжэн, правінцыя Хэнань) канца перыяду Войнаў паміж царствамі (Чжаньга). Вучыўся ў прадстаўніка канфуцыянства Сюнь-цзы, але ў выніку стаў знакамітым прадстаўніком школы легістаў. Хань Фэй шмат падарожнічаў па царстве Цынь, быў высока ацэнены цынскім князем Ян Чжэнам, што выклікала зайздрасць Лі Сы — яшчэ аднаго вучня канфуцыянца Сюнь-цзы: «Ён памрэ ў Цынь і не зможа збегчы». Аднак ідэі Хань Фэя паспеў увабраць Ян Чжэн, таму яны сталі кіруючай ідэалогіяй для аб'яднання Кітая. У трактате «Хань Фэй-цзы» пяцьдзесят пяць частак, больш за сто тысяч знакаў. У сваёй кнізе Хань Фэй выступае за цэнтралізацыю ўлады ў руках манарха, пры гэтым манарх павінен спалучаць у сабе «закон, мастацтва і сілу» для кіравання краінай. Ён выступаў супраць ідэі канфуцыянства і маізма пераймаць паводзіны правіцеляў старажытнасці. Хань Фэй, насупраць, стаяў за рэформы палітычнай сістэмы, прапаноўваў манарху надаваць больш увагі ўзнагародам і пакаранням, развіваць сельскую гаспадарку для больш паспяховага вядзення войнаў, узбагачаць краіну, умацоўваць войска, прытрымлівацца гегемоніі. Сыма Цянь пісаў пра яго: «Шанаваў вучэнне школы закона і пакарання, а вытокі яе ўзыходзяць да Хуан-дзі і Лаа-цзы». Стыль «Хань Фэй-цзы» адрозніваецца строгасцю і цвёрдасцю, тлумачэнні выкананы старанна і ў строгай манеры. Выкарыстоўваецца шмат афарызмаў, напрыклад, «сваёй дзідай прабіць свой шчыт», «абрэзаць ступні, каб улезлі ў абутак», «багамол хапае цыкада, а за ім верабей», «вартаваць пень у чаканні зайца» і г.д. Дадзены твор сярэд іншых работ мудрацоў дацзінскай эпохі адрозніваецца самабытнасцю і арыгінальнасцю, мае значную гістарычную і ідэалагічную каштоўнасць.

[Тлумачэнне] Калі ў вялікай дамбе мурашы пракладуць свае хады, пачне прасочвацца вада, гэта прывядзе да прарыву ўсёй дамбы. Калі праз трэшчыну дымавой трубы вялікага дома выскачыць іскра, то гэта спапяліць увесь дом.

«Велізарная дамба навалілася з-за мурашынага ходу» — гэта класічны прыклад «адрознення паміж вялікім і малым» у легісцкай школе. Нейкая дробязь можа павялічыць праблемы асобнага чалавека альбо стаць пераломным момантам у ягоным лёсе. Калі здравы партыйны работнік прыяхвоціўся да выпіўкі або азартных гульняў, гэта можна не асуджаць, пакуль закрананутымі застаюцца толькі яго асабістыя бытавыя звычкі. Але як толькі гэта пачынае ўплываць на працу, адразу паўстаюць праблемы. Выпіўка з сябрамі і шумныя гуляньні, магчыма, служаць сродкам паляпшэння настрою. Але алкаголь таксама можа прывесці да злоўжывання службовымі паўнамоцтвамі або выкарыстання ўлады ў карыслівых мэтах. Гульня ў карты з сябрамі можа быць эмацыйным стымулам, але калі ў чалавека азартны дух, то ў выніку гэта можа прывесці да ўтоеных формаў хабарніцтва. Так што партыйныя кадры павінны «абмяжоўваць сябе ў дробязях».

Кіруючая партыя з велізарнай колькасцю членаў павінна пільна сачыць за наяўнасцю «мурашыных хадоў» або «расколін» у сваёй структуры. Хань Фэй-цзы засяроджаў увагу на гэтых «дробязях», сцвярджаў магчымасць «у малым разгледзець вялікае», заклікаў «сцерагчыся пажару, пакуль яшчэ не загарэлася». Калі пусціць усё на самацёк, то гэтыя «дробязі» распаўсюдзяцца, як ракавыя клеткі ў арганізме, і паглынуць усе здаровыя клеткі. Таму праблеме карупцыі павінна надавацца шмат увагі, варта прымаць меры засцярогі і адразу ж «вырываць першыя парасткі» дрэннага.

Высакародны чалавек
не турбуетца аб тым, што пост яго нізкі,
а непакоіцца аб тым, што мараль яго
не дастаткова ўзвышаная

[Цытата 3] Дынастыя Хань, Чжан Хэн⁵⁶ «Інь сянь».

[Арыгінальны тэкст] Высакародны чалавек не турбуетца аб тым, што пост яго нізкі, а непакоіцца аб тым, што мараль яго не дастаткова ўзвышаная. Ён не лічыць ганебным, што яго жалаванне маленькае. Ён лічыць ганебным, што веды яго не дастаткова глыбокія.

[Тлумачэнне] Не трэба перажываць з-за не надта высокага паста. Трэба хвалявацца аб дасканаласці ўласнай маралі.

⁵⁶ Чжан Хэн (78–139), другое імя Пін-цзы, быў вялікім астраномам, матэматыкам, вынаходнікам, географам і пісьменнікам кітайскай дынастыі Усходняя Хань. Разам з Сыма Сянжу, Ян Сюнем і Бань Гу імянуюцца «чатыры вялікія майстры паэзіі жанру фу дынастыі Хань». Вялікі ўнёсак у астраномію, зроблены ім, дазволіў ААН назваць у яго гонар адзін з кратэраў на адваротным баку месяца — «кратар Чжан Хэна». Астэроід пад нумарам 1802 у Сонечнай сістэме атрымаў назву «астэроід Чжан Хэн». І хоць Чжан Хэн займаў розныя пасады, у тым ліку ланчжуна (ахоўніка ўнутранай брамы палаца), тайшыліна (астролага), шычжуна (сакратара), аднак да дзяржаўнай службы ён не адчуваў асаблівай цікавасці. Шмат разоў не прымаў запрашэнні на работу, таму чыноўніцкія пасады яго заўсёды былі невысокія. Твор «Ян Сянь» быў напісаны ім праз пяць гадоў пасля аднаўлення на пасадзе астролага, тут Чжан Хэн выказаў свае думкі. Твор пабудаваны ў форме пытанняў і адказаў. Такім чынам Чжан Хэн выказаў свае ідэалы і ўзнёслыя думкі аб кіраванні дзяржавай, жыццёвых мэтах, чынавенскіх рангах і г.д.

Гэта цытата адлюстроўвае класічны падыход да «дабрадзейнага кіравання», праяўленага ў традыцыйнай культуры, аўтарам яе з'яўляецца вялікі навуковец Чжан Хэн. Чжан Хэн выконваў абавязкі галоўнага астролага на працягу 14 гадоў, аднак доўга не атрымліваў павышэння. Ён ніколі не імкнуўся да славы і багацця і спецыяльна напісаў пра гэта твор «Ін сюнь», дзе выказаў свае пачуцці. Чжан Хэн лічыў, што мараль і дабрадзейнасць значна важней для чалавека, чым службовае становішча.

Дык што ж важней — высокі ўзровень маралі або чынавенскае месца? Па праўдзе кажучы, чыноўніку дастаткова толькі добра выконваць свае абавязкі. Чаму ж у кітайскай культуры так многа ўвагі надаецца маральнасці? Узровень маралі нават звязваюць з палітычнымі дасягненнямі і значнасцю займаемай пасады. Прычына ў тым, што гэта сувязь у малым маштабе закранае толькі асобных чыноўнікаў, а ў вялікім — усю палітычную сістэму. Маральнасць дзяржаўных чыноўнікаў непарыўна звязана з народнымі пачуццямі. Калі не надаваць значэння маральнасці і яе ўмацаванню, то гэта можа пагоршыць стыль працы. Хібны стыль працы, у сваю чаргу, можа перарасці ў карупцыю і поўную страту даверу народа. Канфуцыянцы шмат увагі надавалі пытанню дабрадзейнасці чыноўнікаў. У «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні») Канфуцый называў тых, хто імкнецца ў начальнікі і пры гэтым не адрозніваецца высокім узроўнем маралі, «нікчэмнымі людзьмі», тым самым ён выказваў тую ж думку, што і Чжан Хэн.

Правіцель не прымае пустых абяцанняў,
не слухае невыканальных парадаў,
не імкнецца да прыгожай славы,
не займаецца хлуслівымі справамі

[Цытата з] Дынастыя Хань, Сюнь Юэ⁵⁷ «Шэнь цзянь» («Зварот да люстэрка»), глава «Су сянь» («Незадаволенасць норавамі»).

⁵⁷ Сюнь Юэ (148–209), другое імя Чжун Юй, публіцыст і гісторык канца дынастыі Усходняя Хань. У дзяцінстве быў кемлівым і дапытлівым, аднак на радзіўсе ў беднай сям’і, у якой не было кніг. Меў добрую памяць, мог запомніць усё з першага разу. З-за таго, што ў часы імператара Лін-дзі прыдворныя еўнухі ўзурпавалі ўладу, Сюнь Юэ схаваўся ў глухім месцы. Падчас праўлення імператара Хань Сянь-дзі па запрашэнні генерала Цаа Цаа ён прыняў пасаду дарадца. Некалькі разоў запар атрымліваў павышэнне па службе, даслужыўся да начальніка канцылярыі, сакратара пры першым міністры. Хань Сянь-дзі лічыў летапіс «Хань шу» складаным і цяжкім для разумення, таму загадаў Сюнь Юэ перапісаць яго ў адпаведнасці са структурай «Цза чжуань» («Камэнтары Цзо»). У выніку было напісана 30 частак гістарычнага сачынення летапіснага жанру «Хань-дзі». У творы «Хоу Хань шу» («Гісторыя дынастыі Позняя Хань») сказана пра яе: «Словы скупыя, факты падрабязныя, меркаванні красамоўныя». Сюнь Юэ таксама напісаў твор з 5 раздзелаў «Шэнь цзянь» («Зварот да люстэрка»). «Шэнь цзянь» («Зварот да люстэрка») — гэта трактат пра палітыку і філасофію. У творы «Хоу Хань шу» («Гісторыя дынастыі Позняя Хань») сказана, што Сюнь Юэ ўсім сэрцам хацеў дапамагчы імператару Хань Сянь-дзі ў кіраванні, але Цаа Цаа захапіў уладу, «планы сталі непатрэбныя». Пасля гэтага быў напісаны трактат «Шэнь цзянь», у ім аўтар падсумоўвае гістарычны вопыт і дае ідэі для разважанняў імператарам. Кніга складаецца з 5 раздзелаў: «Чжэн ці» («Форма кіравання»), «Шы шы» («Бягучыя справы»), «Су сянь» («Незадаволенасць норавамі»), «Цза янь» («Розныя нататкі»). У ёй падвергліся рэзкай крытыцы варажбінныя кнігі, прадвесці, узбуйненне зямельных участкаў. Выказваецца меркаванне, што кіраўнік павінен стымуляваць развіццё земляробства і шайкаводства, асцярожна ставіцца да пачуццяў любові і нянавісці, развіваць культуру і асвету, праводзіць ваенную падрыхтоўку для падтрымання сваёй магутнасці, выкарыстоўваць узнагароды і пакаранні для кіравання па законах. Такім чынам, у гэтай кнізе Сюнь Юэ выказаў свае сацыяльна-палітычныя погляды.

[Арыгінальны тэкст] Правіцель не прымае пустых абяцанняў, не слухае невыканальных парады, не імкнецца да прыгожай славы, не займаецца хлуслівымі справамі.

[Тлумачэнне] Не слухайце непраўдзівых слоў, не верце ў нерэалістычныя метады, не шукайце паказной славы, не займайцеся ілжывымі справамі.

Фармалізм і бюракратызм — гэта табу для чыноўнікаў, аднак шмат хто не можа ўтрымацца ад іх. Чыноўнікі выдаюць кароткатэрміновыя палітычныя вынікі за высокія дасягненні, не думаючы занадта доўга, прапануюць іміджавыя праекты, атрымліваюць кароткачасовую вядомасць. Пасля XVIII з'езда КПК Кітая кіраўніцтва ЦК новага склікання калектыўна прэзентавала «Правілы васьмі пунктаў» і «Чатыры анты-манеры». Уся партыя пачала шырока рэалізоўваць мерапрыемствы па навучанні народных мас. Сталі ліквідаваць ідэі «ілжывых спраў», «пустых слоў», «павярхоўных методык», «імкнення стварыць рэпутацыю». Добрыя кадры павінны «хацець чуць праўду, адважвацца казаць праўду, не баяцца браць адказнасць, брацца за задачы і рэалізоўваць іх».

Калі пры яркім святле глядзецца
ў люстэрка, то на целе
не застанецца ніякага броду.
Калі слухаць шчырыя словы,
то не будуць здарацца памылкі
і стамляць чалавека

[Цытата з] Дынастыя Хань, Ван Цань⁵⁸ «Цэ лінь».

[Арыгінальны тэкст] Калі пры яркім святле глядзецца ў люстэрка, то на целе не застанецца ніякага броду. Калі слухаць шчырыя словы, то не будуць здарацца памылкі і стамляць чалавека.

⁵⁸ Ван Цань (177–217), другое імя Чжун Сюань, вучоны-літаратар, жыву ў апошнія гады Усходняй Хань. Адзін з «сямі карыфеяў цзяньаньскай літаратуры». Быў чалавекам выключнага розуму. Яго вельмі цаніў вядомы ў той час вучоны Цай Юн. Паводле паданняў, ужо знакаміты Цай Юн так спяшаўся насустрач гасцю, што надзеў сандалі не на тую нагу. Ван Цань некалі выконваў абавязкі шычжуна (малодшы майстар цырымоній). У 217 г. (22-ы год праўлення пад дэвізам Цзянь-ань) услед за Цаа Цаа адправіўся ў паход на Поўдзень вайной на Сунь Цюаня. Аднак на зваротным шляху захварэў і памёр ва ўзросце 41 года. Ван Цань меў талент напісання літаратурных твораў. Літаратурны крытык Лю Се ў сваёй кнізе «Вэнь сін дзя лун» («Разьбяны цмок літаратурнай думкі») назваў яго «правадыром сямі карыфеяў літаратуры». Пяру Ван Цана належаць творы «Інсюн дзі» («Запіскі героя»), «Ці ай шы» («Песня аб сямі смутках»), «Цун цзюнь шы» («Аб службе ў войску») і інш. У хроніцы «Запісы аб Трох царствах» ёсць раздзел «Ван Цань чжуань» («Жыццяпіс Ван Цаня»). У ім сказана, што Ван Цань пакінуў больш за 60 літаратурных твораў у жанры шы (верш), фу (рыфмаваная проза), мышалюў (трактат) і дыскусіі.

[Тлумачэнне] Калі часта разглядаць сябе ў люстэрка, то на целе не застанецца і слядоў бруду. Калі ўслухацца ў крытыку, то больш не будуць узнікаць памылкі.

Выказванне парад імператару было абавязковым прадметам навучання для чыноўнікаў з даўніх часоў. Праўдзівыя словы заўсёды гучаць рэзка. Ці можа чалавек успрыняць крытыку, залежыць ад яго вытрымкі. Крытыка паказвае, ці можа чалавек ці нават цэлая партыя своечасова заняцца выпраўленнем сваіх памылак. «Крытыка і самакрытыка» — гэта добрая традыцыя нашай партыі, а таксама эфектыўны шлях падтрымання строгасці ў палітычным жыцці партыі ў новых абставінах. Партыйныя кіраўнікі ўсіх узроўняў павінны «прыслухоўвацца да чужога меркавання», «ахвотна выслухоўваць крытыку ў свой адрас», працягваць выкарыстоўваць добрую «зброю» крытыкі і самакрытыкі, ставіцца да крытыкі і заўваг іншых людзей як да эфектыўных лекаў, нават калі яны вельмі горкія.

Не пакіну ў доме шаўковых тканін,
а за парогам — вялікіх багаццяў

[Цытата з] Тры царствы, Чжугэ Лян «Цзы бяа хачжу» («Дакладваю спадчынніку прастола»).

[Арыгінальны тэкст] Я з самага пачатку аддана служыў кіраўніку, у сваіх патрэбах ва ўсім спадзяваўся на чынавенства, сам не мог здабываць сродкі для існавання. У Чанду ёсць васемсот дрэў тутоўніка, 15 цыняў неўрадлівай зямлі, але сыны і ўнукі не маюць патрэбы ў ежы і адзенні. Я ж быў па-за домам, не мог выбіраць, у паўсядзённым адзенні і ежы цалкам залежыў ад чынавенства, не шукаў іншыя, багацейшыя крыніцы існавання, каб павялічыць свой даход. Калі я памру, то не пакіну дома шаўковых тканін, а за парогам — вялікіх багаццяў. Гэта парушыць спадзяванне майго гаспадара.

[Тлумачэнне] Не дазволю, каб у хаце былі залішнія грошы і шоўк, а па-за домам — залішныя багацце.

У гэтым кароткім урыўку Чжугэ Лян распавёў спадчынніку царства Шу аб сваім маёмасным становішчы, патлумачыў, што не пакіне членам сям'і і сваім спадчыннікам магчымасці пераследваць асабістыя выгоды. Але будзь Чжугэ Лян усяго толькі справядлівым і сумленным чыноўнікам, гэтага было б недастаткова, каб застацца ў памяці людзей. Каб зразумець сэнс слоў Чжугэ Ляна, трэба звязаць іх з яго знакамітым выказваннем: «Я буду аддаваць усю сваю сілу і энергію, пакуль не перастане біцца сэрца». У ім закранута сувязь паміж «сумленным і непадкупным урадам» і «старанным кіраваннем краінай». У гісторыі Кітая было шмат сумленных і старанных чыноўнікаў. Яны не толькі не бралі хабару, але і валодалі выбітнымі здольнасцямі. Калі феадальнае чынавенства было такім, то партыйныя кадры КПК павінны быць яшчэ больш патрабавальнымі да сябе, павінны імкнуцца да сумленнасці, справядлівасці, непадкупнасці, разам з гэтым выказваць жаданне старанна і рупліва працаваць.

Каб у Паднябеснай усталяваўся спакой, неабходна пачаць з удасканалення самога сябе

[Цытата 3] Дынастая Тан, У Дзін⁵⁹ «Чжэнь-гуань чжэнь я» («Асновы кіравання ў перыяд Чжэнь-гуань»), глава «Цзюнь Даа» («Шлях дастойнага мужа»).

⁵⁹ У Дзін (670–749), нарадзіўся ў горадзе Бяньчжоу павету Цзюнь-і (цяпер горад Кайфын правінцыі Хэнань). У перыядзе праўлення пад дэвізам Учжоу стаў працаваць у калегіі гістарыяграфіі, займаўся складаннем дынастычнай гісторыі краіны. Больш трыццаці год займаў пасаду чыноўніка ў калегіі гістарыяграфіі. Праславіўся дзякуючы свайму кароткаму і лаканічнаму апісанню падзей, прамалінейнасці, умению хутка пісаць. Яго называлі «Лян шы» («Добрасумленны гісторык»).

Кніга «Чжэнь гуань чжэнь я» («Асновы кіравання ў перыяд Чжэнь-гуань») была напісана прыдворным гістарыёграфам У Дзінам у перыяд дынастыі Тан. У эпоху дынастыі Сун кніга была апісана ў каталогу «Чжун сін шуму» («Бібліяграфія адроджаных кнігасховішчаў»). Пра яе гаварылася, што У Дзін не толькі апісаў словы і справы імператара Лі Шыміня ў творы «Тай-цзун шы лу» («Праўдзівыя запісы аб Тай-цзуне»), але і сабраў запісы дыялогаў у форме пытанне-адказ паміж імператарам Тай-цзунам і яго міністрамі. Усяго ў кнізе 10 раздзелаў, 40 глаў. У ёй сістэматызавана запісаны размовы імператара Тай-цзуна з Вэй Чжэнем, Фан Сюаньлінем, Ду Жухуэем і іншымі знакамітымі чыноўнікамі. У спрэчках міністраў, іх парадах, дыскусіях таксама былі зафіксаваныя некаторыя важныя палітычныя меры. У Дзін жыў пры кіраванні імператрыцы У Цзэцян, аднак эпоха Чжэн-гуань імператара Тай-цзуна яшчэ не паспела «сысці далёка», таму ў запісах гістарычных крыніц даволі многа месцаў, у якіх выказана пахвала імператару. Што тычыцца ідэалагічнага аспекту, то ў кнізе выказана наступная ідэя: «Манарх залежаць ад дзяржавы, дзяржава залежыць ад народа». Гэта падкрэслівала важнасць народа. У частцы «Лунь чжэн тхі» («Развагі пра формы праўлення») таксама ёсць выказванне: «Вада можа як несці лодку, так і перавярнуць яе». Акрамя апісання ў кнізе аграрнай палітыкі, дзе падкрэсліваецца неабходнасць даваць людзям права адпачынку і аднаўлення сродкаў да існавання, апісана народная палітыка дынастыі Чжэнь-гуань: «назначэнна любіць народ», праяўляць справядлівасць, ствараць гармонію. У тым ліку сказана пра палітыку ў галіне культуры, напрыклад, пра неабходнасць падбіраць годных і таленавітых людзей на службу чыноўнікамі, даць свабоду слова, паважаць канфуцыянства, шанаваць адукацыю і г.д.

[Арыгінальны тэкст] Той, хто з'яўляецца правіцелем, павінен у душы сваёй на першае месца паставіць народ. Калі ён робіць шкоду народу, каб забяспечыць самога сябе, то гэта нібы выразаць мяса са сцягна, каб насыціць живот. Жывот будзе поўны, але цела загіне. Каб у Паднябеснай быў спакой, неабходна пачаць з удасканалення самога сябе. Калі цела не будзе прамым, то цень будзе звільстым. Тады ў вярхах будзе спакой, а ў нізах — хаос.

[Тлумачэнне] Калі вы хочаце забяспечыць спакой Паднябеснай, спачатку неабходна ўдасканальваць саміх сябе.

Адно з асноўных, зыходных меркаванняў канфуцыянства — «унутраная мудрасць і знешняя велічнасць», што непасрэдна звязвае маральнасць і палітыку. Усё роўна, якую пасаду займае чыноўнік і якія ён мае магчымасці, уласны ўзровень маралі (гэта значыць узровень маральнага выхавання) — гэта першая перашкода, з якой трэба будзе сутыкнуцца. Калі не пераадолець гэтую перашкоду, то не можа быць і гаворкі пра «навядзенне парадку ў сям'і, кіраванні краінай, стварэнні спакою ў Паднябеснай». Калі гаварыць пра асобнага чалавека, то яму неабходна ўсвядоміць свае недахопы і накіраваць усе сілы на іх выкараненне. Да гэтага тысячагоддзямі нязменна імкнулася кітайская праслойка так званых «шы» (інтэлігенцыі). Калі казаць пра кіруючую партыю, то ёй варта надаваць больш увагі адукацыі сваіх кадраў, неабходна павышаць узровень іх маральнага выхавання і палітычную свядомасць, пры гэтым раз-пораз біць трывогу.

Пачатак раскошы — гэта паступовы рух да гібелі

[Цытата з] «Сінь Таншу» («Новая гісторыя дынастыі Тан»)⁶⁰.

[Арыгінальны тэкст] Паліроўка каштоўных камянёў прыносіць шкоду сялянам, тканіны з узорыстай вышыўкай шкодзяць рукадзельніцам. Пачатак раскошы — гэта паступовы рух да гібелі (парада імператару ад Чу Суйляна⁶¹).

⁶⁰ «Сінь Таншу» («Новая гісторыя дынастыі Тан») — гэта кніга гісторыі дынастыі Тан, калектыўна напісаная ў эпоху Паўночнай Сун. Яе аўтары Аюан Сю, Сун Цы, Фань Чжэнь, Люй Сяля і іншыя. Яна ўваходзіць у збор «Эршысы шы» («Дваццаць чатыры дынастычных гісторыі»). Усяго ў кнізе 125 скруткаў (мера вызначэння памеру твора ў старажытным Кітаі. — *Заўв. рэд.*), сярод якіх 10 скруткаў «бэньцзы» (асноўных запісаў), 15 скруткаў «чжы» (эпіграфі), 15 скруткаў «бяа» (табліц), 150 скруткаў «лечжуань» (біяграфіі). У эпоху Пяці дынастый ужо існавала «Тан шу» («Гісторыя Тан») (гэта значыць, «Цзю Таншу» («Старая гісторыя Тан»), але імператар Сун Жэнь-цзун лічыў, што «Тан шу» напісана бязладна, хаатычна, у ёй адсутнічае прыгажосць, а факты разрозненыя. А таму ў 1044 годзе (чацвёрты год праўлення пад дэвізам Цын Лі) выдаў указ аб яе рэдагаванні. Сун Жэньцзун праз 17 гадоў, у 1060 г. (пяты год праўлення пад дэвізам Цзя Ю), завяршыў яе. Дадзеная кніга ўпершыню ўключыла ў сябе запісы аб ахоўных войсках, арміі, выбарах, сістэмна апісала тэрытарыяльныя войскі і іншыя прынцыпы ваеннай арганізацыі, а таксама сістэму дзяржаўных экзаменаў кэцзюй. Кніга «Тан шу» стала наватарскім прарывам у жанры афіцыйнай дынастычнай гісторыі Кітая, прыкладам, якой прытрымліваліся кнігі Сун Шы («Гісторыя дынастыі Сун») і іншыя.

⁶¹ Чу Суйлян (596–659 гг.), другое імя Дэн Шань, палітык і каліграф эпохі дынастыі Тан. Чу Суйлян быў вельмі адукаваным і таленавітым, добра разбіраўся ў літаратуры і гісторыі. У апошнія гады дынастыі Суй атрымаў пасаду прыдворнага чыноўніка, а затым пры дынастыі Тан быў імператарскім дарадцам — «дафу», галоўным сакратаром дзяржаўнай канцылярыі і г.д. Чу Суйлян меў талент у каліграфіі, вучыўся спачатку ў паэта і каліграфа Ю Шыняна, затым браў прыклад з Вана Січжы. Разам з Аюан Сюнем, Ю Шынанем і Сюэ Цзы імянуюцца «чатыры вялікіх майстры пачатку дынастыі Тан».

[Тлумачэнне] Калі пачынаецца марнатраўства, то з гэтага ж часу паступова набліжаецца пагібель.

Тое, што ў чалавека ёсць некаторыя захапленні і прыхільнасць — гэта абсалютна нармальная з'ява. Але калі мы гаворым пра людзей, якія маюць уладу, то ім трэба быць асцярожнымі з гэтым. Менавіта па гэтай прычыне Чу Суйлян на аўдыенцыі адкрыта ўказваў правіцелю на яго памылку. Адпаліраваныя камяні, упрыгожаныя вышыўкай тканіны і іншыя падобныя цацанкі, несумненна, выклікаюць захапленне ў людзей. Але «вярхі падаюць прыклад, а нізы пераймаюць». Калі правіцель празмерна захапляецца такога роду цацанкамі, то «нізы» ўпадабляюцца яму. У выніку сяляне, рабочыя і камерсанта перастаюць шанаваць свой асноўны занятак, а захапляюцца такімі рэчамі. Гэта аказвае ўплыў на ўсю эканоміку краіны. Калі кіраўнік любіць раскошу, гэта прадвеснік заняпаду краіны. Што тычыцца партыйных кадраў, то калі ўжо яны выбралі службу на карысць народа, то павінны сумленна і справядліва служыць, адмежавацца ад раскошы і быць асцярожнымі са сваімі захапленнямі. Многія чыноўнікі таму пацярпелі крах, што мелі нейкія «запаветныя мары» і паддаліся распаду і карупцыі.

Раней за ўсіх сумаваць
з-за гора ў Паднябеснай
і пасля ўсіх радавацца
яе радасцям

[Цытата з] Дынастыя Сун, Фань Чжуньянь⁶² «Запіскі аб Юэян-скай вежы».

[Арыгінальны тэкст] Я спрабаваў шукаць карысныя думкі ў словах вялікіх продкаў, але, магчыма, яны адрозніваліся ад гэтых двух настрояў. Чаму?

Яны не радаваліся добрым заморскім рэчам або ўласным выгодам і не сумавалі, калі такія рэчы былі дрэннымі, а выгоды ператвараліся ў страты. Яны жылі ў высокай палацавай вежы, але турбаваліся аб сваім народзе; знаходзячыся ўдалечыні, сярод рэк і азёр, яны клапаціліся пра свайго правіцеля. Таму яны пакутавалі, калі павышалі іх пасаду, і не па-

⁶² Фань Чжуньянь (989–1052), другое імя Сі Вэнь, вядомы палітык і літаратар эпохі Паўночная Сун. Нашчадкі прызвалі яго Фань-вэньчжангун. Быў цэнзарам пры імператары Жэнь-цзуне. У 1038 годзе (пяты год праўлення пад дэвізам Цзын Ю) падчас мяцяжу Лі Юаньхаа ў царстве Заходняе Ся разам з Хань Цы выконваў абавязкі асоба ўпаўнаважаных па ваенных і грамадзянскіх справах у правінцыі Шаньсі, быў памежным ваяводам па прыцягненні да суду і пакарання мяцежнікаў. Ён выкарыстоўваў палітыку «апрацоўкі зямлі ваеннымі пасяленцамі», дапамог Ся Суну задушыць мяцеж. У 1043 г. (трэці год праўлення пад дэвізам Цын Лі) разам з Фу Бі, Хань Цы ўдзельнічаў у рэформах Цын Лі, вылучыў шмат рэформатарскіх ідэй. Напрыклад, зрабіць відавочнымі працэдурны звальнення адных чыноўнікаў і ўладкавання іншых, абмяжоўваць удалыя выпадковасці, дбайна праводзіць дзяржаўныя экзамены і г.д. Але рэформы працягваліся ўсяго адзін год. Пасля гэтага яго рэформы сустрэлі супраціў, Фань Чжуньяня разжалавалі ў правінцыйнага чыноўніка. Ён пераходзіў з аднаго месца ў другое: Дэнчжоу, Ханчжоу, Цінчжоу. Пазней вырашыў асесці ў Ханчжоу, стварыў там родавы маёнтак. У 1052 г. (чацвёрты год праўлення пад дэвізам Хуан Ю) памёр з-за хваробы ў Сюйчжоу. Пасмяротны тытул Вэнь Чжэн.

З'яўляецца аўтарам «Зборніка ўзораў напісання афіцыйных дакументаў».

кутавалі, калі яе паніжалі. У такім выпадку, калі ж яны былі шчаслівыя? Яны павінны сказаць: «Раней за ўсіх сумаваць з-за гора ў Паднябеснай і пасля ўсіх радавацца яе радасцям». Ах! Калі б не было такіх людзей, то з кім бы разам ішоў я адным шляхам?

[Тлумачэнне] Сумаваць да таго, як засумуюць усе жыхары Паднябеснай. Радавацца толькі пасля таго, як узрадуюцца ўсе жыхары Паднябеснай.

Знакамітае выслоўе Фань Чжуньяня ўвабрала ў сябе вялікую традыцыю літаратараў Кітая, а менавіта, палітычнае імкненне разглядаць росквіт і заняпад дзяржавы як сваю адказнасць. Гуманны чалавек звычайна перажывае за ўсіх жывых істот свету, таму часта бывае засмучаным. Пры гэтым не надае значэння сваім асабістым інтарэсам. Ён высакародны і бескарыслівы. Здольнасць перажываць за Паднябесную — важная якасць чалавека. Мэн-цзы казаў: «Калі ўладар падзяляе з народам яго радасці, то народ падзяляе радасці ўладара. Калі ўладар падзяляе з народам яго трывогі, то народ падзяляе трывогі ўладара». Па словах Лу Ю, «нягледзячы на нізкі пост, не маю права забываць пра трывогу за дзяржаву». Інтэлігенцыі традыцыйна ўласціва пачуццё трывогі за лёс краіны.

Таварыш Маа Цзэдун гаварыў: «Камуніст павінен быць сумленным, справядлівым, адданым, дзейным, павінен ставіць інтарэсы рэвалюцыі вышэй за ўсё». «Камуніст ніколі не павінен

ставіць на першае месца асабістыя інтарэсы, а павінен падпарадкоўваць свае інтарэсы нацыі і народу». Гэтыя словы непарыўна звязаны з клопамі гуманістаў аб Паднябеснай. Будыйская бодхісатва (істота, якая прыняла рашэнне стаць Будай для агульнай карысці. — Заўв. рэд.). Кшытыгарбха (адзін з найбольш шанаваных бадхістваў у махаяне. — Заўв. рэд.) даў абяцанне: «Клянуся не станавіцца Будай, пакуль у пекле не будзе пуста». Камуніст павінен працаваць на карысць народа і мець жаданне «быць першым у чужым горы і апошнім у чужой радасці».

Кіраўнікі новай эпохі таксама павінны пераняць мудрасць гэтай традыцыі, усім сэрцам імкнуцца да развіцця, забяспечваць народ дабрабыт, справядліва і сумленна займацца дзяржаўнай службай, не выкарыстоўваць вынікі, здабытыя ад развіцця, у сваіх інтарэсах.

Правіцелю нельга спараджаць
смуту і сваркі ў краіне, і пры гэтым
яму нельга баяцца смуты і сварак

[Цытата з] Дынастыя Сун, Су Шы «Даклад Інъ Ціньха з развагамі пра жыхароў племені заходнія цяны».

[Арыгінальны тэкст] Правіцелю нельга спараджаць смуту і сваркі ў краіне, і пры гэтым яму нельга баяцца смуты і сварак. Такі недахоп, як страх перад смутай, нічым не лепш, чым самому ствараць смуту. Калі чалавек не хворы, але п'е лекі, то ён можа памерці. Калі хворы чалавек не прымае лекі, ён можа памерці. Калі ўладар спараджае смуты і сваркі, то ён падобны да здоровага чалавека, які п'е лекі. Уладар, які баіцца смуты і сварак, падобны да хворага, які не прымае лекі.

[Тлумачэнне] У кіраванні дзяржавай не варта наўмысна шукаць непрыемнасці, аднак пры гэтым не варта быць нясмелым і палахлівым.

Кітай — міралюбівая краіна. У гісторыі Кітая былі розныя спробы ажыццяўлення знешняй палітыкі. Некаторыя дынастыі ў адносінах да агрэсараў выкарыстоўвалі тактыку «хоць і далёка, але трэба знішчыць». Некаторыя дынастыі, насупраць, вырашалі паступіцца інтарэсамі, каб пазбегнуць канфлікту, спадзяваліся атрымаць на нейкі час мір і спакой. Які падыход з'яўляецца правільным? Су Шы прывёў вельмі добры прыклад: калі наўмысна шукаць непрыемнасці, то гэта тое ж, што піць лекі пры адсутнасці хваробы. Аднак адсутнасць адвагі і страх перад дзеяннем раўнасільны таму, каб хварэць і пры гэтым не прымаць лекі. Становіцца зразумелым, што абодва падыходы на самай справе адно і тое ж, абодва ніяк не могуць выкарыстоўвацца. Кітай павінен трымацца з годнасцю, гарача любіць свет, але пры гэтым не баяцца разладу з іншымі.

Калі жыць у спакоі,
але загадзя думаць аб небяспецы,
то небяспека так і не ўзнікне.
Калі займацца кіраваннем,
але загадзя трывожыцца,
што ўзнікне бунт,
то бунт так і не здарыцца

[Цытата з] Дынастыя Сун, Сун Цы⁶³.

[Арыгінальны тэкст] Калі жыць у спакоі, але загадзя думаць аб небяспецы, то небяспека так і не ўзнікне. Калі займацца кіраваннем, але загадзя трывожыцца, што здарыцца бунт, то бунт так і не здарыцца.

⁶³ Сун Цы (998–1061), другое імя Цзы Цзын, вучоны-літаратар дынастыі Паўночная Сун, чыноўнік і член акадэміі Хань-лінь, прыдворны гістарыёграф. Разам з Уян Сю і іншымі суаўтарамі напісаў «Сінь Таншу» («Новая гісторыя дынастыі Тан»). Пасля напісання кнігі стаў міністрам грамадскіх работ і членам акадэміі Хань-лінь. Пасмяротнае імя — Цзінь Вэнь. Сун Цы і яго брат Сун Сян былі вядомы як літаратары. Іх абодвух называлі «ар Сун» («два Сун»). Ён добра вядомы сучасным людзям, таму што ў яго ёсць знакамітае выслоўе з твора «Махровая гардэнія»: «Буйна зацвілі галіны абрыкосаў, асляпляльна чырвоныя, паўсюль адчуваецца ажыўленне вясны». З-за гэтага выслоўя Сун Цы празвалі «Хунсін Шаншу» («Чыноўнік чырвоных абрыкосаў»).

[Тлумачэнне] Калі думаць аб магчымым мяцяжы і беспарадках падчас спакойнага праўлення, то можна не давесці справы да мяцяжу.

Заўсёды быць гатовым да горшага — такая думка існуе са старажытных часоў і мае глыбокі сэнс. Пастулат «жыць у спакоі, але думаць аб небяспецы», з аднаго боку, увасабляе ідэю папярэджання, з другога, — наступства. Такая думка заслугоўвае ўважлівага вывучэння з боку кадраў вышэйшага кіраўніцтва. Напрыклад, калі эканоміка расце высокімі тэмпамі, неабходна загадзя спланаваць сітуацыю эканамічнага спаду і план вырашэння праблемы росту, прыдумаць, як вырашыць праблему занятасці і ліквідаваць магчымую нестабільнасць. У выказваннях папярэдніх лідараў Камуністычнай партыі Кітая заўсёды надавалася шмат увагі пытанню нацыянальнай стабільнасці. Напрыклад, вартыя помніць словы Дэна Сяпіна пра тое, што «стабілізацыя мае вырашальнае значэнне». Але для дасягнення стабільнасці мы павінны не толькі падтрымліваць ужо дасягнуты поспех, але заўсёды сцерагчыся магчымых небяспек.

Чыстыя намеры з'яўляюцца
асновай кіравання дзяржавай.
Ісці правільным шляхам —
гэта мэта працы над сабой.
Добры ствол дрэва ў выніку стане
бэлякай, а добрая сталь
не будзе выкарыстоўвацца для гаплікаў.
Калі жытніца поўная, то мышы
і вераб'і будуць радавацца.
Калі на палях скончыцца трава,
то зайцы і лісы будуць турбавацца.
У гістарычных кнігах ёсць наказ:
не пакідайце ў спадчыну тое,
за што будзе сорамна нашчадкам

[Цытата 3] Дынастыя Сун, Баа Чжэн⁶⁴ «Шу дуань чжоу цзюнь чжай бі».

⁶⁴Баа Чжэн (999–1062), другое імя Сі Жэнь, пасмяротны тытул Сяа Сун. Нарадзіўся ў павеце Хэфэй вобласці Лучжоу (зараз гэтыя месцы належаць павяту Фэйдун правінцыі Аньхой). Паслядоўна займаў пасады начальніка павета і кіраўніка вобласці ў Цяньчане, Дуаньчжоу, Інчжоу, Янчжоу, Лучжоу, Чычжоу, Кайфыне і іншых месцах. Адпраўляўся з місіямі да народнасці кіданяў, а таксама служыў у міністэрстве пакаранняў, ваенным міністэрстве. Працаваў памочнікам начальніка фінансавага кіравання, адказваў за ваенныя справы, быў упаўнаважаным чыноўнікам трох устаноў — міністэрства пакаранняў, рэвізійнай палаты, цэнзурнага ведамства. Пазней ён стаў памочнікам кіраўніка Вярхоўнага тайнага савета, потым — першым міністрам пры імператары. У 1056 г. (трэці год кіравання пад дэвізам Чжы Хэ) стаў чыноўнікам «чжы сюэ шы» (чыноўнік па грашовых і натуральных падатках. — *Заўв. ред.*) ў Палаце драконавых пісьмёнаў у горадзе Кайфын — сталіцы дынастыі Сун. Баа Чжэн не страшыўся ўплывовай арыстакратыі, быў сумленным, не дабіваўся выгоды, не браў хабару. У той час яго хвалілі і казалі: «Змовы і хабараў не будзе, бо ёсць непахісны Баа». Пасля смерці яму прысвоілі тытул саноўніка рытуалаў

[Арыгінальны тэкст] Чыстыя намеры з’яўляюцца асновай кіравання дзяржавай. Ісці правільным шляхам — гэта мэта працы над сабой. Добры ствол дрэва ў выніку зробіцца бэлькай, а добрая сталь не будзе выкарыстоўвацца для гаплікаў. Калі жытніца поўная, то мышы і вераб’і будуць радавацца. Калі на палях скончыцца трава, то зайцы і лісы будуць непакідацца. У гістарычных кнігах ёсць наказ: не пакідайце ў спадчыну тое, за што будзе сорамна нашчадкам.

[Тлумачэнне] Правільнае мысленне з’яўляецца асновай праўлення, а сумленнасць і шчырасць — гэта прынцып, неабходны для самаўдасканалення. Добрыя дрэвы з часам стануць матэрыялам для бэлек, а чыстая сталь не будзе выкарыстоўвацца для вырабу такіх простых рэчаў, як гаплікі. Калі жытніца будзе поўная, то пацукі, вераб’і і лісы, якія крадуць ежу, будуць шчаслівыя. Калі няма ніякіх выгод, то карыслівыя і сквапныя чыноўнікі будуць сумаваць. Гісторыя дае шмат такіх урокаў. Не рабіце рэчы, за якія будучым пакаленням будзе сорамна.

«шаншу» і пасмяротнае імя Сяа Су. Дзякуючы службе ў Палаце драконавых пісьмёнаў і Палаце нябесных дакументаў яму далі прыгожую мянушку Баа Лунту (Баа з павільёна Драконовай пячаткі) і Баа Дай-чжы (Прыдворны дарадца Баа). Тым не менш, у народзе яго часцей называлі проста Баа-гун («князь Баа або ўладыка Баа»).

Да нашых дзён дайшоў толькі адзін верш сумленнага чыноўніка па імені Баа Чжэн, які можна разглядаць як выражэнне яго ідэй аб сумленным і справядлівым служэнні дзяржаве. Людзі ўхвалялі суддзю Баагуна як Бога. Пры гэтым людзі не могуць не заўважаць, што ён справядліва і сумленна выконваў законы, таму што ў сэрцы яго не было спакус, ён меў «чыстыя намеры», «ішоў правільным шляхам», таму мог дзейнічаць без аглядакі, без страху. У гісторыі Кітая ёсць шмат вядомых сумленных чыноўнікаў, якія заваявалі любоў народа і па-ранейшаму займаюць важнае месца ў сэрцах людзей. Такія чыноўнікі выступалі за выкананне законаў, сцераглі прэстыж краіны. Цяжка спадзявацца, што чыноўнік будзе падтрымліваць справядлівасць і сумленнасць, як патрабуе закон, калі ён усюды спрабуе пажывіцца.

Дынастыя Юань, імя невядома.
«Вывучэнне канфуцыянства пад хвой»

Талент — аснова дабрачыннасці. Добрачыннасць — палкаводзец таленту

[Цытата з] Дынастыя Сун, Сыма Гуан⁶⁵ «Цзы чжы тун цзянь», («Усеагульнае зярцала, дапамога кіраванню»), глава «Чжоу-цзы» («Запісы пра Чжоу»).

⁶⁵Сыма Гуан (1019–1086), другое імя Цзюнь Шы, мянушка Ю Са (нязграбны старац). Родам з вобласці Шань, павета Ся (цяпер павет Ся правінцыі Шаньсі). Нашчадкі празвалі яго «спадар з сяла Сушуй». Быў дзяржаўным дзеячам, гісторыкам, літаратарам эпохі Паўночная Сун. Служыў чыноўнікам пры чатырох імператарах, пасля смерці яму даравалі тытул «тайшу» (настаўнік імператара) і Вэньга-гун, пасмяротнае імя — Вэнь Чжэн. Нашчадкі завуць яго «Сыма Вэнь-гун». Ауюн Сюй назваў яго «дабрадзейным і шчырым, сумленным і высокаадукаваным». У маладосці дружыў з Ван Аньшы. Калі Сыма Гуан быў старэйшым цензарам, то рэкамендаваў імператару Сун Шэнь-цзуну кандыдатуру Ван Аньшы, які пасля быў прызначаны на пасаду дарадца па палітычных пытаннях і пачаў праводзіць рэформы. Яны разыходзіліся ў поглядах з Ван Аньшы, Сыма Гуану не спадабаліся яго рэформы і па сваёй ініцыятыве ён падаў прашэнне аб звальненні, асеў у Лаяне і пражыў там 15 гадоў. Не займаўся палітычнымі справамі і пісаў кнігу «Усеагульнае зярцала, дапамога кіраванню» («Цзы чжы тун цзянь»). Пасля ўступлення на пасаду імператара Чжэ-цзуна Сыма Гуан зноў быў запрошаны на службу. Пасля вяртання да палаца за некалькі месяцаў ён адмяніў усе новаўвядзенні, але праз восем месяцаў памёр ад хваробы. Яго пасмяротныя выданні: «Сыма Ваньчжэн-гун цзы» («Зборнік спадара Сыма Ваньчжэна»), «Цзы гу лу» («Запісы аб вывучэнні старажытнасці») і г.д. «Усеагульнае зярцала, дапамога кіраванню» («Цзы чжы тун цзянь»), скарачана называецца «Тун цзянь», уяўляе сабой першую агульную гістарычную працу Кітая летапіснага жанру. Працэс напісання кнігі заняў 19 гадоў, яна складаецца з 294-х частак і дзеліцца па дынастыях на 16 летапісаў. Падзеі апісаны з 403 г., калі тры сям'і падзялілі царства Цзынь» (23-ы год праўлення кіраўніка дынастыі Чжоу Вэйле-вана) і да 959 г. эпохі Пяці дынастый (шосты год праўлення пад дэвізам Сянь Дэ імператара дынастыі Позняя Чжоу). Акрамя афіцыйнай дынастычнай гісторыі пры напісанні кнігі былі выкарыстаны больш за 322 сямейных хронік. Адных толькі рукапісаў было «два пакоі да столі» ў Лаяне. У бібліяграфічных арты-

[Арыгінальны тэкст] Калі чалавек разумны, праніклівы, непахісны ў намерах, то ён завецца таленавітым. Калі ён праўдзiвы, справядлівы, цярплівы, то завецца дабрадзейнымі. Талент — аснова дабрачыннасці. Добрачыннасць — палкаводзец таленту.

[Тлумачэнне] Таленавітым можна назваць толькі таго, хто мае розум, праніклінасць, цвёрдасць, настойлівасць. Добрадзейным можна назваць толькі таго, хто мае дар шчырасці, чыстасардэчнасці, паблаглінасці. Талент — аснова дабрачыннасці. А дабрачыннасць — камандзір таленту.

кулах агульнага паказальніка» «Энцыклапедыі чатырох кнігасховішчаў» сказана аб гэтай кнізе: «Дадзены твор ахоплівае велізарную колькасць падзей. Напісана шмат, і ўсё вельмі дакладна. Такіх кніг не бывала раней. Усе назвы і з'явы падрабязна растлумачаны. Нават малаадукаваны чалавек зможа ўсё зразумець». Цытата дазваляе меркаваць, што кніга была вельмі аб'ёмнай. Адрасу становяцца зразумелымі словы Сыма Гуана імператару: «Усе сілы аддаў на гэтую кнігу!» Сыма Гуана і Сыма Цяня называюць «два вялікіх Сымы». Значэнне працы «Усеагульнае зярцала, дапамога кіраванню» («Цзы чжы тун цзянь») ацаніў імператар Шэнь-цзун: «Калі асноўвацца на мінулых справах, гэта дапаможа ў кіраванні краінай». Таму хоць кніга з'яўляецца працай па зводнай гісторыі, шмат увагі ў ёй надаецца менавіта палітычнай гісторыі. Маа Цзэдун сямнаццаць разоў пакідаў каментары да гэтай кнігі і казаў: «Кожны раз атрымліваю ад яе шмат карысці». Ён назваў гэтую кнігу разам з «Шы цзы» («Гістарычныя запіскі») «двума вялікімі кнігамі Кітая». Гісторык Ху Саньсін, які жыў у эпоху Юаньскай (мангольскай) дынастыі, зрабіў да кнігі каментар па чытанні. Гэты каментар застаецца папулярным да цяперашняга часу.

«Спалучае ў сабе высокую мараль і талент» — такія словы заўсёды былі вельмі высокай ацэнкай у адносінах да чалавека. Гэтай фразай Сыма Гуан апісаў сваё ўяўленне пра сувязь паміж дабрадзейнасцю і талентам, пры гэтым выкарыстаў гістарычны пункт гледжання. На яго думку, маральнасць — гэта палкаводзец таленту. Толькі пры наяўнасці высокіх маральных якасцяў можна развіць свой талент. Яго гістарычная праца «Усеагульнае зярцала, дапамога кіраванню» апісвае гісторыю, пачынаючы з падзеі «Тры сям'і падзялілі царства Цзынь». Такі выбар не выпадковы і, па сутнасці, адлюстроўвае падыход, ахарактарызаваны прыведзеным вышэй выказваннем Сыма Гуана. У часы Чуньцю і Войнаў паміж царствамі вельмі часта адбываліся выпадкі царазбойства, забойства бацькі, несправядлівых войнаў, з'явілася нямала «таленавітых» людзей. Але Сыма Гуан лічыў, што ў такіх людзей зусім не было правільных маральных устаноў, яны разбурылі ўсе маральныя прынцыпы. Падыход Сыма Гуана супадаў з канфуцыян-

скім ідэалам кіравання дзяржавай і ўстаноўкай «аб перавыхаванні грамадства, змене яго нораваў і звычаяў».

Сказанае вышэй да гэтага часу захоўвае актуальнасць. Мы можам бачыць, як апошнім часам некаторыя чыноўнікі старанна працавалі і пацвярджалі сваю рэпутацыю здольнага чыноўніка. Аднак атрымаўшы вышэйшую пасаду, яны парушалі законы і дысцыпліну, нанесеная імі шкода была значна большай, чым унёсак у справу. Нанесеная шкода бывае эканамічнай, аднак часцей за ўсё — гэта палітычная шкода, бо гэта ўдар па рэпутацыі партыі і ўрада. Таму сёння зноў становіцца актуальным прынцып «маральнасць вышэй за ўсё»; такі прынцып мае вырашальнае значэнне. Падобны заклік не з'яўляецца аднабаковым, зусім не азначае імкненне да пакоры і беспрынцыповасці. Наадварот, гэта заклік зрабіць дабрачыннасць важнейшай якасцю асобы, заклік аб'яднаць талент і мараль.

Рэч спачатку павінна згніць сама,
толькі затым у ёй з'явяцца чарвякі

[Цытата з] Дынастыя Сун, Су Шы «Фань Цзэн лунь» («Развагі аб Фань Цзэне»)⁶⁶.

⁶⁶Фань Цзэн (277–204 гг. да н.э.), жыў у Чаа ў канцы дынастыі Цынь. («Хань шу», глава «Геаграфічныя запісы»). Жыў у павеце Чаа акругі Луцзян. У «Запісках пра Хань» аўтара Сюнь Юэ сказана, што «Фань Цзэн быў з халма Фулін»). Фань Цзэн быў галоўным дарадцам генерала Сян Юя, які называў яго «мой другі бацька». Самая вядомая гісторыя пра Фань Цзэна — гэта «Хунмэнскі бал». Фань Цзэн разам з Сян Юем з боем уварваўся ў Гуаньчжун, пасля чаго прапанаваў Сян Юю як мага раней знішчыць сілы Лю Бана, бо пражыты і юрлівы Лю Бан пасля ўварвання ў Кітай дамовіўся са старымі аб увядзенні «трох законаў», пры гэтым нічога не ўзяў сабе. Значыць, «не імкнецца да малой нажывы». Фань Цзэн задумаў «Хунмэнскі бал» і дамовіўся разам з Сян Юем забіць Лю Бана. Падчас банкета Фань Цзэн шмат разоў падаваў знакі Сян Юю, аднак Сян Юй ўсё ніяк не мог адважыцца і зрабіць тое, што яны задумалі. Сян Юй думаў, што потым скарыстаецца іншым выпадкам і заб'е Лю Бана таемна, але яму перашкодзілі Сян Бо і Фань Куай. У выніку Фань Цзэн вымавіў знакамітую фразу: «Ён малы, ну як з ім чыніць вялікія справы?!» Потым Лю Бан быў зачынены ў Сіньяне, аднак з дапамогай Чэнь Піна змог сапсаваць адносіны Фань Цзэна і Сян Юя. Фань Цзэн засумняваўся ў Сян Юі, падаў прашэнне аб звальненні, на шляху дадому захварэў і памёр. Сян Юй неўзабаве пасля гэтага пацярпеў паразу і таксама загінуў. «Фань Цзэн лунь» («Развагі аб Фань Цзэне») — гэта развагі Су Шы пра гісторыі аб Фань Цзэне. У сваім творы Су Шы разважаў, ці варта было Фань Цзэну пакідаць Сян Юя, а таксама аб тым, калі пакінуць Сян Юя было самым разумным рашэннем. Су Шы выкарыстаў фразу «рэч спачатку павінна згніць сама, толькі затым у ёй з'явяцца чарвякі», каб патлумачыць, чаму дзеянні Чэнь Піна аказаліся паспяховымі. Чалавек павінен спачатку адчуць сумненне, толькі пасля гэтага зможа паверыць паклёпу. Калі паміж кіраўніком і падначаленымі ўжо маюцца разлад і нязгода, тады яны павераць і паклёпу.

[Арыгінальны тэкст] Рэч спачатку павінна згніць сама, толькі затым у ёй з'явіцца чарвякі. Чалавек павінен спачатку адчуць сумненне, толькі пасля гэтага зможа паверыць паклёпу.

[Тлумачэнне] Нейкая рэч павінна спачатку згніць сама, толькі пасля гэтага ў ёй змогуць з'явіцца чарвякі.

«Рэч спачатку павінна згніць сама, толькі затым у ёй з'явіцца чарвякі». У гэтых словах закладзены той жа сэнс, што і ў прымаўцы «муха не кусае яйка без расколін». Чыноўнік, які паддаўся карупцыі, несумненна, спачатку пачне праяўляць адхіленні ў думках, у стылі сваёй працы. Калі чалавек захоча атрымаць лёгкія грошы, то ніяк не атрымаеца пазбегнуць спакусы браць хабар. Калі да пытання адносіх паміж мужчынам і жанчынай узнікае нездаровая цікавасць, то немагчыма будзе выстаяць перад «прыгажуняй». Калі з'явіцца адхіленне ў разуменні ўлады, то не выключана злоўжыванне службовымі паўнамоцтвамі або выкарыстанне ўлады ў карыслівых мэтах. У апошнія гады ёсць вельмі шмат падобных прыкладаў сярод чыноўнікаў. Вырашэнне пытання папярэджання карупцыі становіцца надзённым. Якія меры перасцярогі прымаць, як стварыць атмасферу, што не дазволіць думаць пра хабар, не дасць смеласці і магчымасці браць хабар — вось першашараговыя пытанні, што патрабуюць вырашэння.

Сумленнасць, абачлівасць і стараннасць

[Цытата з] Дынастыя Сун, Лю Бэньчжун⁶⁷ «Гуань чжэнь» («Правілы паводзін чыноўніка»).

[Арыгінальны тэкст] Ёсць толькі тры рэчы ў законе пра тое, якім трэба быць чыноўніку — сумленнасць, абачлівасць, стараннасць. Той, хто ведае пра тры гэтыя рэчы, зможа захаваць жалаванне і становішча, засцерагчыся ад ганьбы. Ад вярхоў зможа атрымаць веды, ад нізоў — падтрымку.

⁶⁷ Лю Бэньчжун (1084–1145), другое імя Цзю Жэнь, мянушка «спадар Дунлай». Ён быў вядомым паэтам і пісьменнікам, нэаканфуцыянкам на стыку дынастыі Паўднёвая і Паўночная Сун. Сярод яго знакамітых твораў ёсць «Чуньцю цзіцзэ» («Зборнік тлумачэнняў да летапісу Чуньцю»), «Цзывэй Шыхуа» («Паэма Цыхуа»), «Зборнік вершаў спадара Дуньлая» і інш. Лю Бэньчжун напісаў шмат вершаў, у складзе анталогіі «Вершы ўсёй дынастыі Сун» яго вершы займаюць 24 раздзелы, а 27 вершаў уключаны ў «Зборнік Сунскай цы». У кнізе «Правілы паводзін чыноўніка» («Гуань чжэнь») сабраны словы перасцярогі ўсім старажытным чыноўнікам, распавядаецца пра тое, якім варта быць. Спакон веку ў Кітаі існавалі кнігі аб «Правілах паводзін чыноўніка», але найбольшую вядомасць атрымала кніга Лю Бэньчжуна. Многія навукоўцы пакінулі нямала каментараў аб ёй і далі шмат ацэнак. Лічыцца, што дадзеная кніга знаходзіцца ў цеснай сувязі з нэаканфуцыянскай ідэалогіяй.

[Тлумачэнне] Сумленнасць, абачлівасць, стараннасць — асноўныя якасці чыноўніка.

Лю Бэньчжун у творы «Правілы паводзін чыноўніка» («Гуань чжэнь») сфармуляваў тры патрабаванні, якія былі ўспрыняты многімі пакаленнямі чыноўнікаў як непахіснае правіла. У бібліяграфічных артыкулах «Чатырох кнігасховішчаў» («Сы ку») сказана: «У прадмове кнігі павінны быць названы тры словы — сумленнасць, абачлівасць, стараннасць. Гэта закон для чыноўніка. Гэтыя словы не павінны змяняцца на працягу тысячы гадоў». Лян Цічаа таксама казаў: «Тры словы з сучасных «Правіл паводзін чыноўніка» прыводзяць усіх у захапленне — сумленнасць, абачлівасць, стараннасць». Паўсюдна лічыцца, што калі чыноўнік здолеў авалодаць трыма гэтымі якасцямі, то ён зможа належным чынам паводзіць сябе. Акрамя таго, каб «старанна кіраваць краінай» і «заставацца сумленным і непадкупным», таксама неабходна абачліва весці справы. Аднак многім чыноўнікам вельмі складана сябе стрымліваць, калі наперадзе замаячыла багацце. Яны не імкнуцца быць строгімі (патрабавальнымі) да сябе, калі побач нікого няма. Яны спадзяюцца дасягнуць поспеху, але атрымліваюць вынік, варты шкадавання.

Адно сэрца можа прывесці
краіну да росквіту, а другое сэрца
можа прывесці краіну да гібелі.
Гэта вызначаецца суадносінамі
паміж грамадскімі і асабістымі
памкненнямі чалавека

[Цытата з] Чжу Сі, Каментары да твора «Гутаркі і меркаванні», світак сёмы «Цзы-лу», раздзел трынаццаць.

[Арыгінальны тэкст] Чэн-цзы сказаў: «Усе людзі любяць сваіх сваякоў, і толькі потым любяць іншых. Чжун Гун сказаў: «Адкуль ты ведаеш, хто таленавіты чалавек, каб яго рэкамендаваць?» Канфуцый сказаў: «Рэкамендуй тых, каго ведаеш. А тых, каго не ведаеш, пакінь іншым». Адразу відаць розніцу ў вялікіх і малых памкненнях Канфуцыя і Чжун Гуна. Можна вывесці ісціну: адно сэрца можа прывесці краіну да росквіту, а другое сэрца можа прывесці краіну да гібелі. Гэта вызначаецца суадносінамі паміж грамадскімі і асабістымі памкненнямі чалавека.

[Тлумачэнне] Адно сэрца можа прывесці краіну да гібелі, іншае сэрца можа зрабіць краіну квітнеючай. Гэтыя два сэрца — гэта толькі розніца паміж грамадскімі і асабістымі інтарэсамі ў душы чалавека.

Камуністычная партыя Кітая даўно ставіць на першае месца «адданаць грамадскім інтарэсам». У статутце партыі запісаны словы: «Партыя створана для таго, каб служыць народу». Гэтыя ўстаноўкі ўплываюць на ступень даверу з боку грамадства да кіруючай партыі, на доўгачасовы парадак і доўгатэрміновую стабільнасць у краіне. Што ж маецца на ўвазе пад «адданацю грамадскім інтарэсам»? Гэта зусім не заклік адхіліцца ад прыроджаных якасцяў чалавека і прымусіць чыноўнікаў цалкам забыцца пра сябе. Наадварот, гэта заклік ставіць інтарэсы грамадства і дабрабыт народа на першае месца. Прадстаўнік улады не павінен думаць пра свае інтарэсы альбо інтарэсы малой групы людзей. Ён павінен клапаціцца пра дабрабыт усяго народа. Выказванне «адно сэрца можа прывесці краіну да гібелі» гаворыць менавіта пра шкоду эгаізма. Таму мяжа паміж асабістымі і грамадскімі інтарэсамі напрамую звязана з росквітам або заняпадам краіны.

Колькасныя змены рана ці позна пераходзяць у якасныя. Палітычны рэжым можа быць адкінуты народам.

Я толькі жадаю,
каб народ не ведаў голаду і холаду.
Не баюся цяжкой працы,
дзея гэтага пакіну горныя лясы

[Цытата з] Дынастыя Сун, Юй Цянь⁶⁸, «Юй мэйтань» («Вечны вугаль»).

[Арыгінальны тэкст] З пласта зямлі, спароджанага перша-родным хаосам, здабываецца чорны вугаль, які тоіць у сабе цяпло. Бушуючае полымя плавільнай печы асвятляе начное неба. Якасць трыножкі і посуду залежыць ад сілы вытворчасці. Жалезная руда пасля смерці не губляе свайго прызначэння. Запалены агонь ліхтара падобны парыву цёплага вясновага ветру. Сэрца поўнае глыбокіх пачуццяў. Я толькі жадаю, каб народ не ведаў голаду і холаду. Не баюся цяжкай працы, дзея гэтага пакіну горныя лясы.

[Тлумачэнне] Хацелася б толькі, каб народ Паднябеснай жыў у сытасці і цяпле. Каб служыць свайму народу, я гатовы сысці з гор і не баюся цяжкай працы.

⁶⁸ Юй Цянь (1398–1457), другое імя Цін І, мянушка Цзэ Ань, родам з Цяньтан (сучасны г. Ханчжоу правінцыі Чжэцзян), міністр дынастыі Мін. Імператар Мін Ян-цзун падчас Тумускай катастрофы быў захоплены ў палон айратамі, а Юй Цянь узначаліў знакамітую «абарончую вайну Пекіна». Юй Цянь быў старанным і сумленным чыноўнікам, непакоіўся за краіну, пры гэтым зусім забываўся пра самога сябе. Ён не гаварыў пра поспехі, жыў вельмі сціпла, яго дом дазваляў толькі схаватца ад дажджу і ветру.

«Для народных інтарэсаў няма дробязяў». Розныя «маленькія справы» народа — гэта «клеткі», з якіх будзеца дзяржава і фармуюцца «вялікія справы». Калі маленькія «клеткі» здаровыя, то вялікі «арганізм» будзе поўны сіл і энергіі. Для народа кожная дробязь на самай справе ўяўляе сабой вялікую і важную справу. А ў некаторых выпадках такія дробязі могуць быць вельмі тэрміновай справай або цяжкай задачай. Калі такія «дробязі» не могуць быць своєчасова вырашаны, то гэта адаб'еца на думках і настроях народа, паўплывае на ход яго жыцця. Са старажытнасці і да нашых часоў было шмат добрых чыноўнікаў, якія ўспрымалі пакуты народа як уласныя. Сведчаннем гэтаму словы Фань Чжуньня: «Раней за ўсіх гаравы гораў Паднябеснай і пасля ўсіх атрымліваць асалоду ад яе радасцяў». Тыя ж думкі ў словах Чжэн Баньця: «У такіх нязначных начальнікаў паведа, як мы, кожная маленькая праблема людзей адбіваецца на настроі». Пра гэта ж гаварыў Ду Фу: «О, калі б такі пабудавы дом з дахам велічэзным, каб мільёны пакояў былі ў ім для беднякоў, пакрыўджаных лёсам». Такія ж думкі меў Юй Цянь: «Я толькі жадаю, каб народ не ведаў голаду і холаду. Не баюся цяжкой працы, дзеля гэтага пакіну горныя лясы». Усіх іх яднае перакананне, што чыноўнікам можа быць толькі той, у чым сэрцы ёсць народ.

Сучасныя партыйныя кадры — гэта слугі народа, а межы іх мыслення павінны быць значна шырэйшымі за думкі службылага саслоўя і саноўнікаў феадальнай эпохі. Таму партыйныя кадры павінны несці ў сваіх сэрцах клопат пра народ, павінны перажываць за народ, яго спакой і небяспеку, сытасць і цяпло. Яны павінны хапацца за выкананне любой дробнай працы, якая закранае інтарэсы народа, і памятаць, што «вялікія справы пачынаюцца з малога». Руплівая праца над кожнай справай дазволіць заваяваць людскія сэрцы.

Справядлівасць спараджае яснасць, сумленнасць спараджае аўтарытэт

[Цытата з] Дынастыя Мін, Го Юньлі⁶⁹ «Гуанэ Чжэнь» («Правілы чыноўніка»).

[Арыгінальны тэкст] Чыноўнікі баяцца мяне не з-за маёй строгасці, а з-за маёй непадкупнасці. Народ падпарадкоўваецца мне не з-за маёй магутнасці, а з-за маёй справядлівасці. Калі быць справядлівым і бескарыслівым, то чыноўнікі не асмеляцца гультайнічаць. Калі быць сумленным, то народ не адважыцца падмануць цябе. Справядлівасць спараджае яснасць, сумленнасць спараджае аўтарытэт.

⁶⁹Го Юньлі, другое імя Цзэ Чжы, жыў у эпоху дынастыі Мін, родам з павета Цюйфу ў Шаньдуне. Атрымаў навуковую ступень цзюйжэнь (вылучаны. — *Заўв. рэд.*), у 1521 г. (16-ы год праўлення пад дэвізам Чжэн Дэ) заняў пасаду начальніка павета Уцзы. З'яўляўся 16-м начальнікам павета, пра якога напісана ў «Апісанні павета Уцзы» («Уцзы-сянь чжы»). Затым быў павышаны да памочніка кіраўніка вобласці. Го Юньлі шмат увагі надаваў пытанню сумленнасці і непадкупнасці чыноўнікаў, неабходнасці іх самаразвіцця. У кастрычніку 1524 г. (трэці год праўлення пад дэвізам Цзяцзын («Цудоўнае супакаенне»)) напісаў кнігу «Любімыя выслоўі чыноўніка», якая была выгравіравана на камені і перададзена наступным пакаленням. Нашчадкі прызвалі яе «Каменная пліта з правіламі чыноўнікаў», яна перадавалася з пакалення ў пакаленне. Цяпер у павеце Уцзы створан культурны цэнтр Го Юньлі з выставай пра сумленных і непадкупных чыноўнікаў.

[Тлумачэнне] Калі займацца справамі справядліва і сумленна, то можна выразна зразумець розніцу паміж праўдай і хлуснёй. Неабходна быць справядлівым у сваёй працы. Калі заставацца бескарыслівым і чыстым чалавекам, то можна сфармаваць аўтарытэт і прымусіць людскія сэрцы падпарадкавацца.

«Справядлівасць спараджае яснасць, сумленнасць спараджае аўтарытэт». Гэта фраза выразана на «Каменнай пліце з правіламі чыноўнікаў» і мае глыбокія карані свайго паходжання. Па адной версіі, яе напісаў у сваёй кнізе начальнік павета Уцзы па імені Го Юньлі, па іншай версіі, яна належыць Нянь Фу, імператарскаму эмісару-інспектару Шаньдуні эпохі дынастыі Мін. Доўгі час гэтыя словы заставаліся папулярным выслоўем чыноўнікаў дынастыі Мін. З 1990-х гадоў гэтая фраза пачала цытавацца некалькімі пакаленнямі кіруючых асоб дзяржавы, што выразна дэманструе прызнанне важнасці гэтых слоў. Справядлівасць і бескарыслінасць — падмурак для грамадскага даверу да ўраду. Урад, які кіруе на аснове законаў, застаецца сумленным і эфектыўным, абавязкова атрымае падтрымку народа.

Па важных справах
і няпростых задачах можна ўбачыць,
ці мае чалавек пачуццё адказнасці.
Па ўдалых і няўдалых выпадках можна
ўбачыць думкі і вытрымку чалавека

[Цытата з] Дынастыя Мін, Чэнь Дзіжу⁷⁰ «Сячхуан ю цзы»
(«Запіскі ля ціхага акна»), «Сін цзюань» («Глава аб абуджэнні»).

⁷⁰Чэнь Дзіжу (1558–1639), другое імя Чжун Чунь, псеўданімы Мэй-гун, Мі-гун. Родам з Хуацын (цяпер г. Шанхай). Письменник, каліграф эпохі дынастыя Мін. Адчуваў агіду да чынавенства, улады, інтрыг і канфліктаў, таму абраў адасобленае жыццё. У летапісе «Гісторыя Мін» Чэнь Дзіжу ўключаны ў частку «Інь і» («Тыя, хто вядуць адасобленае жыццё»), пра яго сказана: «Працягнуў традыцыю канфуцыянства і глыбока спазнаў яго. Ва ўзросце 29 гадоў абраў канфуцыянства і спаліў сваё параднае адзенне чыноўніка, жыў пустэльнікам у гарах Куньшань. Збудаваў храм, дзе праводзіў цырымоніі. Жылё пустэльніка было простым, там ён паліў духмяныя травы і займаўся медытацыяй, у думках спасцігаў ісціну». Імператар некалькі разоў запрашаў яго на службу, але ён адмаўляўся пад прыкрыццём хваробы. Чэнь Дзіжу займаўся каліграфіяй і пераймаў вопыт Су Шы, Мі Фу. Меў поспех у маляванні тушшу дрэў слівы і пейзажаў шань-шуй. Быў знакамітым сучаснікам мастака Дун Цычэня. Да нашага часу дайшлі «Альбом кветак слівы», «Зборнік аблокаў і гор».

«Запіскі ля ціхага акна» («Сячхуан ю цзы») — гэта зборнік выслоўяў Чэнь Дзіжу аб самаўдасканаленні і жыцці. У кнізе распавядаецца пра тое, як знайсці сваё месца і весці спакойнае жыццё. Першапачаткова зборнік дзяліўся на 12 раздзелаў, а менавіта «Сін», «Цын», «Ця», «Лін», «Су», «Цзын», «Юнь», «Цзы», «Цы», «Хаа», «Фа», «Цянь» і г.д. Наступнымі пакаленнямі зборнік быў перароблены на чатыры часткі: «Цзы сін», «Цзы цын», «Цзы ця», «Цзы лін». Дадзеная кніга разам з кнігай «Цайгэнь тань» («Развагі аб храпках») Хун Інміна (дынастыя Мін) і «Вэй лу е хуа» («Начныя апавяданні каля печкі») Ван Юнбіня (дынастыя Цын) адносіцца да ліку «трох выбітных кніг пра жыццё ў сацыуме». Чэнь Дэсянь, які жыў у перыяд эпох дынастыі Мін і Цын, пракаментываў гэтыя кнігі так: «Гэта халодная насмешка сярод шуму і ажыўлення. Гэта прыемныя словы сярод абьякавасці. Усе людзі знаходзяцца пад іх уздзеяннем, але не ўсведамляюць гэтага». У творчай спадчыне Чэнь Дзіжу «Ні гу лу», «Чэньмэй-гун цюань цзы» («Поўны збор твораў Чэньмэй-гуна»).

[Арыгінальны тэкст] Па важных справах і няпростых задачах можна ўбачыць, ці мае чалавек пачуццё адказнасці. Па ўдалых і няўдалых выпадках можна ўбачыць думкі і вытрымку чалавека. Дабрыня або лютасць пакажуць выхаванасць чалавека. Паводзіны чалавека на людзях, яго ўчынкi і манеры скажуць аб яго кругагледзе.

[Тлумачэнне] Каб убачыць, адказны чалавек ці не, трэба паглядзець на яго дзеянні ў вырашэнні важных або складаных задач. Каб даведацца, якія думкі і памкненні мае чалавек, трэба паглядзець на яго дзеянні ў розных абставінах.

Таксама, як і ў кнізе «Цайгэнь тань» («Развагі аб храпках»), у кнізе «Запіскі ля ціхага акна» («Сячхуан ю цзы») сабрана багатая мудрасць старажытных кітайскіх продкаў. Чатыры прыведзеныя вышэй пастулаты з'яўляюцца бясспрэчнымі і абавязковымі для «тых, хто правярае». А для тых, хто ўдасканальвае сябе, могуць служыць накірункам. «Устойлівая трава вытрымае моцны вецер, сапраўднае золата вытрымае моцнае полымя». Менавіта такой павінна быць гатоўнасць браць на сябе абавязкі. Неабходна быць «абыякавым і да хвалы і да паклёпу». Павінна быць рашучасць «ні да чаго не прывязвацца і не займацца самапрыніжэннем». А кругагляд павінен быць такім, каб дазваляў «сябраваць з прамымі, сябраваць з вернымі, сябраваць з эрудзіраванымі». Гэта ўсё тые мэты, да якіх імкнуліся высакародныя мужы старажытнасці на працягу ўсяго жыцця.

Членам Камуністычнай партыі, якія маюць узнёсшыя памкненні і думкі якіх накіраваны да народа Паднябеснай, варта пазычаць гэтыя мэты. А што тычыцца кадраў, якія займаюць службовы пост, то ім асабліва важна дабіцца, каб у сэрцы быў народ, а ўсе справы выконваліся сумленна.

Гаўцзянь жыў у гарах Гуйцзы,
спаў на ламачы
і перад ядой лізаў жоўць.
Усе людзі з народа могуць аддаць
сваё жыццё дзеля краіны,
ахвяруючы сабой,
як гэта рабіў Гаўцзянь

[Цытата з] Дынастыя Мін, Гу Яньу⁷¹, верш «Цю шань» («Асеннія горы»).

⁷¹ Гу Яньу (1613–1682), сапраўднае прозвішча Цзян, другое імя Чжун Цын. Пасля падзення дынастыі Мін захапляўся вучнем Вэнь Цяньсяня па імені Ван Яньву, таму змяніў імя на Янь Ву. Навукоўцы паважна называлі яго спадар Тын Лін. Гу Яньу быў высокаадукаваным чалавекам, вядомым мысляром, гісторыкам і лінгвістам. Разам з Хуан Цзунсі і Ван Фучжы імянуюцца «тры вялікія навукоўцы канца дынастыі Мін і пачатку дынастыі Цын». Гу Яньу ўсё жыццё жыў сціпла, ён аўтар наступнага выказвання: «Той, хто ахоўвае Паднябесную, можа аказацца адным з нікчэмных простых людзей, які ўсяго толькі прымае адказнасць!» (Пазней Лян Цічаа выкарыстоўваў гэтую цытату, трохі яе перарабіўшы: «За ўздым або падзенне дзяржавы адказнасць ляжыць на кожным простым чалавеку»). Верш «Асеннія горы» з'яўляецца класікай, у ім раскрыты сэрца і думкі аўтара. Гу Яньу быў вельмі разумным і адукаваным. Меў веды ў розных сферах навукі: правапарадак дзяржавы, старыя помнікі ў абласцях і паведах, астраномія, рачныя перавозкі, сістэма арміі і сельскай гаспадаркі, кананічныя кнігі і гістарычныя сачыненні розных школ, старажытная паэзія і г.д. Ён быў супраць нэканфуцыяства з яго гутаркамі, выступаў за вывучэнне практычных навук па кіраванні краінай. У апошнія гады свайго жыцця вывучаў кананічныя кнігі і зноў здаў экзамены. У эпоху Цын лічыўся заснавальнікам крыніцазнаўства. Сярод яго вядомых работ «Жы чжы лу» («Запісы штотдзённых спазнанняў»). Прыблізна праз 10 гадоў была завершана работа «Пяць кніг вучэння аб гуках», а таксама «Запіскі аб пісаннях на посудзе і ў стэлах» («Цзынышы вэньцзы цзы»), «Зборнік вершаў і прозы Тынліня», «Кніга сілы і слабасці абласцей і княстваў Паднябеснай» і г.д. Лян Цічаа пісаў пра гэтыя творы: «Кажуць, што яны ляглі ў аснову вучэння дынастыі Цын. Няма такога другога, як Тынлінь».

[Арыгінальны тэкст] У восеньскіх гарах зноў ідуць асеннія дажджы, а кветкі ўсё яшчэ чырвоныя. Моцны вецер дзьме на хрыбет, у гэты час агні пахавальнай працэсіі набліжаюцца да горада. Нешчаслівае сузор'е Сабакі стаіць над варотамі горада, а белая вясёлка злучае яго з ваенным лагерам. На вялікі жаль, велічныя павятовыя гарады былі разбураныя адзін за адным. Не паспелі аглянуцца — на іх месцы паўстаў гушчар хмызнякоў. Склалі галовы вялікія мужы, загінулі нашчадкі высакародных сем'яў. Раней людзі з царства Чу былі рашуча настроены спаліць дашчэнтку княства Цзюнь, магчыма, толькі так можна спыніць новыя ахвяры. Кіраўнік Гаўцзянь жыве ў гарах Гуйцзы, спаў на ламаччы і перад ядой лізаў жоўць. Усе людзі з народа могуць дзеля краіны аддаць сваё жыццё, ахвяруючы сабою, як гэта рабіў Гаўцзянь. Успамінаю былое і думаю пра старажытных продкаў. Загіне краіна ці выжыве, лёс яе будзе вырашацца сённяшнім днём.

[Тлумачэнне] Гаўцзянь (кіраўнік царства Юэ) спаў на ламаччы і перад ядой лізаў жоўць, жыве ў гарах Гуйцзы. Народ царства Юэ згадзіўся аддаць сваё жыццё, каб выратаваць краіну, бо людзей натхняў прыклад самаахвярнасці Гаўцзяня.

У марксізме лічыцца, што стваральнікамі гісторыі з'яўляюцца людзі, народ. Гісторыя аб тым, як Гаўцзянь (кіраўнік царства Юэ) спаў на ламаччы і перад ядой лізаў жоўць, знаёмая ўсім. Аднак людзі часта забываюць, што прычынай яго поспеху была безумоўная падтрымка народа царства Юэ. Якую ж уладу згодны падтрымліваць людзі? З гісторыі пра Гаўцзяня можна лёгка ўбачыць, што людзі гатовы падтрымліваць кіраўніка, які жыве жыццём свайго народа, цесна звязаны з народам, стараецца забяспечыць дабрабыт народа. «Лінія (арыенціроўка) на масы» — гэта вялікая перавага КПК. Пад кіраўніцтвам дзеючага калектыву кіраўнікоў ЦК КПК такая палітыка зноў набывае жыццёвыя сілы. А ўсё таму, што яна трывала ўкаранілася ў жыцці.

Калі гэта патрэбна краіне,
то я не буду шкадаваць жыцця.
Няўжо магу хавацца ад бед і выходзіць
толькі насустрач радасцям?

[Цытата 3] Дынастыя Цын, Лінь Цзэсюй⁷² «Накіроўваюся ў гарнізон і перад адпраўкай вусна настаўляю членаў сям'і».

[Арыгінальны тэкст] У мяне нямнога здольнасцяў, але я нясу вялікую адказнасць, таму ўжо даўно адчуваю душэўную стомленасць. Калі я вазьму на сябе яшчэ больш, то маё саслаблае цела і пасрэдны талент не вытрымаюць. Калі гэта патрэбна краіне, то я не буду шкадаваць жыцця. Няўжо магу хавацца ад бед і выходзіць насустрач толькі радасцям? Тое, што мяне

⁷²Лінь Цзэсюй (1785–1850), другое імя Юань Фу. Яго таксама называлі Шаа Му, Шы Лін. У пазнейшыя гады яго называлі стары з вёскі Іцунь, старац, які сышоў з 27 вяршыняў, пустэльнік з крыніцы Пінцюань. Нарадзіўся ў Хоўгуань (сучасны г. Фучжоу правінцыі Фуцзянь). Быў вядомым палітыкам, паэтам і філосафам канца эпохі дынастыі Цын. Займаў пасады намесніка Хугуана, генерал-губернатора правінцыі Шаньсі і Ганьсу, а таксама правінцыі Юньнань і Гуйчжоу. Двойчы атрымліваў указанні ў якасці імператарскага пасла. Ён выступаў за забарону опіуму, супраціўляўся ўварванню заходніх краін, таму быў празваны людзьмі народным героем. У 1839 г. пасля інцыдэнту са знішчэннем опіуму ў Хумэне Лін Цзэсюй атрымаў пасаду намесніка ў Лянцзяне і Лянгуане. Праз год брытанская армія арганізавала контрудар па Гуанчжоу, але беспаспяхова. Падчас шляху на поўнач брытанцы займаліся рабаваннем і дайшлі да Дагукоу ў Цяньцзіне, пачалі пагражаць сталіцы Кітая. Імператар Даагуан быў разгублены, адправіў намесніка акругі Чжылі па імені Цышань весці мірныя перамовы, зняў з пасады Лін Цзэсюя і панізіў яго чынавенскі ранг да чацвёртага. Пасля пазбавіў яго і гэтага рангу і адправіў у ссылку ў Ілійскі край (Сіньцзян). Твор «Накіроўваюся ў гарнізон і перад адпраўкай у шлях вусна настаўляю членаў сям'і» быў напісаны ім у 1841 г. па шляху ў ссылку, падчас растання з жонкай у горадзе Сіань.

адправілі ў ссылку, гэта ласка кіраўніка. Я лепш пайду і буду жыць у спакоі, служыць у пагранічных войсках, стану добрым салдатам. Я пажартаваў з маёй жонкай і папрасіў яе праспяваць мне на развітанне радкі: «Ганю прэч старога з плехай».

[Тлумачэнне] Калі маёй краіне гэта патрэбна, то я згодны аддаць жыццё. Хіба магу турбавацца толькі з-за сваіх бед і радасцяў і не мець рашучасці браць на сябе адказнасць?

Лінь Цзэсюй знішчыў опіум у Хумэне і дапамог народу акрыяць духам. Але царскі двор пад ціскам замежных дзяржаў звольніў яго і адправіў у гарнізон у Ілійскі край. Можна лёгка ўявіць яго перажыванні і крыўду, аднак Лін Цзэсюй паміж пачуццём грамадскага абавязку і ўласнымі выгодамі без ваганняў выбраў першае. Нягледзячы на крыўды і цяжкія выпрабаванні, ён рашуча браў на сябе адказнасць. Такая ахвярнасць і мужнасць з'яўляюцца праявай духу небывалай моцы і адказнай пазіцыі — «калі не я, то хто?». Перад праблемай развіцця краіны мы адступаем назад. Але калі пры гэтым па-ранейшаму адважваемся браць адказнасць, то гэта гаворыць пра высокія памкненні, паказвае, ці змога чалавек у выніку дамагчыся поспеху. Трэба ўвесь час цвёрда памятаць: «У кожнага пакалення людзей ёсць свае справы, якія ім трэба здзейсніць. У кожнага пакалення людзей свая адказнасць, якую трэба несці».

Беражлівасць спараджае
абмежаванні, а дзякуючы
абмежаванням чалавек робіць
мноства добрых спраў.
Марнатраўства спараджае
распушчанасць,
а з-за распушчанасці чалавек
чыніць мноства дрэнных спраў

[Цытата з] Дынастыя Цын, «Гэ янь лянъ бі» («Цудоўныя спалучэнні афарызмаў»).

[Арыгінальны тэкст] Беражлівасць спараджае абмежаванні, а дзякуючы абмежаванням чалавек робіць мноства добрых спраў. Марнатраўства спараджае распушчанасць, а з-за распушчанасці чалавек чыніць мноства дрэнных спраў.

[Тлумачэнне] Беражлівы стыль працы спараджае эканомію, а эканомія стварае атмасферу для добрых спраў. Марнатраўства спараджае рознага роду распушчанасць, наступствам якой з'яўляецца атмасфера зла і дрэнных спраў.

«Пільнаваць сябе» — значыць працаваць над сабой, клапаціцца пра свой маральны воблік. У старажытныя часы існаваў палітычны ідэал: «удасканаленне пачынаецца з уласнага «я» і працягваецца ў сям'і, у выніку ў Паднябеснай пануе мір». Дасягненне такога ідэалу — пазтапны працэс. Сюды адносіцца і дабрадзейнасць, звязаная з працавітасцю і беражлівасцю. І ў кожнага з нас могуць быць яшчэ больш глыбокія пачуцці. Чалавек — ячэйка сям'і, а сям'я — ячэйка грамадства. Здароўе асобных «клетак» наўпрост уплывае на функцыі ўсяго арганізма. Калі гаварыць пра партыю, то захоўваць чысціню і непадкупнасць у эпоху беднасці і адсталасці вельмі проста. Але пасля атрымання ўлады партыя сутыкнецца з вялікай колькасцю спакус, асабліва ў эпоху матэрыяльнага багацця і эканамічнага развіцця. Члены партыі і партыйныя кадры павінны свядома ўмацоўваць партыйны дух, бо гэта з'яўляецца асновай для выпрацоўкі сваіх паводзін і важным фактарам кіравання дзяржавай.

Калі чыноўнік хаваецца
ад цяжкай працы, то гэта
ганьба на ўсё жыццё

[Цытата 3] Дынастыя Цын, Цзэн Гафань⁷³ «Чжы сінь цзын»
(«Трактат аб паляпшэнні сэрца»).

⁷³Цзэн Гафань (1811–1872), першапачатковае імя Цзы Чэн. Другое імя Бо Хань, мянушка Дзі Шэн. Пасмяротнае ганаровае імя Вэнь Чжэн. Цзэн Гафань быў адным з «чатырох вялікіх міністраў» апошніх гадоў дынастыі Цын. Ён быў стваральнікам Сянскай арміі і яе генералам, заснавальнікам Сянскай школы прозы. Ён даслужыўся да пасады намесніка Лянцзяна, пасады намесніка Чжылі, вялікага вучонага мужа Залы герояў, атрымаў тытул першага рангу хоу. Ён аказаў уплыў на некалькі пакаленняў кітайцаў, яго думкі пра маральнае выхаванне, стратэгію кіравання справамі сям'і, спосаб завязваць дружбу, ваенныя справы былі вельмі папулярнымі. Пры жыцці Цзэн Гафана і пасля яго смерці многія людзі хвалілі яго, але многія і асуджалі. Усё залежала ад пазіцыі чалавека.

«Чжы сінь цзын» («Трактат аб паляпшэнні сэрца») — гэта твор, які Цзэн Гафань пісаў некалькі дзясяткаў гадоў, у ім ён апісаў уласны спосаб ачышчэння душы. У маладосці Цзэн Гафань пайшоў па слядах Тан Цзяна, Ва Жэня і іншых настаўнікаў нэаканфуцыянства, вывучаў чалавечую прыроду. Вялікі ўплыў на яго вучэнне аказала матэрыялістычная ідэалогія Ван Фучжы. Цзэн Гафань аб'яднаў розныя вучэнні і ўдасканалваў духоўны свет. У творы «Чжы сінь цзын» («Трактат аб паляпшэнні сэрца») Цзэн Гафань гаворыць пра неабходнасць працаваць над удасканаленнем і душы, і цела. Нягледзячы на тое, што людзі па-рознаму ацэньваюць Цзэн Гафана, у адносінах да яго тэхнікі самаразвіцця і працы над сабой усё аднадушныя і становяцца яе ацэньваюць. Лі Хунчжан гаворыў, што поспех яго настаўніка абумоўлены «рашучым духам, небывалай энергіяй, глыбокімі задумамі, сталасцю ад пачатку да канца і настойлівасцю». З гэтага відаць, што спосаб «паляпшэння сэрца» Цзэн Гафана сапраўды шануецца многімі.

[Арыгінальны тэкст] Самае важнае на шляху высакароднага чалавека — заставацца верным і адданым народу Паднябеснай. У эпоху беспарадкаў у свеце вярхі і нізы грамадства паддаюцца сваім жаданням. Усюды пануюць падман і каварныя інтрыгі, дзеля ўласнага спакою людзі могуць нанесці шкоду іншым. Усе баяцца цяжкасцяў і пазбягаюць любой бяды, не хочуць ахвяраваць ні кропелькі намаганняў дзеля выратавання краіны. Але настаў дзень, калі падняліся верныя сваёй краіне і змяняюць гэтае становішча. Яны самааддана дзейнічаюць, любяць людзей. Яны адкінулі хлусню і шануюць цярдлівасць, бяруць на сябе ўсе цяжкасці, але не вінавацяць іншых людзей, якія не падзяляюць з імі нягоды. Яны велікадушна ахвяруюць усё дзеля іншых людзей. Яны падобны тым, хто падчас далёкага падарожжа прасвятліўся і вяртаецца дадому. Яны нічога не баяцца. Іншыя людзі пачынаюць пераймаць іх дзеянні і саромецца за сваё вартае жалю існаванне, пачынаюць лічыць ганебным хавацца ад цяжкасцяў.

[Тлумачэнне] Нясмелы, нерашучы чыноўнік, які ўхіляецца ад спраў, наклікае на сябе ганьбу на ўсё жыццё.

Калі чалавек, які мае ўладу, нерашучы, думае толькі аб тым, як утрымаць сваё чынавенскае месца, баіцца раззлаваць кагосьці, асцерагаецца цяжкасцяў, то тым самым падманвае давер партыі і народа. Для чыноўніка ўхіленне ад выканання абавязкаў — гэта ганьба на ўсё жыццё. Службовыя асобы не павінны празмерна апускацца ў мірскія справы, быць падступнымі або занадта лагоднымі. Яны павінны быць тымі, хто гатовы смела брацца за вырашэнне задач. Быць чыноўнікам, але не выконваць свае абавязкі — гэта сорам за давер народа.

Глава V.

Аб кіраванні

Кіраванне дзяржавай ажыццяўляюць чыноўнікі. «Каб Паднябеснай кіравалі добра, гэтым павінны займацца самыя таленавітыя». «Галоўнае ў кіраванні дзяржавай — падабраць правільных людзей». Асноўнымі патрабаваннямі да чыноўнікаў заўсёды былі такія прынцыпы, як «служыць народу, рупліва працаваць, заставацца сумленным і непадкупным».

Кіраванне дзяржавай абапіраецца на вяршэнства законаў. «Самым важным у кіраванні краінай з'яўляецца падтрыманне справядлівасці і непрадузятасць дзяржаўных указаў і мер». «Законы ёсць ва ўсіх краінах, але няма такога закона, які забяспечваў бы выкананне ўсіх астатніх законаў». Краіна з добрай сістэмай законаў і сумленнымі чыноўнікамі надае вялікае значэнне жыццю народа, прытрымліваецца прынцыпу: «самае важнае ў кіраванні краінай — забяспечваць дабрабыт народа. Забяспечыць дабрабыт народа можна, калі разабрацца ў тым, што прымушае людзей пакутваць».

Для кіравання краінай неабходна мець лідэрскія здольнасці. Разумны кіраўнік разбіраецца ў майстэрстве кіравання, ведае важныя моманты, абапіраецца на законы, трымае рытм і з лёгкасцю вырашае складаныя задачы.

*Дынастыя Паўднёвая Сун, імя невядома.
«Тры ўсмешкі ля ручая Ху-сі»*

Вялікія заслугі з'яўляюцца
дзякуючы мэтанакіраванасці,
вялікія справы робяцца
дзякуючы працавітасці

[Цытата з] «Шан шу» («Кніга гісторыі»), глава «Чжоу шу»⁷⁴.

[Арыгінальны тэкст] Распавяду вам, саноўнікі, што вялікія заслугі ўзнікаюць дзякуючы мэтанакіраванасці, вялікія справы робяцца дзякуючы працавітасці. У тых, хто можа быць рашучым і здольны ўпэўнена прымаць рашэнні, ніколі не будзе ніякіх нягод.

[Тлумачэнне] Цвёрдыя і непакісныя памкненні заслугоўваюць павагі. Вялікія справы можна вяршыць толькі пры наяўнасці іх у пэўнай працавітасці і стараннасці.

У кітайскай мове іерогліф 志 — гэта назоўнік, які азначае паняцце «памкненне», «мэта дзейнасці». У той жа час іерогліф 志 — дзеяслоў, які азначае «задацца мэтай і няспынна імкнуцца да яе». У працэсе дасягнення мэты базавым павінен быць прыныцп стараннасці. Калі мэта і прыныцыпы вызначаны, трэба прыкладаць усе намаганні ў працы, «брацца за жалеа так, каб на ім заставаўся рубец», «наступаць на камень так, каб на ім заставаўся след», выконваць усе задуманыя справы адну за адной, пераадолюваць усе перашкоды адну за адной.

⁷⁴ «Чжоу шу» — гэта важная частка кнігі «Шан шу», адна з яе трынаццаці глаў. Кіраўнік Чжоу-гун — вядомы палітык і мысліяр старажытнага Кітая. У раздзеле «Чжоу шу» захаваліся некаторыя важныя гістарычныя матэрыялы пра Чжоу-гуна і пачатак дынастыі Заходняя Чжоу. Тут занатаваны некаторыя важныя ідэі Чжоу-гуна аб кіраванні дзяржавай, напрыклад: «займацца дабрачыннымі справамі і быць асцярожным з пакараннямі», «быць богабязным перад нябёсамі і клапаціцца пра народ», «прызначаць чыноўнікамі толькі тых, у каго ёсць і цнота, і талент», «жыць у спакоі, але загадзя думаць аб магчымай небяспецы» і г.д.

Дзеянне трэба пачаць з таго,
чаго яшчэ няма.
Навядзенне парадку трэба пачаць тады,
калі яшчэ няма смуты

[Цытата з] «Лаа-цзы».

[Арыгінальны тэкст] Спакойным лёгка кіраваць. Няіснае лёгка захаваць. Слабое лёгка падзяліць⁷⁵. Малое лёгка раздрабіць. Дзеянне трэба пачаць з таго, чаго яшчэ няма. Навядзенне парадку трэба пачаць тады, калі яшчэ няма смуты. Вялікае дрэва вырастае з маленькага, дзевяціпавярховая вежа пачынае будавацца са жменькі зямлі, падарожжа на тысячу лі пачынаецца з аднаго кроку.

[Тлумачэнне] Любую справу трэба належным чынам арганізаваць яшчэ да таго, як пачнеш працаваць. У кіраванні дзяржавай трэба загадзя рыхтавацца да бязладзіцы і хаосу.

Кітайская філасофія — гэта філасофія часу, арыентаваная на тое, каб у плыні ракі часу вывучаць заканамернасці спаджэння рэчаў і з'яў, такім чынам атрымліваць мудрасць, неабходную для вырашэння праблем. Напрыклад, у традыцый-

⁷⁵ У кітайскай мове слова «падзяліць» выражана іерогліфам 分. Ён таксама выкарыстоўваўся, напрыклад, у «Шы цзын» у главе «Норавы царства Бэй» у наступных радках песні «Зялёнае лісце гарбуза горкае...»: «Яшчэ не ўвесь лёд растаў ад промняў». Дадзены іерогліф першапачаткова абазначаў працэс раставання лёду і снегу, а затым пашырыў сваю семантыку і набыў сэнс «падзяліць», «распадацца».

най кітайскай медыцыне шмат увагі надаецца прэвентыўнаму лячэнню — гэта значыць лячэнню хваробы да таго, як яна з'явілася. Калі дачакацца, што сімптомы хваробы праявяць сябе, то гэта будзе «спазненнем на адзін крок».

Кітайская філасофія выпрацавала такія падыход да дзяржаўных спраў: нават калі жыццё ідзе спакойна, трэба быць гатовым да дрэннага, да небяспекі неабходна рыхтавацца загадзя. Усякая справа, калі яна загадзя падрыхтавана, будзе мець поспех, а калі не падрыхтавана — праваліцца. У вырашэнні праблем, у кіраванні дзяржавай трэба навучыцца рабіць «прэвентыўны ўдар». «Дзеянне трэба пачаць з таго, чаго яшчэ няма. Навядзенне парадку трэба пачаць тады, калі яшчэ няма смуты». У гэтых словах з «Лаа-цзы» закладзены менавіта такія сэнс.

У цяперашні час Кітай знаходзіцца на важным гістарычным этапе ажыццяўлення ўсебаковых рэформаў свайго грамадска-эканамічнага развіцця. Паўстала вялізнае мноства новых асаблівасцяў і абставін, якія не маюць нічога падобнага з мінулым. У адносінах да кожнай праблемы трэба «загадзя засцерагацца ад магчымай небяспекі», нейтралізаваць яе да таго, як яна набыла форму. Нават калі абстаноўка вакол добрая, нам па-ранейшаму трэба захоўваць яснасць розуму і своєчасова выяўляць першыя парасткі якіх-небудзь праблем. Гэта служыць праверкай мудрасці і праніклінасці кіраўніка.

Пераадоленне цяжкага
пачынаецца з лёгкага,
ажыццяўленне вялікага
пачынаецца з малога,
бо цяжкае ўтвараецца з лёгкага,
а вялікае — з малога

[Цытата з] «Лаа-цзы».

[**Арыгінальны тэкст**] Трэба знаходзіцца ў бяздзеянні, захоўваць спакой і есці тое, што не мае смаку. Вялікае складаецца з малога, а многае — з невялічкай колькасці. На нянавісць трэба адказваць добром. Пераадоленне цяжкага пачынаецца з лёгкага, ажыццяўленне вялікага пачынаецца з малога, бо ў свеце цяжкае ўтвараецца з лёгкага, а вялікае — з малога. Таму мудры чалавек пачынае з малога, тым самым ён здзяйсняе вялікае. Хто шмат абяцае, той не заслугоўвае даверу. Дзе многа лёгкіх спраў, там шмат і цяжкіх. Мудры ставіцца да справы, як да цяжкага, таму ён і не адчувае цяжкасці.

[**Тлумачэнне**] Пры планаванні важнай вялікай справы трэба пачынаць абдумваць яе з самага простага або маленькага аспекту. Усе цяжкія задачы ў Паднябеснай пачыналі выконвацца з самага простага. Ва ўсім свеце вялікія справы пачынаюцца з маленькіх рэчаў.

Трактат «Лаа-цзы» напоўнены мудрасцю дыялектыкі. «Пераадоленне цяжкага пачынаецца з лёгкага, ажыццяўленне вялікага пачынаецца з малога, бо ў свеце цяжкае ўтвараецца з лёгкага, а вялікае — з малога». Узаемныя ператварэнні цяжкага і лёгкага, вялікага і малога апісаны ва ўсёй паўнаце. Кіраванне Паднябеснай — гэта складаная і вялікая справа, але яна павінна пачынацца з малога. Ажыццяўленне патрэб народа — гэта не абстрактная справа, а вельмі канкрэтная. Яна праяўляецца ў розных аспектах: вырашыць пытанне з заробкам рабочага-мігранта з сельскай мясцовасці, дапамагчы дзіцяці пайсці ў школу, разабрацца з праблемай занятасці моладзі і г.д. Трэба паўсюль старанна рабіць па адной патрэбнай справе, пастаянна даваць людзям рэальныя выгоды. Сёння Кітай ужо далёка пайшоў у сваіх рэформах, нам патрэбны грандыёзны праект высокага ўзроўню, але гэта зусім не азначае задацца мэтай дасягнуць недасяжнага. Трэба цвёрда стаяць на зямлі і выконваць адну справу за другой, пераадольваць адзін рубаж за другім. Такім чынам з малой колькасці назапасіцца вялікая, з сабраных пясчынак можна будзе збудаваць пагаду. Гэта і ёсць фундаментальны спосаб развіцця якой-небудзь справы.

Калі чатыры асновы
не распаўсюджваюцца —
дзяржава ідзе да гібелі

[Цытата з] «Гуань-цзы», глава «Му мінь» («Кіраванне народам»).

[Арыгінальны тэкст] Рытуал, абавязак, бескарыслівасць і пачуццё сораму — гэта чатыры асновы дзяржавы. Калі чатыры асновы не распаўсюджваюцца — дзяржава ідзе да гібелі.

[Тлумачэнне] Калі чатыры дабрачыннасці — культура, пачуццё абавязку, бескарыслівасць і сумленнасць — не ператвараюцца ў жыццё, то краіна ідзе да згубы.

Кожная эпоха мае свой дух і свае каштоўнасці. Краіна трымаецца на чатырох асновах: культура, пачуццё абавязку, бескарыслівасць і пачуццё сораму. Калі «чатыры асновы не распаўсюджваюцца — дзяржава ідзе да гібелі». Менавіта так нашы продкі пазначылі сваё разуменне галоўных каштоўнасцяў сваёй эпохі.

У цяперашні час Кітай выступіў з ініцыятывай стварэння багатага, моцнага, дэмакратычнага, цывілізаванага, гарманічнага грамадства. Кітай выступае за мір, раўнапраўе, справядлівасць, законнасць, прытрымліваецца патрыятызму, адданасці сваёй справе, добрасумленнасці, прыязнасці, актыўна культывуе і ўкараняе асноўныя каштоўнасці сацыялізму. Багацце і магутнасць, дэмакратыя, культурная асвета, гармонія — гэта каштоўнасці патрабаванні на ўзроўні дзяржавы. Такое абгульненне дае нам адказы на вельмі важныя пытанні: якую дзяржаву мы хочам пабудаваць? Якое грамадства мы хочам бачыць? Якіх грамадзянаў мы хочам выхаваць?

Не трэба займацца працай, ад якой няма карысці. Не трэба рабіць справы, якія не маюць сэнсу

[Цытата з] «Гуань-цзы», глава «Цзынь цан» («Імператарскае сховішча»).

[Арыгінальны тэкст] Не трэба займацца працай, ад якой няма карысці. Не трэба рабіць справы, якія не маюць сэнсу. Тады дух будзе спакойны, а жаданні і пачуцці не будуць мець сілы. Калі жаданні і пачуцці не будуць мець сілы, то ўсё існае наўкола будзе здавацца правільным, не будзе патрэбы ні ў дадатковай ежы, ні ў адзенні, людзі не будуць рабаваць адзін аднаго, адчуваць крыўду і гнеў. Калі вярхі і нізы будуць мець добрыя адносіны, то не будзе патрэбы звяртацца да вайскавай сілы.

[Тлумачэнне] Не трэба імкнуцца да дасягненняў, ад якіх няма карысці, не трэба займацца справамі, ад якіх няма толку.

Калі працуеш для народа, трэба, з аднаго боку, улічваць патрэбы народа, а з другога, — мець навукова абгрунтаваную стратэгію, якая складзена з улікам доўгатэрміновых інтарэсаў, а не толькі цяперашніх патрэбаў. Напрыклад, высечка лесу дазволіць павялічыць пасяўную плошчу і вырашыць праблему з харчаваннем для часткі насельніцтва, але ў той жа час можа прывесці да пагаршэння экалогіі, эрозіі глебы. У доўгатэрміновай перспектыве акажацца, што гэтыя землі сталі непрыдатнымі для земляробства і ўся мясцовасць больш не падыходзіць для пражывання людзей. Такія неабдуманая прапановы вельмі часта публікуюцца ў СМІ. Таму ў працэсе кіравання неабходна больш абавірацца на навуковыя абгрунтаванні, думаць аб доўгатэрміновых інтарэсах.

Каб займацца нейкай справай, якая закранае закон, трэба правільна разумець закон. Калі закон разумеюць няправільна, то прынятае рашэнне будзе несправядлівым. Калі ў судзе будуць прымацца несправядлівыя рашэнні, то кіраванне не будзе выконвацца належным чынам, а справы не будуць цалкам вырашацца. Калі кіраванне не будзе выконвацца належным чынам, то людзі, якія не прымаюць подласць, не змогуць звярнуцца са скаргай. Калі справы не будуць цалкам вырашацца, то нельга ў належнай меры займацца карыснай для народа працай

[Цытата з] «Гуань-цзы», глава «Бань фа цзэ» («Тлумачэнне закона на дошцы»).

[Арыгінальны тэкст] Каб займацца нейкай справай, якая закранае закон, трэба правільна разумець закон. Калі закон разумеюць няправільна, то прынятае рашэнне будзе несправядлівым. Калі ў судзе будуць прымацца несправядлівыя рашэнні, то кіраванне не будзе выконвацца належным чынам, а справы не будуць цалкам вырашацца. Калі кіраванне не будзе выконвацца належным чынам, то людзі, якія не прымаюць подласць, не змогуць звярнуцца са скаргай. Калі справы не будуць цалкам вырашацца, то нельга ў належнай меры займацца карыснай для народа працай.

[Тлумачэнне] Выкананне любых спраў, звязаных з законам, абавязкова павінна быць справядлівым. У адваротным выпадку вынесенае рашэнне будзе несправядлівым. Калі рашэнне несправядлівае, то кіраванне не можа цалкам адпавядаць сутнасці спраў, а праца вядзецца неналежным чынам. Калі кіраванне не цалкам адпавядае сутнасці спраў, то народу няма куды пайсці са скаргай. Калі праца вядзецца неналежным чынам, то не будзе магчымасці ў поўнай меры займацца тым, што карысна для эканомікі краіны і жыцця народа. Калі не будзе ісці праца па паліпшэнні нацыянальнай эканомікі і дабрабыту народа, то краіна будзе беднай. А калі людзі не будуць мець магчымасць паскардзіцца на несправядлівасць, то ў народзе пачнуцца хваляванні.

Так званы «закон на дошцы» — гэта непарушны закон, які запісаны на спецыяльнай пліце і ўвасабляе сутнасць праводзімай палітыкі. Гуань-цзы адзначыў яшчэ адзін важны прынцып, якога варта прытрымлівацца пры выкананні «асноўнага закона» — «правільнасць» і «справядлівасць». Пад «правільнасцю» разумеецца бесстароннасць, адсутнасць прыхільнасці да таго ці іншага боку. Пад «справядлівасцю» маецца на ўвазе адсутнасць эгаізму і асабістых інтарэсаў. У прыведзеным вышэй выказванні паняцце «закон», якое апісаў Гуань-цзы, мае дзве важныя функцыі. Па-першае, забяспечыць народу магчымасць выказаць скаргі і такім чынам распаўсюдзіць справядлівасць. Па-другое, спрыяць развіццю тых спраў, якія дапамагаюць паліпшэнню эканомікі краіны і дабрабыту народа. Іншымі словамі, з аднаго боку, гэта закранае эканоміку і жыццёвы ўзровень мас, а з другога, — грамадскі парадак. Судовая справядлівасць — найвялікшая сацыяльная справядлівасць. Калі звычайныя кітайскія грамадзяне сутыкаюцца з цяжкасцямі, якія павінны вырашацца ў адпаведнасці з законам, то людзям у гэты час становіцца патрэбнай дапамога ўрада. Калі закон не можа падтрымаць справядлівасць і аднавіць шлях праўды, то гэта адаб'ецца не толькі на выніках пэўнай судовай справы, але і на даверы народа да ўрада.

Назіраю за ўчынкамі чалавека
і сродкамі дасягнення яго мэты,
спасцігаю пабуджальныя матывы,
высвятляю, што супакойвае яго

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Вэй Чжэн...» («Ажыццяўляць праўленне...»).

[Арыгінальны тэкст] Настаўнік сказаў: «Назіраю за ўчынкамі чалавека і сродкамі дасягнення яго мэты, спасцігаю пабуджальныя матывы, высвятляю, што супакойвае яго. Хіба тады зможа чалавек схваць⁷⁶ сваю сутнасць? Хіба зможа ён схваць сваю сутнасць?»

[Тлумачэнне] Канфуцый сказаў: «Гляджу на паводзіны чалавека, назіраю за яго матывамі, спрабую зразумець, што супакойвае яго, што весяліць яго. Такім чынам, хіба зможа чалавек утаіць нешта? Як ён зможа што-небудзь утаіць?»

У выказванні Канфуцыя гаворыцца аб назіранні за чалавекам. Якім чынам можна зразумець, добры чалавек ці злы, высакародны або подлы? Канфуцый прапанаваў вельмі дзейсны метада: назіраць за паводзінамі чалавека і думаць аб матывах яго ўчынках. Такім чынам можна адрозніць сапраўднае дабро ад несапраўднага. Наступны ўзровень назірання — здольнасць зразумець, што супакойвае чалавека, чаму ён радуецца. Учынкі ці словы чалавека могуць быць упрыгожаны, але ён не зможа схваць, што яму падабаецца, чым ён займаецца на працягу доўгага часу. Дадзены спосаб назірання патрабуе здольнасці бачыць, да чаго чалавек прыкладае намаганні.

⁷⁶ У арыгінале выкарыстоўваецца іерогліф 度, які чытаецца як «sou» і пазначае «хаваць, утойваць».

Шанаванне мудрасці ёсць аснова кіравання дзяржавай

[Цытата з] «Мо-цзы», глава «Шан сянь» («Шанаванне мудрасці»).

[Арыгінальны тэкст] Калі кіраванне дзяржавай вядзецца паспяхова, то нельга не браць мудрацоў на ролю чыноўнікаў. Калі кіраванне дзяржавай вядзецца няўдала, то таксама нельга не браць мудрацоў на службу чыноўнікамі. Калі кіраўнік хоча браць прыклад з вялікіх Яа і Шуна ў кіраванні дзяржавай, то павінен паважаць мудрацоў. А таму шанаванне мудрасці ёсць аснова кіравання дзяржавай.

[Тлумачэнне] Шанаванне разумных і таленавітых — гэта аснова палітыкі кіравання краінай.

Вучэнне, якое стварыў Мо-цзы, разам з канфуцыянствам называецца «Сянь-сюэ». Мо-цзы падкрэсліваў, што «шанаванне мудрасці ёсць аснова кіравання дзяржавай». Ён лічыў, што асновай кіравання краінай з'яўляецца адмова ад прыярытэту роднасных сувязяў пры прызначэнні чыноўнікаў і, наадварот, прыярытэт стажу і ўзросту, шанаванне разумных і таленавітых. Яго прынцыпы, як, напрыклад, «пры выбары на пасаду не глядзец на паходжанне і на ступень сваяцтва, не глядзец толькі на тых, хто здолеў падабрацца блізка», выкарыстоўваюцца і сёння ў тым ліку.

Самае галоўнае ў кіраванні краінай — правільна падабраць людзей. КПК з моманту свайго заснавання надае шмат увагі выбару на пасаду чыноўнікаў мудрых і таленавітых людзей, разглядае дадзеную праблему ў якасці важнай і прынцыповай, закранаючай усю партыю і народ.

Заклапочаны не тым, што ў іх
мала людзей, а тым, што багацце
размеркавана нераўнамерна

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Цзы шы».

[Арыгінальны тэкст] Кун-цзы сказаў:

– Цю! Высакародны муж адчувае агіду да тых, хто не хоча
казаць пра свае [праўдзівыя] намеры, а імкнецца абыйсціся
[разнастайнымі] тлумачэннямі.

Я чуў пра тое, што кіраўнікі царстваў і старэйшыны сем'яў
заклапочаны не тым, што ў іх мала людзей, а тым, што багац-
це размеркавана нераўнамерна; не баяцца беднасці, а баяцца
адсутнасці міру. Калі багацце размяркоўваецца раўнамерна,
то не будзе беднасці; калі ў краіне пануе гармонія, то народ
не будзе такі малалікі; калі пануе мір у адносінах паміж вяр-
хамі і нізамі, не будзе небяспекі звяржэння кіраўніка. Калі б
так было, тады людзей, якія жывуць далёка і не хочуць падпа-
радкоўвацца, можна было б заваяваць з дапамогай адукацыі
і маралі. Калі б удалося іх заваяваць, сярод іх запанаваў бы мір.
Вось вы, Ю і Цю, дапамагаеце Цзы шы; калі людзі, што жывуць
у далечыні, не хочуць саступаць, ён не можа іх заваяваць. Яго
надзел расколваецца і разбураецца, а ён не можа захаваць яго
цэласнасць. Да таго ж, ён хоча развязаць узброеную сутычку
на тэрыторыі нашай дзяржавы. Я баюся, што бяда Цзы суня
заклучаецца не ў Чжу аньюі, а ў сценах яго палаца.

[Тлумачэнне] Не хваляцца аб тым, што доля малая, а хва-
ляцца пра тое, што долі размеркаваны нераўнамерна.

Падобныя разважанні Канфуцыя аказалі вялікі ўплыў на кітайскае грамадства. Яны не толькі цэняцца палітыкамі, простыя людзі таксама часта выкарыстоўваюць іх для праверкі рацыянальнасці палітыкі. Неабходна адзначыць, што Канфуцый не прапаноўваў абсалютную роўнасць. Чжу Сі рабіў каментар з тлумачэннямі на гэты конт. У словах Канфуцыя пад іерогліфам 均 (раўнамерна) азначалася тое, што кожны павінен атрымаць належную яму долю. Іншымі словамі, кожны чалавек павінен атрымаць тую частку, якая яму належыць. Гэта не надзея на тое, што ўсе людзі будуць атрымліваць усё пароўну.

У сучасным Кітаі справядлівасць і сумленнасць сталі часткай асноўных каштоўнасных установак грамадства. Якім чынам стварыць справядлівае і сумленнае грамадства — гэта пытанне, над якім кіраўнік павінен разважаць кожную хвіліну. Напрыклад, продаж зямлі можа значна павялічыць фінансавыя даходы пэўнай мясцовасці. Але ў той жа час трэба падумаць над тым, што калі празмерна залежаць ад продажу зямлі, то гэта акажа адмоўны ўплыў на развіццё мясцовай эканомікі. Ці не прывядзе гэта да росту коштаў на жыллё, ці не зробіць мару людзей «мець дах над галавой» нязбытнай? Пры вырашэнні такіх канкрэтных пытанняў кіруючыя кадры не павінны забываць павучанне сваіх старажытных продкаў. Таму што ўсё, што закранае доўгачасовы парадак і доўгатэрміновую стабільнасць грамадства, цесна звязана з індэксам шчасця людзей.

Калі выбіраеш годных,
не варта імкнуцца выбіраць
бацькоў і братоў, багатых і шляхетных,
уладальнікаў прыгожых твараў

[Цытата з] «Мо-цзы», глава «Шан сянь» («Шанаванне мудрасці»).

[Арыгінальны тэкст] Раней мудры ўладар вельмі шанаваў разумных і годных і калі выбіраў чыноўнікаў на службу, то глядзеў на іх здольнасці. Не выбіраў бацькоў і братоў, не схіляўся да знакамітых і багатых, не імкнуўся да прыгожых твараў. Таленавітыя і здольныя становіліся чыноўнікамі пасля адбору, набывалі багацце і шляхетнасць. Пазбаўленыя таленту і здольнасцяў заставаліся беднымі і бязроднымі, выконвалі розную працу.

[Тлумачэнне] У старажытныя часы мудры манарх шанаваў дабрадзеяўных мудрацоў, выбіраў і прызначаў на пасаду самых здольных. Пры выбары кандыдатаў на пасаду не пераследваў асабістыя мэты сваёй радні, не схіляўся да багатых і магутных, не глядзеў на прыгожую знешнасць.

Прынцып «падбіраць і прызначаць на пасаду высокамаральных і здольных людзей» — гэта ідэал падбору кандыдатаў на пасады чыноўнікаў. Якім жа чынам дамагчыся ажыццяўлення такога ідэалу? Са старажытнасці і да цяперашняга часу назапасілася вялікая колькасць метадаў. Розныя сістэмы падбору чыноўнікаў, якія існавалі на працягу гісторыі, напрыклад, феадальная сістэма, сістэма рэкамендацый, сістэма дзевяці рангаў, сістэма дзяржаўных экзаменаў заўсёды абавіраліся на розныя сацыяльныя класы і групы. Сэнс цытаванага выслоўя Мо-цзы ў тым, што ў эпоху вольнага суперніцтва навукоўцаў праслойка годных мужоў мела магчымасць узвысіцца, і такая думка аб справядлівым вылучэнні толькі таленавітых аказала глыбокі ўплыў на наступныя пакаленні палітыкаў. Сёння нам патрэбна такая ж рашучасць у сістэме падбору чыноўнікаў. Неабходна знаходзіць па-сапраўднаму таленавітых і здольных людзей з нізоў у працэсе фактычнай працы, а не адбіраць тых, хто «знаходзіцца побач». Не варта абавірацца на сетку роднасных сувязяў, падбіраць людзей па іх сацыяльным паходжанні. Партыя створана для таго, каб служыць народу. Мы, хто здзяйсняе праўленне ў імя народа, пры падборы людзей павінны кіравацца прынцыпам «у героя не пытаюцца, адкуль ён родам».

Спрыяльны час, які залежыць ад Неба,
саступае выгодам мясцовасці, а выгоды
мясцовасці саступаюць
згодзе людзей

[Цытата з] «Мэн-цзы», глава «Гунь сунь чоу. Частка другая».

[Арыгінальны тэкст] Мэн-цзы казаў:

— У ваеннай справе спрыяльны час, які залежыць ад Неба, саступае выгодам мясцовасці, а выгоды мясцовасці саступаюць згодзе людзей. Уявім сабе горад, сцены якога маюць даўжыню тры лі, з умацаванымі прадмесцямі за сем лі ад яго. Ты акружыў гэты горад і пайшоў на прыступ, але не адолеў яго. Тое, што табе ўдалося акружыць яго і пайсці на прыступ, безумоўна, падарунак спрыяльнага часу, зроблены Небам. Аднак тое, што ты ўсё ж не адолеў, азначае, што спрыяльны час ад Неба саступіў выгодам мясцовасці, у якой размешчаны горад.

Але вось уявім сабе, што сцены гарадскія — не скажаш, што невысокія, равы каля гарадскіх сцен — не скажаш, што неглыбокія, зброя і даспехі ў байцоў — не скажаш, што слабенькія і нетрывалыя, збожжа і правіянту ў іх — не скажаш, што мала, аднак абаронцы горада шукаюць розныя зачэпкі і пакідаюць горад. Гэта азначае, што выгоды мясцовасці саступілі згодзе людзей.

Таму я і кажу: народ трэба сяліць так, каб не трэба было агароджваць яго трывалымі межамі; валаданне сваё трэба мацаваць так, каб не прыходзілася выкарыстоўваць горы і бурныя рэкі; павялічваць моц Паднябеснай трэба без дапамогі зброі і даспехаў. Больш садзеяння атрымлівае той, хто знаходзіць свой шлях да ісціны, а таму, хто губляе гэты шлях, дапамогі аказваюць менш.

Рубежом найменшага аказання дапамогі з'яўляецца абурэнне, праяўлянае блізкай раднёй, а рубежом найбольшага аказання дапамогі — пакорлівае падпарадкаванне ўсёй

Паднябеснай. Нападай жа на тое, чым абураюцца твае блізкія сваякі, і карыстайся тым, што прыводзіць у пакорлівасць усю Паднябесную!

Таму і бываюць такія добрапрыстойныя мужы, якія не змагаюцца, а калі будуць змагацца, то абавязкова выйдуць пераможцамі.

[Тлумачэнне] Выгадны момант і спрыяльны клімат саступаюць перавагу рэльефу мясцовасці, спрыяльны рэльеф мясцовасці саступае сумесным намаганням людзей.

Паняцце 和 «хэ» («гармонія») — ключавое паняцце кітайскай культуры. Кітайцы кажуць, што радасць заключаецца ў людскай гармоніі. З даўніх часоў і да сённяшняга дня прынцып гармоніі ў чалавечым грамадстве заўсёды ўспрымаўся праніклівымі навукоўцамі як няўхільнае правіла. Многія старажытныя і сучасныя выказванні дакладна адлюстроўваюць цудоўнае імкненне людзей да шчырых і прязных адносінаў адзін з адным: «добры час, які залежыць ад Неба, саступае выгодам мясцовасці, а выгоды мясцовасці саступаюць згодзе людзей», «жадаю быць падобным на мудрых кіраўнікоў старажытнасці, каб людзі жылі ў згодзе», «загарадзі трэба мець тры падпоркі, а чалавеку — дапамогу трох таварышаў», «чырвоныя кветкі прыгожыя, але ім патрэбны зялёныя лісты». Практыка пастаянна паказвае, што сіла людзей у адзінстве. Толькі пры «адзінстве народа» магчыма паспяховае праўленне. Яднанне і кааперацыя паміж таварышамі, вярхамі і нізамі, паміж рознымі часткамі грамадства з'яўляецца ключавым фактарам поспеху. Партыйныя кадры, кіраўнікі вялікіх падраздзяленняў у яшчэ большай ступені павінны надаваць увагу яднанню, улічваць сітуацыю ў цэлым, правільна ставіцца да сябе і людзей, быць добразычлівымі, адчуваць жаданне рабіць дабро, павважаць і падтрымліваць іншых. Ім варта паглыбляць паразуменне пры ўзаемадзеянні, павышаць ступень яднання пры кааперацыі, старанна ствараць рабочую атмасферу аднадушнасці, якая арыентуе на імкненне да развіцця, ім варта ствараць сваю «фірмовую марку».

Калі глядзець толькі на конскі волас,
а не на каня, то не даведаешся,
якой ён формы.
Калі глядзець толькі на адзін колер,
то не ўбачыш прыгажосці ўсёй карціны

[Цытата з] Перыяд Чжаньга (Войны паміж царствамі), Шы Цзяа «Шы цзы»⁷⁷.

[Арыгінальны тэкст] Калі глядзець толькі на конскі волас,
а не на каня, то не даведаешся, якой ён формы. Калі глядзець
толькі на адзін колер, то не ўбачыш прыгажосці ўсёй карціны.

⁷⁷Шы Цзяа — вядомы палітык і мысляр перыяда Чжаньга (Войны паміж царствамі), адзін са ста вялікіх дзеячаў да аб'яднання Кітая ў імперыю Цынь. Яго адносяць да школы эклектыкі, у яго ідэях ёсць падабенства з легістамі. Па запісах Бань Гу, ён родам з царства Лу, быў настаўнікам Шан Яна. Паславіўся дзякуючы свайму метаду пакаранняў, які празвалі «Шы цзы» (іерогліф «шы» азначае «труп»). Сацыяльныя рэформы і філасофскія ідэі Шы Цзяа адыгралі вельмі важную ролю.

Кніга «Шы цзы» была згублена і адноўлена наступнымі пакаленнямі. У кнізе ёсць выказванне: «Чатыры бакі свету клічуцца прасторай, старажытнасць да цяперашняга моманту завецца часам». Гэтае выказванне лепш карэлюе з сучасным паняццем «часу і прасторы», чым іншыя падобныя ідэі кітайскіх асноватворных старажытных кніг. Многія думкі гэтай кнігі не губляюць сваю актуальнасць па сённяшні дзень: «Любіць увесь народ, працаваць на карысць радзімы», «удасканалваць дзяржаўныя справы і кіраванне» і г.д.

[Тлумачэнне] Нельга даведацца, як выглядае конь, калі паглядзець толькі на адзін яго валасок. Нельга зразумець, на колькі прыгожая карціна, калі ўбачыць толькі трохі яе фарбы.

Эфект цэлага большы, чым сума асобных індывідаў. Гэта таму, што пры ўзаемадзеянні можна атрымаць эфект « $1 + 1 > 2$ ». Кожны чыноўнік у ходзе практычнай работы будзе сутыкацца з неабходнасцю супрацоўніцтва з іншымі людзьмі. У кожнага чалавека свае абавязкі, а стратэгія развіцця (усё роўна, цэнтральная або мясцовая) звычайна ўяўляе сабой сістэмны праект, які патрабуе зладжанага ўзаемадзеяння ўсіх бакоў, таму кадры кіраўніцтва павінны памятаць аб актыўным супрацоўніцтве, ставіць інтарэсы калектыву вышэй, чым уласныя захапленні. Футбольная каманда не можа выйграць чэмпіянат, калі ў ёй будзе толькі адзін добры нападаючы, для перамогі ў чэмпіянаце неабходна мець адзінаццаць гульцоў, якія гарманічна ўзаемадзейнічаюць адзін з адным, пры гэтым кожны старанна робіць сваю працу.

Ва ўсіх краінах ёсць законы,
але няма такога закона,
які забяспечваў бы выкананне
ўсіх астатніх законаў

[Цытата з] «Шан цзюнь шу» («Кніга кіраўніка вобласці Шан»), глава «Хуа цэ» («Аб асновах палітыкі»).

[Арыгінальны тэкст] У краіне хаос не таму, што ў яе законах хаос, а таму, што законы не выкарыстоўваюцца ў належнай меры. Ва ўсіх краінах ёсць законы, але няма такога закона, які забяспечваў бы выкананне ўсіх астатніх законаў.

[Тлумачэнне] У любой краіне ёсць свае законы, аднак сярод гэтых законаў няма такога, які б забяспечваў абавязковае выкананне ўсіх астатніх законаў.

Пачатковы пункт кіравання — чалавек, а канчатковы пункт кіравання — таксама чалавек. Закон — гэта кодэкс, які рэгулюе паводзіны групы, але наяўнасць закона не азначае, што ён абавязкова выконваецца. Як прывіць нормы закону ў сэрца кожнага, як зрабіць іх часткай свядомасці? Для гэтага трэба выхаваць

у людзях разуменне вяршэнства закона. Калі няма вяршэнства закона, то нават самыя падрабязныя і зразумелыя прававыя нормы могуць не выконвацца. Можна сказаць, што пачуццё вяршэнства закона — гэта аснова і сутнасць кіравання на аснове законаў.

Чжан Цзючжэнь з дынастыі Мін раней шкадаваў менавіта пра гэта: «Няма нічога складанага ў тым, каб усталёўваць законы для ўсіх спраў у Паднябеснай, але складана забяспечыць іх выкананне». Калі ў людзей не будзе пачуцця вяршэнства закона, то ў грамадстве не будзе неабходных звычаяў. Тады вяршэнства закона будзе ўяўляць сабой дрэва без кораня, кветку без сцябла, ваду без крыніцы. Калі казаць аб'ектыўна, то вяршэнства закона зусім не праяўляецца ў тым, што ў звычайных грамадзян ёсць поўныя, дэталёвыя веды аб дзеючых у краіне законах. Не, вяршэнства закона праяўляецца ў тым, што ў паўсядзённым жыцці людзі штохвілінна праяўляюць свядомасць у аспекце выканання законаў.

Канцлер краіны павінен быць абраны
з кіраўнікоў абласцей,
палкаводзец павінен быць абраны
з радавых салдат

[Цытата з] «Хань Фэй-цзы», глава «Сянь-сюэ» («Яўнае вучэнне»).

[Арыгінальны тэкст] Адукаваны і мудры правіцель пры прызначэнні канцлера будзе шукаць прыдатнага чалавека сярод звычайных кіраўнікоў абласцей, адважнага палкаводца — сярод звычайных салдат. Той, хто дамогся поспеху, павінен атрымаць узнагароду, пры гэтым чым вышэй будзе тытул і большым жалаванне, тым больш чалавек будзе адчуваць натхнёнасць. Павышэнне пасада і рангаў прывядзе да таго, што такія чыноўнікі будуць хацець працаваць яшчэ больш. Калі чалавек мае вялікае дараванне і высокі тытул, то будзе выконваць усе свае абавязкі. Гэта і ёсць прынцып кіравання Паднябеснай.

[Тлумачэнне] Мудры кіраўнік пры падборы чыноўнікаў будзе шукаць патрэбных людзей на нізах, з радавых салдат абярэ палкаводца. Чым вышэй тытул і большы аклад у стараных людзей, тым больш намаганняў яны будуць прыкладаць. Пры паступовым руху чыноўнікаў з нізоў кіраванне краінай ажыццяўляецца тым лепш, чым вышэй становіцца іх пасада. Хто здолее так арганізаваць працэс, той будзе мудрым дасканалым правіцелем.

На думку легіста Хань Фэй-цзы, «мудрае кіраванне» — гэта праўленне, пры якім важны адказы пост могуць атрымаць звычайныя чыноўнікі і радавыя салдаты. Хоць гэта на першы погляд здаецца простым, але тут закладзены вельмі глыбокі сэнс. Па-першае, пры падборы людзей нельга абмяжоўвацца якім-небудзь адным трафарэтам, трэба надаваць вялікую ўвагу «нізам», а не ацэньваць людзей толькі па такіх крытэрах, як шляхетнасць роду, статус, адносіны, багацце і г.д. Такім чынам фарміруецца механізм мабільнасці сацыяльных класаў, і звычайныя грамадзяне таксама змогуць праявіць свае таленты і знайсці прымяненне сваім здольнасцям. Па-другое, неабходна стварыць дзейную сістэму адбору і павышэння па службе годных людзей, а крытэрыем іх ацэнкі таксама павінны быць здольнасці і дасягненні. Эпоха да аб'яднання Кітая ў імперыю Цынь была часам палітычных манеўраў для праслойкі «шы», чыноўнікаў-навукоўцаў, менавіта тады існавала такая сістэма сацыяльнай мабільнасці для таленавітых. Аднак, на жаль, у наступныя стагоддзі ў рознай ступені назіраўся рэгрэс у намаганнях, накіраваных на разбурэнне зацвярдзелых сацыяльных класаў. Ва ўпраўленні вялікай краінай асабліваю карысць мае вопыт «нізоў», і дадзеная практыка атрымлівае ўсё большае распаўсюджанне ў сучаснай палітычнай дзейнасці.

Адсутнасць поспеху заключаецца ў неабдуманасці дзеянняў

[Цытата з] «Вэй Ляа-цзы»⁷⁸.

[Арыгінальны тэкст] Магутнасць грунтуецца на нязменнасці, розум праяўляецца ў прытрымліванні часу і абставінаў, знаходлівасць заключаецца ва ўменні прыстасоўвацца да змен абстаноўкі, поспех вайны залежыць ад маральнага духу салдат, паспяховая атака залежыць ад умення падмануць чаканні суперніка, паспяховая абарона залежыць ад знешняга размяшчэння. Каб пазбегнуць памылак, неабходна прытрымлівацца закону; каб не патрапіць у цяжкую сітуацыю, неабходна загадзя падрыхтавацца. Абачлівасць заключаецца ва ўвазе да дробязяў, мудрасць заключаецца ў дальнабачнасці і кіраванні вялікімі справамі, выкараненне зла залежыць ад рашучасці, заваяванне людскіх сэрцаў патрабуе сціпласці і пачцінасці. Згрызоты сумлення прыходзяць, калі даверыцца нягодніку, грэх здзяйсняць непатрэбныя забойствы. Сапсаванасць заключаецца ў перавазе эгаістычных жаданняў. Нельга ненавідзець людзей, якія паказваюць на твае недахопы. Адсутнасць абмежавання абарочваецца растратай народных багаццяў, глупства заключаецца

⁷⁸ «Вэй Ляа-цзы» — важная ваенная кніга старажытнага Кітая. Яе аўтар, дата напісання і сутнасць заўсёды былі спрэчнымі момантамі. Некаторыя мяркуюць, што аўтарам з'яўляецца пустэльнік Хуэй-ван, іншыя лічаць, што яе напісаў дарадзец імператара Цынь Шыхуана Вэй Ляа. Часцей аўтарства кнігі прыпісваюць менавіта Вэй Ляа. Кніга змяшчае ідэі найўнага матэрыялізму, яе тэарэтычны ўзровень вельмі высокі, у ёй адлюстраваны досыць глыбокія разважанні аб палітыцы, эканоміцы і ваеннай справе. Упершыню кніга была згадана ў бібліяграфічным раздзеле хронікі «Хань шу». У кнізе ёсць 29 запісаў эклектыкі «Вэй Ляа», 31 запіс «Вэй Ляа» пра ваеннае мастацтва, а цяперашняя версія «Вэй Ляа-цзы» дзеліцца на пяць частак.

ў схільнасці да разладу, адсутнасць поспеху тлумачыцца неабдуманасцю дзеянняў, абмежаванасць заключаецца ў аддаленасці ад дабрадзейных мудрацоў. Беспарадкі і смута ўзнікаюць з-за скапнасці, бедствы прыходзяць, калі зблізіцца з нізкімі людзьмі. Гібель краіны адбываецца, калі няма абароны, небяспека ўзнікае, калі няма загадаў.

[Тлумачэнне] Неабачлівасць і неабдуманасць часта прыводзяць да адсутнасці поспеху ў працы.

Прыказка гаворыць: «Новы чыноўнік запальвае тры агні, перш чым прыступіць да выканання сваіх абавязкаў». На пачатку, калі чалавек толькі займае кіруючую пасаду, ён часта поўны амбіцый і памкненняў змяніць сітуацыю, таму не падвяргае строгай ацэнцы рашэнне або палітычны курс, абавіраецца ў дзеяннях на энтузіязм. Але сёння сістэма становіцца ўсё больш моцнай, а таму такія стыль паводзінаў часта аказваецца асуджаны на правал. Каб палітычны курс быў паспяховы, працэс прыняцця рашэння павінен ісці ў адпаведнасці з духам і палажэннямі вяршэнства закона. Таму для сённяшніх кадраў кіраўніцтва важным з'яўляецца не тое, ці змогуць яны спаліць «тры агні», а ці ёсць у іх энергія «перапраўляцца праз горы», ці змогуць яны няўхільна рэалізоўваць добры план ці палітычны курс. Кадрам кіраўніцтва не варта імкнуцца да сенсацыйных вынікаў: яны павінны імкнуцца да доўгатэрміновага назапашвання і паступовага развіцця.

Калі дзейнічала Вялікае Даа, Паднябесная была ўсеагульным здабыткам

[Цытата з] «Лі цзы» («Запіскі аб прыстойнасці»), глава «Лі юнь» («Цыркуляцыя прыстойнасці»)⁷⁹.

[Арыгінальны тэкст] Калі дзейнічала Вялікае Даа, Паднябесная была ўсеагульным здабыткам. Выбіралі таленавітых і здольных, вучылі вернасці, удасканальваліся ў прыязнасці. Таму для людзей роднымі былі не толькі крэўныя сваякі, дзецьмі былі не толькі свае дзеці. Старцы мелі прытулак, каб скончыць свае дні; моцныя цела мелі прымяненне; дзеці мелі магчымасць расці; усе сіроты і калекі мелі пражытак.

⁷⁹ «Лі юнь» («Цыркуляцыя прыстойнасці») — гэта важны пісьмовы помнік у складзе твора «Лі цзы» («Запіскі аб прыстойнасці»). Гэта твор, які быў напісаны недзе ў пазнейшыя гады перыяду Войнаў паміж царствамі або ў эпоху дынастыі Цынь і Хань канфуцыянскімі навукоўцамі ад імя Канфуцыя. У тэксце перадаюцца меркаванні Канфуцыя аб сваім вучні Цзы Ю, абмяркоўваецца паходжанне «лі» (рытуалу, абраду), яго прымяненне і функцыі, выказваюцца канфуцыянскія палітычныя думкі і гістарычны погляд.

У прыватнасці, урывак «калі дзейнічала Вялікае Даа, Паднябесная была ўсеагульным здабыткам» падрабязна апісваецца ідэальны свет «ўсеагульнай гармоніі ў Паднябеснай». «Усеагульная гармонія» таксама стала вышэйшым палітычным ідэалам у старажытным Кітаі, аказала глыбокі ўплыў на палітыкаў і рэфарматараў наступных пакаленняў. Напрыклад, Кан Ювэй у канцы дынастыі Цын аднойчы напісаў каментар да «Лі юнь» («Цыркуляцыя прыстойнасці»), у якім патлумачыў палітычныя ідэі канстытуцыйнай рэформы і мадэрнізацыі.

[Тлумачэнне] Найвышэйшы ідэал кіравання — распаўсюджанне Вялікага Даа па ўсёй Паднябеснай і першарадная роля пачуцця справядлівасці.

«Усеагульная гармонія ў Паднябеснай» — гэта вышэйшы палітычны ідэал старажытнага Кітая. Калі ўсе праяўляюць свае здольнасці, калі ў грамадстве пануе гармонія, то кожны можа рэалізаваць асабістыя інтарэсы і каштоўнасці. У заходняй ліберальнай палітычнай тэорыі грамадскае і прыватнае з'яўляюцца супрацьлегласцямі, таму дзяржаўны лад павінен праводзіць выразную мяжу паміж імі, каб гэтыя два элементы не ўступалі ў канфлікт. Аднак у палітычных ідэалах кітайцаў грамадскае і прыватнае могуць развівацца супольна, абодва пачаткі каштоўныя. Кітайцы вераць, што каштоўнасць «маленькага я» асобнай сям'і і «вялікага я» ў сацыяльным і палітычным жыцці аднолькавая, таму трэба «ўдасканальваць і добраўпарадкаваць вялікі спакой у краіне». Гэта ключ да разумення кітайскай палітыкі.

Цзычань⁸⁰ кіраваў царствам Чжэн,
і народ не мог яго падмануць;
Цзыцзянь⁸¹ кіраваў Шаньфу,
і народу было шкада яго падманваць;
Сімэнь Баа⁸² кіраваў акругай Е,
і народ не адважваўся падмануць яго

[Цытата з] «Шы цзы», глава «Камічны жыццяпіс».

⁸⁰ Цзычань (?–522 г. да н.э.), сапраўднае імя — Цзы Цяа, другое імя Цзымэй. Людзі называлі яго яшчэ і Гун Суньцяа, і Чжэн Цзычань. Ён быў унукам Чжэн Му-гуна. Жыў у царстве Чжэн (цяпер павет Сінчжэн ў Хэнані) у канцы перыяду Чуньцзо ў адзін час з Канфуцзем. Ён быў адным з палітыкаў, якіх Канфуцый вельмі паважаў. З 543 да 522 да н.э. Цзычань займаўся справамі кіравання царствам Чжэн.

⁸¹ Цзыцзянь, (год нараджэння і смерці невядомы), прозвішча Мі, імя няпоўна-сцю вядома, другое імя Цзыцзянь. Жыў у царстве Лу ў канцы перыяду Чуньцзо. Адзін з 72 паслядоўнікаў Канфуцзя, быў чыноўнікам у акрузе Шаньфу ў царстве Лу (цяпер акруга Хэсянь, Шаньдун).

⁸² Сімэнь Баа (год нараджэння і смерці невядомы) — дзяржаўны дзеяч царства Вэй ў перыяд Чжаньго. Вэй Вэнь-хоу (446–396 гг. да н.э.) быў прызначаны начальнікам акругі Е (цяпер павет Лінчжан, правінцыя Хэбэй, і горад Аньян, правінцыя Хэнань). Жалезнай рукой кіраваў акругай Е, скарыстаўся выпадкам, калі праводзіўся звычай ахвярапрынашэння маладой жанчыны богу ракі Хэбо і пакараў мясцовых самадураў, забараніў любыя шаманскія абрады. Ён таксама абследаваў крыніцы вады і загадаў выкапаць дванаццать рачных каналаў, каб палепшыць мясцовыя сельскагаспадарчыя ўмовы. У той жа час ён ажыццяўляў палітыку «аб'яднання салдат з сялянамі і захоўвання збожжа ў народа», якая ў хуткім часе зрабіла жыхароў Эчэна багатымі і моцнымі. Эчэн стаў стратэгічна важным паўночна-ўсходнім горадам дзяржавы Вэй у перыяд Войн паміж царствамі.

[Арыгінальны тэкст] Цзычань кіраваў царствам Чжэн, і народ не мог яго падмануць; Цзыцзянь кіраваў Шаньфу, і народу было шдада яго падманваць; Сімэнь Баа кіраваў акругай Е, і народ не адважваўся падмануць яго.

[Тлумачэнне] Цзычань кіраваў царствам Чжэн, і ў народа не было спосабаў яго падмануць; Цзыцзянь кіраваў Шаньфу, і падмануць яго народу не дазваляў жаль; Сімэнь Баа кіраваў акругай Е, і народ не адважваўся падмануць яго.

Са старажытных часоў існавалі разнастайныя ідэі і метады кіравання. У перыяд Чуньцю вядомы палітык Цзычань рабіў усё самастойна, адрозніваўся праніклівацю і дальнабачнасцю. За кароткі час здолеў стварыць бяспеку і ўсталяваць спакой у царстве Чжэн, ды так, што «дзверы па начах не замыкаліся, а на дарогах не падбіралі згубленага». Людзі не смелі яго падманваць.

Цзыцзянь не выходзіў з пакояў цэлы дзень і іграў на цытры, але па-ранейшаму дакладна і зладажана кіраваў вобласцю Шаньфу. Ён сур'ёзна падыходзіў да выбару чыноўнікаў, надаваў вялікае значэнне перавыхаванню, ціха і спакойна займаўся кіраваннем, таму народу было шкада яго падманваць.

Сімэнь Баа быў выхадцам з царства Вэй у перыяд Войн паміж царствамі. Ён быў вельмі мудрым і разумным чалавекам, але на людзях наводзіў сябе сціпла і не вылучаўся. Паспяхова знішчыў блгі звычай аддаваць дзяўчыну «замуж» за бога ракі Хэбо. Ён мабілізаваў народ на будаўніцтва ірыгацыі, выкарыстоўваў жорсткія законы праўлення ў смутны час, а таму народ не адважваўся падманваць яго.

Тры ідэалы кіравання праяўляюцца ў наступных падыходах: рабіць усё самастойна, запрашаць на службу мудрых, умацоўваць аўтарытэт. Усе названыя ўзоры кіравання сёння па-ранейшаму маюць вялікае значэнне, хаця прымяняюцца ў залежнасці ад месца і часу.

Нельга спяшацца, калі разблытваеш вяроўку

[Цытата з] «Хань шу» («Гісторыя дынастыі Хань»)⁸³, глава «Жыццяпіс Гун Суя».

⁸³«Хань шу» («Гісторыя дынастыі Хань»), таксама называецца «Цянь хань шу», складзена ў асноўным гісторыкам дынастыі Усходняя Хань па імені Бань Гу. Гэта першая храналагічная гісторыя Кітая, адна з дваццаці чатырох кніг дынастычнай гісторыі. Разам з «Шы цзы» («Гістарычныя запіскі»), «Хоу Хань шу» («Гісторыя дынастыі Позняя Хань») і «Сань-го чжы» («Запісы аб Трох царствах») называюцца «Цянь сы шы» («Чатыры раннія летапісы»). Кніга апісвае перыяд з першага года валадарання імператара Лю Бана з дынастыі Заходняя Хань (206 год да н.э.) і да чацвёртага года кіравання імператара Ван Мана з дынастыі Сінь (23 г.). Усяго ахоплена 230 гадоў гісторыі. «Хань шу» ўключае ў сябе дванаццат цзюаняў (світак, адзінка вымярэння аб'ёму тэкста ў Кітаі. — *Заўв. рэд.*) хронікі («Цзы»), 8 цзюаняў дакладных запісак імператару («Бя»), дзесяць цзюаняў гістарычнай прозы («Чжы»), семдзесят цзюаняў жыццяпісаў («Чжуань»). Усяго ў кнізе сто цзюаняў. Нашчадкі падзялілі змест кнігі на 120 цзюаняў, усяго восемсот тысяч іерогліфаў.

Мова «Хань шу» ўрачыстая і строга, часта выкарыстоўваюцца паралелізмы, архаізмы, старыя іерогліфы. Стыль сачынення вельмі вытанчаны, што моцна кантрастуе з простым стылем «Шы цзы» («Гістарычныя запіскі»). Такім чынам, хроніка «Хань шу» з'яўляецца важным узорам літаратурнай спадчыны.

Шан Ян дзякуючы сваім вайсковым подзвігам атрымаў у валоданне вобласць Шан, таму нашчадкі празвалі яго Шан-цзюнь (кіраўнік вобласці Шан). «Шан-цзюнь шу» («Кніга кіраўніка вобласці Шан») — гэта твор школы легістаў, узначаленай Шан Янам, які таксама называецца «Шан-цзы». У «Хань шу» у бібліяграфічным раздзеле ёсць запіс аб тым, што ў склад кнігі ўваходзяць 29 цзюаняў, але да цяперашняга часу захавалася толькі чатырнаццат. Пры гэтым, у некаторых частках распавядаюцца гістарычныя факты, якія адбыліся пасля смерці Шан Яна. Такім чынам, ён не напісаў іх сам. Але ў кнізе захаваліся таксама пасмяротныя пасланні Шан Яна, якія, як лічыцца, былі складзеныя яго вучнямі пасля смерці Шан Яна ў канцы эпохі Войнаў паміж царствамі. У кнізе распавядаецца аб тэорыі рэформаў школы Шан Яна і канкрэтных мерах. Шан Ян выступаў за ўмацаванне ўлады манарха, стварэнне прававой сістэмы з заахвочваннямі і пакараннямі.

[Арыгінальны тэкст] Сунь сказаў: «Я чуў, што навядзен-не парадку ў народзе падобна разблытванню вяроўкі, у гэтай справе нельга спяшацца. Толькі калі рабіць усё павольна, вяроўку можна разблытаць. Я хачу, каб міністры і цэнзары не абмяжоўвалі мяне законамі, дазволілі дзейнічаць па абставінах».

[Тлумачэнне] Каб разблытаць вяроўку, не трэба спяшацца, неабходна няспешна знайсці яе канец.

Кітайцы сур'ёзна ставяцца да расстаноўкі спраў у парадку важнасці і тэрміновасці. Некаторыя справы неабходна выконваць без прамаруджання, а ў іншых, наадварот, нельга спяшацца. Напрыклад, «пры разблытванні вяроўкі нельга спяшацца. Толькі калі дзейнічаць павольна, вяроўку можна разблытаць». «Пільны нетаропкі аналіз дазваляе вызначыць сутнасць праблемы — гэта выпрабаванне для дакладнасці розуму і цярпення чалавека».

Напрыклад, сучасны кітайскі рынак жылля — гэта своеасаблівая «заблытаная вяроўка». Было выдадзена нямала законаў, але ўсе яны траплялі ў адзін і той жа заганны круг: чым больш рэгулявання, тым больш павышаюцца цэны на жыллё. Але два апошнія гады цэнтральныя органы ўлады не спяшаліся з новымі законамі, пры гэтым кошт жылля паступова пачаў вяртацца ў рамкі разумнага. Вынікі паспешлівых і павольных дзеянняў адрозніваюцца ашаламляльна. Яшчэ адзін прыклад: многія маладыя партыйныя кадры пасля атрымання першага кіруючага паста поўняцца рашучасцю «ссекчы ўсё на карані». Такі працоўны энтузіязм і жаданне атрымаць грамадскае прызнанне — гэта, вядома, добра, але вельмі часта паспешлівасць ці недакладнае разуменне сітуацыі, нявызначанасць абставін прыводзяць да непажаданага выніку.

Гіганцкая птушка Пэн узлятае
не толькі з-за лёгкіх пёраў,
конь імкліва скача
не толькі з-за моцы ў нагах

[Цытата 3] Дынастыя Хань, Ван Фу⁸⁴ «Цянь фу лунь» (Меркаванні ўтоенага чалавека), глава «Шы нань» («Збавенне ад цяжкасцяў»).

⁸⁴ Ван Фу (85–162) родам з Андзін у Ліньцзыне (цяпер павет Чжэньюань правінцыі Ганьсу). Палітычны каментатар, пісьменнік, мысляр дынастыі Усходняя Хань. Ван Фу не збіраўся рабіць кар’еру, ён жыў у адзіноце і пісаў кнігі, але ўсё ж шмат думаў пра краіну, разважаў пра палітыку кіравання і крытыкаваў яе. І паколькі «не хацеў раскрываць сваё імя», то назву кнігі атрымала «Меркаванні ўтоенага чалавека». «Цянь фу лунь» («Меркаванні ўтоенага чалавека») — рэпрэзентатыўны твор Ван Фу. З гэтай кнігі сёння захавалася 35 частак, у тым ліку глава «Сюй лу». Хоць яны трохі зблыталіся, але з большага набліжаны да старадаўняй версіі. Кніга пачынаецца з раздзела «Цзан сюэ» («Усхваленне навучання»), у главе «У дэ чжы» («Нататкі пра пяць дабрадзейнасцяў») распавядалася пра радавод правіцеля, завяршалася кніга главай «Чжы шы сін» («Нататкі аб родзе»), у якой прыводзіліся розныя генеалагічныя запісы. У астатніх частках распавядалася аб падборы чыноўнікаў, кіраванні дзяржавай, абароне межаў, унутранай і знешняй палітыцы, яе недахопах. У кнізе прысутнічае крытыка забабонаў і прымхаў, варажбы і шаманаў і іншых заганаў грамадства. Аналізуецца вучэнне Канфуцыя, а таксама погляды такіх легістаў, як Шан Ян, Хань Фэй, Шэнь Бухай і іншых. Можна сказаць, што за аснову сістэмы ўзята канфуцыянства, а ў якасці практыкі разглядаецца легізм. «Вэнь сін дзяа лун» («Разьбяны цмок літаратурнай думкі») адносіць дадзеную кнігу да «Чжу-цзы» («Мудрацы»), а бібліяграфія «Суй шу» («Кніга пра эпоху Суй») — да канфуцыянства.

[Арыгінальны тэкст] Гіганцкая птушка Пэн узлятае не толькі з-за лёгкіх пераў, конь імкліва скача не толькі з-за моцы ў нагах.

[Тлумачэнне] Птушка Пэн лунае ў небе не толькі дзякуючы лёгкім пёрам, высакародны конь імкліва імчыцца не толькі дзякуючы моцы сваіх ног.

«Адной рукой у далоні не хлопнешь». Якім бы здольным і разумным ні быў чалавек, у адзіночку ён не зможа стаць героем. У эпоху падзелу працы асабліва важна супрацоўнічаць з іншымі. Кадрам кіраўніцтва неабходна мець добрыя думкі пра развіццё, спосабы і метады аб'яднання людзей і калектыўных сіл. Гэта важнае паправаванне да кіраўнічых кадраў. Менавіта на такім падыходзе і грунтуецца развіццё краіны. На дадзеным этапе Кітай усё яшчэ мае сур'ёзны дысбаланс у развіцці, слабаразвітыя рэгіёны сапраўды зацягваюць агульнае развіццё краіны ў цэлым. Каню патрэбны ўсе яго чатыры нагі, і галоўнае пры гэтым заключаецца ў тым, як раскрыць перавагі кожнай з іх, як забяспечыць іх скаардынаваную працу. Калі Кітай хоча быць наперадзе ўсіх, то яму трэба абанірацца на сілы свайго народа, а гэта больш чым 1 мільярд 300 мільёнаў чалавек. Гэта значыць, на шляху рэформаў Кітая няма людзей, якія могуць заставацца назіральнікамі і стаяць побач.

Той, хто ўмее добра
выкарыстоўваць забароны,
спачатку павінен
прытрымлівацца іх сам
і толькі потым прымушаць астатніх

[Цытата з] Дынастыя Усходняя Хань, Сюн Юэ «Шэнь Цзянь»,
глава «Форма дзяржаўнай прылады».

[Арыгінальны тэкст] Той, хто ўмее добра выкарыстоўваць забароны, спачатку павінен прытрымлівацца іх сам і толькі потым прымушаць астатніх. Той, хто дрэнна выкарыстоўвае забароны, спачатку павінен прымусіць іншых прытрымлівацца іх і толькі затым — сябе.

[Тлумачэнне] Чалавек, які добра кіруе грамадствам пры дапамозе забаронаў, сам павінен жыць у адпаведнасці з гэтымі забаронамі, і толькі потым патрабаваць гэтага ад іншых. Чалавек, які не можа добра выкарыстоўваць забароны для кіравання грамадствам, спачатку павінен патрабаваць у іншых прытрымлівацца забаронаў і толькі потым патрабаваць гэтага ад сябе.

Канфуцый аднойчы сказаў: «Калі правіцель справядлівы, то яму будуць падпарадкоўвацца і без прымусу, а за тым, хто несправядлівы, і па загаду не пойдучь». Словы Сюн Юэ маюць той жа самы сэнс: «Трэба служыць узорам». Тое, што патрабуеш ад іншых людзей, спачатку павінен выканаць сам. Толькі так можна заваяваць аўтарытэт. У адваротным выпадку дабіцца аўтарытэту будзе немагчыма, і дзяржаўны запыт будзе складана рэалізаваць.

Кожны дэпартамент і любы чыноўнік, які мае ўладу і магчымасць абмяжоўваць іншых, павінен помніць гэта выказванне, каб быць патрабавальным да сябе. Калі нават структура будзе не зусім дасканалай, але кіраўнікі будуць прытрымлівацца правіл, будуць дысцыплінаванымі, гэта абавязкова паўплывае на імідж арганізацыі. Аўтарытэт і павага назапашваюцца кожны дзень і праяўляюцца ў розных дробязях. Але ж часта знішчаюць гэты аўтарытэт таксама розныя дробязі.

Асноўны метады кіравання дзяржавай зключаецца ў справядлівасці і бесстароннасці

[Цытата 3] Дынастыя Тан, У Цзын «Асновы кіравання ў перыяд Чжэнь гуань», «Фан Сюаньлін»⁸⁵.

[Арыгінальны тэкст] Асноўны метады кіравання дзяржавай зключаецца ў справядлівасці і бесстароннасці.

⁸⁵Фан Сюаньлін (579–648), імя Цяа, другое імя — Сюаньлін. Родам з Ліньцзы (цяпер акруга Цзыба правінцыі Шаньдун), сын Фань Янцяня. Вядомы дзяржаўны дзеяч пачатку дынастыі Тан. Ва ўзросце васьмнаццаці гадоў здаў экзамен на навуковую ступень цзіньшы (вышэйшая вучоная ступень у сістэме кітайскіх дзяржаўных экзаменаў. — *Заўв. рэд.*). У канцы дынастыі Суй ў Паднябеснай панаваў хаос, Фан Сюаньлін перайшоў на бок Лі Шыміня, дапамагаў яму ў стварэнні планаў, служыў сакратаром, а затым — сакратаром пры імператарскім двары. Кожны раз, калі ён дапамагаў усталяваць спакой у якім-небудзь месцы, людзі наперабой кідаліся да яго і прасілі ўзяць у падзяку каштоўнасці. Але ён заўсёды ў першую чаргу шукаў таленавітых людзей для Лі Шыміня, вельмі паважаў і шанаваў яго. У 626-м годзе (дзявяты год праўлення пад дэвізам У-дэ) ён прыняў удзел у планаванні інцыдэнту каля брамы Сюаньмэнь, дапамог Лі Шыміню атрымаць прастол кіраўніка. Ці Шымінь захапляўся ім і казаў, што «спакой у краіне — заслуга Фан Сюаньліня». Фан Сюаньлін быў майстрам у галіне планаў і тактыкі, таму пра яго разам з тагачасным міністрам па імені Ду Жухуэй казалі: «Фан прыдумляе, Ду вырашае». Пасля смерці Фан Сюаньліня Лі Шымінь прыпыніў аўдыенцыі ў палацы на тры дні, падараваў яму тытул тай-вэй (галоўнакамандуючы арміяй. — *Заўв. рэд.*) і пасмяротнае ганаровае імя Юэ Вэньчжаа. Фан Сюаньлін быў пахаваны ў імператарскай грабніцы. Ён намаляваны разам з 23-ма вядомымі дзеячамі ранняй эпохі дынастыі Тан у танскай зале славы.

[Тлумачэнне] Самым важным у кіраванні краінай з'яўляецца падтрыманне справядлівасці і бесстароннасці дзяржаўных указаў і мер.

«Асноўны метады кіравання дзяржавай заключаецца ў справядлівасці і бесстароннасці». З даўніх часоў і да цяперашняга часу народу падабаліся добрыя чыноўнікі. А агульная рыса ўсіх добрых чыноўнікаў — справядлівасць і бесстароннасць. Садзейнічанне сацыяльнай справядлівасці і бесстароннасці з'яўляецца асноўнай каштоўнасцю мэтаў палітычнай і прававой працы. У пэўным сэнсе, справядлівасць і бесстароннасць — жыццёва важныя рэчы для палітычнай і прававой працы. Судовая ўлада — апошняя лінія абароны сацыяльнай справядлівасці і бесстароннасці. Каб людзі адчувалі, што справядлівасць і бесстароннасць пануюць у грамадстве, варта засяродзіцца на вырашэнні праблем, якія наносяць шкоду правам і інтарэсам людзей. Ні ў якім разе нельга пакідаць без увагі просьбы людзей аб дапамозе, ні ў якім разе нельга дапускаць, каб людзі не маглі распачаць судовую цяжбу, ні ў якім разе нельга злоўжываць уладай і парушаць законныя правы і інтарэсы мас, ні ў якім разе нельга дазваляць парушаць закон і даводзіць сітуацыю да сфабрыкаваных спраў і памылковых прысудаў.

Краіна квітнела, калі ва ўладзе
былі таленавітыя людзі,
краіна гінула, калі губляла
такіх людзей.
З'яўленне талентаў і іх страта
адбываюцца паступова,
а не ў адно імгненне

[Цытата з] Дынастыя Тан, Бо Цзюі⁸⁶, «Цэ лінь» («Лес натакак»).

⁸⁶Бо Цзюі (772–846), другое імя — Лэ Цянь, мянушкі — «пустэльнік з гары Сяншань», п'яны спадар, які спявае». Нарадзіўся ў Тайюані, быў вялікім паэтам эпохі Тан. Сябраваў з паэтам Юань Чжэнем, разам з якім ініцыяваў стварэнне жанру юэфу (жанр традыцыйнай кітайскай лірычнай паэзіі. — *Заўв. рэд.*), таму іх назвалі «Юань і Бай». У старасці захапіўся будызмам. Пакінуў пасля сябе твор з 71 цзюаня — «Зборнік вершаў спадара Бая, напісаны ў год Чанцін». Бо Цзюі меў вялікі ўплыў на гісторыю паэзіі. Шматлікія крытыкі мінулага называлі яго паэтам дынастыі Тан і ставілі на другое месца пасля паэта Лі Ду. Ён свядома падзяліў свае вершы на чатыры катэгорыі: іронія, ціхамірнасць, сентыментальнасць і змешаны тып. І ў пісьме сябру Юань Чжэню напісаў: «Мае імкненні накіраваны на стварэнне дабротаў для Паднябеснай, мае дзеянні накіраваны на самаўдасканаленне ў адзіноце. Служэнне ад пачатку і да канца — гэта шлях, а тое, што сказана, — гэта паэзія». У ранніх гады Бо Цзюі свярджаў: «Творчасць, з аднаго боку, адлюстроўвае значныя падзеі часу, а з другога — паўсядзённасць». У кнізе «Прадмова да новага жанру юэфу» ён выступаў супраць пышнага, але не вельмі змястоўнага стылю напісання, які існаваў з моманту праўлення Шасці дынастый. У «Тай цай цзы чжуань» («Жыццёпіс таленавітых людзей дынастыі Тан») пра Бо Цзюі сказана: «Ён не выкарыстоўваў цяжкі стыль напісання. Кожны раз пасля напісання новай часткі ён даваў прачытаць яе бацьку ці дзеду. Затым пытаўся, што было незразумела, і рабіў нататкі». Наступныя пакаленні пісалі пра Бо Цзюі: «Ён, як старыя з Шаньдуна, гаворыць пра важнасць земляробства і шаўкаводства, усе словы яго праўдзівыя». Гэтыя выказванні адлюстроўваюць прастату і агульнадаступнасць творчасці паэта.

[Арыгінальны тэкст] Я гляджу на мінулыя дынастыі: краіна квітнела, калі ва ўладзе былі таленавітыя людзі, краіна гінула, калі губляла такіх людзей. З’яўленне талентаў і іх стра-та адбываюцца не ў адно імгненне, а паступова. У прыродзе не можа рэзка змяняцца гарачыня на холад: яны паступова змяняюць адзін аднаго пры надыходзе вясны і восені. Гасудар краіны не можа рэзка прывесці краіну да росквіту ці заняпаду, — гэта вынік паступовага назапашвання добра ці зла. Не бывае нечаканага росквіту: яму неабходны грунтоўны пад-мурак. Не бывае нечаканай гібелі: яна прыходзіць, калі пануе зло. Дабро і зло залежыць ад гаспадара, росквіт і заняпад зале-жыць ад людзей.

Аднак з пункту гледжання мастацкай вартасці найбольш годнымі пахвалы ад наступных пакаленняў з’яўляюцца дзве паэмы: «Вечны смутак» і «Піпа». Пра іх кажуць: «Што ні слова, то жамчужына». «Цэ лінь» («Лес нататак») — гэта твор з 75 глаў, напісаны Бо Цзюі ў першы год праўлення імператара Сюань-цзуна пад дэвізам Ю (806 г.). У ім абмяркоўваліся палітычныя пытанні таго часу, у тым ліку спосабы быць мудрацом і кіраўніком, стратэгіі кіравання людзьмі, метады пошуку дабрадзейных, метады выпраўлення чыноўнікаў, асновы кіравання войскам і салдатамі, а таксама распавядалася аб значэнні культуры і адукацыі і г.д.

[Тлумачэнне] Росквіт краіны залежыць ад правільна падбраных кіраўнікоў. Гібель краіны адбываецца з-за няправільна падбраных службоўцаў. Росквіт і заняпад краіны не адбываецца імгненна — гэта працяглы працэс, які залежыць ад правільнага падбору людзей. Таксама, як прыродзе патрэбны вясна і восень, каб перайсці да холаду або спякоты, так і кіраўніку трэба назапашваць добрыя ці блягія справы, каб прывесці краіну да росквіту ці заняпаду. Але ў канчатковым рахунку, росквіт ці заняпад краіны залежыць ад самага галоўнага — ад людзей.

Кіраванне краінай абапіраецца на разгалінаваную сістэму дзяржаўнай службы. Кожны чыноўнік і кадравы работнік уяўляе сабой вузлавы пункт гэтай вялікай бюракратычнай сеткі, кожны мае свае абавязкі па кіраванні. І ад кожнага такога вузлавога пункта залежыць якасць распаўсюджвання і выканання

дзяржаўных указаў. Кожная вузлавая кропка, кожны чыноўнік — гэта «ўрад», з якім напрамую мае зносіны народ. Такі ўрад ува-сабляе ўвесь імідж кіруючай улады. Таму ёсць такое выказван-не: «Правільнае дзяржаўнае кіраванне перш за ўсё залежыць ад правільнага падбору людзей».

У словах Бо Цзюі асабліваю ўвагу трэба звярнуць на паняцце «назапашвання» добрых і дрэнных спраў, набыццё і страту до-брых кадраў. Абіванне парогаў дзеля атрымання высокай паса-ды, купля і продаж чынавенскіх месцаў, збор галасоў, вылучэнне чыноўнікаў з непрымальным стылем працы і іншыя нядобрыя з'явы паступова становяцца нормай і іх ужо цяжка змяніць пасля таго, як яны дасягаюць пэўнай ступені назапашвання. Эфектыўнасць справядлівай сістэмы адбору чыноўнікаў, сум-леннай сістэмы атэстацыі і павышэнняў залежыць ад добра-сумленнага выканання законаў. «Назапашванне добрых спраў» — досыць няпростая задача.

Дынастыі квітнелі дзякуючы мудрасці,
працавітасці і ашчаднасці,
а гінулі з-за марнатраўства

[**Цытата 3**] Дынастыя Тан, Лі Шан-інь⁸⁷ «Юн шы» («Гіста-
рычныя вершы»).

[**Арыгінальны тэкст**] Калі ўспомніць гісторыю, то мож-
на ўбачыць, што дынастыі квітнелі дзякуючы мудрасці, пра-
цавітасці і ашчаднасці і гінулі з-за марнатраўства. Няўжо
без бурштыну нельга зрабіць падушку? Чаму фурманка павін-
на быць ўпрыгожанай жэмчугам? Хацеў адправіцца ў далё-
кі шлях, але не знайшоў адпаведнага каня. У адзіноце хіба
атрымаецца саўладаць са змеямі? Колькі людзей чулі песню
«Наньфэн» імператара Шуна? Толькі аплакваць можна долю
імператара ў мястэчку Цан-ву.

⁸⁷ Лі Шан-інь (813–858), другое імя — І Шань, мянушка — Спдар Юйсі (Спдар нефрытавага ручая) і Спдар Фань Нань. Ён быў родам з зямель каля ракі Хуанхэ, вобласці Хуайчжоу (цяпер Ціньян, Хэнань), яго продкі пераехалі ў Сіньян (зараз уваходзіць у склад правінцыі Хэнань). Ён быў вядомым паэтам канца дынастыі Тан, разам з паэтам Ду Му іх звалі «Сяа Ліду» («Маленькія Лі і Ду»), а разам з паэтам Вэнь Ціньюнем іх звалі «Вэнь Лі». Будучы вяршыняй позняй танскай паэзіі, паэмы Лі Шань-іна з'яўляліся новымі па канцэпцыі, адрозніваліся вытанчанасцю літаратурнага стылю, тонкай рыфмай. Асабліва папулярнымі былі яго любоўныя вершы і «вершы без назвы». Іх стыль пранікнёны і кранальны, чароўны, але ў той жа час такія вершы заставаліся таемнымі і не яснымі. У іх часта выкарыстоўваліся намёкі і іншасказанні, таму цяжка было растлумачыць іх сэнс. Прадстаўнік чжурчжэняў (плямёны, што насялялі Маньчжурію, Цэнтральны і Паўночна-Усходні Кітай, Паўночную Карэю і Прыамур'е. — *Заўв. рэд.*) Юань Хаавэнь у сваім меркаванні аб паэзіі напісаў: «Паэты любяць вершы Лі Шань-іна і думаюць, што яны добра напісаны, але вельмі шкада, што ніхто не можа, як Чжэн Сюань, пракаментавать вершы “Кнігі песень”». Лі Шань-інь пакінуў шмат знакамітых літаратурных твораў. У дадатак да паэзіі Лі Шань-інь таксама выдатна пісаў творы ў парным стылі. Гэта можа быць звязана з тым, што ён на працягу доўгага часу вымушана займаў пасаду пісара штаба і займаўся напісаннем афіцыйных дакументаў у стылі чацвёркі і шасціёркі (літаратурны стыль, пабудаваны на чатырохскладовым і шасціскладовым памеры). Пакінуў тры тамы паэзіі.

[Тлумачэнне] Калі паглядзець на гісторыю папярэдніх дынастый, то можна ўбачыць, што краіна квітнела, калі працавітасць і беражлівасць уваходзілі ў звычку; краіна прыходзіла ў заняпад па большасці сваёй з-за марнатраўнаства.

«Дынастыі квітнелі дзякуючы мудрасці, працавітасці і ашчаднасці і гінулі з-за марнатраўнаства». Гэта меркаванне перадае здольнасць Лі Шан-іня адчуваць гісторыю, пранікаць у гістарычную праўду. З гэтым меркаваннем добра спалучаецца старая прымаўка: «Перайсці ад беражлівасці да марнатраўства лёгка, ад марнатраўства да эканоміі — цяжка». З гісторыі вядома шмат прыкладаў, калі каманды рэфарматараў на пачатку праўлення новай дынастыі або ў перыяд яе адраджэння спачатку вельмі лёгка падтрымлівалі дух барацьбы, сціпласці ў запыхах, настойлівасці ў пераадоленні цяжкасцяў. Аднак даўгавечны мір і спакой прыводзілі да таго, што напачатку, якія пераймалі ўладу, не маглі зразумець складанасці «працэсу заваёвы ўлады». Калі пачынае пераважаць дух раскошы і асалоды, то гэта набліжае крах. Марнатраўства вярхоў вядзе да пагаршэння ўзроўню жыцця нізоў. Імкненне вярхоў да асалоды таксама сведчыць, што яны не ведаюць пра цяжкасці жыцця звычайнага народа. Падобнае разыходжанне паміж вярхамі і нізамі і супастаўленне «нягод і асалод» у выніку прыводзіць да страты падтрымкі з боку народа і да хаоса ў краіне.

Камуністы прадбачылі гэта вельмі рана. У 1949 годзе на шляху ў Пекін таварыш Маа Цзэдун папярэдзіў усю партыю, што «мы збіраемся ўвайсці ў Пекін, каб «здаць экзамен». Ён таксама прадбачыў, што некаторыя кадры будуць непадуладнымі артылерыйскім снарадам, але не змогуць супрацьстаяць нападам «снарадаў у цукровай абалонцы» (спакусам). Таму, азіраючыся назад на «два абавязковых патрабаванні», мы толькі сёння можам усвядоміць праніклівае бачанне гэтага вялікага чалавека.

Калі выконваюцца законы,
то дысцыпліна выпраўляецца,
і тады няма краін,
якімі нельга кіраваць,
няма народаў, якія пярэчаць
пераменам

[Цытата з] Дынастыя Сун, Баа Чжэн «Чжы цзюнь»
(«Дапамога кіраўніку»).

[Арыгінальны тэкст] Калі выконваюцца законы, то дысцыпліна выпраўляецца, і тады няма краін, якімі нельга кіраваць, няма народаў, якія пярэчаць пераменам.

[Тлумачэнне] Каб дысцыпліна і норавы натуральным чынам былі выпраўлены, неабходна толькі кіраваць краінай у адпаведнасці з законамі і выконваць загады. У такім выпадку не будзе краін, якімі немагчыма кіраваць, і не будзе народаў, якія ўпарта супрацьстаяць пераменам.

Закон з'яўляецца асноўным правілам грамадства, а абавязак чыноўніка — добра разбірацца ў законах. Для выпраўлення дысцыпліны няма іншых сродкаў, акрамя зразумелых законаў, а без дысцыпліны немагчыма абараніць справядлівасць і развіваць

мараль. Людзі павінны разумець законы і ведаць, што можна рабіць і чаго рабіць нельга. Пры гэтым законы неабходна выконваць і чыноўнікам, трэба правесці ўнутры сябе «дысцыплінарную мяжу». Як гаворыцца: «Калі сам ідзеш правільным шляхам, то хто адважыцца ісці інакш?» Толькі калі кадры кіраўніцтва будуць падаваць прыклад і строга прытрымлівацца законаў, тады законы змогуць паспяхова прымяняцца. У такой справе ні адзін чалавек не павінен быць выключэннем, а кадры кіраўніцтва павінны зыходзіць з прынцыпу грамадскай справядлівасці, шчыра паважаць і шанаваць законы. «Усе законы становяцца яснымі» толькі тады, калі чыноўнікі будуць беражліва да іх ставіцца. Калі законы і адміністрацыйная сістэма будуць зразумелымі, то дысцыпліна будзе паўсюдна, і такое кіраванне прывядзе да росквіту краіны. Факты паказваюць, што калі кіраўнікі справядліва вядуць справы, не баяцца ўплывовых элітаў, строга прытрымліваюцца законаў, то ў такім месцы пашырае свой уплыў пачуццё справядлівасці і справы ідуць паспяхова.

Самае складанае — быць павятовым начальнікам

[Цытата з] Дынастыя Мін, Хай Жуї⁸⁸ «Лін чжэнь» («Павучанне імператара падданым»).

[Арыгінальны тэкст] Самае складанае — быць павятовым начальнікам.

[Тлумачэнне] Самая складаная чыноўніцкая пасада — начальнік павета.

«Верабей хоць і маленькі, але ўсё органы ў яго на месцы». Праца на нізавым узроўні — гэта працэс гартавання, які многія кіруючыя кадры павінны прайсці, перш чым заняць важныя пасады. Гартаванне і выхаванне людзей у ходзе працы на нізавым узроўні цяжка замяніць нечым іншым. Апусканне да ўзроўню жыцця мас мае вельмі вялікае значэнне для разумення асаблівасцяў

⁸⁸ Хай Жуї (1514–1587), другое імя — Жу Сянь, мянушка — Ган Фэн, родам з Цюншань (цяпер Хайнань). Вядомы чыноўнік дынастыі Мін. Хай Жуї быў начальнікам павета Чуньянь у Чжэцзяне і павета Сінга ў Цзянсу. Ён быў вельмі папулярным у народзе дзякуючы сваёй сумленнасці, за што яго называлі Хай Цінцян (сумленны чыноўнік Хай). У народзе пра яго ёсць шмат легенд, паданняў і нават невялікі раман «Хайгун Дахунпаа» («Вялікі чырвоны халат Хай-гуна»), дзе ён з'яўляецца галоўным героем.

кітайскіх рэалій і сучаснага становішча Кітая, а таксама дапамагае напраму атрымаць веды аб базавых патрэбах людзей. Чыноўнік дынастыі Мін па імені Хай Жуй у сваім творы «Лін чжэнь» («Настаўленне імператара падданым») напісаў: «Самае складанае — быць павятовым начальнікам». У гэтай фразе падкрэсліваецца, што патрэбны вялікія таленты для таго, каб быць кіраўніком павятовага ўзроўню. Акрамя таго, гэтыя словы адлюстроўваюць рэальнае становішча спраў. У Кітаі налічваецца некалькі тысяч павеятаў, і ў кожным ёсць свае палітычныя, эканамічныя, культурныя і іншыя асаблівасці. У кожным павеце трэба камусьці несці адказнасць за ўсё неабходнае для жыцця народа, за нараджэнне, старасць, хваробы і смерць людзей. Звычайна на павятовым узроўні працуюць усе тыя ж органы, што ёсць на цэнтральным узроўні, адрозніваюцца яны толькі маштабам дзейнасці. Здаецца, што на павятовым узроўні няма такога размаху работ, аднак кожнае палітычнае рашэнне аказвае ўплыў на вытворчасць і жыццё некалькіх сотняў тысяч, а то і мільёнаў людзей. Таму ў такой працы патрабуецца вялікая асцярожнасць. А так як павятовая праца служыць сувязным звяном паміж вярхамі і нізамі, то патрабуе адказнасці перад вярхамі і пры гэтым блізкага кантакту з народам. Важнасць такой працы відавочна і без слоў.

Калі шчыра хочаш прывесці ў парадак імператарскі двор і чынавенства, то першай важнай справай павінна быць перагароджванне шляху каламутнай вадзе і ачышчэнне дарогі для чыстага патоку, выкараненне зла і заахвочванне добра

[Цытата з] Дынастыя Цын, Гу Яньу, «У гун су шэн шу» («Пісьмо пляменніку Гунсу»).

[Арыгінальны тэкст] Калі шчыра хочаш прывесці ў парадак імператарскі двор і чынавенства, то першай важнай справай павінна быць перагароджванне шляху каламутнай вадзе і ачышчэнне дарогі для чыстага патоку, выкараненне зла і заахвочванне добра.

[Тлумачэнне] Каб прывесці краіну да росквіту і спакою і забяспечыць сумленнасць чыноўнікаў, спачатку трэба ліквідаваць зло і спрыяць дабру, падтрымліваць справядлівасць і выкараняць заганы, распаўсюджаць здаровыя тэндэнцыі.

У фразе «перагароджванне шляху каламутнай вадзе і ачышчэнне дарогі для чыстага патоку» былі выкарыстаны вельмі яркія і выразныя дзеясловы. Барацьба з благімі нормама і цёмнымі сіламі — гэта няпростая задача, тут патрабуець-

ца мужнасць, рашучасць ісці наперад шляхам, якім не хадзілі папярэднікі. Неабходна разуменне пастулата: «Калі не я, то хто?». У гэтым пытанні ніколі нельга паводзіць сябе, як «страус» або адукаваная вясковая інтэлігенцыя.

Таму пасля таго, як новы цэнтральны кіруючы калектыў КПК прыступіў да выканання службовых абавязкаў, ён пачаў «жалезнай рукой» змагацца з карупцыяй. «Біць і тыграў, і мух» для таго, каб «перагарадзіць шлях каламутнай вадзе». Была здзейснена «рэалізацыя васьмі пунктаў» і разгортванне практыкі масавай адукацыі, каб «ачысціць дарогу для чыстага патоку». У цяперашні час эканоміка і грамадства Кітая знаходзяцца ў пераходным перыядзе, і розныя глыбокія супярэчнасці паступова становяцца ўсё больш прыкметнымі. Супярэчнасці грамадскіх інтарэсаў ускладняюцца. Здольнасць членаў партыі і кіруючых кадраў паступаць правільна, засяродзіцца на людзях і прытрымлівацца справядлівасці прама звязана з бяспекай і выжываннем краіны.

Быстраногі конь можа справіцца
з небяспекай, але ён саступае быку,
калі трэба ўзараць зямлю.
Трывалыя калёсы могуць перавозіць
цяжар, але яны саступаюць лодцы,
калі трэба пераправіцца праз раку

[Цытата з] Дынастыя Цын, Гу Сысе «Цза шы» («Вершы аб розным»).

[Арыгінальны тэкст] Быстраногі конь можа справіцца з небяспекай, але ён саступае быку, калі трэба ўзараць зямлю. Трывалыя калёсы могуць перавозіць цяжар, але яны саступаюць лодцы, калі трэба пераправіцца праз раку. Калі адкінуць таленты, што хаваюць недахопы, дык якімі б добрымі не былі прыроджаныя здольнасці, іх будзе недастаткова для поспеху. Самае галоўнае ў вырошчванні талентаў — гэта іх адпаведнае прымяненне. Іх трэба выбіраць акуратна і не быць залішне патрабавальным.

[Тлумачэнне] Жвавы конь можа пераскочыць небяспечнае месца, але калі справа даходзіць да ворных зямель, ён не такі добры, як бык. Трывалыя калёсы могуць перавозіць цяжкія прадметы, але калі справа даходзіць да пераправы праз раку, то яны не такія добрыя, як лодка.

У кожнага чалавека свае таленты, і ім важна знайсці правільнае прымяненне і пры гэтым не патрабаваць дасканаласці. У «Чу цы» («Чускія строфы») ёсць такія словы: «І аршын бывае

кароткі, а вяршок — доўгі». Гэта значыць, што кітайцы ўжо вельмі даўно зразумелі гэтую ісціну. Лі Бо ў сваіх вершах пісаў: «Неба ўзнагародзіла мяне талентамі, а значыць, дзесьці яны спатрэбяцца». І ў яго словах гучыць менавіта сіла ўпэўненасці ў сабе. Але для таго, каб была такая сіла, спачатку трэба правільна сябе спазнаць: ты кляча або хуткі на ногі скакун, кіраўнік ці выканаўца, моцны ў выпрацоўцы стратэгіі або ў кааперацыі? Кожны чалавек павінен вызначыць сваё месца. Старажытная грэцкая прыказка абвяшчае: «Пазнай самога сябе». Аднак гэта па-ра-нейшаму дастаткова няпростая справа. Правільна спазнаць сябе становіцца неабходным для добрага душэўнага стану і разумення правільнасці стратэгіі свайго развіцця. Нават калі ў чалавека ёсць таленты і прыродныя здольнасці, якіх няма ў іншых, яму ўсё роўна трэба навучыцца заўважаць годнасць іншых людзей, выкарыстоўваць іх моцныя бакі, каб дапаўняць уласныя недахопы, а не задзіраць нос і глядзець на ўсіх з вышыні.

Але прымусіць «каня араць зямлю» — гэта растрачванне таленту. А прымусаць быка бегчы ў атаку — гэта прымус чалавека рабіць тое, чаго ён не можа ці не хоча рабіць. Арганізацыйны аддзел, які займаецца падборам кадраў, у першую чаргу павінен умець адрозніваць розныя тыпы талентаў і затым падбіраць чалавеку адпаведную пасаду.

Калі чалавек не можа прадумаць нейкае пытанне з пункту гледжання доўгатэрміновых інтарэсаў, то ў яго не атрымаецца спланаваць і кароткі перыяд. Калі чалавек не можа ўбачыць агульную сітуацыю, то ён не зможа пабудаваць планы і для адной вобласці

[Цытата з] Дынастыя Цын, Чэнь Даньжань⁸⁹ «Асабістая размова, частка другая. Прапановы па пераносе сталіцы і стварэнні пагранічных умацаванняў».

[Арыгінальны тэкст] Калі чалавек не можа прадумаць нейкае пытанне з пункту гледжання доўгатэрміновых інтарэсаў, то ў яго не атрымаецца спланаваць і кароткі перыяд. Калі чалавек не можа ўбачыць агульную сітуацыю, то ён не зможа пабудаваць планы і для адной вобласці.

[Тлумачэнне] Трэба думаць аб праблеме ў доўгатэрміновай перспектыве. Чалавек не зможа спланаваць нават непрацяглы перыяд часу, калі не будзе задумвацца пра доўгатэрміновую перспектыву. Трэба думаць аб праблеме з агульнага пункту гледжання. Чалавек не зможа пабудаваць планы для невялікай тэрыторыі, калі не будзе ўлічваць агульную сітуацыю.

⁸⁹Чэнь Даньжань (1859–1930), другое імя Цзянь Тань. Нарадзіўся ў г. Аньцын правінцыі Аньхой. Быў з беднай сям'і, у дзяцінстве навучыўся чытаць дзякуючы бацьку, у дзевяць год мог пісаць сачыненні. Адрозніваўся розумам і кемлівацю, меў прыкметны творчы талент. На дзяўнаццаці год праўлення пад дэвізам Гуансюй (1893) здаў экзамен на атрыманне чыноўніцкай пасады. Напісаў наступныя творы: «Цзян бяа чжун люэ» (усяго дзесяць цзюаняў), «Юань жэнь» («Першабытны чалавек») (шэсць цзюаняў), «У янь» («Асабістая размова») і «Цюань Чжы» («Рэжым улады») (восем цзюаняў).

Тут гаворыцца пра ўзаемаадносіны паміж цэлым і часткай. Цэлае складаецца з многіх частак, а кожная частка, у сваю чаргу, складаецца з яшчэ большай колькасці частак. Гэта значыць, кожная частка таксама ўяўляе сабой «цэлае». Кадры кіраўніцтва на ўсіх узроўнях павінны аналізаваць пытанні з пункту гледжання сітуацыі ў цэлым. Усебаковае паглыбленне рэформаў з'яўляецца асноўным стратэгічным планам, які ўплывае на агульнае развіццё партыі і краіны — гэта зусім не адзінкавыя рэформы асобных абласцей або аспектаў. «Калі чалавек не можа ўбачыць агульную сітуацыю, то ён не зможа пабудаваць планы і для адной вобласці». Усе мы з розных дэпартаментаў і ўстановаў, і ўсе мы павінны глядзець на праблему з агульнага пункту гледжання. Перш за ўсё, мы павінны ўбачыць, ці адпавядаюць прапанаваныя асноўныя меры рэформаў агульным патрэбам, ці спрыяюць яны доўгатэрмінаваму развіццю партыі і дзяржавы. Неабходна сур'ёзна глядзець у будучыню, думаць пра будучыню і загадзя будаваць планы.

«Верабей хоць і маленькі, але ўсё органы ў яго на месцы». Кіраванне наветам уключае ў сябе мноства важных прынцыпаў кіравання краінай і народам. Кіруючыя кадры на нізавым узроўні павінны «не сунуць нос у чужыя справы» — гэта іх «абавязак абароны радзімы». Але ў той жа час яны павінны выходзіць за рамкі свайго невялікага раёна або акругі, больш думаць аб праблемах у галіне кіравання з пункту гледжання ўсёй правінцыі і ўсёй краіны і планаваць развіццё павета з пункту гледжання доўгатэрміновага развіцця і рэформаў Кітая. Мысленне вызначае шырыню свету, кругагляд вызначае глыбіню планавання. Трэба выходзіць за рамкі свайго «кавалачка зямлі», займацца развіццём глабальнага бачання і гістарычнай дасведчанасці, больш займацца стратэгічным планаваннем.

Не ведаючы недахопы чалавека,
не ведаючы перавагі чалавека,
не ведаючы недахопы ў перавагах
і перавагі ў недахопах чалавека,
нельга выкарыстоўваць людзей,
нельга вучыць людзей

[Цытата з] Дынастыя Цын, Вэй Юань⁹⁰ «Мо гу» («Нямая чаша»), глава «Чжы пян» («Глава аб кіраванні»).

⁹⁰Вэй Юань (1794–1857), імя — Юань Да, другое імя — Мо Шэнь, а таксама — Мо Шэн, Хань Шы. Мянushка — Лян Ту. Родам з акругі Шааян ў правінцыі Хунань. Мысліцель эпохі Асветы, палітык і пісьменнік перыяду дынастыі Цын. У 1822 годзе (другі год праўлення пад дэвізам Даагуан) вытрымаў экзамен на ступень цзюйжэнь. У 32 гады здаў экзамен на ступень цзіншы. Займаў высокую пасаду кіраўніка акругі Гааю. У старасці пакінуў чыноўніцкую службу і стаў пустэльнікам, захапіўся будызмам. Яго манаскае імя — Чэн Гуань. Калі заходнія дзяржавы пачалі «адкрываць межы» імперыі Цын з дапамогай караблёў і гармат, Вэй Юань, які прытрымліваўся ідэі «практычнага кіравання светам», таксама пачаў прапагандаваць лозунг «адкрыць вочы, каб убачыць свет», і разам з Лін Цзэсу стаў адным з першых дасведчаных рэфарматараў у сучасным Кітаі. У сваёй знакамітай кнізе «Геаграфічнае апісанне заморскіх дзяржаў» Вэй Юань прапанаваў лозунг «вучыцца ў замежніка, каб выкарыстоўваць яго веды супраць яго самога». Вэй Юань меркаваў, што «калі войска добрае, то яно можа кіраваць варварамі. Калі войска дрэннае, то варвары кіруюць ім». Ён выступаў за змяненне састарэлых адносін да заходніх тэхналогій як «хітрай выдумкі», заклікаў перастаць слепа зазнавацца і пачаць вучыцца ў Захаду. Вэй Юань, які служыў афіцэрам штаба на працягу больш дваццаці гадоў, напісаў даволі многа кніг. У дадатак да «Геаграфічнага апісання заморскіх дзяржаў» ёсць «Кніга Гувэй», «Паэзія Гувэй», «Мо Гу» («Нямая чаша»), «Першапачатковае значэнне Лаа-цзы», «Запісы аб імперскіх ваенных справах» і «Новая гісторыя дынастыі Юань». Лян Цічаа адзначыў, што ўплыў кнігі «Геаграфічнае апісанне заморскіх дзяржаў» на аднаўленне Мэйдзі ў Японіі параўнальна з «лекамі, якія ратуюць ад абмаражэння рук». Гэтыя лекі адыгралі вырашальную ролю ў бітве пры У Юэ, апісанай у «Чжуан-цзы». У «Акадэмічнай гісторыі Кітая за апошнія трыста гадоў» Лян Цічаа напісаў: «Тэорыя «Геаграфічнага апісання заморскіх дзяржаў» панавала ў сэрцах людзей на працягу ста гадоў. Да сённяшняга дня яна ўсё яшчэ не была цалкам сістэматызавана і яе роля ў гісторыі Кітая не атрымала дэталізацыі».

[Арыгінальны тэкст] Не ведаючы недахопы чалавека, не ведаючы перавагі чалавека, не ведаючы недахопы ў перавагах і перавагі ў недахопах чалавека, нельга выкарыстоўваць людзей, нельга вучыць людзей.

[Тлумачэнне] Калі не ведаеш слабасці чалавека, не ведаеш сілу чалавека, не ведаеш недахопы пераваг чалавека, не можаш заўважыць сляды слабых бакоў чалавека, то тады няма права выкарыстоўваць людзей, недастаткова ведаў, каб вучыць іншых.

У гісторыі Кітая было шмат знакамітых людзей з шырокім кругам, якія на працягу доўгага часу былі вымушаны знаходзіцца ў глухих месцах. Гэта, зразумела, вялікая прыкрасць. Да такіх людзей адносіцца і Вэй Юань. Вэй Юань з'яўляўся яркім прадстаўніком перыяду Новай гісторыі, які «шырока адкрываў вочы, каб убачыць свет», але пры гэтым ён на працягу дваццаці гадоў займаў пасаду афіцэра штаба. У кнізе «Мо гу» («Нямая чаша») Вэй Юань выклаў шмат думак аб таленавітых людзях. Аб сувязі таленту і маралі Вэй Юань пісаў наступнае: «Калі выбіраць людзей толькі па здольнасцях, то ў канчатковым рахунку гэта прывядзе да таго, што выбіраць будуць толькі красамоўных. Калі выбіраць людзей па іх дэбелітэтных учынках, то гэта прывядзе да таго, што выбіраць будуць толькі крывадушных». У гэтым выказванні яшчэ глыбей выявілася дыялектычная афарбоўка патрабавання Вэй Юаня да «здольнасці разбірацца ў людзях». Трэба бачыць не толькі недахопы людзей, але і іх моцныя бакі, выяўляць іх перавагу над недахопамі. Гэта патрабуе больш высокага ўзроўню асэнсавання, чым простае разуменне моцных і слабых бакоў людзей. Канфуцый казаў раней: «Высакародны муж не ўзносіць чалавека толькі за яго словы, але не адмаўляецца верыць праўдзе толькі таму, што яе вымавіў непажаданы чалавек». Ён таксама меў на ўвазе, што трэба глядзець на чалавека з усіх бакоў, не памыляцца з-за прадужатасці. Цяпер рэдка сустранеш такога «знаўца коней», як легендарны Бо Лэ, а да «знаўца людзей» патрабаванні яшчэ вышэй, чым да Бо Лэ.

Калі вярхі і нізы
жадаюць аднаго,
яны абавязкова
перамогуць у бітве

[Цытата з] Сунь-цзы⁹¹ «Му гун» («Стратэгічнае напаўдзеанне»).

[Арыгінальны тэкст] Існуе пяць відаў перамогі ў бітве: калі ведаеш, трэба ісці ў бой ці не трэба; калі палкаводзец можа правільна распарадзіцца і вялікім войскам, і невялікім атрадам; калі вярхі і нізы маюць адно і тое ж жаданне; калі падрыхтаванае войска знянацку нападае на суперніка; калі палкаводзец таленавіты, а манарх не перашкаджае яму.

⁹¹ Сунь-цзы (Сунь У), (каля 545–470 гг. да н.э.), другое імя — Кай Цзян. Родам з царства Цы (цяпер горад Гуанчжоу правінцыі Шаньдун). Палкаводзец царства У ў перыяд Чуньцю. Знакаміты спецыяліст ваеннай справы, палітык. Яго паважліва называлі «мудрэц ваенных спраў». Ён продак ваеннага стратэга Сунь Біня. Сунь-цзы ўзначальваў войска царства У падчас вайны з царствам Чу, змог заняць сталіцу царства Чу — горад Ян, практычна цалкам знішчыў царства Чу. Яго вядомы твор «Мастацтва вайны» складаецца з трынаццаці частак («Папярэднія разлікі», «Вядзенне вайны», «Стратэгічны напад», «Планоўка арміі», «Дыслакацыя войскаў», «Паўната і пустата», «Барацьба на вайне», «Дзесяць змяненняў», «Паход», «Рэльеф мясцовасці», «Дзесяць мясцовасцяў», «Агнявы напад», «Навык разведкі»). Яна вельмі шанавалася наступнымі пакаленнямі і ганарова называлася «Свяшчэнная кніга ваеннай навукі». Гэтая кніга — галоўная з так званых «Сямі кніг воінскага канону». Яе пераклады ёсць на англійскай, французскай, нямецкай, японскай мовах. Яна стала адной з самых знакамітых класічных кніг па ваеннай навучы ў свеце.

[Тлумачэнне] Начальнікі і салдаты змогуць выйграць бітву, калі сярод іх будзе аднадушнасць.

Для выканання нейкай справы трэба, каб вярхі і нізы, кіраўнікі і масы ўзаемадзейнічалі, аб'ядналі сілы, праяўлялі актыўнасць. Якім чынам можна дамагчыся, каб «жаданні вярхоў і нізоў супадалі», каб у іх была адзіная мэта, а дзеянні былі сінхранізаваныя? Для гэтага трэба адштурхоўвацца ад рэальнай абстаноўкі, паляпшаць стыль працы і мацаваць партыйны дух, аб'яднаць намаганні для якаснага выканання працы дзеля народа, павышаць працоўныя здольнасці народа, стымуляваць імкненне да развіцця і ўмацавання партыі, заваяваць давер народа рэальнымі дасягненнямі. Выкананне практычных спраў для народа патрабуе як шчырасці, так і правільных метадаў. Практычныя справы трэба зрабіць працэсам навучання, арганізацыі і выхавання мас. Партыйныя кадры павінны сумленна і шчыра працаваць дзеля стварэння становага іміджу партыі.

У цяперашні час рэалізуецца стратэгія «Чатырох усеахопных аспектаў», аднак яе складанасць і сіла ціску не саступаюць вайне. Для дасягнення перамогі таксама неабходна, каб «жаданні вярхоў і нізоў супадалі». Парткамы на ўсіх узроўнях павінны аб'яднаць свае думкі ў адным кірунку з цэнтрам, і ў той жа час трэба звяртаць увагу на мабілізацыю актыўнасці ўсёй масы партыйных работнікаў.

Глава VI.

Аб Паднябеснай

Адна кветка вясны не зробіць, вясна прыходзіць, калі распускаюцца ўсе кветкі.

Насуперак заходняй тэорыі «канфлікту цывілізацый» і «канца цывілізацыі» Кітай лічыць, што цывілізацыі разнастайныя, роўныя і інклюзіўныя. «Акіян змяшчае сотню рэк, і шырокая душа змяшчае шмат чаго». Калі прытрымлівацца духу цярпімасці, то не будзе «канфлікту цывілізацый», і тады можна дасягнуць гармоніі цывілізацый і спрыяць узаемнай павазе і мірнаму суіснаванню розных цывілізацый. На фоне шматпалярнага свету, эканамічнай глабалізацыі, культурнай разнастайнасці і дэмакратызацыі міжнародных адносін новая канцэпцыя цывілізацыі Кітая аказвае глыбокі ўплыў на свет, садзейнічае міру і развіццю, а таксама гарманічнаму суіснаванню цывілізацый.

У нашы дні «кітайская мара» заваявала папулярнасць ва ўсім свеце. Яна разам з кітайскай цывілізацыяй ідзе адным шляхам з багатымі і яркімі цывілізацыямі, створанымі людзьмі ўсіх краін свету, дае людзям правільны духоўны кірунак і моцную духоўную сілу. Кітай выкарыстоўвае рэальныя дзеянні, каб сказаць усяму свету: кітайская мара — гэта мара аб дасягненні міру, мара пра шчасце і пра ўнёсак у развіццё сусветнай цывілізацыі. Кітайская мара прыносіць свету новыя магчымасці, а не пагрозы, мір, а не разбурэнне, прагрэс, а не рэгрэс.

«Калі годны чалавек сказаў слова, то яго не вернеш і на запрэжцы з чатырох коней». Няўхільна прытрымлівацца шляху мірнага развіцця — гэта адказ Кітая міжнароднай супольнасці, а таксама дэкларацыя ўпэўненасці ў сабе і дасведчанасці кітайскага народа ў дасягненні ўласных мэтаў развіцця. Гэтая ўпэўненасць у сабе вынікае з глыбокіх каранёў кітайскай цывілізацыі, з усведамлення ўмоў дасягнення мэтаў развіцця Кітая, з разумення тэндэнцыі сусветнага развіцця.

Хуткае развіццё Кітая аказала ўплыў на некаторыя суседнія і далёкія замежныя краіны. Каб правільна разумець Кітай, свету не варта ігнараваць гісторыю і культуру Кітая, духоўны свет кітайскай нацыі і глыбокія змяненні ў жыцці сучаснага Кітая. Пры гэтым варта прытрымлівацца аб'ектыўнага, гістарычнага і шматмернага пункту гледжання, каб успрымаць ўсёабдымны, сапраўдны, мнагамерны Кітай.

Кітай — цывілізацыя з доўгай гісторыяй. Гэта краіна, якая перажыла цяжкія выпрабаванні, краіна, у якой рэалізаваны сацыялізм з кітайскай спецыфікай. Гэта самая вялікая ў свеце краіна, якая знаходзіцца ў стадыі развіцця і перажывае глыбокія змены. Гэта краіна, якая стварае імідж упэўненай у сабе, прыязнай, талерантнай і адказнай дзяржавы.

Са старажытных часоў Кітай меў упэўненасць што «добрыя адносіны з суседзямі — нацыянальны скарб». Моц краіны ў цяперашні час змяняецца, але яе міралюбінасць і дружалюбнасць застаюцца нязменнымі. Кітайскі «леў» ужо прагнуўся, але гэта мірны, прыязны і цывілізаваны «леў».

Шчасце чалавечага жыцця — мець шчырых сяброў. Тое ж самае можна сказаць і пра краіны.

Добрыя адносіны з суседзямі — гэта нацыянальны скарб

[Цытата з] «Цзочжуань» («Каментары Цзо»), глава «Шосты год праўлення Інь-Гуна».

[Арыгінальны тэкст] У мінулыя гады Чжэнь Бо звярнуўся з мірным заклікам да Чэнь-хоу, але той не пагадзіўся. У Фу сказаў: «Добрыя адносіны з суседзямі — гэта нацыянальны скарб! Трэба прыняць запрашэнне кіраўніка Чжэнь».

[Тлумачэнне] Блізкасць з суседзямі і сяброўства з імі — наш нацыянальны здабытак (і наш прынцып, якога мы цвёрда прытрымліваемся).

Кітайскія мысляры часу да аб'яднання краіны ў імперыю Цынь вылучылі ідэю аб тым, што «добрыя адносіны з суседзямі — гэта нацыянальны скарб». З даўніх часоў дружалюбны кітайскі народ спадзяваўся, што ў Паднябеснай будзе спай і мір, таму прызна ўспрымаў народы ўсіх краін. Добрыя адносіны з суседзямі — гэта канфуцыянскі прынцып адносін з людзьмі, які выкарыстоўваўся ва ўзаемаадносінах васальных дзяржаў перыяду Чуньцю. Сучасны прынцып дыпламатычных адносін Кітая з суседнімі краінамі грунтуецца на гэтай ідэі, яго можна апісаць чатырма словамі: «дружалюбнасць, шчырасць, дабрыва, цяпленне».

Гармонія падобна на суп. Каб зварыць духмяную рыбу або мяса, патрэбны вада, агонь, воцат⁹², мясны соус⁹³. Гук падобны паху і складаецца з «паветра, двух стыляў, трох частак «Шыцзіна», рэчаў з чатырох бакоў свету, пяці ступеняў гамы, шасці ступеняў гукарада, сямі тонаў, ветру з васьмі напрамкаў, дзевяці од». Калі варыць суп толькі з вады, то хто захоча яго есці? Калі граць толькі на цытры, то хто захоча слухаць?

[Цытата з] «Цзочжуань» («Каментары Цзо»), глава «Дваццаты год праўлення Чжаа».

[Арыгінальны тэкст] Гармонія падобна на суп. Каб зварыць духмяную рыбу або мяса, патрэбны вада, агонь, воцат, мясны соус. Гук падобны паху і складаецца з «паветра, двух стыляў, трох частак «Шыцзіна», рэчаў з чатырох бакоў свету, пяці ступеняў гамы, шасці ступеняў гукарада, сямі тонаў, ветру з васьмі напрамкаў, дзевяці од». Калі варыць суп толькі з вады, то хто захоча яго есці? Калі граць толькі на цытры, то хто захоча слухаць?

⁹² Іерогліф у арыгінале 醃 чытаецца, як «хі». Пазначае «воцат».

⁹³ Іерогліф у арыгінале 醃 чытаецца, як «хай». Пазначае «мясны соус». Сьма Гуан у перыяд дынастыі Паўночная Сун напісаў у «Навучанні аб беражлівасці для Кана»: «Булён з падліўкай з сушанага дробна пасечанага мяса».

[Тлумачэнне] «Гармонія падобна працэсу прыгатавання супу. Трэба закіпяціць ваду на агні, дадаць воцат, соевую падліўку, соль, слівы і іншыя спецыі, тады атрымаецца зварыць духмяную рыбу або мяса. Гук падобны паху і складаецца з «паветра, двух стыляў, трох частак «Шыцзіна», рэчаў з чатырох бакоў свету, пяці ступеняў гамы, шасці ступеняў гукарада, сямі тонаў, ветру з васьмі напрамкаў, дзевяці од». Толькі калі скласці ўсе элементы разам, можна атрымаць выдатны гук. Калі варыць суп толькі з вады, то хто захоча яго есці? Калі граць толькі на адным музычным інструменце, то хто захоча слухаць?

Кітайцы досыць даўно зразумелі ісціну «быць рознымі, але ў адзінстве». Кітайскі гісторык Цзо Цюмін, які жыў 2500 гадоў таму, у «Каментары Цзо» запісаў словы высокапастаўленага чыноўніка царства Цы Янь Іня аб гармоніі: «Гармонія падобна на суп. Каб зварыць духмяную рыбу або мяса, патрэбны вада, агонь, воцат, мясны соус. Гук падобны паху і складаецца з «паветра, двух стыляў, трох частак «Шыцзіна», рэчаў з чатырох бакоў свету, пяці ступеняў гамы, шасці ступеняў гукарада, сямі тонаў, ветру з васьмі напрамкаў, дзевяці од». Калі варыць суп толькі з вады, то хто захоча яго есці? Калі граць толькі на цытры, то хто захоча слухаць?»

У сучасным свеце людзі живуць у сістэме розных культур, належаць да розных рас, маюць розны колер скуры, розныя рэлігіі і сацыяльныя сістэмы. Народы ўсіх краін сфармавалі канцэпцыю «супольнасці адзінага лёсу». У свеце налічваецца больш двухсот краін і рэгіёнаў, больш за дзве з паловай тысячы народаў, мноства рэлігій. Немагчыма ўявіць, каб усе вялі аднолькавы лад жыцця, гаварылі на адной мове, насілі аднолькавую вопратку і слухалі адну і тую ж музыку.

Калі годны чалавек сказаў слова,
то яго не вернеш і на запрэжцы
з чатырох коней

[Цытата з] «Дэн Сі-цзы»⁹⁴, глава «Чжуань цы».

[Арыгінальны тэкст] Слова сказана — на чацвёрцы коней не дагоніш. Слова вылецела — і чацвёрка коней не паспее за ім.

[Тлумачэнне] Як толькі слова было сказана, так і запрэжка з чатырох коней не зможа яго дагнаць.

---

⁹⁴Трактат «Дэн Сі-цзы», паводле паданняў, быў напісаны ў перыяд Чуньцю прадстаўніком «школы імёнаў» Дэн Сі. Некаторыя адзначаюць, што ўдадзеным творы змешаны вучэнні іншых школ. «Сы ку цюань шу» («Поўны збор кніг па чатырох раздзелах») адносіць аўтара да катэгорыі мысляроў-легістаў. «Дэн Сі-цзы» дзеліцца на дзве главы: «Ухоу» і «Чжуань цы». Глава «Ухоу» акцэнтуйе ўвагу на сімвалічных адносінах паміж правіцелем і падданымі, заклікае, каб кіраўнік роўна ставіўся да сваіх чыноўнікаў і народу. У заключэнні сцвярджаецца, што павінна быць аднолькавае стаўленне да ўсіх — гэта адлюстраванне раўнапраўя ў грамадстве.

Кітайцы са старажытнасці сур'ёзна ставіліся да такіх рэчаў, як шчырасць, вернасць слову. З тых часоў засталася шмат гісторый пра добрасумленнасць, напрыклад, як Шан Ян саджаў дрэвы ля Паўднёвых варот. Кітай ідзе па шляху мірнага развіцця, і яго словы не разыходзяцца з дзеяннямі. У сусветнай супольнасці назіраецца тэндэнцыя ўспрымаць поспехі Кітая як небяспеку. Існуе меркаванне, што Кітай імкнецца ўсталяваць гегемонію, каб прыгнятаць іншыя народы. Такія асцярогі зусім марныя. Кітай ужо шмат разоў урачыста паабяцаў сусветнай супольнасці, што будзе няўхільна прытрымлівацца шляху мірнага развіцця, ніколі не назаве сябе гегемонам, ніколі не будзе займацца экспансіяй. «Калі годны чалавек сказаў слова, то яго не вернеш і на запрэжцы з чатырох коней». Усё дэклараванае Кітаем не страціць сілы... І практыка паказвае, што словы Кітая не разыходзяцца са справай. Кітай таксама спадзяецца, што ўсе краіны свету абяруць шлях мірнага развіцця і будуць разам прыкладаць намаганні для падтрымання міру і развіцця.

Не страшна, што аблогі
заслалі мне краявід,
бо гэта значыць, што ўзнёсся я
ў паднябесны прастор

[Цытата з] Дынастыя Сун, Ван Ань шы «Падымаюся на скалу Фэйлайфэн».

[Арыгінальны тэкст] Кажуць, што на высокай вежы на гары Фэйлай на досвітку можна ўбачыць край сонца, якое паўстае з-за гарызонту. Не страшна, што аблогі заслалі мне краявід, бо гэта значыць, што ўзнёсся я ў паднябесны прастор.

[Тлумачэнне] Людзі, якія высока глядзяць і далёка бачаць, не баяцца, што аблогі змогуць засланіць ім вочы.

Калі гавора ідзе пра дружбу паміж краінамі, важна памятаць прынцып «стаяць далёка і глядзець удалячынь». За апошнія пяцьдзесят гадоў лідары некалькіх пакаленняў Кітая і Францыі прытрымліваліся менавіта такога стратэгічнага бачання, «не баяліся, што аблогі змогуць засланіць ім вочы». Яны няўхільна шукалі магчымасці пазбегнуць блокавага супрацьстаяння, імкнуліся да яднання пры захаванні адрозненняў, да мірнага суіснавання і ўзаемнай выгады.

Не рабі іншым таго,
чаго не хочаш сабе

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Вэй Лін-гун».

[Арыгінальны тэкст] Вучань Цзы-гун спытаў: «Ці можна ўсё жыццё кіравацца адным словам?» Настаўнік адказаў: «Гэтае слова — узаемнасць. Не рабі іншым таго, чаго не хочаш сабе».

[Тлумачэнне] Калі самому нешта не падабаецца ці не атрымліваецца зрабіць, то не варта навязваць гэта іншым.

«Не рабі іншым таго, чаго не хочаш сабе». Гэта вядомае выслоўе Канфуцыя, а таксама ўвасабленне крэда кітайскага народа. Выслоўе выказвае важны прынцып чалавечых узаемаадносін. Каб мець сапраўдных сяброў, трэба паважаць іншых людзей, ставіцца да іх, як да роўных. Гэтыя восем слоў уяўляюць сабой так званае «залатое правіла маральнасці». Паблажлівасць павінна ляжаць у аснове адносін паміж краінамі і людзьмі. Каб такія адносіны былі магчымымі, трэба ўмець ставіць сябе на месца іншых.

Сустрэць сябра,
які вярнуўся здалёк,
хіба гэта не радасна?

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Сюз эр...» («Вучыцца і ...»).

[Арыгінальны тэкст] Канфуцый сказаў: «Вучыцца і час ад часу паўтараць вывучанае, хіба гэта не прыемна? Сустрэць сябра, які вярнуўся здалёк, хіба гэта не радасна? Чалавек застаецца невядомым і не адчувае крыўды, хіба гэта не высакародны муж?»

[Тлумачэнне] Сябар прыехаў здалёку, хіба можна гэтаму не радавацца?

Кітайцы любяць і паважаюць сяброў. «Сустрэць сябра, які вярнуўся здаля, хіба гэта не радасна?» — гэтая думка існуе ўжо тысячагоддзі і не старэе. Яна ўяўляе сабой глыбокае прызнанне кітайскім народам гэтай ісціны і яе практычнае ажыццяўленне. Цяпер вялікая колькасць сяброў з пяці кантынентаў і чатырох акіянаў кожны год прязджаюць у Кітай у камандзіроўкі ці падарожжы. Пры гэтым у Кітаі праводзіцца мноства вялікіх міжнародных канферэнцый. Гэта дае краіне магчымасць праявіць сваё актыўнае жаданне, уліцца ў міжнародную супольнасць, прадэманстраваць выдатныя асаблівасці, уласцівыя нацыянальнаму характару. Пашырэнне міжнародных зносін спрыяе развіццю Кітая, але разам з тым выяўляе розніцу культур, што часам прыводзіць да непаразумення. Кожны чалавек павінен запомніць мудрасць гэтага кароткага выслоўя. Гэта дапаможа звычайнаму чалавеку правільна ўспрымаць іншых у зменлівай плыні часу.

Сустрэць сябра, які вярнуўся здалёк,
хіба гэта не радасна?

[Цытата з] «Лунь юй» («Гутаркі і меркаванні»), глава «Сюэ эр...» («Вучыцца і ...»).

[Арыгінальны тэкст] Канфуцый сказаў: «Вучыцца і час ад часу паўтараць вывучанае, хіба гэта не прыемна? Сустрэць сябра, які вярнуўся здалёк, хіба гэта не радасна? Чалавек застаецца невядомым і не адчувае крыўды, хіба гэта не высакародны муж?»

[Тлумачэнне] Сябар прыехаў здалёку, хіба можна гэтаму не радавацца?

Кітайцы любяць і паважаюць сяброў. «Сустрэць сябра, які вярнуўся здаля, хіба гэта не радасна?» — гэтая думка існуе ўжо тысячагоддзі і не старэе. Яна ўяўляе сабой глыбокае прызнанне кітайскім народам гэтай ісціны і яе практычнае ажыццяўленне. Цяпер вялікая колькасць сяброў з пяці кантынентаў і чатырох акіянаў кожны год прыежджаюць у Кітай у камандзіроўкі ці падарожжы. Пры гэтым у Кітаі праводзіцца мноства вялікіх міжнародных канферэнцый. Гэта дае краіне магчымасць праявіць сваё актыўнае жаданне, уліцца ў міжнародную супольнасць, прадэманстраваць выдатныя асаблівасці, уласцівыя нацыянальнаму характару. Пашырэнне міжнародных зносін спрыяе развіццю Кітая, але разам з тым выяўляе розніцу культур, што часам прыводзіць да непаразумення. Кожны чалавек павінен запомніць мудрасць гэтага кароткага выслоўя. Гэта дапаможа звычайнаму чалавеку правільна ўспрымаць іншых у зменлівай плыні часу.

Усе рэчы розныя,
у гэтым іх сутнасць

[Цытата з] «Мэн-цзы», глава «Тэн Вэньгун».

[Арыгінальны тэкст] Мэн-цзы сказаў: «Усе рэчы розныя, такая іх сутнасць. Некаторыя розняцца ў два разы і пяць разоў, а іншыя — у дзясяткі і сотні разоў, а бывае нават у тысячы і дзясяткі тысяч разоў. Ты ж іх раўняеш ды яшчэ і прыпадабняеш у кошце. Гэта здольна выклікаць смуту ва ўсёй Паднябеснай! Хто ж стане вырабляць абутак, калі цана на вялікія і малыя чаравікі акажацца аднолькавай? Якраз ты, хто паследуе за вучэннем Сюй-цзы, зблытаюць адзін аднаго і стануць тварыць падман. Як можна будзе так кіраваць краінай і сям'ёй?»

[Тлумачэнне] Рэчы маюць тысячы адрозненняў — гэта аб'ектыўнасць, прыродны закон.

У аднаго дрэва не будзе двух абсалютна аднолькавых лістоў. У пустыні не будзе абсалютна аднолькавых пясчынак. Усе краіны маюць розныя культуры — гэта аб'ектыўная сітуацыя і гістарычная непазбежнасць. Цывілізацыйныя кантакты і ўзаемае навучанне не павінны грунтавацца на шанаванні толькі адной пэўнай цывілізацыі і ўшчамленні іншай цывілізацыі. Няхай гэта будзе Луўр у Францыі ці музей Гугун у Кітаі — яны змяшчаюць мільёны мастацкіх каштоўнасцяў. Увагу людзей прыцягвае менавіта разнастайнасць дасягненняў цывілізацыі. Кітайцы ўжо больш за дзве тысячы гадоў назад усвядомілі мудрасць: «Усе рэчы розныя, такая іх сутнасць». Кантакты культур і ўзаемае навучанне могуць узбагаціць чалавечую цывілізацыю, даць людзям розных краін магчымасць атрымліваць асалоду ад разнастайнасці духоўнага жыцця. Яны дапамогуць стварыць будучыню, у якой будзе больш магчымасці для выбару.

Калі бедны, будзь добрым
толькі да самога сябе,
а калі дасягнеш поспеху,
пачынай праяўляць дабрыню
і да ўсёй Паднябеснай

[Цытата 3] «Мэн-цзы», глава «Цзынь сінь шан» («Усім сэрцам. Частка першая»).

[Арыгінальны тэкст] Мэн-цзы адказаў:

— Шануй дабрачыннасць і радуйся справядлівасці. Тады зможаш быць задаволеным сабой. Вось чаму служылы чалавек у беднасці хай не губляе пачуцця справядлівасці, а ў багацці не адыходзіць ад шляху праўды.

Служыламу чалавеку ўдаецца здабыць сваю годнасць таму, што ў беднасці ён не губляе пачуцця справядлівасці.

Народ не расчароўваецца ў ім таму, што ў багацці ён не адыходзіць ад шляху праўды.

З глыбокай старажытнасці павялося, што, калі людзям удаецца дамагчыся жаданага, тады яны дабрачыняць народу, а калі не ўдаецца здзейсніць свае імкненні, удасканальваюць сябе і праяўляюць сваю дабрачыннасць.

Калі бедны, будзь добрым толькі да самога сябе, а калі дасягнеш поспеху, пачынай быць добрым і да ўсёй Паднябеснай.

[Тлумачэнне] Калі не змог дасягнуць поспеху, тады вучыся і ўдасканальвай свой характар. Калі змог дасягнуць поспеху, тады рабі так, каб уся Паднябесная атрымала дапамогу і карысць ад гэтага.

«Калі бедны, будзь добрым толькі да самога сябе, а калі дасягнеш поспеху, пачынай быць добрым і да ўсёй Паднябеснай» — гэта мудрасць і адначасова мараль, якую кітайцы шанавалі заўсёды. Кітайская мара — гэта мара аб тым, каб кітайскі народ, колькасцю 1,3 мільярда чалавек, змог адрадзіцца, мара зрабіць свой унёсак у развіццё свету. Менавіта таму мы прыдумалі азіяцка-ціхаакіяўскую, лацінаамерыканскую, афрыканскую мару і г.д. Наша мэта складаецца ў выкарыстанні дывідэнтаў уласнага развіцця на карысць аб'яднання з іншымі краінамі для мірнага супрацоўніцтва. Кітай вельмі старанна займаецца ўласнымі справамі: ён не толькі нясе адказнасць за сябе, але робіць свой унёсак у развіццё свету. Кітай будзе працягваць развівацца, зробіць усё магчымае для сусветнага развіцця і міру ва ўсім свеце.

Усё жывое развіваецца разам
і не перашкаджае адно аднаму;
усе прынцыпы ажыццяўляюцца разам
і не ўступаюць у супярэчнасць
адзін з адным

[Цытата з] «Лі цзы» («Запіскі аб прыстойнасці»), глава
«Чжун юн» («Вучэнне аб сярэдзіне»).

[Арыгінальны тэкст] Канфуцый заклікаў прытрымлівацца запеветаў імператараў Яа і Шунь, выконваць законы Вэнь-вана і У-вана. У вялікім узяць за прыклад рэгулярную змену пор года, у малым — кіравацца сталасцю рэк і глебы. Падобна таму, як неба і зямля трымаюць і ахопліваюць усё, падобна таму, як сваёй чаргою праходзяць чатыры пары года, падобна таму, як Сонца і Месяц свецяць напераменку, усе рэчы развіваюцца і не перашкаджаюць адно аднаму. Усе прынцыпы ажыццяўляюцца разам і не ўступаюць у супярэчнасць адзін з адным. Маленькая дабрачыннасць, падобная плыні ракі, вялікая дабрачыннасць працягваецца ў значных зменах. Менавіта ў гэтым веліч свету.

[Тлумачэнне] Усё жывое расце адначасова і не перашкаджае адно аднаму, Месяц і Сонца змяняюць адно другое, чатыры пары года змяняюць адна другую, але не супярэчаць адна адной.

У жыцці Сусвету і прыроды дух цярпімасці і гармоніі можна ўбачыць паўсюль. Старажытныя кітайцы абагульнілі гэта ў словах: «Усе рэчы развіваюцца і не перашкаджаюць адно аднаму; усе прынцыпы ажыццяўляюцца разам і не ўступаюць у супярэчнасць адзін з адным». Прэм'ер Чжоу на канферэнцыі ў Жэневе аднойчы выкарыстаў гэтую класічную цытату з «Ліцзы» («Запіскі аб прыстойнасці») з главы «Чжун юн» («Вучэнне аб сярэдзіне»). Публіцысты патлумачылі гэта як «шлях суіснавання паміж краінамі, а таксама спосаб ладзіць адзін з адным». У цяперашні час Кітай заявіў аб «кітайскай мары»: ажыццявіць вялікае адраджэнне кітайскай нацыі. У народаў многіх краін свету таксама ёсць свае мары: амерыканская мара, французская мара, афрыканская мара і г.д. Кітайская мара, як і мары народаў іншых краін, з'яўляецца ўвасабленнем прынцыпа «ўсё жывое развіваецца разам і не перашкаджае адно аднаму; усе прынцыпы ажыццяўляюцца разам і не ўступаюць у супярэчнасць адзін з адным».

Калі краіне падабаюцца войны,
то якой бы моцнай яна ні была,
яе чакае пагібель

[Цытата з] «Сыма фа» («Метады Сыма»)⁹⁵.

[Арыгінальны тэкст] Калі краіне падабаюцца войны, то якой бы моцнай яна ні была, яе чакае пагібель. Калі краіна забылася пра вайну, то нават калі ў ёй пануе спакой, яна ў небяспецы.

[Тлумачэнне] Якой бы моцнай і магутнай ні была краіна, калі ёй падабаюцца войны, то яна непазбежна прывядзе сябе да згубы.

---

⁹⁵ «Сыма фа» («Метады Сыма») — вядомая ваенная кніга старажытнага Кітая. Паводле паданняў, яе напісаў сам Сыма. Аднак у перыяд Заходняй Хань яна была страчана. Гэта адна з важных ваенных кніг старажытнага Кітая, складзеная прыблізна ў перыяд Войнаў паміж царствамі. У эпоху Хань гэтую кнігу цанілі вельмі высока. Кніга «Сыма фа» («Метады Сыма») выкарыстоўвалася больш за дзве тысячы гадоў, і многае было згублена. Захавалася толькі пяць раздзелаў. Гады жыцця Сыма Жан-цзюя (Цянь Жанц-зюй) невядомыя, ён быў выходцам з царства Цы канца перыяду Чуныю. Менавіта ён узначальваў Цынскую армію і адбіў атакі армій царства Цзынь і царства Янь. Дзякуючы сваім поспехам ён атрымаў пасаду дарадцы па ваенных справах («Сыма»), а яго нашчадкі сталі называць сябе кланам Сыма. З-за даўнасці падзей многае пра яго справы засталася невядомым, але яго ваенная думка мела вялікі ўплыў на кітайскую вайсковую справу.

«Калі краіне падабаюцца войны, то якой бы моцнай яна ні была, яе чакае пагібель. Калі краіна забылася пра вайну, то нават калі ў ёй пануе спакой, яна ў небяспецы». У гэтым выказванні дыялектычна прааналізаваны адносіны паміж вайной і росквітам або падзеннем дзяржавы. Краіна, якой падабаюцца войны, абавязкова сустрэне сваю пагібель. А калі краіна не гатова да вайны, ёй пагражае небяспека. Кітайская нацыя — міралюбівая нацыя. Глыбокае духоўнае імкненне нацыі — паслядоўная перадача генаў нацыянальнага духу з пакалення ў пакаленне. Кітайская цывілізацыя, гісторыя, якой налічвае больш пяці тысяч год, заўсёды паважала мір. Імкненне да міру, гармоніі і дабрасуседства глыбока ўкаранілася ў духоўнай думцы кітайскай нацыі, глыбока ўвайшло ў свядомасць кітайскага народа. У Кітаі са старажытнасці існавала думка: «Калі краіне падабаецца ваяваць, то якой бы моцнай яна ні была, яе чакае гібель». Многія ідэі перадаюцца з пакалення ў пакаленне: «гармонія — гэта каштоўнасць», «знаходзіцца ў згодзе, нягледзячы на розныя погляды», «замяніць шчыты і дзіды на нефрыт і шоўк», «дзяржава спакойная — і народ атрымлівае асалоду ад міру», «спакой у свеце», «поўная гармонія ў Паднябеснай» і гэтак далей. Наша прыхільнасць да шляху мірнага развіцця з'яўляецца спадчынай міралюбівай культурнай традыцыі кітайскага народа, што існавала шмат тысячагоддзяў.

Нават горы і мора не могуць раздзяліць людзей з агульнымі памкненнямі

[Цытата з] Дынастыя Цзынь, Гэ Хун⁹⁶ «Баапу-цзы» («Мудрэц, што ахоплівае першародную прастату»), глава «Баа юй».

⁹⁶ Гэ Хун (284–364), другое імя — Я Чуань, мянушка — «Баапу-цзы» («мудрэц, што ахоплівае першародную прастату»). Нарадзіўся ў Цзюйжуне (цяпер павет Цзюйжун правінцыі Цзянсу). Даоскі навуковец і вядомы алхімік дынастыі Усходняя Цзынь, вучоны-фармацэўт. Унучаты пляменнік алхіміка Гэ Сюаня з перыяду Трох царстваў, таму яго празвалі Ся Сянвэн (малодшы Сянвэн). Гэ Хуну даравалі тытул мясцовага князя, а затым ён адасобіўся ў гарах Лафушань, дзе займаўся падрыхтоўкай эліксіра неўміручасці. Твор «Баапу-цзы» («Мудрэц, што ахоплівае першародную прастату») падзяляецца на знешнія (вай) і ўнутраныя (нэй) главы. У цяперашні час захавалася дваццаць «унутраных глаў», у якіх апавядаецца пра святых жыхароў неба, алхімію, заклёны, і пяцьдзясят «знешніх глаў», у якіх ідзе апавяд пра палітыку, чалавечыя справы. Некаторыя знешнія главы, напрыклад, «Цзюнь шы», «Шан Бо», «Цы І», «Вэнь Сін» утрымліваюць крытыку літаратурнай тэорыі. У кнізе падагульняецца тэорыя несмяротных жыхароў неба і святых, што была створана ў эпоху Войнаў паміж царствамі і пазней, тлумачыцца даоская тэарэтычная сістэма аб святых, а таксама развіваецца алхімічная тэорыя Вэй Баяна. «Баапу-цзы» займае важнае месца ў сістэме класічных даоскіх трактатаў, а таксама з'яўляецца важным рэсурсам для вывучэння гісторыі даасізму і даоскага мыслення Кітая да эпохі дынастыі Цзынь.

[Арыгінальны тэкст] Нават горы і мора не могуць раздзяліць людзей з агульнымі памкненнямі. Людзі з рознымі памкненнямі, нават знаходзячыся побач адзін з адным, не адчуваюць блізкасці. Таму некаторыя людзі пераадольваюць горы і пераходзяць рэкі, каб сустрэцца, а некаторыя знаходзяцца блізка, але не маюць нічога агульнага.

[Тлумачэнне] Калі памкненні двух людзей аднолькавыя, то ім не будзе здавацца, што горы і мора паміж імі — гэта вялікая адлегласць.

У «Лунь юй», у главе «Вэй Лін-гун», ёсць фраза: «Калі разыходзяцца дарогі, значыць, нельга разам нешта планаваць». Сэнс гэтых слоў у тым, што людзі з рознымі памкненнямі і не могуць мець агульных спраў. У супрацьлегласць гэтаму ў «Бапу-цзы» сказана: «Нават горы і мора не могуць падзяліць людзей з агульнымі памкненнямі». Сэнс у тым, што людзі з аднолькавымі памкненнямі знаходзяцца блізка, нават калі паміж імі велізарная адлегласць.

Калі ёсць блізка сябар,
то ён блізка, калі нават
з'ехаў на край свету

[Цытата 3] Дынастыя Тан, Ван Бо⁹⁷ «Праводзіны шаафу Ду з нагоды яго прызначэння ў акругу Шу». (Шаафу — слуга імператара і імператарскай сям'і. — *Заўв. рэд.*).

⁹⁷ Ван Бо (каля 650–676 гг.), другое імя — Цзы Ань, родам з павета Луньмэнь у акрузе Гуцзян (цяпер павет Хэцзынь правінцыі Шаньсі), паэт эпохі Тан. Ван Бо вядомы ў адным шэрагу з такімі асобамі, як Ян Цзюнь, Лу Чжаалін і Ло Бінван, іх называюць «чатыры карыфеі пачатку Танскай эпохі». Яны былі супраць сапсаванага і залішне вычварнага стылю, які выкарыстоўваўся з часоў Шасці дынастый, і спрабавалі рэфармаваць літаратурны стыль, вылучалі некаторыя новыя ідэі. Пачалі распаўсюджваць паэзію з палацаў на вуліцы, з афіцыйных рэзідэнцый да рэк і гор, у памежныя заставы. Змест і тэмы паэзіі значна ўзбагаціліся, стыль спрашчаўся і папрыгажэў. Гэта мела важнае значэнне для выкаранення цы-лянскага стылю і стварэння новага танскага стылю паэзіі. Дзякуючы намаганням Ван Бо і яго сучаснікам «падзьмуў моцны вецер, абсыпаў лістоту. Пышны стыль, што панаваў доўгія гады, за адну раніцу быў ачышчаны». Новы паэтычны стыль з унікальнымі рысамі заняў сваё месца ў гісторыі кітайскай літаратуры.

[Арыгінальны тэкст] Вартавыя вышкі на гарадскіх сценах
з трох бакоў абараняюць княства Цынь .

У смуге ўзіраюся ўдалячынь на пяць перапраў праз раку.

Пры расставанні з Вамі адчуваю, як шчыміць маё сэрца.

Мы абодва чыноўніка, што вандруюць далёка ад дома.

Калі ёсць шчыры сябар, то ён блізка заўжды,

калі нават з'ехаў за свет...

А значыць, калі дабяромся да збегу дарог,

дзе нам трэба расстацца,

Давай жа не будзем мыцца слязьмі,

быццам дзеці з жанкамі.

[Тлумачэнне] Калі ў свеце ёсць блізкі сябар, то нават калі
ён далёка за светам, то быццам бы побач.

Кітайцы вельмі высока цэняць дружбу і сяброў, у традыцыйнай культуры ёсць нямала вядомых вершаў аб развітанні. Сярод іх і верш Ван Бо «Праводзіны шаафу Ду з нагоды яго прызначэння ў акругу Шу». Цытата з гэтага верша ўхваляецца ўжо больш за тысячу год: «Калі ёсць блізкі сябар, то нават калі ён з'ехаў на край свету, усё роўна ён блізка». Кітай мае шмат сяброў: некаторыя з іх блізка, а некаторыя — за тысячы міль, але ўсё роўна яны застаюцца блізкімі сябрамі.

Па бязмежным акіяне плыве лодка,
вечер надзімае ветразь.
Ветру я веру

[Цытата з] Дынастыя Тан, Шан Ян⁹⁸ «Праводжу пустэльніка па імені Пак у Сілу».

[Арыгінальны тэкст] Па бязмежным акіяне плыве лодка, вечер надзімае ветразь, але ветру я веру. Аблокі і горы займаюць палову мора, а лодка зроблена з драўніны роднага сяла. Хвалі калышуць гарызонт, роўны пясчаны бераг віднеецца ўдалечыні. Сумую па сябру свайму, погляд скіраваны на пунсовы світанак на ўсходзе.

[Тлумачэнне] Па бязмежным моры плыве ў далёкі край лодка, вечер надзімае ветразь, веру я, што вечер накіруе цябе ў патрэбнае месца.

⁹⁸Шан Янь, будыйскі манах канца дынастыі Тан, мірскае імя — Се, другое імя — Маа Шэн. Родам з Фэньчжоу. Гады жыцця невядомыя. Жыў прыкладна ў часы імператара дынастыі Тан Сіцзуна. Сышоў ад свету ў манастыр у Цзынмэне, пісаў пяціслоўныя вершы.

Эпоха дынастыі Тан — час адкрытасці, калі былі ўсталяваны цесныя кантакты з народамі розных краін. Будыйскі манах Шан Ян, які жыў у канцы дынастыі Тан, праводзіў карэйскага пустэльніка і напісаў верш «Праводжу пустэльніка па імені Пак у Сілу». Першы радок верша «Па бязмежным акіяне плыве лодка, вецер надзімае ветразь, але ветру я веру» паказвае гарызонт і межы. Аўтар сказаў свайму сябру, што, хоць мора шырокае, паездка вельмі далёкая, але ветразі паднятыя, і ён верыць, што марскі вецер даставіць сябра да месца прызначэння. Сёння неверагодна шырокі Ціхі акіян мае досыць месца для ўзаемавыгоднага развіцця — гэта добрая тэндэнцыя. Азіяцка-Ціхаакіянскі рэгіён — наша агульная прастора для развіцця. Мы ўсе лодкі пад ветразем, што плывуць па акіяне. Развіццё Азіяцка-Ціхаакіянскага рэгіёну ў будучым закранае інтарэсы кожнага члена АЦЭС. Кітай спадзяецца аб'яднаць намаганні партнёраў, каб стварыць прыгожы Азіяцка-Ціхаакіянскі рэгіён, здольны весці свет наперад, прыносіць карысць усім бакам і будучым пакаленням.

Шчасце чалавечага жыцця —
мець шчырых сяброў

[**Цытата 3**] Дынастыя Сун, Ван Аньшы «Мін-фэй цюй»
(«Песня пра Мін-фэй». Частка другая).

[**Арыгінальны тэкст**] Мін-фэй выходзіла замуж за Сюна (прадстаўнік дзікіх плямёнаў, што жылі на памежжы з дынастыяй Сун. — *Заўв. рэд.*), у мностве калясніц сядзелі толькі чужаземныя жанчыны. Яна хацела з кім-небудзь перамовіцца словам, але не было падыходзячага месца. Толькі гукі лютні маглі выказаць пачуцці, ніхто не ведаў, што дзеецца ў яе душы. Залатым шчыпком правяла лёгкая рука па струнах. Грала яна і глядзела на лебедзяў у небе, пераконвала сюнаў піць віно. Служанкі з імператарскага палаца ціхенька пралівалі слёзы. Аглядаліся тыя, хто ішоў па пустыні дадому. Дабрыня дынастыі Хань аказалася неглыбокай, дабрыня сюнаў будзе глыбей. Шчасце чалавечага жыцця — мець шчырых сяброў. Магіла няшчаснай Ван Чжаа-цзюнь ужо даўно парасла травой, але трагічная мелодыя ўсё яшчэ гучыць.

[Тлумачэнне] Самае радаснае, што ёсць у жыцці, — блізкія сябры.

Сябры павінны разумець адзін аднаго, а краінам яшчэ больш неабходна ўзаемапаразуменне і прызнанне. У кітайскага і афрыканскага народаў ёсць прыроднае пачуццё блізкай дружбы. «Шчасце чалавечага жыцця — мець шчырых сяброў». Як жа Кітай і Афрыка сталі блізкімі сябрамі? Для гэтага вельмі важна адчуць душэўны рэзананс цеснага дыялогу і рэальных дзеянняў. У апошнія гады па меры развіцця кітайска-афрыканскіх адносін народы Кітая і Афрыкі становяцца ўсё бліжэй адзін аднаму. Некаторыя афрыканскія сябры актыўна з'яўляюцца на творчай сцэне Кітая, сталі знакамітасцямі, якіх ведае кожны кітаец. Кітайскі тэлесерыял «Выдатны час нявесткі» карыстаецца вялікім поспехам у Танзаніі, дапамог мясцовым жыхарам даведацца пра ўсе радасці і нягоды сямейнага жыцця простых кітайцаў.

Я падставіў твар усходняму ветру
і задаволены блукаю вакол.
Там сотні чырвоных і тысячы
пунсовых кветак распісала вясна!

[Цытата з] Дынастыя Сун, Чжу Сі «Вясновы дзень».

[Арыгінальны тэкст] Пагодлівым днём блукаю
па духмяных берагах Сышуй.
Прастор без краю...
Зіхаціць пейзаж, і з кожнаю хвілінаю ён новы...
Я ўсходняму ветру падставіў твар.
Там сотні тысяч кветак распісала вясна!

[Тлумачэнне] Аблічча вясны і яе прыкметы вельмі лёгка
распазнаць: рознакаляровы маляўнічы краявід заліты фар-
бамі вясны.

Кожная цывілізацыя развівае і пераймае ў спадчыну дух краіны і народа. Яго трэба не толькі перадаваць з пакалення ў пакаленне, ахоўваць, але і прысасоўваць яго да хады часу. Трэба быць адкрытым да інавацый. У працэсе рэалізацыі сваёй мары кітайскі народ будзе ў адпаведнасці з ходам Новага часу садзейнічаць творчаму пераўтварэнню і інавацыйнаму развіццю кітайскай цывілізацыі. Будзе ўмацоўваць яе жыццяздольнасць, развіваць культурны дух, які выходзіць за межы часу, прасторы, краіны, які мае вечнае зачараванне і сучасную каштоўнасць. Кітайскі народ ажывіць культурныя рэліквіі, якія выстаўлены ў музеях, спадчыну, якая прадстаўлена на прасторах зямлі, і словы, якія напісаны ў старажытных кнігах. Гэта дазволіць кітайскай цывілізацыі стаць уровень з іншымі багатымі і яркімі цывілізацыямі, створанымі людзьмі па ўсім свеце. Кітайскі народ зможа даць чалавецтву правільнае духоўнае кіраўніцтва і моцны духоўны імпульс.

*Династия Юань.
«Хуан Гун-ван» «Жыццё пустэльніка на гары Фучунь»*

Адна кветка не робіць вясны, вясна
прыходзіць, калі распускаюцца ўсе кветкі

[Цытата з] «Гу цзынь сянь вэнь» («Зборнік выслоўяў са старажытнасці да сучаснасці»)⁹⁹.

[Арыгінальны тэкст] Адна кветка не робіць вясны, вясна
прыходзіць, калі распускаюцца ўсе кветкі.

[Тлумачэнне] Калі распусцілася толькі адна кветка, то гэта
не значыць, што ўжо прыйшла вясна. Калі распусцяцца сотні
кветак у садзе, тады прыйшла вясна.

Калі становішча ў сусветнай эканоміцы было не вельмі добрым, моцны Кітай не забыўся пра Азію і свет. Калі карысталіся папулярнасцю «тэорыя канфлікту цывілізацый» і «тэорыя канца цывілізацый», сацыялізм з кітайскай спецыфікай заставаўся выразным і прывабным. Усходняя цывілізацыя паказала сябе ва ўсім блыску. І за эканомікай, і за культурай стаіць палітыка. Калі ў свеце будзе толькі адна кветка, то якой бы прыгожай яна ні была, гэта будзе аднастайнасць. Кітайская ці любая іншая цывілізацыя свету ўяўляе сабой вынік тварэння чалавека. Усе краіны свету цесна ўзаемазвязаны, іх інтарэсы перасякаюцца, яны абменьваюцца выгодамі, узаемадапаўняюць адзін аднаго. Калі нейкая краіна адстойвае свае інтарэсы, яна таксама не ўпускае з-пад увагі апраўданыя трылогіі іншых краін. Калі адна краіна імкнецца да ўласнага развіцця, яна такім чынам стымулюе развіццё ўсіх краін, пастаянна павялічвае плошчу межавання агульных інтарэсаў.

⁹⁹ «Гу цзынь сянь вэнь», таксама называецца «Цзэн гуан сянь вэнь» — гэта даоскі зборнік павучанняў для дзяцей, напісаны ў эпоху дынастыі Мін. Яго таксама называюць «Сі шы сянь вэнь». Дадзеная кніга была напісана не пазней, чым у гады праўлення пад дэвізам Ваньлі. У кнізе сабраны выслоўі і прымаўкі са старажытных часоў і да часоў дынастыі Мін. Пазней яе дапаўнялі людзі з дынастыі Мін і Цын і кніга стала звацца «Цзэн гуан сі шы сянь вэнь», агульнапрынятая назва — «Цзэн гуан сянь вэнь».

Дынастыя Юань. Чжан Яньфу
«Шчабятанне птушак на калючым бамбуку»

Акiян змяшчае сотні рэк, і шырокая душа
можа змясціць шмат чаго

[Цытата з] Дынастыя Цын, парныя надпісы Лін Цзэсюя¹⁰⁰.

[Арыгінальны тэкст] Акiян змяшчае сотні рэк, і шырокая душа можа змясціць шмат чаго; можна заставацца стойкім, толькі калі не маеш празмерных жаданняў.

[Тлумачэнне] Душа павінна быць адкрытай і вялікай, як акiян, які можа ўвабраць у сябе сотні рэк. У гэтым заключаецца сапраўдная сіла.

---

¹⁰⁰ Фраза «акiян змяшчае сотні рэк» узятая з кнігі «Пахвала вядомым чыноўнікам Трох царстваў» (дынастыя Цзынь, аўтар Юань Хун): «Не прывязвайся сэрцам да асобных прадметаў, душа заставалася адкрытай для ўсяго», а фраза «шырокая душа можа змясціць шмат чаго» ўзята з главы «Цзюнь Чэнь» кнігі «Шан шу»: «Ласка — следства велікадушнасці».

Парныя надпісы народнага героя Лін Цзэсюя, якія ён стварыў для матывацыі, гавораць: «Акіян змяшчае сотні рэк, і шырокая душа можа змясціць шмат чаго; можна заставацца стойкім, толькі калі не маеш празмерных жаданняў». Людзі па-ранейшаму часта выкарыстоўваюць гэтыя словы. Тое, што ён называе «шырокая душа» і «адсутнасць жаданняў», на самай справе, уяўляе сабой прынцып паводзін чалавека. Ці мае краіна добрую рэпутацыю, таксама залежыць ад падыходу да гэтага прынцыпу. Кітай прытрымліваецца правіла адкрытасці і цяргімасці, каб прадастаўляць шырокія магчымасці для садзейнічання агульнаму развіццю. Мы павінны павяжаць права кожнай краіны на выбар свайго шляху развіцця і грамадскага ладу, мы павінны адхіліць сумненні і раз'яднанасць, выкарыстоўваць разнастайнасць свету і ўсіх краін у якасці імпульсу і сілы развіцця. Мы павінны цвёрда прытрымлівацца духу адкрытасці, актыўна запазычваць вопыт развіцця іншых краін, дзяліцца рэсурсамі для развіцця, працоўваць рэгіянальнае супрацоўніцтва.

Дадатак

Варта шанаваць тую прыгажосць,
якую стварылі іншыя,
аб'ядноўваць сваю прыгажосць
і прыгажосць іншых

[Цытата з] Выказванні Фэй Сятуна¹⁰¹.

[Арыгінальны тэкст] Кожнаму варта лічыць выдатнай тую прыгажосць, якую стварыў ён, і шанаваць тую прыгажосць, якую стварылі іншыя. Калі аб'яднаць уласнаручна створаную прыгажосць і прыгажосць іншых, то ў свеце будзе поўная гармонія.

---

¹⁰¹ Дадзенае выслоўе не павінна лічыцца «знакамітай старажытнай мудрасцю», таму што яно было выказана ў 1990 годзе і належыць да «знакамітых выказванняў» вядомага сацыёлага Фэй Сятуна. Але, на наш погляд, у яго словах заключаецца глыбокая старажытная мудрасць, названы прынцып, якога варта прытрымлівацца ў адносінах з іншымі культурамі. На самай справе, павага культурнай разнастайнасці і надзея на дасягненне «ўсеагульнай гармоніі» з дапамогай міжкультурнага дыялогу — гэта знешнепалітычная пазіцыя кітайскага ўрада, якой яно нязменна прытрымліваецца. Таму мы вырашылі размясціць дадзенае выказванне ў канцы раздзела «Аб Паднябеснай».

[Тлумачэнне] Людзі павінны разумець сябе і атрымліваць асалоду ад прыгажосці, якую яны ствараюць. У той жа час яны павінны шанаваць прыгажосць, якую стварылі іншыя людзі, шчыра ставіцца да яе. Такім чынам, калі аб'яднаць уласна-ручна створаную прыгажосць і прыгажосць іншых людзей, то можна рэалізаваць ідэал усеагульнай гармоніі.

У 1990-м годзе спадар Фэй Сятун на сустрэчы ў гонар свайго 80-годдзя сказаў наступныя словы: «Кожнаму варта лічыць выдатнай тую прыгажосць, якую стварыў ён, і шанаваць тую прыгажосць, якую стварылі іншыя. Калі аб'яднаць сваю прыгажосць і прыгажосць іншых, то ў свеце будзе поўная гармонія». Гэта было яго ўласным тлумачэннем старажытнага прынцыпа традыцыйнай кітайскай культуры: «Высакародны муж знаходзіцца ў згодзе з усімі, хоць мае пры гэтым іншыя погляды». Кітаю трэба ўмацоўваць міжкультурны дыялог і зносіны з усімі краінамі свету, не толькі «шанаваць сваю прыгажосць», але і «шанаваць прыгажосць, якую стварылі іншыя, аб'ядноўваць сваю прыгажосць і прыгажосць іншых». Такім чынам Кітай зможа стаць узорам гарманічнага суіснавання розных культур і іх узаемага ўзбагачэння.

Пасляслоўе

Якім чынам можна падзяліцца з шырокім колам чытачоў вытанчанай глыбокай мудрасцю па кіраванні дзяржавай, выкладзенай у старажытных кітайскіх кнігах? Якім чынам можна жыва і выразна паказаць яе свету? Для гэтага варта шукаць неабходныя словы.

У маі 2014 года пад кіраўніцтвам галоўнага рэдактара выдання «Жэньмінь жыбаа» Чжан Дэсю некалькі маладых людзей арганізавалі рэдакцыйную групу. Ян Кай, Чэнь Чжэнькай, Чжан Юаньцін узначалілі групу і займаліся планаваннем. Шэнь Мэнчжэ, Лю Шаахуа ўдзельнічалі ў працы па даследаванні і каментаванні, аналізавалі старажытныя кітайскія класічныя кнігі, упарадкавалі больш за 140 старажытных выслоўяў і афарызмаў, якія досыць часта выкарыстоўваліся, а затым

падзялілі іх у адпаведнасці са старажытнай кітайскай логікай кіравання на наступныя шэсць частак: аб самаўдасканаленні, аб навучанні, аб народзе, аб маральнасці чыноўніка, аб кіраванні, аб Паднябеснай.

За тое, што гэтая кніга змагла пабачыць свет, трэба асобна падзякаваць Народнаму выдавецтву «Жэньмінь чубаньшы» і тым людзям, якія прыклалі намаганні для яе стварэння.

Давайце разам спазнаваць класічныя кнігі і спасцігаць іх мудрасць!

Складальнік
Студзень 2015 г.

Літаратурна-мастацкае выданне

Кітайская мудрасць класічнага кіравання

Складальнік: Укладальнік замежнага
выдання «Жэньмінь жыбаа»

16+

Адказны за выпуск: А.М. Багушэвіч
Рэдактар: З.Д. Шклянік
Вёрстка і дызайн: І.У. Селяменева

Падпісана да друку 01.06.2021. Фармат 60×90/16.
Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 32,6. Ул.-выд. арк. 10,1.
Тыраж 110. Заказ 799.

Таварыства з абмежаванай адказнасцю
«Выдавецтва «Восточная культура».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі
выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў № 1/553 ад 18.03.2020.
Вул. Рэвалюцыйная, 11, каб. 102
220030, Мінск.

Надрукавана ў Вытворчым даччыным
унітарным прадпрыемстве
«Друкарня Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі
выдаўца, вытворцы, распаўсюджвальніка
друкаваных выданняў №2/18 ад 26.11.2013.
Пл. Свабоды 23-103, 220030, г. Мінск.

所遇輒得於己快
老之將至及其所
事遷感慨係之
倪仰之間以為陳
之

ISBN 978-985-7260-03-4

9 789857 260034

В Восточная
культура
ИЗДАТЕЛЬСТВО

Українська державна академія вищої освіти
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка

Українська державна академія вищої освіти
(ОУЖЭНЬМІНЬ ЖЫІБОВА)